

III,
II, 38775.
P. II

Fig.
10
10

38775, III, M, h.

Učne slike

za ponavljalne šole ozir. za
kmetijsko-nadaljevalne šole.

Uredil, izdal in založil
Ljudevit Stiasny.

Cena 2 K 50 v.

1909:

Natisnila „Učiteljska tiskarna“ v Ljubljani.

Učne slike

za ponavljalne šole oziroma za
kmetijsko - nadaljevalne šole.

Uredil, izdal in založil
Ljudevit Stiasny.

Cena 2 K 50 v.

1909.

Natisnila „Učiteljska tiskarna“ v Ljubljani.

038034335

Predgovor.

Izdaja zbirke učnih slik za ponavljalno šolo ni bilo lahko delo. Orati nam je bilo treba ledino!... Ume se, da se z ozirom na to, ne more nuditi kaj dovršenega. Upošteva se naj vsaj dobra volja učiteljstva krškega in litijskega okraja, ki je priredilo v pol leta 43 hospitacij. Požrtvovalnost učiteljstva teh okrajev pa je razvidna sosebno iz dejstva, da so bile te hospitacije čestokrat dobro obiskane. Tako se je vdeležilo hospitacije v Tržišču 42 učiteljev in učiteljic, one v Toplicah 40, a v Bušechi vasi 22. Toplo želimo, da se s to knjigo zanese zanimanje za ponavljalno šolo tudi v druge okraje! —

Nekatere učne slike so sestavljene bolj v obliki predavanj. Odločilno je bilo pri tem dejstvo, da so ponavljalni učenci že starejši in samostojnejši nego vsakdanji in je zaradi tega monologični učni način za nje umestnejši od dialogičnega. Glavni namen zbirke pa je itak ta, da se nakopiči v nji primerna snov, ki se naj obravnava v ponavljalni šoli. Učitelji pa bodo prilagodili to gradivo svojim šolskim razmeram kaj lahko. Tudi obravnavali ga bodo lahko na primeren način. Sicer pa pripravljamo ponavljalne učence itak za vsakdanje življenje. Pripraviti jih moramo torej tudi na različna predavanja in različne spise.

Več o potrebi preosnove naše ponavljalne šole in kako se naj odslej poučuje v tej šoli, je razvidno iz knjižice podpisanega: „Predavanja učiteljev krškega in litijskega okraja v šolskem letu 1908/9.“

Konečno moram omeniti pohvalno, da je korekturo te zbirke prevzel nadučitelj Janko Polák iz Dol.

Izdajatelj.

1. Delaj in moli!

Deklice, povem vam poučno dogodbico.

Živela sta v lepem kraju na Dolenjskem brata po imenu France in Jože. Bila sta kmetovalca. Vsak je imel lepo posestvo. Za delo sta bila kaj pridna, vendar nista imela enake sreče. Zakaj pač ne? —

Mlajši brat Jože, kateremu je stric zapustil lepo posestvo, je bil brez dolga. Delal je pridno, kar se je dalo in tudi svojo družino je priganjal k delu. Da, še celo v nedeljo ni mogel odnehati od dela. Večkrat so ga videli sosedovi, kako je ob nedeljah in praznikih opravljal hlapčevska dela, bodisi da je spravljal gnoj iz hleva, bodisi da je popravljaj orodje ali sušil seno na travniku, dasitudi ni pretila nevarnost, da bi se pokvarilo. Za nedeljsko sv. mašo tudi ni imel časa. Največkrat jo je zamudil, včasih celo opustil. Navadnih molitev ni opravljal nikdar. Še angeljevega češčenja ni maral moliti. Če je zvonilo k molitvi, se je le odkril in delal dalje. Večkrat je rekel: „Molitev je za stare ljudi, jaz živim vseeno dobro!“

Ves drugačen pa je bil njegov brat France. Na posestvu, ki ga je podedoval po svojem očetu, je bil še dolg. Trudil se je na vso moč, da bi ga poplačal prej ko mogoče. Delal je pridno od ranega jutra do mraka. Toda pozabil ni, kar se je naučil od očeta. Natančno je izvrševal svoje verske dolžnosti. Molil je rad. Da, še celo ob delavnikih je šel večkrat k sv. maši, za kar ga je njegov brat Jože za-

smehoval ter mu oponašal, da ima dolg na posestvu, dočim je on brez dolga, dasitudi ne moli.

A prišlo je drugače. Nesreča se je utihotapila v Jožetovo hišo. Večkrat mu je poginilo kako živinče. Ogenj mu je uničil vsa gospodarska poslopja. Otroci so mu jeli nagajati, ker niso imeli prave vzgoje. Sam pa se je v togoti in obupnosti udal pijači, zanemarjal delo, zagazil v dolgove in v kratkem času prišel ob vse svoje imetje. Obrnil se je konečno do svojega zvestega brata Franceta, ki ga je kot dober kristjan sprejel v svoje varstvo. France pa je polagoma poplačal ves svoj dolg in tudi pri otrocih je imel srečo, ker jim je vedno dajal lep izgled. Pomagali so mu pri delu, ga ubogali in mu bili prava opora na njegova stara leta. Jožetovi otroci pa so se nesrečni razkropili po svetu in nihče izmed njih se ni spominjal očeta na njegova stara leta.

O kom ste zdaj slišale? (o dveh bratih). Kakšna sta bila oba za delo? (pridna). Ali sta pa bila tudi oba srečna? (ne). Komu je delo srečo prineslo? (Francetu). Zakaj? (je delal in molil). Komu delo ni sreče prineslo? (Jožetu). Zakaj? (je delal, pa molil ni). Da, Jožetovo delo je bilo prazno. Kakšno je delo brez molitve? (prazno). Pomnite, kar pravi pregovor: „Delaj in moli!“ — Ponovi ga! — Samo delo brez molitve nikdar ne prinese sreče.

Slišale ste dogodbico o dveh kmetih. Glejte, deklice, tudi ve ste kmečkega stanu! Lep je ta stan, vsakdo ga mora spoštovati. A tudi težaven je ta stan!... To morda okušate že zdaj, ko morate delati marsikdaj težko. Veliko dela in truda pa vas še čaka. Delati boste morale pridno, če se boste hotele preživiti pošteno. Ne bo pa vaš trud ničev, ničevo vaše delo, če boste poleg dela tudi molile. Če je komu treba božjega blagoslova, ga je treba predvsem kmetu. Da pa si izprosi božji blagoslov, mora moliti. Kdaj pa naj kmet moli, ko je skoro vedno uprežen v delo? — Res, veliko ne more moliti, a svojih verskih dolžnosti ne

sme zanemarjati. Kdaj naj torej moli? (zjutraj, opoldne in zvečer). Rekle ste „zjutraj“. Ne vem, kako pojde delo kmetu od rok, ako gre brez molitve, brez božjega blagoslova na delo. In rekle ste „zvečer“. Kako lepo je videti kmeta, ko kleči z vso svojo družino v hiši in moli sv. rožni venec! . . . Ni misliti drugače, nego da mora molitev izmučenega kmeta prodreti oblake in priklicati posebnega blagoslova nanj, na njegovo družino in na njegovo polje. Rekle ste tudi „opoldne“. Ne samo opoldne, vselej, ko zvoní k molitvi, naj preneha z delom, se odkrije in lepo moli. Koliko sreče prinese to, videle boste na sledečem izgledu.

Živel je pošten in delaven mlinar. Delal je res pridno ali vselej, ko je zazvonilo angeljevo češčenje, je vstavil mlin, se odkril in pobožno odmolil angeljevo češčenje. Bilo je poletnega večera. Ob potoku za mlinom se igra malo dekletce, edina mlinarjeva hčerka. Ribice so njeno največje veselje. Že seže z roko v vodo, da bi ujela eno, kar se nagne preveč in ubogo dete pade v vodo. Potok ga nese dalje. Zdajpazdaj bo pod mliniskim kolesom. Gorje nedolžni deklici! . . . Kar zapoje vaški zvon: „Ave Marija!“ — In že stoji mlinsko kolo. Mlinar pa moli angeljevo češčenje. Deklica je pred kolesom. Zdajci jo zagleda mlinarjev hlapec, skoči po njo in dekletce je rešeno. Mlinar je v tem odmolil angeljevo češčenje, ne vedoč, kaj groznega se je vršilo zunaj. Lahko si mislimo, koliko je bilo veselje mlinarjevo in kako je hvalil Boga za pomoč.

O kom ste slišale zdaj? (mlinarju). Kakšno navado je imel? (molil, ko je zazvonilo). S čem je torej združeval delo? (z molitvijo). Po katerem pregovoru se je ravnal? („Delaj in moli!“). Kaj mu je to prineslo? (srečo). Kaj boste tudi ve storile, če hočete biti srečne? (delale in molile). Pomnite, nikdar naj se vam pri delu ne mudi tako, da bi opuščale svoje vsakdanje molitve! . . . Če boste pridno delale in poleg tega tudi lepo molile, boste izpoznale same, da spremlja vaše delo božji blagoslov.

Koliko dni je Bog določil za delo? (šest). Da, šest dni naj človek dela. Kaj pa sedmi dan? (naj moli in počiva). Človek, ki nedeljo ali praznik skruni s tem, da ne hodi k sv. maši in opravlja hlapčevska dela, nima sreče, nima božjega blagoslova. Čujte sledeči izgled! —

Živel je kmet, ki ni maral ne za cerkev, ne za Boga. Nedelja ali praznik sta mu bila deveta briga. Še raje nego ob delavnikih je opravljal ob nedeljah svoja dela. Bilo je lepe nedelje ravno ob košnji. Malo počaka, da odidejo ljudje v cerkev. Kar vzame koso na ramo in hajdi na travnik. Že je pokosil precejšen del. Kosa je skrhana, nabrusiti jo mora. Kar mu izpodleti in občutno se rani v roko. Pustiti mora delo in oditi domov. Drugi dan pa, ko so kosili vaščani svoje senožeti, je sedel oskrunjevalec nedelj doma. Sam ni mogel na delo, bolela ga je roka, delavcev pa ni mogel dobiti. Tako je prebil skorej ves teden. Vaščani so pokosili večinoma. Drugi teden pa jê lil dež skorej neprenehoma. Trava, ki jo je bil že pokosil, se je deloma pokvarila, ostalo travo pa je kosil šele tretji teden. Kak božji blagoslov je imel ta človek pri svojem delu, izpoznate same.

Zakaj ni imel ta človek sreče? (delal in ne molil). Katerega pregovora resnico zopet izpoznate? („Delaj in moli!“ —) Deklice, kedaj morate sosebno moliti, če hočete imeti božji blagoslov? (nedeljah in praznikih).

Posvečevati pa se mora nedelja ali praznik še drugače. Čujte, kako se posvečuje drugod.

Ni dolgo tega, odkar je odišla družba fantov in mož iz Kranjske v Ameriko. Po dolgi, mučni vožnji dojdejo v lepo ameriško mesto. Bila je ravno nedelja. Hočejo v gostilnico, pa kako se začudijo, ko vidijo, da je zaprta; tako tudi druga in tretja gostilnica. Radovedni povprašujejo drug drugega, kaj to pomeni. Slučajno jih sreča Slovenec in jih takoj ogovori. Pove jim, da ob nedeljah niso odprte gostilnice. In ko so si pozneje hoteli kupiti cigar in tobaka, glejte, tudi trafike so bile zaprte. Kupiti ni bilo mogoče

nobene stvari. Nihče ni prodajal. Zakaj? — Nedelja se tako praznuje v Ameriki! . . . Lahko si mislimo, kako so se čudili naši fantje. Ne dvomim pa, da so vsi vsaj v srcu rekli: „Kako lepo navado imajo Američani, kako natančno izpolnjujejo božjo zapoved: Posvečuj praznik!“ — Tako torej posvečujejo gospodove dni Američani. Enako je tudi pri Angležih. In zdaj se ozrimo po naši domovini. Naši ljudje se ob nedeljah in praznikih dela še zdrže, tudi k sv. maši gredo; ali koliko jih je, to veste same, ki gredo iz cerkve naravnost v gostilnico in tedaj pijo in pijo in ne nehajo poprej, dokler ne napravijo vsega, kar so vzeli s seboj in potem se vračajo vinjeni domov. Koliko večjo srečo in blagoslov bi imeli naši ljudje, ko bi posvečevali nedelje natančno! . . . Pa mi morda porečete: „Kaj pa naj vendar delamo vso nedeljo, ko pridemo domov iz cerkve?“ — Kaj neki? — Lenariti? — O, ne! . . . Po vasi pohajkovati? — Še manj! . . . Pojdite v naravo, pogledjte vašo polja, travnike, vinograde! . . . Premislite delo prihodnjega tedna! . . . Vsaka njiva vam pokaže svoje delo! . . . Posvetujte se z razumnimi, modrimi ljudmi o tej in oni reči! . . . Glejte, pa kdor dela ves teden, se rad odpočije v nedeljo. Vzemite v roke kako lepo, dobro knjigo! . . . Mohorjeva družba vam jih nudi veliko! . . . Berite podučne knjige, mnogo si boste s tem pridobile za življenje! . . . Če vam nedostaje knjig, šola jih ima obilno. Pridite po nje! . . . Pa tudi pozneje, ko boste dostale šolo, vam jih bo rada posodila! — Če se boste v nedeljo lepo odpočile, kako čvrste in zdrave pojdete drugo jutro na delo, drugače nego oni, ki so popivali vso nedeljo. In če ste v nedeljo tudi lepo molile, bo blagoslovil delo vsega tedna Bog. In delo vam bo doneslo srečo.

Naš veren kmet ima kaj lepo navado, da se med delom večkrat domisli Boga. Gotovo ste že opazile, kako se ob raznih prilikah priporoča Bogu za božji blagoslov. Že v trdi zimi, ko leži vsa zemlja pod sneženo odejo, pride kmet v

tihi, sveti noči, na sveti večer, z blagoslovljeno vodo iz hiše. Kaj hoče? (kropi). Kaj kropi? (polja in travnike). Da, on kliče božji blagoslov že za prihodnje leto na svoje polje. Pa dojde pomlad! — Gotovo veste, kaj reče kmet, predno vrže prvo seme v zemljo? (Sveti križ božji! —) Glejte, to je kratka molitvica k Bogu, ki prosi božjega blagoslova. Kmet dobro ve, da sam ne more niti ene bilke priklicati iz tal, če ne da rasti Bog; ve, da je ves njegov trud ničev in vse delo ničevo, če ne pošlje Bog dežja o pravem času, da namoči suho zemljo in ovele rastline. In, ko se kmet trudi in dela na polju, pa pride mimo sosed, prijatelj, kaj mu zakliče? (Bog daj srečo! —) Prav tako! . . . Saj je vsa sreča kmetova v božjih rokah. Ko se žito klanja polno težkega zrnja in se šibi trsje pod težo grozdja, še nima sadu svojega dela, vedno je še v božjih rokah. Kolikokrat mu grozi toča uničiti vse poljske pridelke! . . . Kaj dela takrat veren kmet? (moli, kropi z blagoslovljeno vodo in zažiga blagoslovljen les). Da, on ve, da ga more oteti edino Bog. V jeseni pa je kmetova dolžnost, hvaliti Boga za vse pridelke. Kaj ga zato večkrat slišimo ponavljati? (Hvala Bogu! Čast Bogu!) Da, hvaležnost je najlepše priporočilo k Bogu za nove do-brote. Velikokrat pa mora kmet z živino od doma. Kolikokrat je skoro v smrtni nevarnosti, ko mora voziti s težkim vozom po tako slabih potih in hudih klancih! Zato se priporoči Bogu predno požene konje. Ali veste kaj stori in kaj reče? (z bičem naredi križ pred živino in pravi: „Sveti križ božji! — Tudi mati se priporoča med delom večkrat Bogu za božji blagoslov. Kakšno navado imajo, ko so zgnetli kruh? (z roko utisnejo križ v testo in reko: „Sveti križ božji!“ —) Kaj pa, predno načno hleb kruha? (z nožem naredi križ na hleb in reko: „Sveti križ božji!“ —) Morda ve veste kako tako lepo navado? — (Fižol sade v podobi križa. — Ko omlatijo žito, ga zmečejo na kup in eden naredi s cepcem križ v žito. — Mati prižgo zvečer svetilko in pravijo: „Hvaljen bodi Jezus Kristus!“ — i. t. d.) Take in enake navade imajo

dobri ljudje. Lepe so, priučite se jih, držite se jih! ... To niso prazne besede ali prazna vera, to so kratke molitvice, ki kličejo božji blagoslov.

Danes sem vam povedala več izgledov. Kaj se učite iz vseh? (moramo delati in moliti). Kakšno je delo brez molitve? (prazno). Kaj prinese delo združeno z molitvijo? (srečo). Sreče in božjega blagoslova si želite že zdaj, še veliko bolj pa ju boste potrebovale poznejša leta. Kako si boste torej pridobile srečo in božji blagoslov? (delale in molile). Katerega pregovora nikdar ne smete pozabiti? („Delaj in moli!“ —) Ne pozabite tudi pesnikovih besed:

„Kdor hoče živeti
in srečo imeti,
naj dela veselo,
pa moli naj vmes.
Zvonovi, zvonite,
k molitvi vabite,
ker prazno je delo
brez sreče z nebes!“ —

Marija Tomc — Sv. Križ pri Litiji.

2. Slepa materina ljubezen.

Ljubav združuje, slepa ljubezen uničuje;
tudi ljubezen imej vedno odprto oko!

Če pogledamo stvarstvo, vidimo v brezkončnem vse-miru, da vlada v vsem soglasje. Znano vam je, da se vrte okrog velikanskega solnca planeti. In tak planet je tudi naša zemlja. V vsakdanji šoli ste se učili, da je vir toplote, katero neobhodno potrebuje življenje na zemlji, solnce, ki pošilja svoje blagodejne, vse oživljajoče in razveseljajoče žarke svoji hčerki zemlji. Kakor materino oko pogleda zjutraj solnce na svoje spavajoče dete zemljo. In poljubi jo s svojimi toplimi žarki. Obriše raz cvetje rosne kapljice. — Ste li videle, kako ožive na mah vsi gaji v veselem petju, kakor

da bi prišlo novo življenje? Minul je strah pred temo, pred preganjanjem, strah pred dolgočasno nočjo. Dan je! — Tudi ve ste spavale spanje brezskrbnega otroka, tudi vas je mati negovala, za vas skrbela ter vas s svojim skrbnim pogledom osrečevala, razveseljevala, kakor jutranji solnčni žarek nežne cvetove v zgodnji spomladi. Ste li videle gnezdo, v katerem lačni in žejni še goli ptički stegujejo svoje vratove, odpirajo kljunčke, ko zaslišijo frfot svoje matere? — Ali ste mislile takrat, kaj je gnalo žival, kateri ne pripisujemo uma in razuma, kakor ga ima človek, da je odletela od svojega nežnoljubljenega rodu in šla iskat hrane? — Bila je ljubezen, skrbna materina ljubezen. Nevede in nehote pač pravimo, narava je silila ljubiti svojo deco v prosto spletenem gnezdu. Ali, naj je bila ljubezen hotoma ali nehotoma, bila je ljubezen. — Ni je ljubezni črez materino ljubezen! . . . Ne najdemo živali, tudi med pticami roparicami, da bi ne ljubila mati svojih otrok. Naša pisana stara mucika prenaša svoje mlade, še slepe mačice iz kota v kot. Čemu? Vsled svoje materine ljubezni. Boji se, da ne bi prišel stari sosedov maček in jih ne požrl. Iz tega že razvidimo, da očetova ljubezen do svojih otrok ni enaka materini ljubezni. Mati čuti, pa tudi vedno kaže ljubezen do svojih otrok v večji meri, nego sploh more to pokazati oče.

V pozni jeseni sem šla iz Podloga na izprehod v krakovski gozd. S seboj sem nesla knjigo z naslovom: „Slepa materina ljubezen“. Srečala sem lovca z nabito puško. Na vrvici je vodil psa. Na lov je šel. Ker sem bila že nekoliko utrujena, sela sem pod skrit hrast, odprla knjigo in sem čitala v njej. Še nisem prečitala prve strani. Kar čujem od daleč lajanje psa. Ozrem se proti zahodni strani. Solnce je ravno zahajalo. Kaj zagledam? — Staro srno, za njo pa je capljala mlada srnica, njeno dete. Pes je bil vedno tik mlade srnice, dasitudi se je uboga živalica na vse načine trudila, da bi bila blizu svoje matere. Zakaj njene noge so prešibke, njeni skoki prekratki.

Srce mi je utripalo; zakaj mislila sem: „Zdajpazdaj jo zagrabi in raztrga!“ Ali tudi žival da, če je treba življenje za svoje dete. Ko je stara srna videla nevarnost, v kateri je bilo nje dete, postoji, skoči na levo, skoči na desno, pusti mlado naprej, ona pa se postavi v nevarnost. Pes preganja njo dalje. Mlada srnica skoči in se skrije v goščavo. Stara je zdrčala po planjavi, za njo pes. Tako je bila mlada srna rešena smrti. Kaj je gnalo staro srno na desno in levo, kaj jo je podilo po planjavi? — Ljubezen do svojega otroka, do mlade srnice! —

Sv. pismo stare, pa tudi nove zaveze, nam pripoveduje nekoliko dogodkov, iz katerih je razvidna skrbna materina ljubezen. Najlepša je ona matere božje do svojega sina. Ona je spremljala svojega sina ves pot na goro Kalvarijo, ko je nesel križ. Ni se bala zaničevanja in zasramovanja razkačenega ljudstva. Šla je za svojim sinom, ker jo je v to silila materina ljubezen. Pa tudi v vsakdanjem življenju opazamo, kako iskreno ljubi mati svoje dete.

Ko sem pred dvema letoma potovala po spodnjem Štajerskem, sem se mudila v Ptuj. Več dni je neprenehoma deževalo. Drava je močno narasla in izstopila iz struge ter poplavlila vse obrežje. Po veliki reki je plavalo polno lesa, drevja in mrtvih živali. Ljudje so stali na mostu ter gledali, kako so se igrali srditi valovi s svojimi žrtvami. Tudi jaz sem bila med gledalci. In videla sem zelo pretresljiv dogodek, katerega ne pozabim vse svoje žive dni. Blizu obrežja po ozki stezi je nesla žena težek jerbas na glavi. Za krilo se jo je držala petletna hčerka. Velikanska gnječa je bila vzrok, da se je hčerka odtrgala od matere. Ko mati ne čuti več hčerkinе rokice, počne kričati in iskati svoje dete. Kar zagleda v šumeči Dravi svoje potaplajoče se dete. Zdajci vrže jerbas na tla, skoči v vodo za svojim otrokom. Ljudje so hoteli rešiti mater in otroka, a neusmiljeni valovi so pokrili obe trupli. Izginili sta v deroči vodi, kjer sta našli svoj hladen grob.

Kaj je gnalo mater v vodo, da ni pomislila, da najde ona sama svojo smrt v peneči vodi? — Kaj družega nego ljubezen do svojega otroka! . . . Tako se čita mnogokrat po časopisih, kako mati žrtvuje svoje življenje za svoje dete. Taka ljubezen je prava, iskrena.

* * *

Že prej sem vam omenila, da sem čitala, ko sem bila v gozdu, o slepi materini ljubezni. Hočem vam na kratko povedati, kaj sem čitala v tej knjigi. Na Goriškem, blizu Tolmina, je živela vdova. Imela je edinca Tineta. Siromašna je bila. S trdim delom si je prislužila toliko denarja, da je borno preživela sebe in svojega sina. Ljubila je svojega sina, kakor more ljubiti samo materino srce. A zašla je v svoji ljubezni. Njena ljubezen je bila slepa. Vse, kar je storil njen sin, vse je odobraval. Če se je pretepal s sosedovim Tončkom, je bil vsega kriv sosedov Tonček, nikdar pa ne njen ljubljencek.

Nekoč je šel z materjo na polje, skočil na sosedovo njivo in se valjal in ceptal po mladi pšenici. Gospodar pride ter ga zapodi. A glej! — Mati njegova se razsrdi na gospodarja in ga silno okrega. Češ, njen sin ni kriv ter mu naravnost prepove še kedaj kregati in strašiti njenega sina. Kočarjev Tinče je imel pri svoji materi vedno zavetje. Nikdar ni čutil materine stroge besede, še manj pa šibe. Ko je bil še prav majhen je pal raz mizo. A kaj je storila mati? — Prijela je palico in bila mizo, namesto da bi posvarila sinčka, ki je lezel brezpotrebno na mizo. Nekoč je kuhala večerjo. Prišel je Tinče, prejel žareče oglje in si opekел prste. Mati se je hudovala na oglje: „O ti grda stvar, ki si opekla mojega Tinčeta! . . . Le čakaj, pohodila te bom, da ne boš več peklo!“ — Bolje bi bilo, da bi mati svojega otroka poučila, naj ne jemlje žarečega oglja v roke, ker peče.

Ve vse poznate srako. Veste tudi, da nima sosebnost lepih lastnosti. Zakaj sraka rada krađe. Tudi razvajeni Tinče je bil tej ptici precej podoben. Še predno je pričel hoditi

v šolo, je kradel kakor sraka. Meninič, tebinič, je vzel materi mošnjiček, v katerem je bilo vse njeno borno premoženje. Pazval je druge malopridne dečke in hajd k trgovcu po slaščice. Trгоvec je poznal Tinčeta, vzame mu mošnjo z denarjem, spodi njega in njegove tovariše, mošnjiček pa pošlje materi nazaj.

Mislite li, da je mati Tinčeta pokarala in kaznovala? — Kaj še! . . . Hudovala se je nad tovariši in trdila, da so ji oni vkradli mošnjiček. Tinček je ostal še nadalje njen ljubljencek. Ko je začel hoditi v šolo, je kral pri svojih součencih, kar mu je prišlo pod roko. Ako je bil kaznovan danes zaradi tatvine, je bil kaznovan jutri zaradi pretepa, ako ni bil kaznovan zaradi pretepa, je bil kaznovan zaradi kletvine ali postopanja. Vsi učenci skupaj niso delali učitelju toliko preglavice nego Tinče. Tinče navajen lagati, je poizkušal naglagati tudi učitelja. Učitelj pa ni imel slepe materine ljubezni do Tinčeta. On mu tudi ni verjel vsega. Karal ga je, svaril pred slabimi dejanji in tudi kaznoval. Ali Tinče tega ni bil navajen. Zaraditega se je pritožil pri materi in jo prosil: „Mati vzemite palico, pa hodite z mano v šolo, natepite učitelja tako, kakor ste topli mizo, s katere sem padel in ga ozmerjajte kakor onega gospodarja, v katerega pšenici sem se igral. Saj jaz nisem nič kriv! Krivi so drugi, jaz sem pa priden. Kaj ne, da sem? — Mati mu smehljajoče pritrdi in mu obljubi, da pojde v nedeljo po rani sv. maši k učitelju. Povedati mu hoče, da on ne sme strahovati njenega sinčka.

Bilo je v nedeljo, ko je bila mati namenjena v šolo k učitelju, da bi zagovarjala svojega slepoljubljenega sina. Predno je mati odišla v cerkev, jo Tinče sam opozori, naj vendar ne pozabi iti k učitelju. Mati mu obljubi, ljubkuje še malo svojega ljubljencea in odide z doma. Komaj je bila oddaljena nekoliko korakov od kočе, splazi se Tinče k sosedovemu Jakcu v vas. Kar zapazi starega deda pipo, jo vzame, pokliče Jakca, naj gre ž njim na pod, kjer hočeta

kaditi. Jakec ne stori tega, temveč pravi, da hoče povedati svoji materi. Jakčeve matere ni bilo slučajno doma. Šla je po vodo. Ko pride domov, ji pove, da kadi sosedov Tinče na podu iz dedove pipe. Tinče sliši, da ga toži Jakec materi, vrže gorečo pipo v seno in zbeži po vrtu domov. Jakčeva mati ga je videla le še oddaleč ter mu zagrozila s pestjo. Tega pa seveda ni vedela, da je ostala goreča pipa v senu toliko časa, dokler je ni na to opozoril gost dim, ki se je privabil izpod podove strehe. Unelo se je namreč seno in ogenj se je že lotil poda. Ogenj ni uničil le poda, temveč vsa poslopja Jakčevih roditeljev. Tine se je skril. Čakal je, da pride njegova mati domov. Zakaj bal se je ljudi. Vsa zasopljena prihiti mati. Ume se, da v šoli ni bila, ko je čula, da gori v njeni vasi. Iz kadi, ki je ležala na dvorišču za drvarnico, se priplazi prav potuhnjeno požigalec Tine. Priteče k materi ter ji reče! „Mati, mati! — Si li videla sosedovega Jakca, ki je zapalil očetov pod? — Vzel je dedovo pipo in šel ž njo na pod. Tudi mene je klical, da bi šel ž njim in kadil. Ko ga je mati poklicala, vrgel je gorečo pipo v seno in tako zažgal. Joj, mati, kmalu bi bil tudi jaz zgorel. Si li bila s palico pri učitelju?“ — Materi priteko od radosti solze v oči, da se njenemu ljubljenu sinčku ni pripetilo ničesar. Huduje se nad Jakcem, ki je hotel zapeljati še njenega ljubljence. V svoji slepi materini ljubezni je bila trdno uverjena, da je njen otrok najboljši na svetu, a vsi drugi so zlobneži. Še celo takrat, ko so prišli poizvedovat orožniki, se je hudovala nad njimi, zagovarjala svojega sina in obdolžila druge. Ta mati je bila pri zdravih očeh slepa za vse, kar je storil njen Tine. Dokler je bil majhen, je tepla stol, s katerega je padel. Dokazovala mu je, da je ogelj kriv, da se je Tine opekel. Sploh vsemu, kar je Tine storil, ni bil vzrok on sam, pač pa so bili krivi vsemu drugi. Zakaj v svoji slepi ljubezni sploh ni mislila, kam dovede njo in njenega sina ta njena slepa ljubezen. Ko bi imela mati odprto oko, ne bil bi njen sin oddan v poboljševalni

zavod, kamor se oddajejo taki otroci, ki se doma zanemarjajo v odgoji ali pa napačno vzgojujejo, kakor se je naš Tinče. Ali kamor se nagne mlado drevo, tja raste staro. In česar se je Tinček naučil, to je Tine tudi znal! . . . Slepa materina ljubezen je bila kriva, da je bil takrat, ko bi moral biti svoji materi v pomoč in podporo, izročen v ječo in od tu — v prisilno delavnico.

Odgoja je mnogokrat kriva, da roditelji ne dobivajo na svoje stare dni podpore. Slepa materina ljubezen navaja otroke v slaba dejanja. Poleti enkrat sem videla pred siromašno kočo, kako je neka še mlada, pa umazano in raztrgano napravljena žena, klečala na travi ter božala in ljubkovala malo dekletce. Kako je bil napravljen ta otrok? — Umetno kodrasti lasje so bili zavezani z rumenim svilenim trakom. Po lepi obleki je bilo našitih vse polno čipk. Obut pa je bil v rumene črevljičke! . . . Mislila sem, kdo ve, kako imovitih roditeljev je ta otrok. Znano dekle pa mi pove, da je to hčerka one umazane mlade žene, ki kleči tam poleg nje in jo boža. Česa jo uči mati? Uči jo lišpanja in nepotrebnega zapravljanja, mesto da bi jo navajala na varčnost in snago. Ko tak otrok dorase, ne misli na drugo nego na lepo obleko in druge zapravljivosti. Delati ga je sram, dasi tudi je iz siromašne koče in ubožnih roditeljev. Mnogotera misli, da je gospodična in zaničljivo gleda na druga poštena, pridna dekleta, katera so preprosto napravljena, katerih pa ni sram delati. Kdo je kriv, da se taka malopridna dekleta tako lišpajo, večkrat zabredejo na slaba pota, zapravljajo svoj pičli zaslužek, če ne slepa materina ljubezen! — Mati jim že v zgodnji mladosti kupuje nepotrebna oblačila in jih navaja na gizdavost in zapravljivost, mesto da bi jih navajala k poštenemu delu in k varčnosti, da bi imela v svoji starosti oporo pri svoji dorasli hčeri.

Tako slepo ljubijo matere tudi svoje sinove. Že malemu dečku kupuje po sejmu pozlačene ure z verižico, na klobuk zakrivljeno pero „kora jž o“ in ga s tem že izza mlada uči in

pripravlja na gizdavo in potratno življenje. Dostikrat srečamo kmetiškega sina, ki nosi svojo prazno glavo visoko. Oblečen je v gospodski suknjič in smodko ima v ustih. Bolje bi bilo, da bi varčeval in poplačal dolgove, ki mole skozi vsa okna. Mnogokrat je čuti, kako toži slabotna, že stara mati, svojega sina, da je pijanec in zapravljivec. Kdo pa je kriv temu? Ona sama, ki ga je slepo ljubila v nežni mladosti! . . . Kako jo je veselilo, če njen sinček, ki še govoriti in hoditi ni znal, dvignil čašo, trkal in jo izpraznil do dna. Ona ni mislila takrat, da je to strup za otroka, da je to prvi korak v razuzdanost in pijančevanje. Iz tega je razvidno, da je mnogo odvisno, kako vzgojuje mati svoje otroke, kateri naj postanejo nekoč pošteni možje, pametne, skrbne žene. Je li potreba oblačiti se kmetiškemu dekletu v dragocene obleke? Ali je potreba kmetiškemu fantu „korajže“ na klobuku? — In črevljev na „škrip“. Bolje bi bilo, da bi matere v svoji skrbni ljubezni svoje otroke napeljevale na poštenost, resnicoljubje in varčnost. Vsaka mati naj bi dobro preudarila, kaj kupuje svojim otrokom. Dobro naj bi tudi premislila, kaj jim lahko dovoli in kaj jim naj prepove. Nikdar pa naj bi ne dajala svojim sinovom in hčeram potuhe. Ona naj svoje otroke v svoji skrbni materini ljubezni podučí, posvari in kadar treba tudi kaznuje.

Kakor ljubi ptica svoje mladičke, kakor čuva in skrbi pisana mucika za svoje mačice in kakor postavi stara srna svoje življenje v nevarnost za svojo srnico, tako tudi ljubi mati svojega otroka, ga s svojim skrbnim materinim očesom pohvali, če treba tudi posvari, pouči in kaznuje. Ne zakriva mu njegovih slabih dejanj. Zakaj pregovor pravi: „Kamor se nagne mlado drevo, tja raste staro!“ —

Da roditelji trpe mnogokrat in veliko le zaradi svojih otrok in jim prede v sivih letih slaba, je kriva napačna vzgoja, je kriva slepa materina ljubezen.

* * *

Tudi ve postanete, ko dorasete, žene, matere in prevzamete velevažno skrb za odgojo svojih otrok. Uglobiti se morate v svojo prevzvišeno nalogo, da jo dobro rešite v svojo pomoč in v srečo svojih otrok. Vam bo izročen najdragocenejši zaklad, katerega morate varovati s skrbnim materinim duhom, vzgojevati in pripravljati za samostojno, pošteno življenje. Iz vseh življenskih dogodbic, katere sem vam povedala, pa lahko razvidite, kako previdne morate biti v ljubezni do svojih otrok, da ne zabredete predaleč, da ne bo vaša ljubezen slepa. Ne dovoljajte jim vsega, česar zahtevajo v svoji otročji svojeglavnosti od vas! . . . A tudi ne kaznujte jih preostro in prepogosto! . . . Vodite jih na prava pota in bodite jim same najboljši, najlepši izgled. Če bode ravnale s svojo deco tako, ne bo vaš materin trud ničev, ne bode vaše delo brezuspešno. Otroci vaši vas bodo spoštovali. V lepi, mirni starosti, z zadovoljstvom v srcu, zaprete nekoč svoje trudne oči. Vsaka izmed vas, ki je to svojo težko, a lepo življensko nalogo tako dokončala, se poslovila lahko od svojih otrok z mislijo: „Storila sem vse za svoje otroke! . . . Lahko se ločim od njih z zavestjo in prepričanjem, da bodo tudi oni tako delali in živeli in svet dobi le dobre, pametne in poštene ljudi!“ . . .

Marica Perhavec — Leskovec.

3. Štedljivost je prvi pogoj gospodinjstva.

Priprava.

Prepričana sem, da želite ve vse biti nekoč vzorne gospodinje. Naštejte nekatere lastnosti vzorne gospodinje! (vzorna gospodinja je marljiva, snažna, pobožna, potrpežljiva, varčna, vestna itd.). Da, vse te kreposti mora imeti dobra gospodinja. Najvažnejša pa je varčnost ali štedljivost, ker ona je podlaga sreče.

Prehod:

Iz sledečega dogodka boste razvidele, v čem obstoji štedljivost in kako zelo je potrebna.

Podavanje.

Napotimo se za en dan v preprosto vas Stražo. Tam se ozremo nehote na čedno, belo hišico, ki stoji ob snažnem kolovoznem potu. Kroginkrog je vrt, zasajen s sadnim drevjem. Rano jutro je še. Vsa vas še počiva v blagodejnem spanju. Pokukajmo skozi rdeče zastore v preprosto hišo. Na tleh kleči 50letna žena. Z molkom v roki opravlja svojo jutranjo molitev. Zdaj naredi počasi velik križ, položi molek na polico in postelje prezračeno postelj. Nato hiti v kuhinjo, nalije škaf vode in pregleda, če je vse v redu. Prašiči se že oglašajo v svinjaku. Zaraditega skliče hitro vso družino na noge. Tudi 10letni Franciki in 8letnemu Janezku ne pomaga kremženje nič. „Le hitro vstanita, se umijta in molita, potem se pa učita, da bosta v šoli kaj znala!“ S temi besedami ustavi vsako nadaljno obotavljanje. In že je zopet v kuhinji, da pripravi zajtek. Dekla je že tudi pri svojem vsakdanjem delu v hlevu in pred svinjakom, od koder se sliši hlastno cmakanje.

Zdajci je odšla dekla na polje. Gospodinja oskrbuje prašiče sama, kuha in pometa kuhinjo. Pa kako naj naštejem vsa opravila, ki jih ima! Zdaj je tu, zdaj tam. Okoli sedmih je pripravljeno tečno kosilo. Vsa družina je zbrana okoli bele javorove mize. Vidno jim gre jed v slast. Saj so delali trdo že okoli dve uri. Pa tudi izbirljivci bi morali pohvaliti skrbno pripravljeno jed. Razgovor se razvije o dnevnem delu. Kar se odpravi zopet vsak na svoje delo. Gospodinja pospravi z mize, pomije posodo in mizo, ostanke jedi pa spravi za reveže ali predpoldanco. Še enkrat pregleda šolarčke, če so snažni in neraztrgani, potem se pa napoti tudi sama na polje. Kakor povsod, tako je tudi tukaj po-

polnoma pri svojem delu. Ustavimo se sedaj nekoliko s povestjo in poiščimo, v čem se je izkazala gospodinja štedljivo do sedaj.

Povzetek: 1. delo.

Kdaj je vstala? — zarana. Kako je varčevala pozneje s časom? — ni ga izgubljevala. Delo si je lepo razvrstila, da je imel vsakdo v hiši svoje posebno opravilo. Ali ni bil izgubljen čas, ki ga je porabila za molitev? — ne, ker Bog delo blagoslovi. Povej še enkrat, s čim štedi dobra gospodinja? Dobra gospodinja štedi najprej s časom

2. živila.

S čim je pa še štedila? — pobrala in spravila je ostale koščke po zajtreku. Iz te opazke pa lahko sklepamo, da je bila tudi varčna, ko je pripravljala kosilo.

Pripovedujte ve same, kako mislite, da je štedila. (Moke ni raztresala, drva je blizu loncev naložila, da je hitreje zavrelo, otrobov in druge svinjske hrane ni malomarno raztresala in razlivala in tako je ohranila snažna tudi tla. Zabele ni preveč vzela, jo ni preveč zbelila, ker se med tem močno vsuši itd.) Povej kratko, s čim štedi dobra gospodinja? Dobra gospodinja štedi z živili.

3. obleka.

Še pri enem opravilu smo jo opazovali mimogrede. Katera se še spomni kje? — pri otrocih. Naročila jim je, da se naj uče in jih je poslala snažne v šolo. Kako je pa pri otrocih štedila? — morali so zgodaj vstajati. Česa jih je tako vadila? — pridnosti. Ker so bili snažni, jih je gotovo že v rani mladosti navadila, da so se umili in počesali. S tem jih je obvarovala mnogih bolezni in jim pripravila pot v svet. Nesnažnega in umazanega človeka ne čisla nihče. Gotovo je bila tudi obleka čista in zakrpana. Prihranila je marsikak vinar. Kakšna luknjica se hitro zakrpa? — majhna.

Prav! Pravijo, da: „Krpica hišo drži!“ Katera zna povedati vse to z malo besedami? Dobra gospodinja štedi z obleko. Z izrazom „živilo in oblačilo“ zaznamuje ljudstvo vse, kar potrebuje za življenje.

4. zdravje.

Nadaljujmo s povestjo! Kako je gospodinja pripravljala kosilo, skleplate lahko že same iz tega, kar sem vam povedala do sedaj. Le na eno stvar bi vas opozorila posebej. Kakšen pa je prišel oče od težkega dela? — truden in premočen. Ali je zdravo ostati v taki obleki? — ni zdravo. Kaj mislite, kako je skrbna gospodinja temu opomogla? — pripravila je suho srajco. Tudi jed pripravi kolikor mogoče zdravo, krepko in tečno. Kar pa ne zmore preprosta jedilnica, to pa nadomesti gospodinja s svojim ljubeznjivim, postrežljivim vedenjem. Pregovor pravi: Boljša je žlica soka v miru, nego polna miza jedi v prepiru!“ Kaj menite, kakšna je ta družina z ozirom na zdravje? — krepka. O čem smo govorili v tem odstavku? — o zdravju. Kdo ga je podpiral in kako? — gospodinja, ker je pripravljala zdrave jedi, varovala družino prehlajenja in vzdrževala ljubezen in mir v hiši. Kaj varuje torej štedljiva gospodinja? Štedljiva gospodinja varuje zdravje v družini. „Zdravo telo, najboljše blago!“

5. sreča, zadovoljnost in veselje.

Popoldan je minul med navadnim delom. Po mali južni ostaja gospodinja večinoma pri domu. Tu nadzoruje svoje otročiče, ko se uče. Včasih se celo poigra ž njimi na vrtu. Pleve po gredicah, da se razvija najlepša zelenjad in se razcvitajo žlahtne cvetice. Komaj bi našli ob nedeljah lepši šopek na mizi, nego ga vidimo pri naši gospodinj. To pa pač ni v zvezi s štedljivostjo! ... Ali vendarle? — Katera zna dokazati? (Vsa družina ostaja tudi ob nedeljah najraje doma.) Prav! Saj doma vživa najlepšo, najpresrčnejšo

zabavo. Kdo ji pa daje še posebni čar poleg cvetic, reda in snage? — ljubeznjiva gospodinja in pridni otroci. Kaj pa to koristi, ako ostaja vsa družina pri domu? — v gostilnah ne zapravljajo denarja, okrepčajo se od napornega dela in premislijo opravila sledečega tedna. Kje smo sedaj opazovali gospodinjjo? — na vrtu za zelenjad in v domačem krogu. Kaj ji koristi, ako skuša vse zadovoljiti, oveseliti in osrečiti? — prištedi mnogo novcev. Kaj stori torej štedljiva gospodinja? — štedljiva gospodinja izkuša vse osrečiti, oveseliti in zadovoljiti. Ponovi! Štedljiva gospodinja izkuša vse osrečiti, oveseliti in zadovoljiti.

6. prazniki in posebne prilike.

Večerja je minula. Zaradi napornega dela izmoli družina samo kratko večerno molitev, potem pa poleže k zaželjenemu počitku. Gospodinja, družinska mati, tudi sedaj še nima miru. Skrb ji da moč. Pogleda še semintja, če je vse v redu. Zakrpa natrgano obleko itd. Materino oko vidi pač vse. Ono čuva celo v spanju. Konečno leže tudi ona na preprosto ležišče h kratkemu počitku. Tako ji poteka dan za dnevom njenega trudapolnega življenja.

Kaj pa o praznikih in drugih posebnih prilikah? N. pr. ob jesenski trgatvi itd. Pravijo, da nekateri ne poznajo nikake mere v uživanju in radodarnosti takrat, ko si napolnijo sode in žitnice. Naša znanka je ravnala drugače. Tudi ona je privoščila dragevolje sebi, predvsem pa družini, pošteno veselje v vinogradih in na domu. Tudi njene hčerke so se nakitile s svežimi šopki, ki so pristojali preprosti, a snažni obleki še sosebno. Razsipala ali tratila pa ni nepotrebnem. Zato se tudi žitnice in sodi niso izpraznili pred časom. Denar pa, ki bi ga otroci potratili za nepotrební lišp, so raje naložili na obresti.

Katere praznike obhaja narod najslovesneje? — Božič, Veliko noč in proščenje (žegnanje). Kako je štedila naša gospodinja v teh dnevih? — tudi take dni je bila zmerna

v uživanju. Ob kateri priliki smo jo še opazovali? — ob trgatvi. Kakšne so bile posledice njene štedljivosti? — s pridelki so izhajali vse leto, pa še v hranilnico so polagali. Kako se pa spomladi mnogokrat tistim godi, ki so jeseni pozabili, da ima leto dvanajst mesecev? — stradati morajo ali pa kupovati. Kedaj še štedi pametna gospodinja? — Pametna gospodinja štedi tudi o praznikih in posebnih prilikah n. pr. ob trgatvi.

7. sreča in blagostanje.

Radovedni smo, do kakšnega blagostanja je prišla naša družina. Poslušajte torej! Že v domači ljudski šoli so bili njeni otroci med najboljšimi. Pozneje je pritrgala mati marsikak grizljaj svojim lastnim ustam, da je mogla nekatere poslati v mestne šole.

Ko je ta gospodinja ležala na smrtni postelji, tedaj ji je šepetala junaška hčerka tolažilne besede: „Mama, dovolj ste storili za nas!... Bog vas kliče na plačilo!... Ako bomo živeli, kakor ste nas učili z besedo in izgledom, ste lahko prepričani, da se nam bo dobro godilo!“ ...

Ali je hčerka želela materino smrt? — ni je želela. Zakaj pa je tako govorila? — da bi mater tolažila. Na kaj je mislila mati še pred smrtjo? — na srečo svojih otrok. Zakaj sem pa imenovala hčerko „junaško“? — ker je mogla mater tolažiti, dasi je bila sama silno žalostna zaradi materine bolezni.

Ali se porabi za šolanje v mestu mnogo denarja? — zelo veliko. Koliko let so bili nekateri otroci iz te družine v mestnih šolah? — več let. Ali je bila družina zelo bogata? V prvem odstavku smo opazovali hišo!... Bila je čedna, pa preprosta. Kaj je veliko pripomoglo, da so se otroci lahko šolali v mestu? — materina štedljivost.

V poznejšem življenju boste čitale morda mnogo povesti, ki pripovedujejo, da je vsa družina prišla na beraško

palico, ker gospodinja ni štedila pri svojem gospodinjstvu. Kakšna je postala naša družina radi materine štedljivosti? — srečna. Kako bi naslovili vsebino zadnjega odstavka? — Sreča ali blagostanje v družini zaradi materine štedljivosti.

S štedljivostjo so združene mnoge druge čednosti. Ne-katere smo posebej opazovali na gospodinji. Ali se jih še katera spominja? (Marljivost, ljubezen, nesebičnost.) Vse te in druge kreposti bi preminule, če bi gospodinja zapravljala. Nastali bi prepiri, revščina itd. Štedljivost je prvi pogoj gospodinjstva! Potrebne ga je mnogo, pa če gospodinja ni štedljiva, propade vse.

Povzetek ali jedro.

Ponovi še enkrat, s čim mora štediti dobra gospodinja? Dobra gospodinja mora štediti s časom, z živili in oblačili. Kaj pa še stori štedljiva gospodinja? — Ona varuje zdravje v družini. Izkuša vse osrečiti, oveseliti in zadovoljiti. Tudi o praznikih in posebnih prilikah štedi. Kaj je posledica štedenja? Sreča ali blagostanje v družini. Kateri je torej prvi pogoj gospodinjstva? Štedljivost!

Uporaba.

Danes ste slišale, kolike važnosti je štedljivost. Česar se človek ne uči v mladosti, tega tudi v starosti ne bo znal. Kaj sledi iz tega? — da moramo štediti že sedaj. Kako boste izpolnjevali prvi stavek! — zgodaj bomo vstajale. Pri delu bomo marljive. Svoje reči bomo imele v redu. Kako drugega? — na obleko bomo pazile. Ne bomo zahtevale nepotrebnega lišpa itd.

Da, storite tako, in ne bo vas trla prevelika revščina.

Marija Račič — Boštanj.

4. Obleka dveh gospodinj.

I. Oglejmo si, kako sta služili dve deklici in kakšni gospodinji sta bili pozneje.

II. Ko je izstopila Milka iz šole, je morala v službo. Vse leto se je veselila, da si prisluži nekoliko denarja. Na polju in na paši je premišljevala, kaj si kupi zanj. Na svojo potrebno rodbino ni mislila. Najbolj jo je veselila obleka. Imela je sicer še dobro obleko za praznik, toda želela si je še lepše.

[Kakšni so bili Milkini domači, t. j. roditelji, bratje in sestre, ker sem povedala, da ni mislila na svojo potrebno rodbino? Revni. Kaj bi morala storiti, kot hvaležna hči, ko bi dobila prisluženi denar? Dati nekoliko denarja roditeljem. Česa pa si je želela Milka? Nove obleke.]

Ko je bil na vasi semenj, dobi Milka od gospodinje zasluženi denar. Gospodinja jo pouči: „Kupi si na semnju trpežno obleko za delavnik, saj je nedeljska še dovolj dobra, a za delavnik ni dovolj trpežna!“ Milka pa je ne sluša, temveč kupi si na semnju najlepše blago, ki ni bilo pripravno za težka kmetiška dela. Blago nese potem k šivilji in ji ukaže, naj naredi obleko tako, kakor županovi.

[Kakšno obleko je svetovala gospodinja kupiti? Za delavnik. Zakaj ji je odsvetovala nedeljsko obleko zanositi za delavnik? Ker ni bila iz trpežnega blaga. Kakšna je taka obleka kmalu, če se jo zanosi? Raztrgana. Torej za kakšna dela ni taka obleka? Za kmetiška dela. Ali je Milka slušala gospodinjo? Ne.]

Na Veliko noč je imela Milka obleko. V nji se je šopirila pred cerkvijo, na poti in tudi ko je prišla domov ni mogla iz nje. Dala si je opravljanje na dvorišču samo zato, da vidijo sosedomi, kako je lepa. Ni se še slekla, ko jo zapodi gospodinja v hlev, da pomolze. V novi obleki se vsede Milka h kravi. Živali se zdi dekleta v drugi obleki

neznano. Krava brčne Milko z nogo, Milka pade na nečedna tla in si povalja in polije obleko.

[Ali je varčevala Milka obleko? Ne. Kakšna ni bila Milka, ker ni varčevala? Ni bila varčna.]

Milka je jokala. Poskušala je sicer oprati obleko, toda odstranila je s tem tudi nekoliko barve in obleka ni bila več tako lepa. Ker Milki ni bilo všeč, da bi nosila oprano obleko na praznik, tolaži se rekoč: „Jo pa zanosim za delavnik in kupim za praznik drugo!“

„Stara obleka je še dobra za delavnik“, reče gospodinja. „Saj si zakupila ves denar. Novi črevlji, ruta, spodnje krilo in ruta za ogrniti, so snedli tvoj letni zaslužek!“

„Pa mi dajte naprej“, prosi Milka. „Šivilja pa lahko počaka!“ Gospodinja noče dati denarja. Milka gre v prodajalno in vzame na up zopet tako tanko blago na rožice, kot ga ima županova. Potem si da napraviti obleko na robce in našitke. Tudi šivilji ostane dolžna. Šopirila pa se je le v novi obleki. Ko pride iz cerkve, kar ne more iz nje. Da je ne zamaže, se varuje prijeti ob nedeljah za delo ... Milka se poleni. Najraje stoji pred zrcalom, se ogleduje v oknu, v škafu in kjerkoli se ji nudi prilika za to. Gospodinja jo opominja. Ker ne izda opomin nič, odpove Milki ob letu službo.

[Kakšne obleke ni hotela Milka nositi za praznik? Oprane. Ali je bila res pregrda? Ne. Ali je Milka že preračunala, koliko denarja je že zakupila? Ne. Kako to veš? Ker ji je povedala gospodinja, da je že zapravila svoj letni zaslužek. Česa je prosila Milka gospodinjo? Denarja naprej. Kaj stori, ker ga ji ne da? V prodajalni vzame na up. Komu tudi ni plačala? Šivilji. Kaj je delala Milka? Dolg. Ali je to lepo? Ne. Lepše je biti bolj revno oblečen, kakor pa se ponašati z obleko, ki ni plačana. Kakšna je bila Milka, ker se je povsod ogledovala in se ponašala, da je tako oblečena kakor županova? Nečimerna. Kaj pa je nečimernost? Greh.

Ali pa je vsaka nečimerna, ki je rada čedna? Ne. Le ona je nečimerna, ki se hoče ponašati, da je lepša, kakor so druge in če vidi gospodsko opravljenega dekleta, si dobro ogleda njegovo obleko in si misli: „Ravno tako si hočem napraviti, pa še lepšo!“ Navadno so taka nečimerna dekleta povsod dolžna. Ali so taka dekleta spoštovana? Ne. Vsakdo jih dobro pozna. Kakšna je še bila Milka, ker ni hotela delati? Lena. Kdo ni maral Milke? Gospodinja.]

Ko gre Milka k drugi gospodinji ima od dveletnega truda dve zamazani, raztrgani obleki in par pošepanih črevljev. V obleki iz trpežnega blaga se je nataknila večkrat pri delu. A ni zašila luknje. Luknje so rastle in naznanjale vsi vasi Milkiino nemarnost. Druga obleka iz tankega blaga je pokala po šivih in kjer je bila rožica, zija zdaj luknjica. Trgovec je bil dal neveščemu dekletu preležano blago.

Pa Milka se ni izpametovala ne pri drugi, ne pri tretji gospodinji. Delo ji ni dišalo. Lišp in umazanost sta ji napravljala dolg. Kjer bi lahko sešila, je kupovala novo in delala dolg. Kmalu ni marala nobena gospodinja Milke v službo. Milka je menila, da bo živela lažje, če bo sama gospodinja. Omožila se je. Na malem gospodarstvu njenega moža ni bilo dolga, zaraditega je mož upal, da bodeta živela ob pridnem delu brez prevelikih skrbi. Pa Milki ni bilo mnogo za delo. Svojim otrokom je kupovala vedno nove obleke. Raztrgane obleke ni zašila, umazane ni oprala rada. Hiša je lezla v dolg. Gospodar se je udal v obupu pijači. In kmalu so iztirali upniki nemarno gospodinjino in njene otroke na cesto.

[Kako opravljena je prišla Milka k drugi gospodinji? Zamazana in raztrgana. Ker ni imela denarja za novo obleko, na up tudi ni več dobila; ali je morala biti zamazana in raztrgana? Kaj naj bi storila? Oprala in zašila. Zakaj ni marala nobena gospodinja Milke v službo? Kakšna je bila pri delu? Lena. In kakšna je bila ona sama? Zanikerna. Zakaj se je omožila? Da bi lažje živela. Ali je bila Milka

kot gospodinja delavna in čedna? Ne. Česar se mlad človek ne vadi, tudi v starosti ne zna. Kaj je delal mož same žalosti? Pil je. Kaj so storili upniki z njegovo hišo? Prodali so jo. Kateri ljudje so upniki? Ki dajo denar na up.]

Vse drugače je gospodinjala Milkina sosedka Ivanka. Tudi ona je morala iz šole v službo. Ob koncu prvega leta je bila res potrebna nove obleke. Pa Ivanka je nesla svoj prvi denar bolni materi, si oprala staro praznično obleko, izpustila vjeto in dostavila v kolikor ji je bila prekratka. Vsakdanjo obleko je pregledovala večkrat in krpala skrbno vsako luknjico. Črevlje je preobuvala in hodila po letu bosa. A Ivanka je bila v njeni zakrpani, izprani obleki vedno čednejša in lepša od Milke.

Ivanka je služila vedno pri eni gospodinjji. Ker jo ni motila skrb za lišp, je bila vedno pridna pri delu. Gospodinja ji je povišala letno plačo in ji podarila večkrat kako obleko.

Ivanka pa je podpirala s svojim prisluženim denarjem mater in ga nosila tudi v hranilnico. Zvečer, ko je kuhala za prašiče, si je pletla nogavice. Glas o Ivankini pridnosti in varčnosti se je raznesel daleč okrog. Mlad kmetič je zasnužil pridno dekle. Imel je sicer nekaj dolga na svoji kmetiji, pa zaupal je Ivankinim pridnim rokam.

[Ali je tudi Ivanka zapravljala svoj prisluženi denar in delala dolg? Ne. Kam je devala denar? V hranilnico. In komu je še pomagala z denarjem? Svoji materi. Kakšna hči je bila Ivanka, ker je skrbela za mater? Hvaležna. Kako je varčevala svojo obleko? Prala in krpala jo je. Kako je varčevala črevlje? Preobuvala jih je in poletu je hodila bosa. Kakšna je bila Ivanka, ker je hodila oprana in zašita? Čedna. Kakšna je bila, ker ni bila nečimerna kakor Milka? Ponižna. Pri kolikih gospodinjah je služila do možitve. Pri eni. Kakšna je bila pri delu? Pridna. Kaj ji je gospodinja zato večkrat podarila? Kako obleko. Česa ni torej toliko

kupovala? Obleke. Kdaj je pletla nogavice? Zvečer, ko je kuhala za prašiče. Ali je bila torej kdaj brez dela? Nikdar.]

Pridno, varčno dekle je postalo res pridna gospodinja. Skrbno se je varovala nepotrebnih troškov. V njeni hiši ni bilo nikakih razvad. Kmetiško so delali, kmetiško jedli in tudi oblačili so se kmetiško. Vsako stvar je znala obrniti v prid. Rumeni korenček ji je pokrival stroške za sol, a jajca in piščeta so ji bila bogati vir dohodkov. Vse je prodajala, malo kupovala. Svoje otroke je oblačila jako preprosto, jih prala, krpala in jim delala nove obleke iz svoje stare. Tako je izplačala kmalu dolg in prikupila njivico za njivico. Izšolala je svoje otroke in umrla v visoki starosti spoštovana od vseh vaščanov.

[Kaj je prodajala kot gospodinja? Korenje, jajca, piščeta in vse, kar je le mogla. Ali je kupovala mnogo oblek? Ne. Iz česa je delala otrokom nove obleke? Iz svoje stare obleke. Kakšna gospodinja je bila Ivanka, ker je za vse tako skrbela in varčevala? Skrbna in varčna. Kaj je kmalu izplačala? Dolg. Kaj je celo prikupila? Njive.]

III. Kakšna je bila Milkina družina, ker so jo izgnali upniki iz hiše, ali je bila srečna? Nesrečna. Kakšna je bila Ivankina družina? Srečna.

Kdo je bil kriv nesreče Milkini družini? Milka sama. Kakšna gospodinja je bila? Zanikerna in zapravljljiva. Kaj je postal zaraditega njen mož same žalosti? Pijanec. Zakaj je bila Ivankina družina srečna? Ker je bila dobra gospodinja. Kako je delala z denarjem in obleko? Varčevala je. Kakšna je bila pri delu? Pridna.

Ali presodite same kakšne gospodinje bodo nekoč nečimerna in lena dekleta? Slabe. Kakšna je bila dobra gospodinja že kot dekle? Ponižna in delavna.

Marija Vider — Boštanj.

5. Red in snaga.

Danes se hočemo pogovarjati nekoliko o redu in snagi v gospodinjstvu. [Na tablo se napiše: Red in snaga v gospodinjstvu.] Prva in glavna skrb gospodinje je, da ima v hiši red. Hiša, v kateri ni reda, nazaduje. Gotovo je čutila že marsikatera izmed vas posledice nereda. Kam si položila zvečer, ko si šla spat, svojo obleko? [Na stol ali klop.] Poznam deklice, ki imajo slabo navado, da razmečejo zvečer vse stvari. Predpasnik je na postelji, krilo na klopi, nogavice leže na tleh, oče so zadeli ob nje in jih sunili pod posteljo, črevlji so v veži itd. Zjutraj vstanejo prepozno, treba se je odpraviti hitro v šolo ali k sv. maši, toda oblačijo se pol ure in še več, ko bi bile lahko gotove v četrto ure. Tako se godi pri nerednih deklicah vsak dan. Koliko časa bi si pridobile, koliko jeze in prepira bi odpadlo, ako bi se navadile redu! Pa ne samo pri obleki mora biti red, temveč red mora biti povsod, tudi v najskritejših kotičkih hiše. Tega bodele tudi imele, ako bo imela vsaka stvar določen prostor, kjer se shranjuje. [Se napiše: Vsaka stvar bodi na svojem določenem prostoru.] Kje imate shranjene pri vas nože, vilice in žlice? — In pri vas? — Marsikje je videti, da leži na ognjišču zarjavel nož, v košari med krompirjevimi olupki je drug umazan nož, na omari je nekoliko vilic, ki že niso vilicam podobne, in po raznih nepomiten skledah in pominjkih je obilica umazanih žlic. Kosilo je že pripravljeno. Družina je že poklicana h kosilu, toda kuharica se spomni, da ni dovolj čistih žlic. Urno išče in pomiva, da bi ne bilo treba čakati ljudem pri skledi. Slaba taka gospodinja! . . .

Kam pa devate pri vas škarje in drugo pripravo za šivanje? — Zopet je mnogo gospodinj, ki tudi tega ne devajo na določen prostor in otroci hodijo večkrat raztrgani, ker se gospodinji mnogokrat ne ljubi, ali pa časa nima, iskati igle, niti, škarij itd.

Ako je obleka na stolu, namesto v omari, glavnik na oknu, namesto na določenem prostoru, ako je stenske slike prepregla pajčevina, ako so tla nepometena, naredi vse to jako slab vtisek na vsakogar, ki pride v hišo. Vem, da bi nekatere izmed vas zardele, ako bi stopila jaz nepričakovano v njih hišo. Gotovo bi našla marsikaj, kar bi dajalo slabo izpričevalo gospodinji dotične hiše in tudi vam. Največja krivda zadene res gospodinjo, toda tudi ve ste že dorasle in morate skrbeti za red v hiši. Ako se niste priučile snagi in redu dosedaj, kako hočete pozneje, kot gospodinja, podpirati hiši tri ogle! . . .

Ali bodeš ti dobra gospodinja? — Sem radovedna. Slaba gospodinja biti je lahko. Zato je vedno več slabih, nego dobrih gospodinj.

Nereda pa ne najdemo samo pri prej navedenih stvarih, temveč še pri mnogih drugih, če jih pustimo v svojem domu le nekaj časa vnemar. Ako ne pospravljamo vsega sproti, ako smo le za malo časa zanemarili hišo, nastane pravi metež. Vidi se nam, kakor bi premetavale neke tajne roke predmete s prostora na prostor. Nobena stvarica noče biti na svojem prostoru. In tako se rodi iz nereda nered. Stoli stoje na sredi sobe, klobuk najdeš pod posteljo, namesto da bi visel na obešalniku, dežnik leži pod omaro itd. Začne se iskanje in čakanje, ki vzame gospodinji in vsej družini mnogo dragocenega časa in vzbuja nevoljo, prepir in jezo. [Napiše se: Nered jemlje mnogo dragocenega časa in vzbuja jezo in prepir.] Pa ne le izgubo časa, temveč tudi nepovračljivo škodo ima človek včasih zaradi svoje nerednosti. Ključ se je izgubil. Ni ga moč najti. Kaj je storiti N? [Poslati je treba po ključarja ali pa odbiti ključavnico.] Da! . . . Potem pa še ne veš, če ni našel ključa nepošten človek, ki ti naredi lahko veliko škodo. — Nerednost provzroči lahko škodo. [Se napiše.]

Kjer ni reda in snage, tam tudi ni pravega doma. Kaj ne, kako lepo se vam vidi, kadar imate tla pomita,

sobe pobeljene, slike osnažene, okna očiščena, ako ni razmetane nič obleke, ako je postelja bela, kratko, kadar je vse v redu in snažno. Takrat se vam vidi, kot bi bil praznik. Saj pa ima tudi res mnogo gospodinj na kmetih navado, da uredi in posnaži le za velike praznike, kakor sta Božič in Velika noč. In koliko dela je takrat! Ves teden je dovolj pospravila. Ni li res? Pa ne samo gospodinja, temveč vse ženske, kar jih je pri hiši, imajo takrat dovolj dela. Vsega tega bi ne bilo, če bi pospravljala gospodinja vsak dan, če bi si ne navlekla vsega sproti. Pa porečete: „Na kmetih ni časa za vedno pospravljanje in snaženje!“ ... Res, da jemlje to precej časa, toda če storiš vsako stvar o pravem času, če ne odlagaš od danes na jutri, temveč pospraviš in pripraviš kolikor mogoče že vse zvečer za zjutraj, če se hitro obračaš pri delu, narediš tekom vsega dne prav mnogo. Ni pa dovolj, da samo pospravljaš in pomivaš, temveč paziti moraš tudi, da si ne navlečeš in ne pomažeš sproti vsega, ter da devaš stvari, ki si jih rabila, takoj, ali kakor hitro mogoče, zopet na določeni prostor. Le tako je mogoče ohraniti v hiši trajen red, ki je eden prvih pogojev dobre gospodinje.

Ako stopimo v hišo, bodisi v bogato, bodisi v siromašno, opazimo kaj kmalu, kakšna gospodinja gospodinja v nji. Po njenem stanovanju in njeni kuhinji si že lahko obrišemo njeno sliko, dasitudi je nismo videli nikdar prej. Pa niti v hišo nam ni treba stopiti! O vrlem gospodinjstvu na kmetih nam pričajo že snažno dvorišče, zakrpana ograja, plevela proste gredice na vrtu, čista okna, lepo umiti otroci in lepo rejena živina v hlevu.

Kmet Gruden je imel svoje posestvo zadolženo. Da bi ložje poplačal dolgove, si je izposodil še nekoliko stotakov ter odišel v Ameriko. Toda znano vam je, da Amerika prinese le malokomu srečo, pač pa imajo većinoma

vsi izgubo, ki gredo od doma. Tudi našemu Grudnu je prela slaba. Dela ni imel mnogo, zaraditega tudi zaslužil ni več, nego to, kar je porabil sproti za hrano. Upal in čakal je boljših časov, ki pa nišo došli. In tako je bil Gruden primoran, prositi ženo, naj kje dobi toliko denarja, da mu ga pošlje ter mu s tem omogoči vrnitev v domačijo. Žena je doma sicer dobro gospodinjala in pridno delala od ranega jutra do pozne noči, a to, kar je prigospodinjala, je porabila večinoma za gospodinjstvo. Otrokom je bilo treba obleke i. t. d. Nekaj je dala tudi malim upnikom. Kljub temu je bilo posestvo in vse prodano, ker se je mož poleg prejšnjega dolga zadolžil še tudi zaradi Amerike.

Mož je tarnal, otroci so jokali, le gospodinja, v svesti si, da bo od prodanega ostala venderle še precejšnja vsota njim, je tolažila družino.

Ko je bil napovedan dan razprodaje, uredila je gospodinja vse potrebno. Imela je že itak vse v najlepšem redu in snagi, toda na dan razprodaje se je vsak čudil, koliko lepe posode in raznih stvari je bilo videti tu. In kako je bilo vse snažno! Videti je bilo, kakor da je vse novo. Pa ne le v kuhinji in sobah, temveč povsod je bila snaga in red. Kar trgali so se ljudje za to posestvo. Prodano je bilo vse po jako visoki ceni in celo stare osnažene stvari, ki so bile prav malo vredne, so plačali ljudje prav dobro.

Posestvo je nanese toliko, da se je poplačal ves dolg, zraven pa je ostalo še toliko, da sta si mož in žena mogla kupiti drugo, sicer malo, a vendar lično kmetijo.

Kaj pravite, kaj je pomoglo posestvu do mnogo večje vrednosti? (Red in snaga.) Kaka neredna gospodinja poreče: „Meni je do tega, da si pri gospodinjstvu kaj pridobim. Red pa mi ne da reči, ki jih nimam!“ Gospodinja se pa ne zaveda, da red in snaga pomnožujeta vrednost vsake stvari. [Se napiše.] N! —

Povej še kak dokaz, da pomnožujeta red in snaga vrednost dotične stvari!... [Živina, ki je na suhem snažnem prostoru, je lepša, se bolj redi in je več vredna, nego ona, ki stoji vedno v gnoju.] Ali veš tudi ti kak primer? —

Kaj bodeš storila, če ti je lonec počil? [Dala ga bodem zvezati.] Kaj si s tem prihraniš? [Novega.] Neredna gospodinja bo imela pri tem škodo. Zakaj? [Ker bo pustila lonec toliko časa, da se bo razsul in potem bo morala kupiti novega.] — Moja sestra ima kot gospodinja skoro same stare, popokane, toda zvezane lonce. Rekla mi je, da si je ž njimi mnogo novih prihranila ter se ji vidi, da so stari zvezani lonci celo močnejši od novih.

Kaj se zgodi z železnim loncem, ako leži na mokrem, nesnažnem prostoru? [Rja se ga prime.] Kaj dela rja? [Razjeda železo.] Tu imaš zopet škodo zaradi nerednosti in nesnažnosti. Ako bi imela lonec snažen na določenem prostoru, ohraniš ga dolgo časa. Iz tega se učite, da vzdržujeta red in snaga stvari dolgo časa. (Se napiše.) Da je temu res tako, hočemo navesti še nekoliko izgledov.

Ako se je pretrgal prt, kaj storiš, dokler ni še preveč raztrgan? [Zašijem, zakrpam.] Kaj bi si bila prihranila ta neredna gospodinja? [Novega.] Iz stene moli žrebelj. Prideš mimo in si raztrgaš obleko. Ako ne zašiješ hitro, imaš tu dvojno škodo in sicer? — [Da obleka ni več cela in da si moram prej drugo kupiti.] Stolu se je odlomila noga. Kaj storiš? [Napraviti dam drugo.] Ako ne? [Je treba drug stol kupiti.] Nogavica ima luknjico. Kaj je treba storiti? [Zakrpati.] Da, dokler je luknjica še mala. Ako nisi tega storila, kupiti boš morala kmalu nove. Nekaj časa nosiš raztrgane in ko so že tako raztrgane, da te tiščijo, odrežeš pri stopalu ter nosiš „štucaste“ nogavice in goljufaš ljudi ž njimi, ker mislijo, da si res v čednih, snažnih nogavicah, v resnici pa imaš gole noge. Ker se ti to jako neredno zdi, vržeš jih proč in si kupiš druge. Nove nogavice imajo pri tebi zopet isto usodo. Kolikokrat sem vas že svarila pred tako nered-

nostjo! Naučila sem vas krpati nogavice, toda le malo deklic si je zakrpalo svoje nogavice v šoli. Povedala sem vam že, da imam nekaj nogavic po devet in osem let starih. Nekoliko let sem si jih krpala vedno sproti, potem sem naredila nove pete in konec stopala, potem sem zopet krpala, ko to ni bilo več mogoče, sem pa naredila vse stopalo novo. Nogavice iz močnega bombaža ali volne, se ohranijo na ta način lahko veliko let. Zato je dobro in koristno, da si naredite nogavice same, ako v to čas dopušča, ker se take nogavice vzdržijo polovico več časa in se lažje podpletajo, nego kupljene. Ako pa nimate časa same plesti, pa kupite nogavice iz močnega bombaža, ker jako tanke se dajo težko podplesti.

Kakor pri dveh, treh stvareh, tako je pri vseh drugih. Ako se bori gospodinja vedno proti domačim sovražnikom, prihrani lahko marsikaj. Njena skrb je tudi, da se ne pokvari meso, mast, pijača in da je perilo lepo belo, zakrpajo itd.

Rekla sem že, da mora biti v hiši poleg reda tudi snaga. Kdo je kriv, ako hodi družina v zamazanih, raztrganih oblekah? [Gospodinja.] Res, lepo in fino oblečen ne more biti vsakdo, pač pa ima lahko vsak čisto in čedno zašito obleko. Na oblekah poznam, kakšna gospodinja so mati te ali one učenke ter tudi vem, kakšna gospodinja bo dotično dekle samo. Katera ima zamazano obleko, da se kar vidi blato, in raztrgano, taka deklica bode slaba gospodinja. Ako ti že mati ne opero in ne zašijejo, storila bi to lahko sama. Sedaj ste že velike in močne ter že tudi znate, da si lahko same zašijete in operete.

Ali de snaga človeku dobro? Kaj ne, vidi se vam, da solnce bolj prijazno sije, da je soba večja, miza prijaznejša in da so ljudje vse zadovoljnejši tam, kjer je snaga doma. In nasprotno. Kako je na umazanem prostoru? — [Neprijetno.] In koliko škode povzroči nesnaga! Vzemi kako blago in deni ga na nesnažen kraj. Kmalu ga bo konec. Le pusti

perilo dolgo časa umazano, pa se bo mnogo prej raztrgalo, nego bi se sicer. Le zanemarjaj klet, miši in podgane si bodo prisvojile krompir in repo. Imej živino v nesnažnem hlevu, pa se je bodo lotile razne bolezni. Pusti otroke nepočesane, kmalu bo njih glava živa. Zanemarjaj vrt in kmalu bo plevel zadušil zelenje. Torej tudi nesnaga povzroči škodo. (Se napiše.)

In ne le to. V prvi vrsti kvari nesnaga človeško zdravje. (Se napiše.) Marsikatera mati niti ne sluti, koliko škoduje otroku s tem, da ga pušča umazanega, neumitega, mokrega. Mnogo bolezni izvira pri otrokih iz nesnage. A ne glede na zdravje so umazani, nepočesani, otroci s svečo pod nosom, tudi jako ostudni in se gabijo vsakomur.

Pa tudi odraslemu človeku je snaga pol zdravja in življenja. Zato bodeš kot dobra gospodinja skrbela, da bodeš sama — kakšna? (Umita in čedno oblečena.)

Sedaj pa hočemo nekoliko najvažnejšega, kar ste danes slišale, ponoviti! . . .

Na tabli je zapisano:

Red in snaga v gospodinjstvu.

- a) Vsaka stvar bodi na svojem določenem prostoru.
- b) Nered jemlje mnogo dragocenega časa ter vzbuja jezo in prepir.
- c) Nerednost povzroči škodo.
- d) Red in snaga pomnožujeta vrednost vsake stvari.
- e) Red in snaga vzdržujeta stvari dolgo časa.
- f) Tudi nesnažnost povzroči škodo.
- g) Nesnažnost kvari človeško zdravje.

[Ti stavki se porabijo v prihodnji uri za spisno nalogo in sicer jih napišejo na stavljena vprašanja. Dalje pa se jim narekujejo tudi razprostrto tiskani stavki: „Če storiš vsako stvar o pravem času etc. Glej str. —.]

Terezija Ambrožič — Čatež.

6. Slava kmetijstvu! . . .

Uvod: Imenujte nekatere stanove! — kmetijstvo, delavstvo, uradništvo itd. Kateri izmed naštetih stanov se vam vidi najvažnejši? — kmetijstvo.

Prehod: Ker se vam vidi kmetijstvo najvažnejši stan, zaraditega se hočemo pogovarjati o njem danes natanko.

Novo: V sv. pismu čitamo: „V potu svojega obraza boš užival kruh, dokler se ne povrneš v zemljo, iz katere si vzet!“ . . . Kdo ve povedati, komu je Bog govoril ravnokar omenjene besede? — Adamu. Kaj pomenijo svetopi-semske besede, ki jih je govoril Bog Adamu? — da bode moral Adam obdelovati zemljo. Kateri stan je bil ustanovljen s temi besedami? — kmetijstvo. Kako staro je toraj kmetijstvo? — kakor človeški rod.

Pomnite! . . . Kmetijstvo je najstarejši stan. Že Adam in Eva sta obdelovala zemljo.

Češka zgodovina nam pripoveduje sledeči dogodek: „Ko si je češka vladarica Libuša izbirala moža, je dejala, da si bode izbrala svojim možem onega, katerega bodo našli njeni odposlanci jesti ob železni mizi. Odposlanci so našli kmeta Přemysla, obedujočega ob plugu. Oblekli so ga v lepo obleko, odvedli do Libuše in Libuša si ga je izbrala res svojim možem“. Kaj je bil toraj mož vladarice Libuše? — kmet. Ravnokar omenjena dogodbica nam priča jasno, kako imenitno se je videlo kmetijstvo celo vladarjem. O tem nam priča tudi dogodbica o cesarju Jožefu II. Kdo ve povedati, kako je oral cesar Jožef II.?

Pomnite! . . . Ono je tudi imeniten stan. Vladarice in vladarji so ga cenili jako visoko.

Zakaj so neki cenili vladarice in vladarji kmetijstvo tako visoko? — ker so vedeli, da brez kmetijstva drugi stanovi ne bi mogli živeti. Kaj pa rabijo drugi stanovi od kmetijstva? — živež. Živež pa je za življenje najpotrebnejši in brez živeža bi ne mogel obstati noben stan.

Pomnite!... Izmed vseh stanov je kmetijstvo najpotrebnejše. Ono nam daje živež, ki je za obstanek vsakega stanu najpotrebnejši.

Kje opravlja kmet skorej vsa svoja dela? — pod milim nebom. Kje pa opravlja skorej vsa svoja dela delavstvo? — v delavnicah. Kje uradništvo? — v sobah. Vidite, skorej vsi drugi stanovi opravljajo svoja dela ali v zatohlih delavnicah ali pa v zatohlih sobah. Samo kmet opravlja skorej vsa svoja dela v lepi naravi pod milim nebom. Ob njegovem delu mu prepevajo ptičice, žubore studenčki in cvetice mu pošiljajo prijeten vonj raz polje, travnik in gozd. Po pravici torej trdimo, da je kmetijstvo najlepši stan.

Pomnite!... Kmetijstvo je tudi najlepši stan. Le kmet opravlja lahko skorej vsa dela v lepi naravi pod milim nebom.

Učili ste se že dolžnosti avstrijskih državljanov. Naštej jih! — zvestoba do vladarja in vladarske hiše, pokorščina nasproti postavam in oblastim, plačevanje davkov in služenje vojakom. Kdo mora izpolnovati ravnokar naštete dolžnosti? — vsak avstrijski državljan. Toraj izpolnovati jih morajo kmetje, delavci, uradniki, t. j. ljudje vsakega stanu. Noben stan pa ni tako svoboden, nego je kmetijstvo, ako izpolnjuje svoje dolžnosti natanko. Zakaj izvzemši Boga, nima kmet potem nad seboj nobenega gospodarja več. A drugi stanovi jih imajo še obilico nizkih in visokih.

Pomnite!... Izmed vseh stanov je kmetijstvo tudi najsvobodnejše. Saj če izpolnjuje kmet svoje dolžnosti, mu ne more nihče do živega. Vse drugače je to pri drugih stanovih, ki so zavisni od dobre volje svojih delodajalcev.

Posnetek: Po razpredelbi, ki se piše sproti na tablo. Kmetijstvo je:

1. najstarejši,
2. imeniten,

3. najpotrebnejši.
4. najlepši in
5. najsvobodnejši stan.

Konec: Kmetijstvo je najstarejši stan. Že Adam in Eva sta obdelovala zemljo. Ono je tudi imeniten stan. Vladarice in vladarji so ga cenili jako visoko. Izmed vseh stanov je kmetijstvo najpotrebnejše. Ono nam daje živež, ki je za obstanek vsakega stanu najpotrebnejši. Kmetijstvo je tudi najlepši stan. Le kmet opravlja lahko skorej vsa dela v lepi naravi pod milim nebom. Izmed vseh stanov je kmetijstvo tudi najsvobodnejše. Saj če izpolnjuje kmet svoje dolžnosti, mu ne more nihče do živega. Vse drugače je to pri drugih stanovih, ki so zavisni od dobre volje svojih delodajalcev.

Uporaba: Vsebina konca se uporabi za spisno vajo v obliki pisma.

Janko Polák — Dole pri Litiji.

7. Ne muči živali! . . .

Učila: sliki konja in vola in zemljevid Evrope.

Uvod: Čemu ima kmet živino? — da mu pomaga pri delu. Imenujte živali, ki pomagajo kmetu pri delu! — vol, konj itd. Ali bi mogel obdelovati kmet polje brez živali? — ne. Kaj pa še dajejo živali kmetu za polje? — gnoj. Kaj mu dajejo za življenje? — meso, mleko, maslo, sir, usnje, volno itd. Kakšne so živali zaraditega? — koristne. Kako bi moral ravnati človek zaraditega z živalmi? — lepo. Kaj se pravi ravnati z živalmi lepo? — jim skrbeti za živež, red, snago, jih ne preoblagati z delom in ne pretepati. Ali pa ravnajo vsi ljudje z živalmi lepo? — ne.

Prehod: Da je temu res tako, boste uvideli iz pogovora, ki se je razvnel lepega večera med konjema v hlevu. Vzemite knjižice „Lešniki“, ki sem Vam jih naročil prinesiti seboj, in denite jih na klop! . . . Odprite jih na strani 149! . . .

Novo: I. dva učenca prečitata dialogično
3. Konja v hlevu. „Lešniki“ stran 149. (Knjiga za odrastlo mladino. Spisal Jožef Stritar. Izdala in založila: Družba sv. Moharja v Celovcu. 1906.)

II. 3. Konja v hlevu, se obrazloži.

Sedaj si hočemo ogledati pogovor konj v hlevu natanko.

Opomba: Ves berilni sestavek se čita še enkrat in sicer v miselnih in ne tiskovnih odstavkih in vsak odstavek se obravnava, kakor sledi.

1. kraj in čas pogovora konj: Kje sta se pogovarjala konja? — v hlevu. Kdaj sta se pogovarjala? — po večerji. Kako je bilo konjema ime? — vranec in lisec. Kakšnega konja imenujemo vranca? — črnega. Zakaj? — črn kot vran. Kakšnega konja imenujemo lisca? — lisastega.

Pomnite!... Vranec in lisec sta se pogovarjala v hlevu po večerji.

2. hrana: O čem tožita konja naprej? — o hrani. Zakaj? — bila je slaba. Kakšno hrano sta dobivala? — seno pomešano s slamo.

Pomnite!... Najprej sta tožila o slabi hrani.

3. delo z ozirom na čas, vreme, bolezen, nakladanje tovorov in tepenje: O čem tožita dalje? — o delu. Kdaj morata delati? — dan na dan in ob vsakem vremenu, pa naj sta bolna, naj sta zdrava. Kateri boleznici so konji sosebno podvrženi? — grizenju. Kako morata delati? — na vse pretege. Katero delo se jima vidi najtežje? voziti opeko. Zakaj? — ker je težka. Kako nakladajo voznički vozove? — za ravnino in klanec enako. Kaj se zgodi? — ne moreta izpeljati v klanec. In kaj potem? — tepena sta. Kdo pa je pri tem kazni najbolj vreden? — voznik. Zakaj? — ker naklada preveč in ne loči ravnine od klanca.

Pomnite!... Nato sta jela tožiti o delu. Pravita, da morata delati na vse pretege dan na dan in ob vsakem vremenu pa naj sta zdrava, naj sta bolna. Najtežje delo se jima vidi voziti

opeko, katere naloži voznik za klanec toliko, kakor za ravno.

4. maščevanje. O čem še tožita? — o maščevanju. Kako se maščujejo nekateri ljudje nad živalmi? — z neusmiljenim tepežem v hlevu. Kje sosebno mučijo živali? — na Laškem in Španskem. Kakšni ljudje so Lahi in Španjolci nasproti živalim? — neusmiljeni.

Pomnite! ... Tožita tudi o maščevanju v hlevu. Pravita, da mučijo Lahi in Španjolci živali najbolj.

5. muke z ozirom na opremo. O čem še tožita? — o mukah z ozirom na opremo. Na kaj pozabijo nekateri ljudje pozimi? — na ostre podkove. Kaj konje sosebno boli? — krvavi žulji, ki jih povzroči komat. Ali so vse živali enako občutljive? — ne. Kako ločimo občutljivost živali precej lahko? — po žlahtnosti plemena. Kako? — čim plemenitejša je žival, tem huje čuti bolečine.

Pomnite! ... Tudi o mukah z ozirom na opremo tožita in pravita, da pozabijo nekateri ljudje pozimi na podkove. Še huje pa se jima vidi, da ne opazijo nekateri ljudje krvavih žuljev in ne ločijo živali od živali.

6. spomini: O čem tožita konja ob koncu? — o spominih. Kakšne spomine imata oba izza mladih let? — lepe. Kje je služil lisec? — pri gospodi. Kakšno je bilo njegova delo? — lahko. Kaj je delal? — vozil kočijo. Kakšna je bila njegova hrana? — dobra. Kakšna sta bila njegov gospodar in hlapec? — usmiljena. Kam je zašel lisec v službo na stara leta? — k vozniku za opeko. Zakaj? — ker se ga je zaradi starosti novi gospodar naveličal. Kje je služil vranec? — na kmetih. Kakšno je bilo njegovo delo? — obilno. Kaj je kaj delal? — vozil gnoj, oral, vlačil itd. Kakšna je bila njegova hrana? — preprosta, a obilna. Kje je služil vranec potem? — pri vojakihi. Mu je bilo pri vojakihi povšeči? — da. Zakaj? — zaradi snage. Kam je zašel

vranec v službo na stara leta? — k vzniku za opeko. Zakaj? — zaradi starosti.

Pomnite!... Ob koncu tožitalisec in vranec o spominih izza mladihlet. Nobeden izmed njiju se ni nadejal, da bode moral delati na svoja stara leta najhuje.

III. Učencem se obrazloži namen in pomen berilnega sestavka.

Ali se je vršil pogovor med konjema v resnici? — ne. Kako imenujemo povesti, v katerih govore živali? — basni. Kaj je torej povest „Konja v hlevu“? — basen. Iz vsake basni se nekaj učimo. Kaj pa se učimo iz basni „Konja v hlevu“? — da ne smemo živali mučiti. S čim pa mučimo živali? — s slabo hrano, s pretežkim delom, z maščevanjem v hlevu, z mukami z ozirom na opremo in če jih prodamo na starost za najtežja dela. Katere živali mučimo na ta način? — ki nam pomagajo pri delu. Ali pa smemo mučiti druge živali? — ne. Ali tudi škodljivih ne? — tudi ne. Kaj smemo storiti s škodljivimi? — jih hitro umoriti, a nikdar ne mučiti. Kaj si lahko mislimo o človeku, ki muči živali? — da je sirov in da ima neusmiljeno srce do živali in tudi do ljudi.

Pomnite!... Povest: „Konja v hlevu“ je basen, iz katere se učimo tole: „Ne mučimo nikdar in nobene živali. Tudi žival čuti bolečine, katere ji zadaje sirov človek brez srca in usmiljenja!“ —

IV. učence se seznani s pisateljem: Kdo je spisal basen: „Konja v hlevu“? — Jožef Stritar. Ali poznate še katero knjigo, ki jo je spisal Jožef Stritar? — „Jagode in Zimski večeri“. Kdo je izdal te knjige? — družba sv. Mohorja v Celovcu.

Posnetek: Po razpredelbi, ki se piše sproti na tablo.
Živali mučimo:

1. s slabo hrano,
2. s pretežkim delom,

3. z maščevanjem v hlevu,
4. z mukami z ozirom na opremo in
5. če jih prodajamo na starost za najtežja dela.

Ali vam je znana pesemca iz II. berila, ki govori o mučenju živali? — „Sirovež“. Povej jo! Tudi to pesemco je spesnil Jožef Stritar.

Konec: Vranec in lisec sta se pogovarjala v hlevu po večerji. Najprej sta tožila o slabi hrani. Nato sta jela tožiti o delu. Pravita, da morata delati na vse pretege, dan na dan, pa naj sta zdrava, naj sta bolna. Najtežje delo se jima vidi voziti opeko, katere naloži voznik za klanec toliko, kakor za ravnino. Tožita tudi o maščevanju v hlevu. Pravita, da mučijo Lahi in Španjolci živali najbolj. Tudi o mukah z ozirom na opremo tožita in pravita, da pozabijo nekateri ljudje pozimi na podkove, še huje pa se jima vidi, da ne opazijo nekateri ljudje krvavih žuljev in ne ločijo živali od živali. Ob koncu tožita lisec in vranec o spominih izza mladih let. Nobeden izmed njiju se ni nadejal, da bode moral delati na svoja stara leta najhuje.

Povest; „Konja v hlevu“ je basen, iz katere se učimo tole: „Ne mučimo nikdar in nobene živali. Tudi žival čuti bolečine, katere ji zadaje sirov človek brez srca in brez usmiljenja!“ —

Uporaba: Učenci napišejo 93. „Sirovež“, II. berilo M. Josin in E. Gangl str. 72., v obliki povesti.

Janko Polák — Dole pri Litiji.

8. Zakaj opravljajo naši ljudje v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela?

Učila: slike pragozda, rudokopa, tvornice in plavža.

Uvod: Kam se izseljujejo naši ljudje najraje? — v Ameriko. Ali ima vas kdo kakega sorodnika v Ameriki? — da. Koga imaš ti? — brata. Ali kaj piše domov? — da. Kje pa dela? — pri rudarjih.

Prehod: Tudi jaz imam prijatelja v Ameriki, ki mi večkrat kaj piše. Ker vem, da ste radovedni, kaj mi kaj piše, zaraditega vam hočem prečitati danes eno izmed njegovih pisem.

Novo: I. učitelj prečita učencem sledeče pismo:

Dragi prijatelj!

Tvoje zadnje pismo me je jako razveselilo. Vprašaj me, kakšna dela opravljajo naši ljudje v Ameriki. Skorej najtežja in najnevarnejša. Naši ljudje so v Ameriki: drvarji, rudarji, težaki po tvornicah, plavžih i. t. d. Vzroki, da uporabljajo v Ameriki naše ljudi skorej samo za najtežja in najnevarnejša dela so različni, a meni se vidi, da je eden izmed glavnih mlačnost do šole in učiteljevih nauk. Iz tega izvirajo tudi nezadostna in enostranska izobrazba in pa zanemarjanje rokodelstva. In ravno dobro izšolanih rokodelcev rabijo Amerikanci najbolj. Zaraditega pa zasedajo tujci vsa lažja mesta in naši ljudje morajo v pragozde, rudokupe, tvornice in plavže. Da bi ne bili naši ljudje tako mlačni do šole in učiteljevih nauk, godilo bi se jim doma in na tujem bolje. Piši kmalu zopet kaj!

Srčno Te pozdravlja

Tvoj prijatelj

Anton Oblak.

Pittsburg, 29./XII. 1908.

II. učitelj, obrazloži učencem prvi del pisma.

Iz pisma ste sedaj izvedeli tudi vi, kakšna dela opravljajo naši ljudje v Ameriki. Povej, kaj so naši ljudje v Ameriki! — drvarji, rudarji, težaki po tvornicah in plavžih itd. Kakšno pa je delo drvarjev, rudarjev in težakov po tvornicah, plavžih i. t. d.? — težko in nevarno.

Opomba: Ob slikah pragozda, rudokopa, tvornice in plavža obrazloži učitelj učencem zakaj so dela drvarjev,

rudarjev, težakov po tvornicah in plavžih i. t. d. tako težka in nevarna.

Pomnite!... Naši ljudje opravljajo v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela.

III. učitelj obrazloži učencem drugi del pisma.

Iz prvega dela pisma smo izvedeli, kako težka in nevarna dela opravljajo naši ljudje v Ameriki. Oglejmo si sedaj drugi del pisma. Kaj nam pripoveduje ta? — vzroke, zakaj opravljajo naši ljudje v Ameriki tako težka in nevarna dela. Kateri glavni vzrok navaja pismo? — mlačnost do šole in učiteljevih nauk. Kdo ve, katerega človeka imenujemo mlačnega? — ki mu ni dosti do koristnih naprav. Katerega človeka imenujemo mlačnega do šole in učiteljevih nauk? — ki mu ni dosti do šole in učiteljevih nauk.

Pomnite!... Glavni vzrok, da morajo opravljati naši ljudje v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela, je mlačnost do šole in učiteljevih nauk.

Ali pošiljajo ljudje, ki jim ni dosti do šole in učiteljevih nauk, otroke radi v šole? — ne. Kaj se zgodi z učenci, ki zanemarjajo šolo? — zaostanejo. Se li nauče taki otroci potrebnih vednosti? — ne. Kdo pa je kriv, da se jih ne nauče? — roditelji. Zakaj? — ker jih niso pošiljali redno v šolo. Vidite in taki otroci, ki se ne nauče v šoli potrebnih vednosti, za življenje niso dovolj izobraženi.

Pomnite!... Ljudje, ki so mlačni do šole in učiteljevih nauk, ne pošiljajo svojih otrok radi v šolo. In njihovi otroci se ne naučijo potrebnih vednosti za življenje.

Česa se neredni učenec priuči k večjemu? — malo čitanja. Ali znajo taki učenci tudi pisati, računati, zgodovino, zemljepisje, prirodoslovje, prirodopisje i. t. d. — ne. Glejte

učenci, taki otroci, ki znajo k večjemu malo čitati, a ničesar drugega, so izobraženi samo enostransko. Enostransko izobraženi ljudje pa navadno niso samostojni in rabijo v oporo druge ljudi. Zaraditega pa zaidejo naši ljudje tako lahko v roke brezvestnim agentom, ki jim preskrbe proti visoki nagradi samo najtežja in najnevarnejša dela, a še ta večinoma ob slabi plači. Ponovi, kam privede enostranska izobrazba naše ljudi!...

Pomnite!... Otroci pa, ki se ne nauče v šoli vseh potrebnih vednosti za življenje, so izobraženi enostransko in ne postanejo nikdar samostojni. Taki ljudje pa zaidejo na tujem kajleško v roke brezvestnim agentom.

Naštej nekatere rokodelce! — krojač, čevljar, mizar, kovač i. t. d. Ali dajo naši ljudje svoje otroke radi učiti rokodelstva? — ne. Zakaj neki ne? — ker se jim rokodelstvo ne vidi sosebnostno imeniten stan. Ali menijo tudi Amerikanci tako? — ne. Kakšen stan pa se vidi rokodelstvo Amerikancem? — imeniten. Iz česa ste izvedeli to? — iz pisma. Kaj pravi pismo v tem oziru? — da rabijo Amerikanci dobrih rokodelcev. Katerega rokodelca pa imenujemo dobrega? — ki razume svoje delo. Ali pa umejo naši rokodelci svoje delo? — navadno ne. Zakaj neki ne? — ker se premalo izučijo. Vidite, če pošljejo naši ljudje katerega svojih otrok učiti se rokodelstva, se tu navadno ne izučijo. Komaj se uči leto dni, pa že meni, da zna več, nego mojster sam. Pride domov in začne na svojo roko. Njegovi izdelki pa niso ne trdni in ne lepi. In tak rokodellec ne velja ne doma in ne na tujem dosti. Vzrok temu pa tiči v zanemarjenju učenja z ozirom na rokodelstvo. Povej, zakaj naši ljudje navadno niso dobri rokodelci!

Pomnite!... Da se godi našim ljudem na tujem tako slabo, je velik vzrok tudi zanemarjenje rokodelstva. Če bi bili naši ljudje dobri rokodelci, godilo bi se jim na tujem boljše.

Zakaj, ne bilo bi jim treba opravljati najtežjih in najnevarnejših del.

Posnetek: Po razpredelbi, ki se piše sproti na tablo. Naši ljudje opravljajo v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela. Vzroki temu so sledeči:

1. mlačnost do šole in učiteljevih naukov,
2. nezadostna izobrazba,
3. enostranska izobrazba in
4. zanemarjenje rokodelstva.

Konec: Naši ljudje opravljajo v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela. Glavni vzrok, da morajo opravljati naši ljudje v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela, je mlačnost do šole in učiteljevih naukov. Ljudje, ki so mlačni do šole in učiteljevih naukov, ne pošiljajo svojih otrok radi v šolo. In njihovi otroci se ne naučijo potrebnih vednosti za življenje. Otroci pa, ki se ne nauče v šoli vseh potrebnih vednosti za življenje, so izobraženi enostransko in ne postanejo nikdar samostojni. Taki ljudje pa zaidejo na tujem kaj lahko v roke brezvestnim agentom. Da se godi našim ljudem na tujem tako slabo, je veliko vzrok tudi zanemarjenje rokodelstva. Če bi bili naši ljudje dobri rokodelci, godilo bi se jim na tujem boljše. Zakaj ne bilo bi jim treba opravljati najtežjih in najnevarnejših del.

Uporaba: Vsebina konca se uporabi za spisno vajo v obliki pisma.

Janko Polák — Dole pri Litiji.

9. Gospodinjski računi.

Uvod: Nekoč sem čitala besede, ki jih je napisal francoski pisatelj in ki so se mi utisnile trajno v spomin. Povedati vam jih hočem, da si jih zapomnite in spominjate večkrat tudi ve. Poslušajte! Rekel je: „Če je kje na zemlji prava sreča, najdeš jo gotovo tam, kjer

gospodari vrla gospodinja!...“ Da so resnične, uvidele bodete nekoč same. Dodajem samo, da vrla gospodinja ni samo temelj sreče posameznim rodbinam, temveč vrla gospodinja je tudi temelj sreče vsemu narodu. Izmed vrlin, katere naj dičijo vsako gospodinjjo, je najimenoitnejša štedljivost. Deklice, čez nekoliko let bodete gospodinje tudi ve. Tudi ve si bodete morale pridobiti to važno lastnost. Da bodete pa znale v resnici štediti, je prvi pogoj, razumen prevdarek pri nakupovanji živil in drugih, raznovrstnih potrebščin v gospodinjstvu. Neprecenljive vrednosti je tudi to, da zirate izračunati same, koliko stane to in to. Kaj sem poudarjala večkrat, da si morate sosebnostno prisvojiti, da vam ne bodo delali računi o troških in dohodkih preglavice? — (Tržne cene.) In kaj še? — (Mere in uteže.) Zadnjič smo zabilježili tržne cene, kakor so sedaj. Vem, da so vam vsem še dobro znane.

Koliko velja 1 l mleka? — (16 h).

Katero ceno imajo sedaj jajca? — (6 h).

Koliko stane 1 kg surovega masla? — (2 K 20 h).

Koliko stane 1 kg masla? — (2 K 40 h).

Katero ceno imajo sedaj piščeta? — (1 K 20 h).

Katero ceno imajo sedaj kokoši? — (1 K 25 h).

Katero ceno imajo sedaj race? — (1 K 40 h).

Katero ceno imajo sedaj purani? — (5 K).

Prehod: Izvrševati hočemo sedaj na podlagi teh cen, na prav kratek način več nalog.

Podavanje: 1. Koliko dobijo mati na trgu sedaj za 21 jajc? — Za 21 jajc dobijo mati $21 \times 6 \text{ h}$; $20 \times 6 \text{ h} = 120 \text{ h} + 1 \times 6 \text{ h} = 6 \text{ h} = 126 \text{ h}$ t. j. 1 K 26 h. — Za 21 jajc dobe mati 1 K 26 h. (Se zapiše na tablo!)

2. Koliko dobiš sedaj za $1\frac{1}{2}$ kg masla? — Za $1\frac{1}{2}$ kg dobim $2 \text{ K } 40 \text{ h} + 1 \text{ K } 20 \text{ h} = 3 \text{ K } 60 \text{ h}$. Za $1\frac{1}{2}$ kg masla dobim 3 K 60 h. (Se zapiše na tablo!) — Maslo se proda kaj lahko. Zaraditega naj gospodinja v krajih, kjer nima za mleko odjemalcev, ne trati mleka po nepotrebnem. Skrbno

naj pripravlja iz njega maslo. Saj se ji nudi s prodajanjem masla lep vir v pomnoženje njenih denarnih sredstev.

3. Gospodinja Mihovka dobi na trgu za jajca 1 K 26 h, a za $1\frac{1}{2}$ kg masla 3 K 60 h; koliko je stržila? — Zaključ! Stržila je $1\text{ K }26\text{ h} + 3\text{ K }60\text{ h} = 4\text{ K }86\text{ h}$. Gospodinja Mihovka je stržila 4 K 86 h.

4. Gospodinja Mihovka je stržila torej 4 K 86 h. Nakupila pa je v prodajalnici za 2 K 55 h; koliko denarja je prinesla domov? — Domov je prinesla toliko, kolikor je $4\text{ K }86\text{ h} - 2\text{ K }55\text{ h} = 2\text{ K }31\text{ h}$. Skorej polovico denarja je prinesla domov. Gotovo je prevdarila že poprej dobro, kaj ji je kupiti in si je nabavila zaraditega le najpotrebnejše. Znano ji je, da velja od žene prihranjen vinar toliko, kolikor velja od moža prislužena krona.

5. Gospodinji Mihovki je ostalo od iztrženih novcev 2 K 31 h; koliko denarja bi imela v enem letu, ako bi prinesla povprečno vsak teden toliko denarja domov? — V enem letu bi imela $52 \times 2\text{ K }31\text{ h}$. To nalogo hočemo izvršiti pismeno. Zvezke na klop! Odprite jih! Pridi k tabli, N! Kaj bomo storili? 2 K 31 h bomo množili z 52. Storite!

$$\begin{array}{r} 2\cdot31\text{ K } \times 52 \\ \hline 4\ 62 \\ 115\ 5 \\ \hline 120\cdot12\text{ K} \end{array}$$

je prinesla Mihovka v enem letu domov.

Kaj ne, da je to lepa vsota? Marsikatero troške bode pokrila Mihovka lahko s tem denarjem. Ker je varčna, si bode prihranila tudi za bodočnost kaj. Saj pa je skrb za bodočnost eden izmed najimenitnejših pogojev človeškega življenja. Tekom let naraste denar, dasitudi naložen le v malih vsotah, v lepo premoženje in dovede posameznika do blagostanja.

6. Koliko dobiš sedaj za dve kokoši? — Za dve kokoši dobim sedaj $2 \times 1 \text{ K } 25 \text{ h} = 2 \text{ K } 50 \text{ h}$. Za dve kokoši dobim $2 \text{ K } 50 \text{ h}$.

7. Koliko dobiš sedaj za tri race? — Za tri race dobim sedaj $3 \times 1 \text{ K } 40 = 3 \times 1 \text{ K} = 3 \text{ K}$, $3 \times 40 \text{ h} = 120 \text{ h} = 1 \text{ K } 20 \text{ h}$; $3 \text{ K} + 1 \text{ K } 20 \text{ h} = 4 \text{ K } 20 \text{ h}$. Za tri race dobim $4 \text{ K } 20 \text{ h}$.

8. Sosea Lukeževka nosi perutnino na mesečni semenj v Rudolfovo. Za kokoši dobi $2 \text{ K } 50 \text{ h}$, za race pa $4 \text{ K } 20 \text{ h}$; koliko iztrži? Zaključ! Iztrži $2 \text{ K } 50 \text{ h} + 4 \text{ K } 20 \text{ h} = 6 \text{ K } 70 \text{ h}$. Lukeževka iztrži $6 \text{ K } 70 \text{ h}$.

9. Sosea Lukeževka iztrži na trgu $6 \text{ K } 70 \text{ h}$; koliko bi znašalo to na leto? — Na leto bi znašalo to $12 \times 6 \text{ K } 70 \text{ h}$. Izračunimo to pismeno! Kaj bomo storili? — $6 \text{ K } 70 \text{ h}$ bomo množili z 12. Storite!

$$\begin{array}{r} 6 \cdot 70 \text{ K} \times 12 \\ \hline 13 \ 40 \\ 67 \ 0 \\ \hline 80 \cdot 40 \text{ K} \end{array}$$

Beri vzmnožek in odgovori! Lukeževka iztrži v enem letu $80 \text{ K } 40 \text{ h}$.

Toliko novcev je donesla Lukeževki samo perotnina. Kako hvaležna je torej reja perotnine! ... Vsaka gospodinja bi se je morala poprijeti z veseljem in ljubeznijo, se posebno če pomisli, koliko se lahko še pridobi s prodajo jajc.

10. Sosea Lukeževka je iztržila na semnju $6 \text{ K } 70 \text{ h}$. V prodajalni, kjer je bila razprodaja, pa kupi blaga za $3 \text{ K } 72 \text{ h}$; koliko ji je ostalo? — Ostalo ji je toliko, kolikor je $6 \text{ K } 70 \text{ h} - 3 \text{ K } 72 \text{ h} = 2 \text{ K } 98 \text{ h}$. Lukeževki sta ostali $2 \text{ K } 98 \text{ h}$.

V slučaju, da se vam bode nudila prilika kupiti blago pri kaki razprodaji, vas opozorim na to, da si blago poprej dobro ogledate; zakaj včasih se pri razprodajah prodaja tudi slabo, preležano blago. Sploh pa glejte pri nakupu

blaga bolj na njegovo trpežnost, nego pa na njegovo ceno. Ceno blago ni vedno najboljše. Ceno, a slabo blago, je drago blago.

11. Deklice, sedaj pa bomo izračunile, koliko je imela gospodinja Namorževa en teden dohodkov, koliko stroškov, koliko denarja ji je ostalo koncem tedna in koliko si je koncem tedna prihranila.

Od prejšnjega tedna ji je ostalo 5 K 16 h.

a) V ponedeljek proda kokošarju iz Žaljne 20 jajc po 6 h in 5 piščet po 1 K 20 h; koliko ji je kokošar plačal? — Kokošar ji je plačal $20 \times 6 \text{ h}$ in $5 \times 1 \text{ K } 20 \text{ h}$. $20 \times 6 \text{ h} = 120 \text{ h} = 1 \text{ K } 20 \text{ h}$. $5 \times 1 \text{ K } 20 \text{ h} = 5 \times 120 \text{ h} = 600 \text{ h}$ ali 6 K. — $1 \text{ K } 20 \text{ h} + 6 \text{ K} = 7 \text{ K } 20 \text{ h}$. Kokošar ji je plačal 7 K 20 h.

b) V petek proda sosedi Brčanovi $\frac{1}{2}$ kg masla; zaračuna ji kg po 2 K 40 h; koliko dobi zanj? — Zaključ! 1 kg masla velja 2 K 40 h, $\frac{1}{2}$ kg velja $\frac{1}{2}$ od 2 K 40 h = 1 K 20 h. Za maslo dobi 1 K 20 h.

c) V soboto dobi za ves teden plačano mleko; 1 mleka prodaja po 16 h. Gospodinja Čerov ji plača 24 l, gospodinja Klančnik 28 l; koliko dobi za mleko? — Koliko ji plača gospodinja Čerov? G. Čerov ji plača $24 \times 16 \text{ h}$. Izračunimo to pismeno! Se izvrši! — Glej račun! Gospodinja Čerov plača 3 K 84 h. Koliko ji pa plača gosp. Klančnik? G. Klančnik ji plača $28 \times 16 \text{ h}$. Se izvrši pismeno! Gospodinja Klančnik plača 4 K 48 h. Zaključ! koliko dobi gospodinja Namorževa za mleko! Za mleko dobi 3 K 84 h in 4 K 48 h = 8 K 32 h. Gospodinja dobi koncem tedna za mleko 8 K 32 h.

Račun na tabli in v zvezkih.

$$\begin{array}{r} 16 \text{ h} \times 24 \\ \hline 32 \\ 64 \\ \hline 384 \text{ h} = 3 \text{ K } 84 \text{ h.} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 16 \text{ h} \times 28 \\ \hline 32 \\ 128 \\ \hline 448 \text{ h} = 4 \text{ K } 48 \text{ h.} \end{array}$$

G. Čerov plača za 24 l mleka à 16 h . .	3 K 84 h
G. Klančnik plača za 28 l mleka à 16 h . .	4 „ 48 „
Skupaj . .	8 K 32 h

Gospodinja Namorževa dobi konec tedna za mleko 8 K 32 h.

d) Izračunili smo sedaj, koliko je imela gospodinja Namorževa dohodkov na dan. Izračunimo sedaj, koliko jih je bilo ves teden! — Zabilježimo torej dohodke za ves teden! Pridi k tabli N! Pišite dohodke dni tako, da bodo pregledni, t. j. za vsak dan v posebni vrsti. Na prvo mesto zabilježite, koliko je imela še od prejšnjega tedna denarja. — Zaključí, koliko je bilo dohodkov! Dohodkov je bilo toliko, kolikor je 5 K 16 h + 7 K 20 h + 1 K 20 h + 8 K 32 h. Kaj bomo storili? Seštevali. Storite! Glasno N! —

Preostanek	5 K 16 h
V ponedeljek je bilo dohodkov . .	7 „ 20 „
V petek je bilo dohodkov . . .	1 „ 20 „
V soboto je bilo dohodkov . .	8 „ 32 „
Skupaj . .	21 K 88 h.

Neki teden je imela gospodinja Namorževa 21 K 88 h dohodkov.

Izračuniti hočemo sedaj še troške istega tedna za vsak dan in za ves teden.

a) V nedeljo kupi g. Namorževa $\frac{3}{4}$ kg mesa; koliko je dala za meso, ako velja 1 kg mesa 1 K 20 h? — Zaključí! 1 kg mesa velja 1 K 20 h = 120 h, $\frac{1}{4}$ kg mesa velja 4. del od 120 h = 30 h, $\frac{3}{4}$ kg velja 3×30 h = 90 h. Za $\frac{3}{4}$ kg mesa je dala gospodinja 90 h.

b) V ponedeljek je kupila gospodinja specerijskega blaga. Izda v prodajalnici 4 K 74 h. Nekako velika se ji vidi vsota za to malce blaga, kar ga nese v košarici. Morda se je pa trgovski pomočnik zmotil? — Prišedši domov,

vzame svinčnik in preračuni vse. Dobro, da so ji znane cene cukra, kave, olja itd. Šele ko se uveri, da ni nobene pomote, spravi vse mirno na odločen prostor. Bolje pa bi g. Namorževa storila, ako bi bila že poprej preračunila, koliko bo izdala ali pa bi bila v prodajalnici zasledovala račun trgovskega pomočnika pazno in ga v slučaju pomote opozorila hitro nanjo. Deklice, preračunite vselej same, kaj to in to stane. Vaš račun se mora ujemati natančno z onim trgovca. Saj s tem se obvarujete mnogih neprilik in skrbi.

c) V sredo da gospodinja šivilji za obleko 4 K 70 h in črevljarju za popravo obutali 3 K; koliko je plačala obema? — Obema je plačala $4\text{ K } 70\text{ h} + 3\text{ K} = 7\text{ K } 70\text{ h}$. Obema je plačala 7 K 70 h.

d) Koliko je izdala gospodinja v četrtek za 5 kg pšenične moke, če velja 1 kg moke 36 h? — Zaključiti! 1 kg moke velja 36 h, 5 kg je $5 \times 1\text{ kg}$, torej velja $5 \times 36\text{ h} = 180\text{ h}$ ali 1 K 80 h. Za 5 kg moke je izdala gospodinja 1 K 80 h.

To so bili torej troški istega tedna na dan. Zabilježiti in izračuniti jih hočemo kakor poprej dohodke za ves teden skupaj. Pridi k tabli N! Pišite!

e) V nedeljo je bilo troškov	— K 90 h
V ponedeljek je bilo troškov	4 „ 74 „
V torek je bilo troškov	7 „ 70 „
V četrtek je bilo troškov	1 „ 80 „
Skupaj	15 K 14 h.

Neki teden je imela gospodinja Namorževa 15 K 14 h troškov.

Izračunimo sedaj, koliko je ostalo gospodinji denarja koncem tedna! Pridi k tabli N! Pišite!

f) Pri sklepu tedenskega računa ima gospodinja Namorževa 21 K 88 h dohodkov, 15 K 14 h pa troškov; koliko denarja ji je ostalo? — Kaj nam je znano? — Koliko

ima gospodinja troškov in koliko dohodkov. Kaj bomo izračunili? — Koliko denarja je ostalo gospodinji koncem tedna. Zaključ! Ostalo ji je toliko, kolikor je razlika med 21 K 88 h in 15 K 14 h. Kako bomo to izračunili? — Odštevali bomo. Napišite račun! Računi glasno N!

$$\begin{array}{r} 21 \text{ K } 88 \text{ h} \\ 15 \text{ „ } 14 \text{ „} \\ \hline 6 \text{ K } 74 \text{ h} \end{array}$$

je ostalo gospodinji Namorževi koncem tedna.

Sedaj pa hočemo tudi izračuniti, koliko si je gospodinja Namorževa v tem tednu prihranila. Koliko ji je ostalo od prejšnjega tedna? — Od prejšnjega tedna ji je ostalo 5 K 16 h. Koliko ji je ostalo ta teden? — Ta teden ji je ostalo 6 K 74 h. Koliko si je prihranila ta teden v resnici? — Zaključ! Prihranila si je ta teden v resnici toliko kolikor je razlika med 6 K 74 h in 5 K 16 h. Kako bomo to izračunili? — Odštevali bomo. Napišite račun! Računi glasno N!

$$\begin{array}{r} 6 \text{ K } 74 \text{ h} \\ 5 \text{ „ } 16 \text{ „} \\ \hline 1 \text{ K } 58 \text{ h} \end{array}$$

si je prihranila gospodinja Namorževa ta teden v resnici. Zvezke pod klop!

Konec: Kaj smo računili danes najprej? — Kako so gospodinje tržile in kupovale. Kaj smo pa še računili? — Koliko je imela gospodinja Namorževa neki teden dohodkov, troškov na dan, na teden, koliko ji je ostalo koncem nekega tedna in koliko denarja si je prihranila tisti teden v resnici.

Si je li gospodinja Namorževa prihranila obilo? — Malo. Na kaj ji bode treba misliti v prihodnjem tednu? —

Zakaj si je prihranila le 1 K 58 h in kako si bode prihranila v prihodnjem tednu več.

Ker vodi gospodinja Namorževa „gospodinjsko knjigo“, našla bode takoj, da je kupila to in to po nepotrebnem in da bi si denar, ki ga je izdala po nepotrebnem, kaj lahko prihranila. Temu primerno bode uravnala tudi svoj „gospodinjski račun“ za prihodnji teden.

Deklice, delajte nekoč, kot gospodinje, tako tudi ve in izpoznale bodeite blagoslov, ki ga vam bodo sipali v vaše gospodinjstvo umni „gospodinjski računi“, zabilježeni vestno v vaši „gospodinjski knjigi“.

Ivana Dolinar — Višnja gora.

10. Gospodinjska knjiga.

Velika in važna je naloga ženske. A če naj ona, kot gospodinja, res „podpira hiši tri ogle“, mora vedeti, kakšne dolžnosti ima in kako jih bode izvrševala.

Vrlo gospodinjjo dičijo najbolj sledeče čednosti: štedljivost, red in snaga. Štedljivost ali varčnost je umetnost, katere ne razume vsaka gospodinja.

Gospodinje bodeite tudi ve. Radovedna sem, kako bo ta ali ta izvrševala svoj poklic. Kakšna moraš biti kot vrla gospodinja? (Varčna in snažna.) Kot taka mora vsaka, ko začne gospodinjiti, premisliti, kakšne dohodke in stroške bo imela, si mora znati svoje gospodinjstvo prav urediti ter mora imeti potreben pregled in trdno voljo. Poleg tega mora biti vrla gospodinja tudi izobražena.

Katere predmete moraš posebno znati, če hočeš, da te ljudje ne opeharijo? (Računstvo, čitanje.) Da! Gospodinja, ki ne zna računati, ne bode nikdar ponos hiše. Kako bode tvoje gospodinjstvo uspevalo, če ne znaš preračunati,

koliko daš ali dobiš za to ali to stvar. Mnogokrat pa tudi to ni dovolj, da zna gospodinja računati. V dokaz vam bodi ta-le slučaj. Puslušajte!

Nekega dne so dobili mati na trgu za jajca, smetano, sir, piščeta in za gos 13 K 20 vin. Koliko so dobili mati na trgu? (13 K 20 h.) Prav previdno spravijo denar v denarnico ter si veselja manejo roke, češ: „No, ti-le denarci mi bodo precej zalegli!“ Toda v kratkem so imeli mati skoro prazno denarnico. „Pa kdaj sem izdala toliko denarja? — Premisliti in izračunati moram kakšne in koliko stroškov sem imela v tem času,“ so govorili mati. Račun jim je pokazal 10 K 22 h stroškov. „Za božjo voljo, kje pa je drugo? — Mati iščejo denar in premišlujejo, če bi bili morda vendar-le potrošili večjo vsoto, nego so naračunali. Kaj menite, so-li mati porabili res samo toliko denarja, kolikor so naračunali? (Porabili so ga več.) Ali niso denarja menda izgubili? (Porabili so ga.) Najbržje! Mati so imeli raznovrstne troške, zaradi tega se niso mogli zapomniti vsega.

Kako bi se bili mati obvarovali razburjenja in skrbi? (Ako bi si bili vse sproti zapisovali.) Da! Vidite, da še ni dovolj, ako zna gospodinja računati, koliko bode dobila ali dala za kako stvar, temveč potrebno je tudi, da si vse, tudi najmanjše dnevne stroške in dohodke, vpisuje v posebno knjižico.

Na kmetih imajo gospodinje ob nedeljah več prostega časa, nego ob delavnikih. Zaraditega bi vam kot bodočim gospodinjam svetovala to-le: Premisli vsako nedeljo, kaj boš morala kupiti prihodnji teden in koliko te bo stalo!... Premisli pa tudi, kako pokriješ te stroške!... Kaj moraš poznati, da lahko izračuniš, koliko boš dala ali dobila za to ali to stvar? (Tržne cene.)

Ko delaš tako nekaj proračun za prihodnji teden, moraš biti skromna, ponižna in štedljiva. Kupuj vedno

le najpotrebnejše in to še-le tedaj, ko imaš denar!...

Na up ne jemlji ničesar. Le v najskrajnejši sili si izposodi denar ali pa vzemi blago na vero (up). Nič ni težjega in hujšega, nego plačevati dolgove, ki se množe strašno hitro.

Morda imaš še kaj denarja od prejšnjega tedna? — Če si pa vse porabila, boš znala najti vire za pokritje stroškov. Skrbne in umne gospodinje bodo imele vsak teden ne-le troške, temveč tudi dohodke. Prodaš lahko mleko, narediš maslo, sir in smetano. Morda pa imaš prodati kaj perotnine itd.

Poznam mnogo gospodinj, ki bi spravile marsikatero stvar v denar, pa se jim toži, potruditi se in ponuditi. Koliko mleka pride na kmetih za svinje! Kako lahko bi se prodalo! Toda gospodinja pravi: „Mene je sram ponujati ali vzeti denar. Nisem vajena! Pri naši hiši se za take stvari ni jemal denar. Če je kdo prišel po mleko in denar ponujal, vrnila sem mu denar.“ Ako gremo z darežljivostjo tako daleč, potem bo naše gospodinjstvo propadlo. Na drugi strani, kjer se ne spleča, pa morda skopariš.

Ravno tako je jeseni s sadjem. Koliko sadja gnije po tleh! Da bi spravila gospodinja to v denar, se ne zmeni.

Tudi večji vrtovi, ki se skrbno goje, prinašajo dokaj dobička. Kmetiška gospodinja mi je pravila, da dobi poleti in jeseni samo iz vrta toliko, da plača deklo za vse leto in pokrije več vsakdanjih stroškov.

Rečeno kratko: „Umna gospodinja bo vedela na en ali drug način spraviti vse v denar.

Da bodeš imela natančen pregled dohodkov in stroškov, vsega tedna in da bo iz pregleda razvidno jasno, ali nisi prekoračila proračuna, zapisuj, kakor smo že omenile, vse dnevne troške in dohodke v knjižico. V ta namen sešij

z nepopisanih zvezkovih listov ali drugega črtanega papirja knjižico, kakoršna je n. pr. ta-le. (Se pokaže!) Ta knjižica ima mehek ovitek. Če hočeš imeti ovitek trd, odtrgaj ga kaki stari knjižici ter prišij temu ovitku znotraj sešite liste. Na vnanji strani ovitka prilepi košček belega papirja, na katerega lahko napišeš: „Gospodinjska knjiga“, ter letnico, svoje ime, priimek in kraj. (Se kaže!) V knjižico pa zapisuj vse, kar si prigospodinjala in potrošila. Vsak dohodek ali trošek se najprvo izračuni ustno ali pismeno ter potem kar na kratko zapiše v knjižico.

Naredimo poizkus v računskih zvezkih in na tabli, da si zapomnite tembolj, kakšna mora biti gospodinjska knjižica. N, k tabli! Peresnike v roke! Na desni strani lista potegnite štiri navpične črte! N, isto na tabli! Potegnite! Tik tretje črte potegnite še eno! Zgornjo vrsto razpolovite z vodoravno črto! Na tej črti napišite čez prva dva prostora: dohodki, čez druga dva prostora pa napišite: stroški! Pod prvo besedo naredite v prvem prostoru znamenje za K, v drugem pa znamenje za h! Istotako pod drugo besedo! Pod znamenji potegnite zopet vodoravno črto! Pazite! Ko si v nedeljo proračun delala, si imela od prejšnjega tedna še 5 K 16 h. Pišite torej na drugi črti: od prejšnjega tedna mi je ostalo 5 K 16 h. (Vidi skupni pregled!) Kam napišite 5 K 16 h? (K dohodkom.) Koliko daš za $\frac{3}{4}$ kg mesa po 1 K 12 h? To smo zadnji četrtek izračunili in zabeležili v zvezek. Poglejte noter! N, odgovori! (Za $\frac{3}{4}$ kg mesa po 1 K 20 h dam 90 h.) Pišite kratko: 6./1. (v nedeljo) za meso dala 90 h. Kam bodeš napisala 90 h? (K troškom.) Koliko dobiš za 20 jajc po 6 h? (20 krat 6, torej 120 h.) Povej v K! (Za 20 jajc po 6 h dobim 1 K 20 h.) Pišite! 7./1. (v ponedeljek) dobila za 20 jajc po 6 h — 1 K 20 h. Koliko dobiš za pet piščet po 1 K 20 h? (5 krat 1 K 20 h.) Izračuni! ($5 \times 1 K = 5 K$, $5 \times 20 h = 100 h$ ali 1 K; $5 K + 1 K = 6 K$.) Koliko dobiš za pet piščet po 1 K 20 h? (6 K.) Pišite! Isti dan — dobila za pet piščet po 1 K 20 h

6 K. — I. t. d. — Vidi skupni pregled! Lažji računi se izračunijo sproti, težji pa se izpišejo iz zvezka. Računi so namreč isti, kakor v skupini: „Gospodinjski računi“. (Vidi št. 11.)

	Dohodki		Stroški	
	K	h	K	h
Od prejšnjega tedna mi je ostalo . . .	5	16		
6./1. (nedelja) za meso dala				90
7./1. (ponedeljek) dobila za 20 jajc po 6 h	1	20		
„ „ dobila za 5 piščet po				
1 K 20 h	6	—		
8./1. (torek) nakupila v prodajalnici za .			4	74
9./1. (sreda) dala šivilji za obleko . . .			4	70
„ „ „ črevljarju za popravo				
črevljev			3	—
10./1. (četrtek) kupila 5 kg moke po 36 h			1	80
„ „ prodala $\frac{1}{2}$ kg masla po				
2 K 40 h	1	20		
12./1. (sobota) dobila od g. Čerov za 24 l				
mleka	3	84		
„ „ dobila od g. Klančnik za				
28 l mleka	4	48		
	21	88	15	14
	15	14		
	6	74		

Koliko dohodkov si imela celi teden? Zaključ! (4 K 16, 1 K 20, 6 K...) Kaj moramo storiti, če hočemo izvedeti, koliko je bilo vseh dohodkov? (Moramo sešteti.) Seštejmo torej! Nastavite! Začni! Dalje N! i. t. d. Koliko dohodkov si imela ves teden? (21 K 88 h.) Koliko stroškov je bilo ves teden? Zaključ! (90 h, 4 K 74 h, 4 K 70 h...) Kaj moramo storiti? (Sešteti.) Seštejmo! Začni! Dalje, N! i. t. d. Koliko je bilo vseh stroškov? (15 K 14 h.) Koliko je bilo

dohodkov? (21 K 88 h.) Česa je bilo manj? (Troškov.) Ali ti je koncem tedna še kaj denarja ostalo? (Še.) Koliko? Zaključ! (21 K 88 h — 15 K 14 h.) Kaj moramo storiti? (Odšteti.) Kaj bomo odšteli? (Troške.) Od česa? (Od dohodkov.) Napišite troške pod dohodke! (Vidi skupni pregled!) Odštevaj N! Dalje N! i. t. d. Koliko ti ostane od dohodkov koncem tedna? (6 K 74 h.)

Na enak način vpisujete prihodnji teden. Kam bodeš vpisovala dohodke in troške drugi teden? (Na drugo stran.) Da! Razdeliš si drugo stran tako, kakor si si razdelila prvo stran. Kam napišeš preostanek prvega tedna? (K dohodkom drugega tedna.) Kaj pa storiš, če so bili troški večji od dohodkov in si bila primorana narediti dolg? Ali tudi tedaj odšteješ troške od dohodkov? (Takrat odštejem dohodke od troškov.) Zakaj? (Ker večje se ne da od manjšega odšteti.) Kaj storiš potem z ostankom? (Pripisem ga troškom prihodnjega tedna.) Kako postopaš koncem drugega tedna? (Zopet seštejem dohodke in troške ter odštejem troške od dohodkov.) Zakaj pravimo, da odštejemo troške od dohodkov ne pa obratno? (Ker so troški manjši.) Tako bi moralo biti. In če enkrat mogoče ni bilo, moramo pa gledati, da prihodnji teden, ali vsaj kakor hitro mogoče, poravnamo ta primankljaj.

Ta knjiga vam da torej jasen vpogled v gospodinjstvo. Ko si koncem tedna račun sklenila premisli dobro: 1.) Ali sem kupila res samo to, kar sem neobhodno potrebovala, ali sem bila morda potratna? — 2.) Sem li dobro kupovala? —

Dobro ne kupiš le tedaj, kadar dobiš blago cenó, temveč tudi tedaj, če plačaš dobro. Mnogokrat je ceno blago drago. Narobe pa tudi velja! Zakaj, če kupiš za mal denar prav slabo blago, te potrpi le malo časa in mesto, da bi nosila obleko več let, joносиš le malo časa. Šivilji pa moraš plačati toliko, kakor za kako boljšo obleko. Vidite, ni vse dobro, kar je poceni. Tudi ne išči vedno in

povsod le prav cenih delavcev, ker je mogoče, da delajo pač ceno, a prav zato slabše in uporabljajo manj vredno blago... Če si se prepričala, da ti v kaki trgovini dobro postrežejo, tedaj ne menjavaj tvrdke, ker stalni odjemalci dobivajo vedno boljše blago za primerno ceno. Onim pa, ki jih je videti zdaj tu zdaj tam, odrinejo slabeje, pa še to jim dobro zasolijo. Dobro kupiš tudi, ako kupiš o pravem času. Nekatere stvari so pozimi ceneje, nekatere zopet dražje, nego poleti. Ako hočeš štediti, boš počakala ter kupila takrat, ko se je stvar pocenila.

Premisli dalje: 3.) Ali sem dobro prodala ter kdaj in kje bi boljše prodajala? Tu se zopet lahko pokažeš, da si razumna gospodinja. Perotnino, jajca, sadje, povrtnino i. dr. boš prodajala pozimi in spomladi dražje, nego poleti in jeseni.

Koliko denarja ti je ostalo koncem tedna? — Poglej v zvezek! (6 K 74 h.) Koliko si prihranila prvi teden? (6 K 74 h.) Ali res? Saj si imela v nedeljo, ko si delala proračun, še 5 K 16 h. Ali si tudi ta znesek v tem tednu prihranila? (Ne.) Si prihranila več ali manj, nego si prej rekla? (Manj.) Koliko manj? (5 K 16 h manj.) Koliko si torej prihranila prvi teden? (6 K 74 h manj 5 K 16 h.) Računi N! (6 K — 5 K = 1 K, 74 h — 10 = 64 h — 6 h = 58 h; torej 6 K 74 h — 5 K 16 h = 1 K 58 h.) Koliko si prihranila? Ponovi! (Prihranila sem 1 K 58 h.) Je li to veliko ali malo? — (Malo.) Zato premisli: 4.) Zakaj sem si prihranila le 1 K 58 h in kako bi si prihranila lahko več?

Ker imaš v knjigi natančen pregled gospodinjstva, našla bodeš takoj, da si to ali ono kupila morda po nepotrebnem in izdajala denar, ki bi ga lahko prihranila. In če se je zgodilo to prvi teden, vedela boš potem uravnati izdatke v drugem tednu.

Na ta način bodeš nadzorovala vedno samo sebe in zasledila bodeš tudi prav lahko, v katerem letnem času

kako stvar najbolje in najceneje kupiš, oziroma prodaš, kdaj so izdatki največji in kdaj najmanjši. Po tem se lahko ravnaš vbodoče.

Terezija Ambrožič — Čatež.

11. Škodljivost opojnih pijač.

(Učna slika se naslanja na učno sliko: „Voda, alkohol“ itd.)

Slišali smo, da so nam opojne pijače velike sovražnice. Danes se hočemo uveriti, kako nam škodujejo na premoženju, zdravju in na časti.

Dnevnike na klop! ... Koliko velja liter vina v gostilni? (Ceno na tablo n. pr. 76 h.) Pazite! Nekdo izpije vsaki dan $\frac{1}{2}$ litra vina; koliko v 10, 100 dneh, v 1 letu? (navadno leto.) Izračunite! Koliko v 10 letih? V 10 letih je zapil tedaj 1387 K. Ali ga je kdo videl kdaj vinjenega? Vsi ga spoštujejo kot zmernega človeka in vendar je zapil tako veliko vsoto. Če bi nosil ta denar mesto v gostilnico v hranilnico, imel bi v 10 letih 1387 K in obresti, ki bi nanesele toliko, da bi imel okroglo 1600 K. To je kaj lepa vsota. Kaj bi lahko kupil za ta denar?

Poslušajte, kaj se je zgodilo nekemu fantu! Na praznik so ga izvabili v gostilnico, tam je pil čez mero in zapravil 1·70 K. Ko je šel vinjen domov, se je prehladil. Dobil je pljučnico. Komaj ga je zdravnik rešil smrti. Zdravniku je plačal 12 K, za zdravila je izdal 8·60 K, zamudil je 24 delavnikov, vsak dan bi zaslužil 2 K, koliko škode mu je napravilo vino? Izračunajte! Kaj bi si lahko kupil za ta denar? Če ga stane kosilo 50 h, kolikokrat bi lahko kosil za ta denar?

Janez in Tone sta si dobra prijatelja. Vsak služi dnevno 2 K. Gresta v gostilno. Tu se spreta. V prepiru poškoduje Janez Toneta lahko telesno, da ta ne more delati 14 dni.

Janez je bil zaprt 6 tednov, zamudil je 35 delavnikov, Tonetu je moral plačati 35 K. Koliko škodo je imel Janez? Kdo je bil kriv? Če ne bi pila, ostala bi prijatelj. Tone bi bil zdrav, a Janez ne bi imel te sramote, da je bil zaprt. Že iz tega ste lahko izprevideli, da nam vino napravi veliko škodo. Vsi ti, o katerih smo slišali sedaj, niso pijanci. Pili so razmeroma prav malo. Vse drugače je, če si ogledamo pijanca, ki pije vino velikokrat, morda vsak dan čez mero. Treba nam je samo malo računati. Marko je tak pijanec. Povprečno zapije vsak večer 90 h; koliko nanese to v januarju? v 1 letu? v 10 letih? Grozno, kaj ne! Podnevi, ko je trezen, mogoče toži, da se dandanes ne da nič zaslužiti, da je vedno slabše na svetu, da nima sreče, da si ne more ničesar prihraniti itd. Vsi mu pritrujejo, da je to res. No, mi sedaj vemo, kaj je krivo njegove revščine. Kaj bi mu ti povedal, če bi ga slišal govoriti tako? Koliko denarja bi lahko po 10 letih imel? Z obrestmi najmanj 3500 K! Kaj bi lahko napravil s tem denarjem? Če bi ga imel v hranilnici, koliko bi dobival na leto obresti (po 5%).

Dosedaj smo govorili le o vinu. S pivom je tako kot z vinom. A vse drugače je z žganjem. Da se prepričate o tem, hočemo o žganju govoriti več.

Žganje je hujša pijača, pije se zaraditega le po malem, po šestnajstinkah ali kvečjemu po osminkah. Koliko stane $\frac{1}{8}$ litra navadnega žganja? (n. pr. 20 h. Se napiše na tablo!)

Najbolje je, če si ogledamo življenje delavca, ki sem ga poznal dobro. Janez Novak je bil sin poštenih slovenskih roditeljev. Ko je prišel od vojakov, je šel v delo k rudarjem. Prvo leto je bil prav pameten. Niti poskusil ni žganja. Drugo leto je začel piti žganje samo ob jutrih, ko je šel na delo. Privadil se mu je polagoma že tako, da ni mogel biti brez njega nobeno jutro. Pozneje se je nanj spomnil tudi med delom in zvečer. Vedno večkrat ga je moral imeti. Vedno večkrat so ga videli pijanega. Prihajal je na delo neredno.

Lahko si mislite, da takega delavca nihče ne mara. Tudi njega so spodili. Drugod ni dobil dela, piti je pa vendar hotel. Začel je prosjačiti. Mrzlega zimskega jutra ga najdejo za potom zmrznjenega. To je bil žalosten konec. Kako vse drugače bi bilo ž njim, če ne bi bil okusil nikoli žganja. Bil bi živ, zdrav in srečen ter imel bi lahko precej denarja prihranjenega. Prvo leto bi si lahko prihranil vsak dan 20 h (300 delavnikov), je koliko? 2 leti povprečno vsak dan 2 osminke (300 delavnikov), je koliko? 5 let povprečno 3 osminke na dan (365 dni), je koliko? 1 leto (365 dni) povprečno 4 osminke na dan, je koliko? 1 mesec (30 dni) celo 5 osmink na dan, je koliko? Koliko je zapravil na žganju v teh 9 letih in 1 mesecu? Kot prosjak ni pil redno, temveč tako, kakor je pač naprosil. Zaraditega tudi ne morem povedati natančno, koliko je zapil. Računimo samo denar, ki si ga je res prislužil. To bi bilo 1600 K, z obrestmi recimo 1700 K. Ko bi v starosti ne mogel več delati, kako prav bi mu prišel ta denar! Tako pa je moral v najlepših letih pod zemljo. Recimo, da bi imel 1700 K; koliko obresti bi mu dala vsako leto ta glavnica po 5%? Koliko hlebov kruha po 40 h bi si lahko kupil za vsakoletne obresti? Kakor vidimo, bi mu kruha ne nedostajalo nikdar.

Še vse bolj grozne posledice ima žganjepitje, če ima tak pijanec družino. Njegova družina trpi lahko pomanjkanje, samo, da ima on za žganje. Mogoče ga peče vest. Hoče kaj več zaslužiti. Odpravi se v Ameriko. Dela tam kot živina, strada, da je groza. Črez nekoliko let pride nazaj z nekolikimi stotaki. Vse hvali Ameriko, da se tam dosti zasluži. Kaj mu je bilo treba Amerike! Če bi ostal doma ter pustil pijačo, prihranil bi si še več. Računimo malo!

Prej je spil na dan povprečno 3 osminke po 20 h, koliko na mesec? v 1 letu? v 4 letih? z obrestmi okroglo 900 K. V štirih letih je pristradal v Ameriki recimo 1000 K (bil je tedaj tam še precej srečen). Ko je odšel, je prodal junca za 385 K, da je imel za vožnjo. Koliko je tedaj pri-

hranil v resnici? Kaj bi bilo bolje, da je odšel v Ameriko, ali da je doma varčeval ter pustil žganje?

Najhujše pri vsem je pa to, da nimajo pijanci časa brigati se za svoje otroke. Znano je, da so otroci pijancev vzgojeni najbolj zanikrno. Kaj hitro zaidejo na napačna pota. Ako se torej ne pošljejo o pravem času v kakšno vzgojevalnico, se pokvarijo popolnoma ter lahko povzročijo pozneje veliko škodo. V novejšem času so se začele oblasti brigati za take zanemarjene otroke ter jih pošiljajo na javne stroške v vzgojevalnice. Pazite!

Občina Bučka pošlje 12letnega sina žganjarja Trtnika v „Salezijanski zavod“ v Ljubljano. Vsak mesec plača zanj 24 K vzgojnine. Drugih stroškov je bilo v 2 letih 86 K. Črez 2 leti je vstopil deček k pametnemu mojstru v službo in postal je priden delavec. Koliko stroškov je imela občina z dečkom v teh 2 letih? Kdo je kriv teh stroškov? Videli pa bomo, da je ta občina prav pametno ravnala, ko se ni ustrašila teh stroškov.

Občina Pijava gorica se je bala stroškov ter se je brnila poslati zapuščenega dečka Toneta od ponesrečenega pijanca Andreja v vzgojevalnico. Ker je vzrasel Tone brez vzgoje, postal je potepuh, pijanec. Dela se mu ni ljubilo in preživel je svoje življenje po ječah, v bolnišnicah, ali pa se je klatil po deželi in delal ljudem škodo. Vsako leto je imela domača občina ž njim mnogo stroškov in sicer l. 1902. 87·30 K, l. 1903. 104·40 K, l. 1904. 72·60 K, l. 1905. 32·50 K, l. 1906. 91·30 K, l. 1907. 120·35 K, l. 1908. 67·45 K; koliko stroškov je imela občina že dosedaj? Izračunite, koliko stroškov pride povprečno na 1 leto? Primerjajmo sedaj troške obeh občin! Za koliko so troški občine Pijava gorica večji? Ali so pa to že vsi troški? Potepuh Tone lahko živi še 20 let in še več in če bodo troški tudi vbodoče povprečno tako veliki, koliko bo morala še plačati občina Pijava gorica v teh 20 letih? Kdo je povzročil te stroške? (Tonetov oče,

pijanec Andrej.) Vendar bi se občina lahko obvarovala tako velikih troškov. Kaj bi morala storiti?

Že iz tega, kar ste danes slišali, ste uverjeni, da je škoda, ki nam jo napravljajo opojne pijače, res velikanska. Že posameznik zapravi celo premoženje. Kakšne vsote bi še le dobili, če bi poizvedeli, koliko zapije vsa vas, občina, okraj, dežela. Že samo na Kranjskem se popije opojnih pijač za več milijonov. Le pomislite, kaj bi se lahko storilo s tem denarjem! Hvala Bogu, da so začeli ljudje to uvidevati! Društva abstinentsov se razvijajo bolj in bolj in tudi vam prav toplo priporočam, da se potem, ko ste izstopili iz šole, zanimate nekoliko za ta društva.

Pripombe k učni sliki: Učenci imajo vso uro dnevnik na klopi. Izračunati morajo naloge popolnoma sami t. j. sami morajo najti način. Prosto pa jim je računati ustno ali pismeno. V svrhu točnega dela in lahkega pregleda naj vsak učenec, kakor hitro ve odgovoriti na nalogo, vstane. Pri prav lahkih računih zadostuje, da vzdigne roko. To, če se vstati „izplača“ ali ne, ločijo učenci kaj hitro. Da se prepreči nerazumljenje, učitelj podatke (samo števila) vedno napiše na tablo; ravno tako tudi odgovor (samo število) sosebo takrat, če se nanj opira druga naloga.

Josip Bernot — Veliki Podlog.

12. Domovina.

Učila: Zemljevid Kranjske in Avstrije. Slike: gorovje (Triglav, Grintavec), Postojnska jama, slap Peričnik in Savica, Blejsko jezero, Bohinjsko jezero, Klanški jezeri.

Priprava: Vesel čut se nam vzbudi v duši, ko mislimo na svoj dom!... Tu bivajo naši ljubi roditelji, tu je tekla naša zibelka. Kako mil in drag je nam domači kraj!... Če smo srečni, se vesele z nami tudi drugi, če smo pa ne-

srečni, čutijo z nami bolest tudi drugi. Ker uživamo v domačem kraju toliko ljubezni, ga ljubimo gotovo tudi mi.

Kjer smo se porodili, tja bomo ukovani časno in večno, pa naj so to gole čeri ali ledniki ali močvirje ali pustinja. Prebivalec severnih ledenih krajev bi bil nesrečen na toplem in krasnem jugu. Tožilo bi se mu po njegovih lednikih. Istotako bi ne osrečile naše rodovitne poljane prebivalca neizmernih pustinj. Želel bi si nazaj v svoj rodni kraj, na svojo očetovsko zemljo. Kako lepo se čita v pesmi Pesjakove! —

„Ne, ostaviti ni moči
očetnjave mi sveta —
naj ponuja tudi stvarstvo,
kar najlepšega ima.“

Vsak ljubi torej najbolj svojo rodno zemljo in naj si bo ta še tako majhna, siromašna in pusta. To ljubezen do doma, do svojega rodnega kraja, imenujemo domoljubje.

Oglejmo si potnika, ki pride iz daljne tujine. V tujini je videl mnogo lepega, užival morda visoko čast in spoštovanje, a vse to mu ne more izbrisati spomina na rodno zemljo. Ko zagleda iz daljave rodni kraj, svojo rodno hišo, v kateri je preživel najlepšo dobo svojega življenja, nedolžna otroška leta, mu zarosi solza radosti v očeh in srce mu zaigra v nepopisnem veselju. Sreče in zadovoljnosti, katero je občutil na rodnih tleh, ni našel v tujini. Spomin na dom, na rodni kraj, nam ne umrje torej nikdar.

Podavanje: V kateri deželi je tvoj rojstveni ali domači kraj? (Na Kranjskem.) Kranjsko je torej tvoja domovina. Katera dežela je tvoja domovina? (Tudi Kranjsko.) Tvoja? (Tudi Kranjsko.) Kranjsko je torej naša domovina. Ponovi N! Poznamo še druge dežele. Kaj tvori več dežel? (Več dežel tvori državo.) Kako se imenuje naša država? (Avstrija.) V kateri državi je torej naša domovina? (V Avstriji.) Pomnite! Kranjsko je naša ožja, Avstrija pa naša širja domovina. Ponovi N!

Kaj nam predstavlja ta zemljevid? (Kranjsko ali našo ožjo domovino.) Kaj nam predstavlja ta zemljevid? (Avstrijo ali našo širjo domovino.)

Danes bomo pa prepotovali in si ogledali našo lepo domovino v duhu. V prvi vrsti našo ožjo domovino Kranjsko.

Koliko različnih prizorov in mnogovrstnih podob nam nudi narava!... Oglejmo si najprej našo lepo Dolenjsko!... Krasi jo položno gričevje, obrasteno z zelenimi gozdi. Na kranjsko-hrvaški meji se vzdiguje večje pogorje Gorjanci, katere krijejo lepi bukovi gozdi. Ugajajo nam tudi prijazne vinske gorice, ki razveseljujejo človeku srce. Severni del Kranjske, Gorenjsko, pokrivajo mogočne gore. Tu molé k nebu svoje skalnate, deloma snežne glave gorski velikani. Najvišji vrh je Triglav, katerega krijeta večni sneg in led. Divimo se čudovitim slikam velikanskega gorovja, ki nekako poživlja in povzdiguje človeka. Oglejmo si še Notranjsko!... Tu je Kras, ki je podoben visoki planoti, nad katero se dvigajo, kakor valovi, skalnati vrhunci. Kraška tla so polna globokih in slikovitih udrtin, ki jih imenujemo brezdna. Posebno znamenit je Kras zaradi svojih prečudnih podzemeljskih jam, ki vabijo v spodnji svet, svoja čuda zret'. Na tej sliki je del svetovnoznane Postojnske jame, ki je res pravcati čudež božje vseмогоčnosti. Tu vidimo krasne kapnike, ki tvorijo različne podobe: cerkev, oltar, krstni kamen, orgle, lestenc, zagrinjalo itd. Nikjer na svetu ni podzemske jame s tako krasnimi kapniki, kot je Postojnska jama v naši ljubi domovini!... Človek meni, da je v čarovnem gradu, v katerem so posute stene s samimi dragimi kamni.

Med gorovjem in gričevjem naše ljube domovine se razprostirajo ravnine in doline. Te lepšajo polja in travniki, senčnati gaji, sadno drevje, lične vasice, trgi in mesta.

Polja in travnike namakajo reke in potoki. Po naši ljubi domovini valové deroče reke, šumljajo srebrnočisti studenci in teko bistri potoki. Naše vode imajo precejšen strmec in obilo krasnih slapov. Na tej sliki vidimo slap

Peričnik in na tej slap Savica, ki je najkrasnejši v naši domovini. Ta slap tvori reka Bohinjka. Iz visoke skale grmi in bobni kipeča voda ter pada 60 m globoko v tolmun ter napravlja čaroven utisek na gledalca. To je krasen prizor, ki nam ga nudi narava!

Ker deželi ne nedostaje vode, je tudi rastlinstvo jako razvito. Vse klije, raste in cvete po bregovih in ravninah!...

Naša domovina je bogata lepih jezer. Tu vidimo Blejsko, tu Bohinjsko in tu Klanški jezери. To so gorska jezera, ki slove zaradi naravne lepote. Vsako leto prihiti iz daljnih krajev mnogo tujcev občudovat te naravne krasote in uživati sveži gorski zrak. Blejsko jezero obdaja venec v nebo kipečih skalnatih gor. Zaradi krasne okolice ga prištevamo najslikovitejšim in najkrasnejšim avstrijskim jezerskim pokrajinam. Naš slavni pesnik Prešeren primerja ta kraj po pravici raju, ko pravi:

„Dežela Kranjska nima lepš'ga kraja
kot je z okol'co ta podoba raja!“

Na Notranjskem je znamenito Cirkniško jezero, ki ima to posebnost, da od časa do časa narašča in zopet pada. To krasno, presihajoče jezero slovi že od nekdanj kot posebno prirodno čudo. Enakega se ne dobi nikjer na svetu!... Res, ponosni smo lahko, da ima naša domovina tako sloveča prirodna čuda!...

Južno od naše širje domovine se razprostira sinje Jadransko morje. Kdor je videl le enkrat žareti to neizmerno veličastno morsko gladino v rdečem svitu zahajajočega solnca, ta ne more pozabiti te krasne naravne slike nikdar!

Posnetek: Opisala sem vam nekaj naravnih krasot in čudežev naše domovine. Tudi druge dežele naše širje domovine, Avstrije, se lahko ponašajo z naravnimi krasotami, a našo ožjo slovensko domovino je obdarila Stvarnikova roka še posebno bogato. Daleč po svetu slovi naša domovina zaradi naravnih krasot in čudežev. Zaraditega ljubimo našo lepo domačo zemljo, na katero smo lahko ponosni.

Ponovimo zadnja dva stavka! Zaradi česa slovi naša domovina daleč po svetu? (Zaradi naravnih krasot in čudezev slovi naša domovina daleč po svetu.) Ponovi še ti! Zakaj jo ljubimo? (Zaraditega ljubimo našo lepo domačo zemljo, na katero smo lahko ponosni.) Ponovi še N!

* * *

Rodovitna tla naše zemlje je oblagodarił Bog s koristnimi prirodnimi proizvodi. Osrčje gor in hribov hrani obilo rude. V Idriji kopljejo živo srebro. Le malo je krajev na svetu, kjer se nahaja ta ruda. V naši domovini pa so bogate zaloge živega srebra. V naši ožji in širji domovini se nahajajo še druge rude, kakor: sol, železne rude, premog itd. Naša domovina skriva v sebi bogate zaklade rudnin, iz katerih si kujejo prebivalci svoj dobiček.

Prebivalci naše domovine se pečajo z obdelovanjem prirodnih proizvodov, s poljedelstvom, z živinorejo, s sadjarstvom in z vinarstvom.

Obdelovanje prirodnih proizvodov, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo in vinarstvo donaša nam vsem veliko koristi. To so viri blagostanja.

Izvažanje domačih pridelkov pa pospešujejo različna občila: ceste, železnice, pošte, brzojavi in telefoni. Kupčija je torej v naši deželi kaj živahna. Zadovoljni smo lahko, da bivamo v deželi, kjer se menjavajo domači pridelki tako lahkim potom.

Na zemlji se nahajajo kraji, katere je Stvarnik tudi oblagodarił, pa domači prebivalci ne umejo uporabljati teh darov. To so divji narodi. Mi pa, ki znamo uporabljati darove naše zemlje, smo omikan narod. To omiko smo si pridobili v dobrih šolah.

Naš presvetli cesar Franc Jožef I. je ustanovil več šol in izdal postavo, da morajo hoditi vsi otroci v ljudsko šolo. Na ta način skrbi torej naš cesar za duševno izobrazbo svojih podložnikov. Kako srečni smo, da bivamo v omikani

deželi ter smo deležni blagoslova, ki ga nam donaša omika, v prvi vrsti ljudsko šolstvo.

V naši domovini se tudi pridno goji umetnost. Pesništvo, slikarstvo, kiparstvo in godba. Vse te umetnosti nam oplešujejo življenje.

Posnetek: Iz vsega, kar sem vam povedala, je razvidno, koliko lepega, koristnega in prijetnega nam nudi naša domovina. Ljubiti jo moramo torej že zaradi tega, ker uživamo od nje toliko dobrot. Povračajmo te dobrote z zvestobo, udanostjo in ljubeznijo do naše domovine. Naj bo človek mlad ali star, bogat ali siromak, dolžnost njegova je, da stori z veseljem vse, kar bi bilo v srečo in blagost naše ljube domovine. Očetovega in materinega spomina ne častimo lepše, nego s tem, da ljubimo in cenimo do svoje smrti zemljo, ki sta jo ostavila nam v domovanje.

Zakaj smo dolžni ljubiti svojo domovino? (Svojo domovino ljubiti smo dolžni zaradi tega, ker uživamo od nje toliko dobrot.) Kako povračujemo te dobrote? (Dobrote povračujemo z udanostjo, zvestobo in ljubeznijo.)

Naši predniki so žrtvovali celo življenje za blagost svoje domovine. Večkrat je tekla na krvavih bojiščih kri naših prednikov za cesarja in domovino.

Tudi žene so se odlikovale uprav v čudoviti ljubezni do domovine. Poslušajte!

Špartanska mati je poslala v boj proti sovražniku domovine tri svoje sinove, edino svojo diko, svojo tolažbo, nado in podporo. Ko se je čez nekaj časa vrnil vojniški poročevalec ves pobit v mesto, vprašala ga je mati: „Kako je z vojsko? — Kje so moji sinovi?“ — Poročevalec odgovori z globokim vzdihom: „Vsi trije so padli!“ — Žena vpraša dalje: „Ali je domovina v nevarnosti?“ — „Oj ne, rešena je“, odvrne poročevalec. „Dovoli, da odidem“, vzdihne mati. „Kam pa?“ jo vpraša poročevalec. „V svetišče, da se zahvalim bogu, ker je rešena rojstna zemlja!“

Ta špartanska mati je ljubila svojo domovino tako presrčno, da je žrtvovala rada vse tri sinove, samo, da je bila rešena domovina.

Posnetek: Ta izgled domovinske ljubezni naj okrepča tudi v nas ljubezen in požrtvovalnost do domovine.

* * *

V krajih naše širje domovine, Avstrije, prebiva mnogo narodov, različnih po veri in jeziku. Ker imamo vsi ti narodi enega in istega vladarja, našega presvetlega cesarja Franca Jožefa I., smo torej dolžni, da pomagamo drug drugemu v raznih ozirih domačega in javnega življenja. Ako nas je nadlegoval sovražnik, prihiteli so nam tudi drugi narodi na pomoč in v nasprotnem slučaju tudi mi njih nismo zapustili. Le z združenimi močmi lahko koristimo naši državi. Ljubiti moramo torej vse sodržavljane, vendar svoj narod še seosebno. Najprej pomagajmo svojcem in potem šele drugim.

Vsakemu Slovincu mora biti sveta narodna dolžnost, da brani svoj materinski jezik in ga ljubi nad vse.

Posnetek: Kaj veš povedati o ljubezni do sodržavljancev? (Ljubiti moramo vse sodržavljane, a svoj narod še seosebno.) Kaj mora biti sveta narodna dolžnost vsakega Slovence? (Da brani svoj materinski jezik in ga ljubi nad vse.) Ponovi to še N! Pomnite! Kdor ne ljubi svojega naroda in ne ljubi svoje domovine, je pravcati izrodek človeštva.

* * *

Kdo je vladar ali gospodar naše domovine? (Naš cesar.) Pomislite! Oče je gospodar v eni sami mali družini, pa ima že toliko skrbi in težavnega dela. Koliko skrbi in dela ima šele naš presvetli cesar, ki je gospodar vse Avstrije! . . . Skrbi prav očetovski za vse svoje podložnike, varujoč jih pred nevarnostmi. Usmiljen je do revežev, pomaga jim v

stiskah in nadlogah. Ker je naš cesar tako dober, blag, skrben in moder gospodar naše domovine, zaraditega mu moramo biti tudi hvaležni. Hvaležnost pa izkazujemo s tem, da ga ljubimo, spoštujemo, izpolnjujemo državljanske postave in da branimo njega in domovino pred sovražniki.

Posnetek: Zakaj moramo biti cesarju hvaležni? (Hvaležni mu moramo biti zato, ker je tako dober, blag, skrben in moder gospodar naše domovine.) Ponovi N! Kako izkazujemo hvaležnost? (Hvaležnost izkazujemo s tem, da ga ljubimo, spoštujemo, izpolnjujemo državljanske postave in da branimo njega in domovino pred sovražniki.)

Amalija Kobau — Kostanjevica.

13. Pravice in dolžnosti avstrijskih državljanov.

(Učna slika v obliki predavanja.)

Žalostno, skorej suženjsko življenje so živeli kmetje, ko so bili še brezpravni. Bili so izročeni na milost in nemilost kruti grajski gospodi. Ta je imela skorej vso oblast nad njimi. Njih željam in ukazom se je moral upogniti vsakdo, ako ne, ga je zadela huda kazen. S palicami in temnimi ječami so jih kaznovali za najmanjše prestopke. Dostikrat so bili kmetje kaznovani po nedolžnem.

Dne 21. dec. 1867. leta je zasijal rešilni žarek v žalostno tlačansko življenje našega kmeta. To leto se je osnoval zakon, ki določa obče pravice in dolžnosti avstrijskih državljanov vsem v enaki meri. Kmetje so ta zakon pozdravili z veseljem. Manj radevolje so ga sprejeli plemenitaši in bogataši, kateri so si prisvajali do takrat vso moč. Ravno ta zakon jim je odvzel moč in jih prisilil upogniti se postavam, kakor drugi preprostejši stanovi.

Danes se hočemo seznaniti z nekaterimi pravicami in dolžnostmi avstrijskih državljanov.

a) Pravice avstrijskih državljanov.

Avstrijski državljan je oni prebivalec, ki biva v katerikoli si bodi deželi v Avstriji. Naj je torej Kranjec ali Štajerc, Čeh ali Dalmatinec, uživa enake pravice in mora izpolnjevati svoje dolžnosti. Pomniti pa moramo, da avstrijski državljani niso vsi prebivalci avstrijskih dežel, temveč le oni, katerih roditelji so bili avstrijski državljani in inozemci, to so oni avstrijski prebivalci, ki so bili rojeni v drugih državah, pa so izrečno prosili in bili sprejeti za avstrijske podanike. Ali si ti avstrijski podanik, če je bil tvoj oče rojen na Nemškem? (Da! — Ne! —) Kdaj ne? (Ako oče ni zaprosil za državljanstvo.) Kdaj pa bi bil ti naš državljan? (Ako je oče zaprosil za državljanstvo.)

Ženske dobe državljanstvo, ako se omože z avstrijskim državljanom.

Vsi prebivalci v Avstriji, kateri nimajo državljske pravice, tudi nimajo volilne pravice in ne morejo biti voljeni. Mi zna kdo imenovati takega prebivalca?

Katere zastope pa imamo? (Občinski zastop, deželni zbor, državni zbor, etc.) Vse te zastope lahko volijo naši državljani in jih tudi lahko zastopajo kot izvoljenci.

Državljan zadobe šele s 24. letom vse avstrijske državljske pravice. Z ljudmi, ki so na umu bolni, se ravna tako, kakor z nedoletnimi, oni torej ne uživajo volilnih pravic.

Ako kratko združimo podane misli, dobimo točko:

1. Za vse avstrijske državljane velja obča državljska pravica!

Opomba: To, kakor vse druge točke se zapišejo na tablo, katere potem ponavljavci prepišejo v svoje bilježnice. Podana snov se prosto ponavlja. Vprašanja se uporabljajo le tedaj, kadar so neobhodno potrebna.

Zakone ali postave osnujejo deželni oziroma državni poslanci. Postave, katere osnujejo deželni poslanci so deželne, one postave pa, katere osnujejo državni poslanci, so državne postave. Kako se imenuje poslanec, ki zastopa naš

okraj v deželnem zboru? In oni, ki nas zastopa v državnem zboru?

Vsi zakoni, ki se osnujejo v državnem oziroma v deželnem zboru, se predložijo našemu cesarju v potrditev. Ako jih cesar ne potrdi, nimajo nikakršne veljave. Državni zakoni imajo veljavo za vse avstrijske dežele, deželni zakoni pa le za dotično deželo, v kateri so se sklenili. Zakonu se mora udati vsakdo, plemenitaš in meščan, bogataš in revež, kmet in delavec. Zakon se ne ozira na vero in narodnost. Državljan naj bode vere katerekoli hoče, ali naj govori ta ali oni jezik, zakonu se mora ukloniti.

Zakon pravi:

2. Pred zakonom so vsi državljani enaki!
(Zapiši na tablo? Glej točko 1.1)

Pred več leti ni bilo toliko šol, kakor dandanes, zato nekateri starejši ljudje ne znajo ne brati, še manj pa pisati. To ni sramotno zanje, ker se niso učili. Sramotnejše je za mlajše ljudi, ako bi ne bili zmožni branja in pisanja, ker so hodili po šest, ali tudi več let v šolo. Šol je bilo torej premalo za tako ukaželjni in potrebni narod, kakor smo Slovenci. Niso nam hoteli dati šol zato, ker so dobro vedeli, čim neumnejši je kmet, tem lažje se ga izrablja. Zapomnite si dobro: „Neumnost je najdražja reč v deželi!“

Ljudsko šolsko dolžnost mora sedaj izpolniti vsakdo, ako le ni tako bolan na duhu ali telesu, da je nezmožen za učenje ali pa za pohod v šolo. Tako nezmožnost je dokazati z zdravniškim izpričevalom.

Ko ste izpolnili ljudsko šolsko dolžnost, si lahko izvolite svoj poklic. Ako pa čutite zmožnost in veselje do učenja in če v to dopuščajo druge okoliščine, lahko vstopite tudi v srednje šole. Nihče vam tega ne more prepovedati. Srednje šole so učiteljišča, realke in gimnazije. Vsak državljani ima pravico si samostojno izbrati katerokoli srednjo šolo. Tudi znanstvene stroke si lahko izbere svobodno, ne da bi ga mogla država omejevati na kak način. Vsakdo sme

hoditi v javne šole, da si tam pridobi potrebno omiko in in zmožnost, ki nam je potrebna, ako hočemo dospeti do javnih služeb.

Za znanstven pouk v šolah skrbi država, za verski pouk pa cerkev.

Javne, kakor tudi zasebne šole, so podrejene šolskim zakonom. Vse šole nadzoruje država po svojih nadzornikih.

Skratka: Vsak državljani si lahko svobodno izbere znanstvo katero si hoče in tudi svobodno poučuje znanstvo, ako ima za to dokazano sposobnost.

Zakon pravi:

3. „Znanstvo je svobodno in svoboden je uk znanstva!“

Izpočetka je bilo težko dobiti dovoljenja za izdajanje časopisov. Taka dovoljenja daje vlada. Dandanes se dobi lažje dovoljenje, zato pa imamo že mnogo časopisov. Jako pomenljive važnosti je delovanje strokovnih slovenskih časopisov, kakor „Kmetovalca“, „Čebelarja“ itd. (Listi se pokažejo.) Ti in slični časopisi so za kmeta velike važnosti; zakaj oni jih poučujejo in zastopajo njih koristi.

Vsak državljani ima pravico spisovati knjige, dopisovati v časopise in jih izdajati z vladnim dovoljenjem.

Vladi je dovoljeno zaplenjati tiskovine in časopise, ki bi mogli škodovati javnemu redu in varnosti t. j., ako bi nastopili proti zakonom.

4. Vsakdo ima pravico z besedo, pisavo, tiskom ali podobami v zakonitih mejah svobodno izražati svoje menenje!

Kmetje so bili podložni graščakom, katerim so morali tlačaniti in jim plačevati razne davke. Plačevali so davke v denarju in pridelkih, kakor n. pr. žito, piščeta, jajca, sir, vino itd. Mnogo so kmetje trpeli po Turkih in graščakih, vsled tega pa je tako ubožala naša dežela. Navzlic vedno bolj rastoči bedi, so graščaki zahtevali vedno večje denarne prispevke od svojih podložnikov. Kmetje so morali

dostikrat po dvakrat plačevati svoje davke, zaraditega pa so se uprli graščakom. Naskočili so njih gradove, a bili so prisiljeni udati se. Poslej so graščaki še bolj zatirali kmeta. Naložili so jim v večni spomin na upor (punt) še puntarski davek. Kadar je gospodar potreboval kmeta, moral je priti in ostati tako dolgo pri njem, da se je dovršilo delo. V takih razmerah je kmet zanemarjal svoje posestvo in imel vsled tega majhne dohodke, ki so komaj zadostovali naj-nujnejšim njegovim potrebam.

Vse svoje najboljše moči je žrtvoval grajski gospodi, za kar ni užival kmet nikakršnih koristi, temveč le zaničevanje.

Strahoma se je kmet bližal gradu, ko je šel na tlako, češ: „Bliže grada, bliže vraga!“ Ko je kmet le zagledal grad, mu je že upadla srčnost. Že oddaleč se je odkrival, klobuk obračal in ga stiskal pod pazduho. Boječe je prestopal prag grajskih vrat. Ni dvoma, da baš iz teh časov in razmer izvirajo pege slovenskega značaja, kakor: nezaupljivost in bojazljivost, pomankanje stanovskega in narodnega ponosa in osebnega moštva. Te grde narodne pege in napake je treba odpraviti in jih nadomestiti z boljšimi in čistejšimi. To pa posebno sedaj, ko se nam ni treba bati nikogar, ako le izpolnujemo svoje dolžnosti, ki ne nasprotujejo zakonom.

Kot bodoči kmetovalci storite svojo dolžnost, v vsakem drugem oziru pa bodite popolnoma samostojni.

5. Vsako podložništvo in tlačanstvo je odpravljeno za vedno!

Povedal sem že, da so smeli graščaki ravnati s kmeti popolnoma svobodno. Lahko so jih kaznovali s palico ali z zaporom, kakor jim je bilo drago. Z novim zakonom pa se jamči vsem državljanom, da se jih ne sme samovoljno zapirati. Državljan se sme zapreti le v slučaju, ako se ga zasači pri izvrševanju zločina kakor: tatvine, goljufije, umora itd. Državljan se sme tudi zapreti, če je na sumu, da je storil

kak pregrešek. Ako se pa državljanu podaljša zapor protizakonito, ali pa če se ga kaznuje po nedolžnem, kar se zgodi prav redkokrat, je dolžnost države, da se oškodovanca odškoduje. Vsak državljan je popolnoma svoboden, to mu je zajamčeno ali zagotovljeno z zakonom. Vsak državljan torej lahko stori, kar le hoče, da le njegovo delovanje ne nasprotuje zakonom.

6. Osebna svoboda je zajamčena!

Kmetom je bilo prepovedano kupovati in prodajati posestva in menjavati svoja bivališča. Svojega premoženja niso smeli prepuščati ali deliti svojim otrokom po lastni volji. Kot tlačani so morali prej prositi dovoljenja za vsako reč pri svojem graščaku. Dandanes pa je v tem oziru vse drugače. Vsak državljan lahko svobodno proda svoje posestvo. Svoje premoženje razdeli lahko kakor hoče. Naseli se lahko v tej ali tej občini, deželi ali državi. Nakupi si lahko svoje zemljišče tu ali tu, ter lahko izvršuje svojo obrt ali trgovino kjer le hoče.

Nobenemu državljanu se ne sme delati škode na njegovi lastnini. Kdor pa oškoduje svojega sodržavljana, tega kaznuje zakon. Samo država sme državljanom jemati njih lastnino, pa le v nekaterih slučajih in te določa zakon. Taki slučaji so n. pr. v vojski, za izvršitev javnih naprav kakor: mostov, železnic, cest, kanalov itd. Dotičnik dobi za to popolno odškodnino.

Vsak državljan torej lahko zapusti svojo državo ter se naseli s svojo rodbino in s svojim premoženjem koderkoli mu drago. Samo oni možki se ne smejo izseljevati v inozemstvo ali v druge države, ki še niso prosti vojaščine.

7. Vsak državljan more v vsakem kraju državnega ozemlja bivati in njegova lastnina je nedotakljiva!

Nikomur ni dovoljeno odpirati in brati pisem, ki so namenjena drugim. Ako pa kdo odpre tuje pismo, se ka-

znuje. Samovoljno odpisovanje na tuja pisma je tudi prepovedano. Odgovoriti na nje je dovoljeno samo tedaj, kadar v to dovoli dotičnik, na katerega je naslovljeno pismo.

Javnim oblastim je dovoljeno le izjemno, ustavljati in odpirati pisma. In to v slučaju vojne, da se s tem zabranjuje izdaja vojnih tajnosti.

8. Pis mom se jam či nedotakljivost!

Po mestih in trgih, po gradovih in šolah, se je šopirila le nemščina. Tudi v vseh uradih je gospodovala le tujščina. Najbolj oddaljeno hribovsko selo je dobivalo samo nemške uradne oklice, razglase in druge dopise, katerih skoro nikdo razumel ni. V sodnji se je moral zagovarjati kmet v nemškem jeziku, ako ga je bil le zmožen. Za nemščino nezmožne kmete je imela sodnija tolmače, ki so nemška vprašanja predstavljali v slovenščino in slovenske odgovore kmetov pa v nemški jezik. Nemci so nas tlačili, kjer so nas le mogli. Nikakršne narodnostne svobode nam niso pustili, ker so bili močnejši od nas Slovencev.

Tudi po šolah so se poučevali posamezni predmeti večinoma v nemškem jeziku. V tem oziru so se razmere dokaj izboljšale; zakaj država priznava enakopravnost vseh deželnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju. Deželni jeziki v Avstriji so: slovenski, nemški, češki, poljski, rusinski, rumunski, italijanski, hrvaški in madžarski. Imamo torej toliko deželnih jezikov, kolikor je narodov (narodnih plemen). V posameznih deželah, kjer stanuje po več narodnih plemen, morajo biti javne šole urejene tako, da se lahko vsak državlj an izobraži v svojem materinem jeziku, da ni nikomur sila, učiti se katerega drugega deželnega jezika.

Vsak državlj an ima pravico vlagati prošnje in tožbe pri oblastih v deželnih jezikih, ki se rabijo v dotični deželi. Pravico ima pa tudi zahtevati, da se njegove vloge ali prošnje pravilno obravnavajo in rešujejo v njegovem materinem jeziku.

Zakon pravi:

9. „Vsa narodna plemena v državi so enako-pravna in vsako pleme ima pravico, svojo narodnost in svoj jezik čuvati in gojiti!“

b) Dolžnosti avstrijskih državljanov.

Kakor ima vsak državljan pravico zahtevati varstva od države, prav tako pa je tudi dolžan, da izpolnjuje dolžnosti, ki mu jih nalaga država.

Oglejmo si jih torej nekoliko!

Prva in najsvetejša dolžnost vsakega avstrijskega državljana je zvestoba in pokorščina do svojega vladarja in domovine. Kakor je nič vreden otrok, ki zaničuje svojega očeta in svojo mater in ki se jima ne pokorava, pravtako nič vreden je državljan, ki ne spoštuje svojega vladarja in svoje domovine. Zgodovina uči, da se je visoko pospel le oni narod, ki je častil svoje vladarje in ki je bil pripravljen vsak čas žrtvovati premoženje in življenje za drago domovino. Poglejmo Rimljane! Kako mogočno se je povzdignila rimska država! Velika rimska mesta, ceste, ki so jih zgradili Rimljani po naši domovini, izkopanine iz dobe njih nadvlade, pričajo še sedaj o njihovem blagostanju. To je trajalo toliko časa, dokler so se zavedali dolžnosti napram domovini. A kako hitro je začela padati ta tako mogočna država, ko so začeli Rimljani najemati v svojo vojsko vojake pri drugih narodih! Kaj kmalu so se uverili, a bilo je prepozno, da le zvesti in pokorni podaniki so najtrdnjša zaslomba obstoju in procvitu države, ne pa dobro plačani najemniki, ki so jih dobili iz drugih držav.

Grki in Rimljani so si šteli v največjo čast, ako so mogli umreti za domovino. S ponosom lahko trdimo, da smo bili tudi Slovenci vedno na mestu, kadar nam je bilo treba braniti domovino pred sovražnimi napadi, zaraditega pa se je vračala naša vojska vedno zmagonosno iz boja.

Junak Tegetthoff je pokazal svetu, kaj zmore pravi mož tudi z „lesenimi ladjami, da so le srca jeklena“.

Očetovska ljubezen do svojih podanikov in neomejeno dobrotljivost je pokazal cesar Franc Jožef I. v neštetih slučajih. Mnogim nesrečnikom je izboljšal njih položaj. Kako plemenito sočutje je razodel o velikonočnem potresu, ki je v noči 14. aprila 1895. tako grozovito razsajal zlasti po Ljubljani in ljubljanski okolici! Ne le, da je podaril prvo podporo bednim prebivalcem, nego je tudi sam prišel si ogledat podrtine in tolažit nesrečnike.

Naš cesar je jako ljudomil. Pristopen je vsakomur. V njegovi pisarni vidiš bogatega kneza poleg ponižnega kmeta, plemenito gospo poleg revne kmetice, ki so prišli k cesarju z različnimi prošnjami. Ako le more pomagati, je prošnja uslišana. Za protizakonite prošnje pa je cesar gluhih in jih kar zavrne rekoč: „Tega ne dopušča zakon in zakon je več nego cesar!“

Cesar skrbi za nas po očetovski in naša dolžnost pa je, da smo mu pokorni in zvesti.

1. Prva in najimenitnejša dolžnost avstrijskega državljana je zvestoba in pokornost presvetlemu vladarju!

Vsakega državljana dolžnost je tudi, da je pokoren zakonom in oblastim. Kdor se ustavlja oblastim, se ustavlja tudi Bogu. Saj pravi sv. pismo: „Ni je oblasti brez Boga!“

Da pa ne nasprotujemo zakonom in naredbam, je potrebno, da jih vsakdo dobro pozna. Izgovor, da kdo ne ve za to ali to odredbo, ne velja nič. Hočem vam to pojasniti s sledečim izgledom: Vsak državljan, ki je bil lansko leto, torej pred Novim letom, star 20 let, bi se moral zgledati meseca novembra l. l. pri županstvu za nabor, ki bode letos v Kostanjevici meseca aprila. Kdor se pa ni, ga bo kaznovala politična oblast, če tudi se bo izgovarjal, da ni vedel,

če se ima zglasiti; zakaj zakoni ne poznajo izgovora, ako pravimo: „Dotični zakon mi ni bil znan!“

Vsakega državljana dolžnost je torej, da dobro pozna zakone in naredbe, katerih se mu je treba držati.

Ako poznamo zakone, s tem koristimo sami sebi, ker tako lahko odstranimo marsikatero nepraviliko.

Če se pa državljanu godi krivica, ima pravico se pritožiti pri pristojni višji oblasti.

2. Državljana dolžnost je, da je pokoren zakonom in oblastvenim naredbam!

Vsak za vojaštvo sposoben državljan je zavezan izpolnjevati vojno dolžnost. Začenja se z dovršenim 20. letom starosti in traja polnih 12 let. Začasne oprostitve te dolžnosti dovoljuje zakon samo edincem (edinemu sinu) takih očetov ali dedov, kateri se ne morejo preživljati sami vsled telesnih slabosti. To velja tudi za edince takih mater, ki so vdove. Pravtako se lahko oproste odraščeni bratje takih otrok, ki so brez roditeljev.

Pojasnim: Ako bi ne imeli ne očeta ne matere in vaš brat je potrjen v vojake. Brat bi se lahko opratil vojaške dolžnosti vsled tega, ker vas on živi in brez njega bi na noben način ne mogli prebiti na domu.

Ne žaluj, ako si potrjen v vojake, marveč veseli se, da te je Bog ustvaril tako vrlega junaka. Srčno prisezi na vojaško zastavo in nikdar ne pozabi svoje prisege, dokler ne doslužiš odločenih let.

Vojaštvo je potrebno ne le zato, da skrbi za red in mir v državi, temveč tudi zato, da varuje državo pred vnanjimi sovražniki.

V ta namen je stalna vojska neobhodno potrebna. Stalna vojska je sedaj uvedena skorej po vseh državah. Ako bi imela Avstrija za časa napadov Turkov na naše dežele stalno vojsko, ne bi Kranjska toliko trpela pred temi krvoloki.

3. Zakon določuje, da je vojna dolžnost obča!

Kdaj pa boste zmogli vi kaj storiti za cesarja in domovino? (Kadar bomo vojaki.) Ali pa samo vojaki koristijo domovini? Ne, ampak vsak odrasel človek v svojem stanu, ako izpolnjuje svoje stanovske dolžnosti in če točno plačuje davek, ki mu ga nalaga država. Ljudstvo smatra navadno davke za težko breme, ne pomisli pa, da brez davkov bi ne mogla obstati država, pa tudi posamezni državljani ne bi bili varni svojega življenja in imetja.

Ozrimo se le nazaj v one čase, ko so še Turki lomastili po naših krajih. Brez davkov bi se ne moglo vzdrževati vojakov. Vojaki nas varujejo pred sovražniki in ohranjajo mir in red v državi, kar sem že povedal.

Z davki se ustanavljajo državne šole, grade železnice in državne ceste. Z davki podpira država poljedelstvo, rudarstvo in kupčijo.

Vse te naprave in podpore nam mnogo koristijo. In ker ravno te naprave koristijo državi, kakor tudi posameznim prebivalcem, je naša dolžnost, da zvesto in točno plačujemo davke, ki nam jih naklada država.

Ako ne bomo podpirali države, nas država tudi ne bo in nas tudi ne more, ker nima sredstev.

4. Plačuj točno in vestno različne davke!

Narisal sem v glavnih potezah pravice in dolžnosti avstrijskih državljanov. Ko boste zapustili šolo in stopili v življenje, bodo vam ti zakoni — ravnojočim se po njih — mnogokrat opora, da boste lahko pomagali sebi in drugim in postali tako, kakor uči šola: „Koristni člani človeške družbe!“

Ivan Gantar — Št. Jernej.

14. Tabori v turških časih.

(Učila: Greffe, utrjena cerkev na Sveti gori, povečane skice gradov po Valvazorju.)

V naši najbližji okolici vidimo razvaline treh starih gradov, radeškega, žebniškega in svibenjskega. Vsi so na bolj ali manj strmih gričih. Kaj meniš, zakaj so stavili nekdanj gradove na strmino? — zaradi varnosti. Pred kom so iskali varnosti v močnih gradeh? — pred sovražniki. Kdo je bil pred več sto leti najhujši sovražnik, ki je hodil plenit v naše kraje? — Turek.

Veste že, odkod so prišli Turki in kakšno vero imajo. Slišali ste tudi, kako je padel Carigrad in koliko kristjanov je poginilo pri neusmiljenem klanju v cerkvi svete Zofije, ki je zdaj turška cerkev ali mošeja. Znano vam je tudi, da so razdejali nekdanje mogočno srbsko cesarstvo, podjarmili si Bosno ter silili potem više gori proti Hrvaškemu in Kranjskemu.

O Turkih smo brali v vsakdanji šoli več berilnih sestavkov. Katere? (Pogumna Skaručanka, Zvesti hlapec, Turki na Slevici, Brodnik itd.) Ponovimo prav na kratko, kaj smo čitali v teh berilnih sestavkih! (Se ponovi.)

Danes vam hočem povedati, kako so se branili naši pradedje, ko je prišel Turek v deželo. Pred koliko časom je bilo to? — pred 200—400 leti. V katerih stoletjih tedaj? — v 14., 15., 16. Najhujše je bilo v 15. stoletju, ko so pridrli Turki 34krat na Kranjsko. (14., 15., 16. stoletje.)

Srečni smo dandanes, da živimo v varnosti, ter se nam ni treba bati, da prodre sovražnik v deželo, nam požge domove, poropa premoženje, mori ljudi in jih vlačí v sužnost. Varuje nas močna cesarska vojska. Včasih pa ni bilo tako. Na Kranjskem takrat še nismo imeli stalne vojske, cesarska vojska pa je bila preslaba, ali pa je imela opravek

drugod in naši predniki so bili prepuščeni samim sebi. Branili so se, kakor so vedeli in znali.

Tuintam slišimo, da posestniku ni prav, ker mora plačevati davek. Vsak mu je prevelik. Ne pomisli pa, da ravno z davki skrbi za svojo lastno varnost, ker se ž njimi poleg drugih državnih naprav vzdržuje močna cesarska vojska, ki nam je porok, da moremo uživati v miru trud svojih rok. O, kako radi bi bili plačevali davek naši ubogi predniki, če bi bili rešeni s tem svojega najhujšega trinoga!

Da so se mogli naši pradedje uspešno braniti, postavljali in gradili so tabore. Kaj in kakšen je bil tabor? (Tabori so bili majhne trdnjave, ki so jih zgradili na strmih, težko dostopnih gričih in hribih. Včasih je bil stolp s strelnimi linami obdan z močnim zidom, kot vam ga kaže ta-le slika. (Po Valvazorju posneta, povečana, z ogljem narisana skica.) To je bil tabor. Drugod je stal na strmi skali grad, obzidan z nerazrušnim zidom. Tukaj vidite nekdanji žebniški grad s cerkvijo, ki je bil tudi tabor. (Povečana skica po Valvazorju). Dostikrat je služila za tabor vaška cerkvice, ki so jo obdali z visokim debelim zidom, kakršno vidite na tej sliki. (Grefe: utrjena cerkev na Sveti gori.) V take tabore so se stekali ljudje iz bližnjih vasi, semkaj so znašali svoje premakljivo premoženje. Lastna obramba — tabori.

Da ni prišel Turek nenadoma in da jih ni našel nepripravljenih, dajali so si naši predniki znamenja z velikimi ognji, ki so jih zažigali na visokih hribih. Ko je prestopil Turek mejo, zaplamteli so prvi ognji na Gorjancih. Ali je bilo to ponoči ali podnevi? — ponoči. Te ognje so videli čuvaji na bližnjih hribih in so tudi zažgali pripravljene kupe lesa. Tem ognjem so rekli grmada. Tudi pripravljeni kupi lesa so imenovali grmado. (Grmade.)

Grmade so bile pripravljene leto in dan. Kakšne hribe so si izbirali v ta namen? — odkoder se vidi daleč. Kaj praviš, kje je bila grmada v naši bližini? — na Kumu. Grmado so pokrili z vejami, dračjem ali slamo. Zakaj? —

da je ni premočil dež. Vsako noč je čuval po eden ali dva vaščana pri grmadi, ki sta se skrbno ozirala proti hrvaški strani. Trepetaje sta vžigala domačo grmado, ko sta zagledala na daljnjih hribih žareti žalostno novico: „Turek gre, Turek gre!“ In kadar je obsevala domača grmada bližnja brda in doline, tedaj so vztrepetali naši pradedje. V temni noči je nastalo vršenje po vasi, kot v čebelinem panju, če zadeneš s palico obenj. Bila je strašna noč! Otroci so jokali, žene zdihovale, vile roke in klicale Boga in Marijo na pomoč, vmes je tulilo govedo, ki so ga gonili v temne gozde in skrite jame, možje in mladeniči pa so v skrbeh in strahu znašali težka bremena na goro, v tabor. A, niso obupali. Prirojena srčnost in zavest, da le njihova krepka roka more oteti otroke, žene in starčke ter njih same in vse njihovo premoženje, jim je dajala pogum. Ta je vzel v roke ostro nabrušeno sekiro, ta koso ali cep, ta kij in porat, tretji je sukal kriv turški meč, ki ga je dobil njegov oče, ali pa on sam, na bojišču s Turki. Tudi žene so se ohrabrole. Kuhale so smolo in vodo, da bi polivale napadajočega sovražnika. Ves tabor se je pripravljaj na brambo. (Priprava na brambo.)

In ko je prihrumelo pod tabor Turka kot listja in trave, tedaj so valili nanj težko kamenje in debele hlode, žene in dekleta so ga polivale s kropom in vrelo smolo, možje in mladeniči pa so mahali in udrihali po nevernikih. (Kako so se branili.)

Včasih so odbili srečno sovražni napad in pognali Turka v beg. Joj, kakšno veselje je bilo tedaj v taboru! Vse se je objemalo, pelo in vriskalo! Žene in starčki so hvalili in slavili zmagujoče junake. V občni radosti niso pozabili zahvaliti se Bogu, ki jim je podelil zmago.

Mnogokrat je bil Turek močnejši in je pridrl v tabor. Tedaj pa je bilo našim pradedom gorje! Može in mladeniče, ki so se branili do zadnjega, so posekali, starčke in žene pomorili, mlajše ljudi so povezali in jih vlekli v Turčijo v

sužnost. Kaj so storili ž njimi ondi, kaj meniš? — delati, veri se odpovedati itd. Da, delati, težko so morali delati! Učili so jih svojo mohamedansko vero in dostikrat je slovenski mladenič, pozabivši svoj dom in svojo vero, hodil nazaj morit svoje prave brate. Tem poturčenim Slovencem, ki so bili najboljši turški vojaki, so rekli janičarji. Kajne, žalostni časi so bili! (Zmaga ali poraz.)

Teh žalostnih časov nas spominja še dandanes na stotine starih cerkev po hribih, v naši okolici na Bruniku, Žebniku, Jelovem, Svibnem i.t.d. Tudi vasi in sela so postavljali naši predniki najraje na brda in v zatišja. Na turške čase nas še spominjajo krajevna imena: Straža, Grmada, Tabor, Turška jama, Turski graben i.t.d. Koliko tisoč in tisoč pa je spomenikov, kjer: „Ne rezani kamen, ne lavorjev šop, ne kaže, ne pravi, kje njegov je grob. Le prosta pravljica, le ta ne molči, le prosta pravljica — junaka slavi!“ Ti spomeniki so grobovi slovenskih junakov. Na njihovih grobeh ne stoje drago rezani kamni, ne blišče se na njih imena padlih junakov, a v častnem spominu jih je ohranila ljudska pravljica, v njej bodo živeli, dokler bode živel slovenski narod! (Jurčičev: Junakov grob.)

Kaj menite, ljubi otroci, zakaj niso zapustili naši predniki nesrečnih krajev, kjer so bili vedno v nevarnosti pred Turki? Zakaj si niso poiskali varnih zavetišč po drugih deželah, kamor Turek ni prišel? Dvoje jih je vezalo na našo ljubo Kranjsko deželo: Ljubezen do domovine, ljubezen do rodne zemlje in ljubezen do vere svojih očetov, jim je dajala moč in pogum, da se niso vklonili neverniku!

Dostikrat nam Slovencem očitajo, da smo zaostali v napredku, da se še nismo toliko izobrazili, kot nekateri drugi narodi in da nimamo svoje zgodovine. Ti nasprotniki se pa nočejo spomniti, da so stali naši slavni pradedje skoro tristo let za nje na straži proti Turku, da so ravno Slovenci zajezili turške napade in da v onih težkih časih niso mogli

napredovati. Pokazali pa so vsemu svetu, kako je treba ljubiti in braniti svoj dom in svojo vero! (Ljubezen do domovine in vere.)

In da nimamo svoje zgodovine? Imamo jo in še tako slavno, kot je tako majhen narod, kakor je naš slovenski, nima na vsi zemlji. Vsaka stara cerkvena na griču, vsaka nekdanja grmada na hribu, je pomnik naše slavne zgodovine in malokatera dežela krije v grobeh toliko junakov, kot kranjska dežela — slovenskih! (Naša zgodovina.)

Prav mnogokrat je moral Turek bežati s krvavo glavo domu in preklinjal je hude „djavre“, kot je imenoval naše dede. Najhuje pa so se Slovenci maščevali nad Turkom pri Sisku, leta 1593. O tej zmagi nad Turki bomo govorili prihodnjič. Po zmagi pri Sisku ni upal Turek nikoli več na Kranjsko. (Sisek.)

Gnezdo, odkoder so navalili Turki največkrat v našo deželo, je bila Bosna. In glejte čuden slučaj! Pred tridesetimi leti je prikorakala avstrijska armada s slovenskimi fanti v Bosno, jo pomirila in Avstrija jo je vzela v oskrbovanje. Pred nekoliko meseci pa si jo je naš presvitli cesar prilastil, da je postala prava avstrijska kronovina. (Bosna.)

Ponovilo po osnovi na tabli.

Imamo tudi več lepih povesti, ki natančneje opisujejo dogodke iz turških časov. Ali pozna kdo katero? (Se naštevajo.) V šolski knjižnici imamo te-le: Izdajalec, Križem sveta, Jurij Kozjak, slovenski janičar, Bitva pri Sisku, Kosovo polje, Miklova Zala, Miklova lipa, Kranjski fantje v Bosni in Hercegovini. Te vam sedaj razdelim. Prihodnjič se bomo pogovorili, kaj ste čitali v njih. (Čtivo.)

Osnutek:

- 1.) 14. 15. 16. stoletje,
- 2.) lastna bramba — tabori,
- 3.) grmade,
- 4.) priprava na brambo,

- 5.) kako so se branili,
- 6.) zmaga ali poraz,
- 7.) spomenik,
- 8.) ljubezen do domovine in vere,
- 9.) naša zgodovina,
- 10.) Sisek,
- 11.) Bosna,
- 12.) čtivo.

Frančišek Rant — Radeče.

15. Bitka pri Sisku.

Učila: „Načrt bitke pri Sisku“ iz Fr. Orožnove „Vojvodine Kranjske“, zgodovinski opis. — K. Greffejevi sliki iz „Stare Kranjske“: „Boj s Turki pri Sisku“ in „Cerkvica sv. Ahaca pri Turjaku na Dolenjskem“. — Razglednice trga in grada Turjaka. Nastenski zemljevid Kranjske, Avstrijsko-ogrske in Evrope.

Predpogoj: Učencem je snov o bitki pri Sisku že znana iz vsakdanje ljudske šole. Aškerčevo „Mea Kulpa“ znajo kolikor toliko že na izust.

Priprava: Vzemite zemljepisne atlase na klop! Poiščite goropisni in vodopisni zemljevid Avstrije! Pokažite vojvodino Kranjsko! Katera je glavna reka naše vojvodine? — Sava. — Pridi k zemljevidu in pokaži tek Save, drugi ga pa zasledujte v svojih zemljevidih! Katera dežela leži južno-vzhodno od Kranjske? (Učitelj pokaže proti Hrvaški.) — Hrvaško. Kateri narod prebiva v tej kraljevini? — Hrvatje! K zemljevidu N! Pokažite mejo med Kranjsko in Hrvaško. Katera reka teče ob tej meji? — Kolpa. Pokažite njen tok! Kam se izliva ta mejna reka? — v Savo. Pri katerem mestu? — pri Sisku. Kje je to mesto? Pokažite ga! Pa tudi Kolpa sprejema v bližini Siska večjo rečico. Imate jo na gorenjem teku vrisano na goropisnem in vodopisnem zem-

ljevidu Kranjske. Odprite atlas na tem mestu! Pokažite Savo! Kolpo! Katera rečica teče med njima? — Odra. Ker dole-njega toka Odre ni na zemljevidu, ga bom narisal na tablo. (Učitelj nariše skico, ki obsega Savo, Kolpo z Odro in Sisek.) Poglejmo si lego Siska! Če se mu bližaš s te strani, ti zapira pot do njega globoka Sava, a če prihajaš z one strani, ti dela zopet Kolpa napotje. In ako se ti že posreči prehod črez Kolpo, zavira ti prodiranje v mesto še tudi Odra. Sisek je od vseh strani dobro zavarovan; zaraditega je ta kraj kakor nalašč pripraven v vojskinem času — kaj menite, za kaj? — Za trdnjavo. Sisek je pa tudi bil svoj čas močna trdnjava, ki je kljubovala večkrat in uspešno sovražniku, pod katerim so trpeli stoletja jugoslovanski narodi. Povej, katera slovanska plemena bivajo na jugu Evrope? — Slovenci, Hrvatje, Srbi, Črnogorci in Bolgari. Kdo pa je bil oni kruti zatiralec Jugoslovanov — znan vam je vsem? — Turek. Poiščite zemljevid Evrope in pokažite mi sedanje bivališče Turkov, teh ljutih sovražnikov vsega krščanstva! Kako se imenuje to cesarstvo? — Turčija. Pokaži Turčijo na nastenskem zemljevidu Evrope!

Napoved učnega smotra: Proti koncu 16. stoletja se je bila pri Sisku krvava bitka s Turki. O njej ste se že učili v vsakdanji šoli; hočem se prepričati, koliko še veste o njej. O čem bomo danes ponavljali? — o bitki pri Sisku. (Učitelj zapiše na tablo: „Bitka pri Sisku“.)

Podavanje: 1. Ko ste hodili še v vsakdanjo šolo, ste se učili na izust krasno pesem, s katero proslavlja slovenski pesnik Anton Aškerc slavno zmago nad starimi sovražniki krščanstva pred Siskom. Katero pesem imam v mislih? — „Mea kulpa“. Kdo jo zna še na izust? Povej jo!

Kdo je torej pripeljal turško vojsko pred Sisek? — Hasan-paša. Katerega leta je bilo to? — 1593. Iz katere dežele so se usipali turški morilci in požigalci na naša tla? — iz Bosne. Pokažite to deželo na krajepisnem zemljevidu Avstrijsko-Ogrske! Pokaži jo na nastenskem zemlje-

vidu! Kaj ste čitali zadnji čas o Bosni? — Cesar jo je proglasil za svojo dedno last. Bosna je bila ono nesrečno gnezdo, iz katerega je prišlo za turških navalov toliko gorja nad Slovence in Hrvate. Ker meja proti Turčiji ni bila zadostno zavarovana, so napadali Turki neprestano slabo utrjene obmejne trdnjave. Bosenski paša Hasan ja poizkusil že prej enkrat zavzeti trdnjavo Sisek, a brez uspeha. Meseca junija 1593. l. je stal s svojo vojsko zopet pred Siskom. Kje se je vtaboril Hasan s svojo vojsko, kako pravi Aškerc? — Tam kjer Sava Kolpo pije. Kje torej? — ob izlivu Kolpe v Savo. Koliko vojakov je približno štela Hasanova vojska? — nad 30.000. Koliko topov so imeli s seboj? — 9 težkih topov. Koliko pa je bilo brambovcev v siseški trdnjavi? — okrog 300. Katera moža sta poveljevala tej maloštevilni četi? — zagrebška kanonika Blaž Gjurak in Matej Fintič.

Povzemimo sedaj kratko vsebino tega, kar smo slišali ravnokar o bitki pri Sisku! Pazite!

Učitelj pripoveduje sam: Leta 1593. se je utaboril bosenski paša Hasan z ogromno vojsko pred Siskom. Z devetimi težkimi topovi je oblegal mesto in ga napadal neprestano. Trdnjavo je branilo samo 300 brambovcev, ki sta jim poveljevala zagrebška kanonika Blaž Gjurak in Matej Fintič.

Ponovi sedaj, kar sem vam povedal v kratkih besedah o obleganju Siska leta 1593.! (Učitelj zapiše na tablo: „Obleganje Siska leta 1593.“) Isto ponove še nekateri drugi učenci.

2. Koliko mož je štela posadka siseške trdnjave? V Sisku 300 brambovcev, v turškem taboru pa nad 30.000 krvolokov; kaj porečete k temu? — Trdnjava se bo morala nedvomno udati. Kaj torej ukaže v tej stiski nadvojvoda Ernst, brat tedanjega cesarja Rudolfa II.? — avstrijske čete na krajinah se naj zbero Sisku na pomoč. Kaj ukaže napraviti Hasan, ko izve, da se zbirajo krščanske čete? — most čez Kolpo. Kdo je zbral nemške čete in štajerske

Slovence? — general Rupert Eggenberg. Kdo hrvaške plemiče in brambovce? — hrvaški ban ali kraljevski namestnik Tomaž Erdedi. In kdo je stal na čelu kranjskim in koroškim brambovcem? — Andrej Turjaški. Katerega trga na Kranjskem vas spominja to ime? — Turjaka na Dolenjskem. Da, na Turjaku, katerega si lahko ogledate na tej razglednici, se je rodil junak Andrej Turjaški, ki je vodil slovenske čete v Sisek. Kateri junak se je še pridružil krščanski vojski s četo kranjskih vitezov na konjih? — Adam Ravbar. Koliko mož je štela vsa krščanska vojska približno? — okrog 4000. Katerega izmed naštetih poveljnikov so si izbrali za glavarja? — Andreja Turjaškega.

Ponovim vam na kratko, kar smo slišali ravnokar o zbiranju krščanske vojske, ki naj pohiti obleganim Sisečanom na pomoč.

Ker ni bilo upanja, da bi se moglo 300 brambovcev siseške trdnjave uspešno boriti proti ogromni turški premoči, je ukazal brat tedanjega cesarja Rudolfa II., nadvojvoda Ernst, da odrinejo one avstrijske čete, ki so stale na krajinah, Sisku na pomoč. Nad Siskom so se zbirale nemške, hrvaške in slovenske čete. Glavni poveljnik jim je bil Andrej Turjaški.

Ponovi, kar sem vam povedal o zbiranju krščanskih čet! (Učitelj napiše: „Krščanske čete se zbirajo in odrinejo Sisku na pomoč“.)

3. Junaško je branilo onih 300 mož trdnjavo Sisek. Poveljnik Fintič in več podpoveljnikov je padlo v boju, Gjurak pa je bil težko ranjen. Sila je prikipela do vrhunca. Kaj stori onemogla siseška posadka? Koga pošlje do krščanske vojske? — sla. Kaj naznani ta? ako danes ni pomoči, pade jutri Sisek. Kaj store takoj nato poveljniki krščanskih čet? — zbero se na posvet. Ali so se izrekli vsi za odločilen naskok na sovražnika? Zakaj ne? Kdo pa jih je razvnel za vojsko? — Andrej Turjaški. Na kaj je zaupal slavní junak? — na božjo pomoč. Vsa navdušena za vero svojih očetev, se vzdigne krščanska vojska in ko blisek se bliža Sisku.

Ozrimo se za trenotek po sovražniku onstran Kolpe! Kaj se godi pod krasnim šotorom turškega paše Hasana? — god praznuje. Je-li bil Hasan že izza mladih let mohamedanec? — Kakšne vere pa je bil? — krščanske. Kaj je bil celo? — benediktinski menih. Kakšen značaj je pokazal s tem, da se je prelevil iz kristjana v strašnega turškega krvoloka? — slab. Človek, ki zametuje najdražji zaklad po svojih roditeljih, je neznačajnejš. Kot benediktinec se je učil Hasan sv. pisma, na kaj pa veruje sedaj? — na koran. Kaj je koran? — knjiga, katera obsega resnice mohamedanske vere. Ene krščanske molitve pa vendar še ni pozabil — katere neki? — Mea culpa, mea culpa! Kaj pomenijo pravzaprav te besede? — moja krivda, moja krivda! Kaj pa je hotel Hasan ž njimi reči? — moja Kolpa, moja Kolpa; ne tvoja. No, kakor boste slišali še pozneje, mu je njegov drugi bog Alah tudi uslišal to molitev. Pa tudi za mohamedansko vero se je menil Hasan malo. K čemu napeljuje svoje goste v šatoru? — k pijančevanju. Česa naj se nikdar ne boje? — korana. Da, korana, ki tudi prepoveduje neizmerno uživanje vina. Toda hipoma jih prekine nekdo v veselem popivanju. Kdo plane naenkrat pred pašo? — turški glasnik Memi-beg. Kaj mu naznani? — krščanska vojska se bliža. Kaj stori zdaj Hasan? — zbere polovico najpogumnejših bojovnikov in odrine čez most, ki so ga bili zgradili že prej čez Kolpo. Kje trčita sovražni vojski skupaj? Na kateri ravnini? — na ravnini med Savo, Kolpo in Odro. Katera krščanska četa se zakadi prva v Turke? — hrvaška. A kaj se zgodi? — Turek jo potisne nazaj. Kdo se zakadi v tem odločilnem trenutku v sovražnika? — Andrej Turjaški s slovenskimi četami. Kako napade turško vojsko Ravbar s svojimi vitezi? — od strani. Kakšen uspeh je imel naskok slovenskih čet? — Turki so začeli bežati. Kaj ukaže Andrej Turjaški, ko zapazi, da bežei sovražnik? — oddelek vojakov pošlje k mostu, da zaprečijo bežečemu sovražniku prehod črezenj. Kako se godi bežečim Turkom ob

Kolpi? — skačejo v vodo, veliko se jih potopi. Kdo se potopi ž njimi vred v valovih Kolpe? — Hasan. Katera molitev mu je bila končno vendar-le uslišana? — mea culpa! Še pred bitko se je norčeval iz krščanske molitve, češ, moja bo Kolpa, ne tvoja in res je ta reka sedaj njegova ali pa on njen. Nato kaže učitelj načrt bitke po klopeh in ga razlaga.

Povzemimo glavne stvari iz našega pogovora o odločilni bitki in njenem izidu!

Trdnjavska posadka ne more več odbijati sovražnih napadov. Na dan sv. Ahacija ji prihite krščanske čete na pomoč. Hasan zbere polovico najboljših bojnikov ter zgrabi krščansko vojsko na ravnini med Savo, Kolpo in Odro. Zaupajoč v božjo pomoč, se zaženo krščanske čete v lju-tega sovraga in ga poženejo v sramoten beg. Turke so tako porazili, da jih je le malo preplavalo Kolpo. Ostale so potisnili v Kolpo, ali pa so jih pohodili in pobili. Sam Hasan paša pogine v valovih reke Kolpe.

Ponovi, kar ste slišali o odločilni bitki na dan sv. Ahacija in njenem izidu! (Učitelj zapiše: „Odločilna bitka na dan sv. Ahacija in njen izid.“)

4. Kristjani so imeli v bitki pri Sisku majhe izgube, dobili pa so bogat plen. Ali se še spominjate, kaj so si pridobili zmagovalci v tej bitki? — več topov, turških zastav, zlatnine, biserov in konj. Kaj so dali napraviti iz dragocenega Hasanovega plašča? — mašni plašč. Kje ga še sedaj rabijo? — v ljubljanski stolni cerkvi. Na katerega svetnika dan mašujejo v njem? — na dan 22. dne meseca junija. Kaj so dali izdelati deželni stanovi — tako se je namreč imenoval tedanji deželni zbor — v spomin na to slavno zmago? — podobo bitke na bakrenih ploščah. Kje jo hranijo? — v deželnem muzeju v Ljubljani. Tu vidite posnetek te podobe! (Učitelj kaže posnetek iz Fr. Orožnovega zgodovinskega opisa vojvodine Kranjske.) V katerem trgu stoji grad Turjaških grofov? — v Turjaku. Na precej visoki gori nad Turjakom stoji cerkev „Naše ljube Gospe“. V spomin

na oni zgodovinski dan, ko je Andrej Turjaški tako slavno premagal Turke pri Sisku, imenuje slovenski narod to cerkvico od tedaj le cerkvico sv. Ahaca. Poglejte si to cerkev! (Učitelj jim pokaže Greffejevo sliko iz „Stare Kranjske“.) Vsako leto se obhaja v tej cerkvici velika slavnost v spomin znamenite zmage nad kletimi sovražniki krščanstva.

Ponovim vam v kratkem, kar smo omenili o izgubah, bogatem plenu in spominih na slavno zmago pri Sisku.

Kristjani so imeli v bitki pri Sisku majhne izgube, dobili pa so v turškem taboru velikanski plen. Iz dragocenega Hasanovega plašča so dali napraviti mašni plašč, ki ga še sedaj rabijo na dan sv. Ahaca v ljubljanski stolnici. V ljubljanskem muzeju hranijo podobo bitke, ki so jo dali izdelati deželni stanovi. Cerkvica matere Božje nad Turjakom se imenuje od tedaj cerkvica sv. Ahaca; tu se obhaja vsako leto velika slavnost v spomin na slavno zmago.

Ponovi, kar ste slišali o izgubah, plenu in spominih na slavno zmago! (Učitelj zapiše: „Izgube, pleni in spomini na slavno zmago.“)

5. Katere čete so se v bitki pri Sisku odlikovale posebno? — slovenske. Kdo jim je poveljeval? — Andrej Turjaški. Od koga je v glavni meri odvisen dober izid vojne? — od poveljnika. Kakšnega poveljnika se je izkazal Turjaški v tem boju? — junaškega. Kaj je dejal na posvetovanju generalov, ko je videl, da ti omahujejo? — ne glejmo na sovražnikovo število, Bog nam bo pomagal. S temi besedami je razvnel vso vojsko. Pa tudi v krvavem boju ni izgubil hrabri poveljnik svoje razsodnosti. Kaj stori, ko vidi, da omahujejo hrvaške čete? — s slovenskimi četami prodre sredino turške vojske in jo razbije. Kaj ukrene, ko zapazi, da se umikajo Turki? — po svojih brambovcih ukaže zajezi most. V boju pri Sisku se je izkazal Andrej Turjaški hrabrega in bistrumnega poveljnika, ki ohrani svojo razsodnost tudi v najljutejšem boju. Kdo ga je odlikoval za njegovo junaštvo? — cesar Rudolf II. Kaj mu je

poslal? — zlato verižico. Kdo mu je izrekel občudovanje in zahvalo? — Tedanji papež Klemen VII. Kdo se je še odlikoval v tej bitki? — Adam Ravbar. Kaj je storil ta? — s konjiki je prijel Turke od strani. Poleg omenjenih junakov se je odlikovalo v boju še več podpoveljnikov in drugih slovenskih brambovcev.

Občudovali smo junaštvo slovenskih čet v bitki pri Sisku. Ponovimo to v kratkih besedah! Pozor!

V bitki pri Sisku so se posebno odlikovale slovenske čete. Cesar Rudolf II. je odlikoval poveljnika Slovencev, slavnega junaka Andreja Turjaškega z zlato verižico, papež Klemen VII. pa mu je izrekel občudovanje in zahvalo.

Ponovi, kar si slišal o junaštvu slovenskih čet v bitki pri Sisku! (Učitelj zapiše na tablo: „Junaštvo slovenskih čet.“)

Povzeta učna snov se ponavlja sedaj v celoti. Razporedbo si prepisejo učenci v dnevnik. Pri dobrem materialu si izkušen učitelj podavanje lahko izdatno okrajša. Učenci ponovijo, kar še vedo o bitki, učitelj pa ureja in izpopolnjuje snov po vzporednih točkah.

Ugljabljanje: Kaj so pokazali Slovenci v bitki pri Sisku? — svoje junaštvo. Izkazali se niso le hrabri junakov, še druge lepe lastnosti junaških borilcev za domovino in krščanstvo so posnemanja vredne. Naši otroci, pa tudi odrasli, si še dandanes radi oponašajo, češ, kaj boš ti Štajerc, kaj pa ti Kranjec in ti Korošec! Nič boljši, še celo slabši so bili v tem oziru naši pradedje za turških navalov. Za svojo domovino so se bojevali proti Turku vsak zase; kranjski Slovenec je branil svojo grudo, Štajerci in Korošci pa zopet vsak svojo. Zategadelj so bile krvave bitke s Turčinom navadno nesrečne za nas in redke so bile slovenske zmage. Častno izjemo dela bitka pri Sisku. Kaj se je pa dogodilo tukaj? — Kranjci, Štajerci in Korošci so šli složno v boj. Storili so še več! Komu so podali združeni Slovenci roko bratsko v pomoč? — Hrvatom. Združeni Slovenci so

šli z bratskim hrvaškim narodom složno v boj proti skupnem sovražniku, zaraditega tudi ni izostal uspeh. Peščica združenih slovanskih čet je porazila stokrat močnejšega sovražnika popolnoma. Kakšnega nastopa je tedaj treba Slovencem in slovanskim plemenom sploh? — Složnega. Toda, žalibog, ni še prodrla v Slovencih resnica, da le iz sloge vzklije moč in blaginja skupne domovine in vsega naroda. Moč poedinega človeka ne izda dosti. Le združeno delo celokupnega naroda nas dovede do zaželjene sreče in blagostanja.

Uporaba: Učno snov lahko uporabimo za spisne naloge: Bitka pri Sisku. Andrej Turjaški v bitki pri Sisku. V slogi je moč. (Z ozirom na bitko pri Sisku.)

Janko Levstik — Zagorje.

16. Turki pred Dunajem l. 1683.

(Po raznih virih z ozirom na skioptiške slike, ki jih ima okrajna učiteljska knjižnica v Litiji. Kjer pa šole nimajo skioptikona, se uporabljajo s pridom stenske slike: „Turki pred Dunajem l. 1683. in sploh slike, kjer so kake bitke s Turki.)

Priprava: Kako se imenuje cesarstvo, v katerem bivamo? — Avstro ogrska monarhija. Katero kraljestvo meji vzhodno na Avstrijo? — Rumunija. Kateri kraljestvi ležita južno od Rumunije? — Bolgarija in Srbija. In katero cesarstvo se razteza južno od Bolgarije? — Cesarstvo Turčija.

Kako se pa imenuje glavno mesto Turčije? — Konstantinopol. Kak naslov ima sedanji turški cesar? — Sultan Mehmed V.

Kako pa imenujemo narod, ki prebiva na Turškem? — Turki. Kako jih imenujemo Slovenci dostikrat z drugim imenom? — Mohamedanci.

Katere vere smo Slovenci? — rimsko katoliške. Kdo ve, kake vere so Turki? — mohamedanske. Morebiti ve kdo,

po kom se imenuje ta vera tako? — po njenem oznanjevalcu Mohamedu.

S čim so bila obdana v prejšnjih časih večja mesta? — z obzidjem. Da, in pogostokrat še z več zidovi. Kdo ve, kaj so imenovali ljudje tabor? — „Kraj, ki je bil vrh gore dobro utrjen, so imenovali ljudje tabor“. Kje je napravljalo torej ljudstvo začasa turških napadov tabore? — na vrhu strmih holmov in hribov. Kam so stavili ljudje cerkvice v tistih časih radi? — na vršace raznih gričev in hribov. S čim so jih obdali navadno? — z močnim obzidjem. Ali imamo kak tak spomin kje v bližini? — Sv. gora.

Kdo mi zna pokazati, skozi katere države se pride najhitreje do Dunaja? — iz Turčije do Srbije in od tu po Dunavu mimo Budapešte naravnost do Dunaja.

Danes se hočemo pogovarjati o turških navalih nekoliko obširneje.

Podavanje: Že v začetku 15. stoletja (1408.) so pričnili Turki napadati Kranjsko kaj pogosto. Največ je trpela Dolenjska. Prizanašali pa tudi Istri in zeleni Štajerski niso. Udarili so jo tudi v sosednje dežele in tako so prišli že leta 1529. pred Dunaj, ki so ga morali zapustiti kmalu in brez vsakega uspeha. Od takrat so se trudili vsi vladarji, da utrdijo to mesto, kolikor se da. Posebno cesar Leopold I. je storil v tem oziru mnogo. Razen močnega obzidja, so za branjevali prihod v mesto tudi mogočni okopi. Okopi so visoki navali prsti in kamenja.

Vendar je pretresla vse Dunajčane vest, da se pripravlja Turek v zvezi z Ogri iznova na napad njihovega cesarskega mesta. Poveljnik te vojske je bil tedaj najbolj slavni turški vojskovodja Kara Mústafa.

Kmalu po novem letu 1683. so zavihrali v glavnem turškem mestu Carigradu (Konstantinoplju) nad palačami turških dostojanstvenikov konjski repi v znamenje, da se naj pripravijo turške čete na vojni pohod.

I. prebivalci dunajskega predmestja iščejo zavetja.

Turška armada se je približevala Dunaju. Sam tedanji avstrijski cesar Leopold I. in z njim več tisoč ljudi je pobegnilo iz Dunaja. Nasprotno pa so pribežali okoličani iskat zavetja v mesto. Med množico vidimo na desni moža, ki obupno ihti, ker so mu uničili nečloveški Turčini vse premoženje.

II. grof Rüdiger Starhemberg.

Tu vidite tedanjega poveljnika in zaščitnika dunajskega prebivalstva, grofa Rüdigerja Starhemberga, potomca staroslavne avstrijske rodovine. Ta je ukazal zapreti vsa mestna vrata. Sicer bi se nabralo toliko ljudi, da bi pošel v kratkem času ves živež. Mesto je kar le moč utrdil in zavaroval. In čakal je s svojo junaško posadko srčno in neustrašeno sovražnikovega naskoka.

III. turške predstraže.

Turške predstraže na konjih in na velblodih so bile že v bližini Dunaja. Zaraditega je ukazal Starhemberg zažgati izpraznjena predmestja, da bi Turek v njih ne našel zavetišča, iz katerega bi mogel uspešno streljati in oblegati mesto. V daljavi žari nebo vsled gorečih vasij krvavordeče in kaže ponoči pot turškim krvolokom.

IV. utaborjenje Turkov.

Ko se je privalila vsa ogromna turška vojska do Dunaja, je obkolila mesto v velikanskem polukrogu in sicer v smeri od vzhoda proti zahodu. Vojaki so si postavili bele šatore. Le za poveljnika Karo Mústafo je bil zgrajen lep, zelen šator. Ob Dunavu pa je stalo nebroj usidranih ladij, ki so bile preskrbljene bogato z živežem.

V. v šatoru Kare Mústafe.

Pravkar so pripeljali turški vojaki ujetega avstrijskega častnika. Kara Mústafa, sedeč na mehkih blazinah, bi rad

poizvedoval o vojaških razmerah v obleganem mestu. Toda častnik ne izda najmanjše stvarce, temveč raje žrtvuje življenje za svojo domovino. Na levo od Kare Mústafe opravlja turški duhovnik molitve za srečen izid bitke. Na desni strani njega sedita dve sključeni ženski, ki sta določeni za sužnost.

VI. odbijanje sovražnika raz okope.

Vsled bolezni je nastal med prebivalstvom dunajskega mesta popolen obup. Ranjen in bolan je bil poveljnik tudi sam. A kljub temu se je dal nositi okrog svojih ljudi ter jih je vnmel z živo besedo k vztrajnemu boju. Turki so vztrajali trdovratno pri obleganju. Neprestano so streljali na mesto z velikimi topovi in zraven metali še kroglice v mesto, ki so provzročale neizmerno mnogo škode.

VII. cerkev sv. Štefana.

Cerkev sv. Štefana je ena izmed najkrasnejših v tem mestu in je, kot se trdi, tudi ena izmed najlepših na vsi zemlji. Stolp, ki je visok 138 m, je služil Starhembergu kaj dobro pri opazovanju gibanja turških čet za mestnim obzidjem. V tem zvoniku visi tudi zelo težak zvon, ki je ulit iz topov, ki so bili zaplenjeni Turkom pri zadnjem obleganju dunajskega mesta.

VIII. Turki hočejo udreti v mesto skozi rove in podkope.

Ko spozna Kara Mústafa, kako malo izdajo njegovi napadi vrhu zemlje, zaraditega sklene, priti v mesto po krtjé. Večji del njegove vojske se zarije v zemljo. Izkopali so dolge podzemeljske rove, ki so segali že prav pod mestna poslopja. Med vsemi je bil v največji nevarnosti cesarski dvorec.

Vsak čas je bilo pričakovati, da ga poženo Turki z razstrelbo v zrak. Kadar so razstrelili kos obzidja, so se kot besni vrgli proti dotičnemu kraju, da bi prodrli v mesto.

Toda hrabri branitelji so bili takoj na kraju nevarnosti in so pogumno odbijali naljutejše napade.

IX. zakleti okop.

Neki okop je bil večkrat prestreljen. Turki so ga naskakovali, grozno tuleč, dan za dnem brezvspešno. Malokateri Turčin je odnesel celo butico v šator. Večina krvolokov, ki so naskakovali to mesto, je pustilo tu tudi svoje življenje. Zaraditega so imenovali Turki ta okop „zakleti okop“.

X. Golovec in Leopoldska gora pri Dunaju.

Ko je bil Starhemberg že v največji stiski in je prosil pomoči z izpuščanjem raket iz zvonika cerkve sv. Štefana, prideta Dunajčanom na pomoč poljski kralj Jan Sobieski in Karel Lotarinški. Združena krščanska vojska je udrla po opravljeni sv. maši za srečen izid boja, iz pobočja Leopoldove gore in Golovca na krvoločnega sovražnika.

XI. boj in zmaga kristjanov.

Zdajci je bil okop za okopom v rokah kristjanov. Nevsmiljeno so padali težki meči po ramah in glavah obupanega sovražnika.

XII. beg turške vojske.

Turek je sicer hraber vojak, a ko vidi bežati svoje sobojevnike, ga ne obdrži nobena sila več. V velikanskem neredu drvi proti vzhodu nazaj na Ogrsko in Turško. Med bežočimi je bila pomešana tudi uplenjena živina. In zmedenost je bila še večja.

Turški tabori so ostali last kristjanov. Vsi ukazi Kare Mústafe, naj se vojska vrne, so bili brezuspešni.

XIII. rešitev Dunajčanov.

Dunajčanje, oteti sovraga, prihite na okope in razrušeno obzidje, da vidijo divji beg krutega sovražnika. Grof Star-

hemberg, obdan od svojih častnikov zre z zanimanjem po razrušeni okolici. Poleg njega kleči škof Kolonič in se zahvaljuje Bogu za čudno rešitev in zmago nad neverniki.

Smrtno ranjeni vojak se dvigne še enkrat s pomočjo meniha, da se razveseli s poslednjim izdihom težko priborjene zmage. Dunaj je za vedno otet sovraga!

XIV. škofov plen.

Po bitki so se zbrali s Starhemborgom vsi višji častniki in drugi dostojanstveniki v prostorni dvorani. Pogovarjali so se, kaj si je prilastil ta in ta v spomin krvave vojne. Med drugimi vpraša višji častnik tudi prisotnega škofa Koloniča, kaj si je pridržal on v spomin. Molče vstane, odide iz dvorane in pripelje celo kopico nedolžnih otrok ter reče: „Gospodje, to je pa moj plen!“

Ko so Turki zapustili tabor, je hitel škof Kolonič po taborskih ulicah in je tam zbiral zbegane otročiče, katere so Turki namenili za sužnost. Bili so vsi brez očeta in matere; zakaj krvoločniki so jim pomorili vse. Ta plemeniti mož je ustanovil nato na Dunaju prvo sirotišnico.

XV. snidenje cesarja Leopolda I. in kralja Jana Sobieskega.

Nekoliko dni po trajni zmagi nad Turki se snideta blizu Dunaja, ob povratku na svoja domovanja, takratni avstrijski cesar Leopold I. in pa slavno znani poljski kralj Jan Sobieski. Ginjen se zahvaljuje cesar poljskemu kralju za pravočasno pomoč, ki je pripomogla Dunajčanom do tolike zmage nad Turki, da se jim ni poljubilo nikdar več iti na vojni pohod na avstrijska tla.

Združitev. 1. v katerem stoletju so prihrumeli Turki prvič na Kranjsko in s kom so se zvezali za drugi napad Dunaja?

2. kedaj so Turki napadli Dunaj drugič in kdo je zapovedoval hrabro borečim se Dunajčanom?

3. kje je ta slavni poveljnik opazoval turško gibanje pred Dunajem in s čim je prosil v največji stiski pomoči od zunaj?

4. kako se je imenoval tedanji avstrijski cesar?

5. kdo in odkod pride Dunajčanom v največji stiski na pomoč?

6. kaj je ustanovil na Dunaju škof Kolonič?

Posnetek. Na tabli:

- a) Turški napadi na Kranjsko in sosedne dežele.
- b) Turška zveza z Ogri.
- c) Poveljnik obleganih Dunajčanov. Takratni avstrijski cesar.
- d) Dogodki v obleganem mestu Dunaju.
- e) Naskok Turkov na skrbno zavarovano in neustrašeno čuvano mesto Dunaj.
- f) Poljski kralj Jan Sobieski in Karel Lotarinški prideta Dunajčanom na pomoč v največji stiski.
- g) Naprave, ki še danes živo pričajo na obleganje cesarskega mesta Dunaja.

Uporaba. Spisne vaje:

- a) Turški napadi na Kranjsko in sosednje kronovine.
- b) Dogodki v obleganem mestu Dunaju.
- c) Turki pred Dunajem.

Matija Pelko — Toplice pri Zagorju.

17. Napoleon in njegovi časi.

Učila: Zemljevid vojvodine Kranjske, Avstro-ogrske. Avstrijski junaki: Nadvojvoda Karel, Andrej Hofer, cesar Franc. Stereoskop in pripadajoče slike. Razglednice: Bovec, Predel, Malborget, Trbiž i. dr. Skioptikon s pripadajočimi skioptiškimi slikami. (Glej: Das Skioptikon, Apparate und Bilder: A. Pichler's Wwe & Sohn, Dunaj.)

V zgodovinskem pouku je skioptikon kot učilo neprecenljive vrednosti. Čestokrat moramo pogrešati pri zgodovinskem pouku vsako ponazorovanje. Dobre svetlobne slike pa vzbujajo učenčevo domišljijo in vzdržujejo zanimanje do konca predavanja. Kako si more predočiti otrok velikost turške vojske in pa peščico braniteljev Dunaja l. 1683! Številke so mrtve, ki ne morejo povzročiti v otrokovi duši onih predstav, kakor dobropogojena svetlobna slika. Slika v aparatu, povečana primerno na platnu, ti pove vse, le nekoliko besedi v pojasnilo zadostuje, da ostane otroku v spominu trajno, kar je gledal z zanimanjem.

Zima je! Okoli tople peči se zbirajo sosedge. Razgovarjajo se o letini, davkih in tarnajo o slabih časih, hvaleč po svoji navadi „dobre stare čase“. Kako povsem drugačen je bil takrat „svet“ itd. Mladeniči in otroci poslušajo z večjim ali manjšim zanimanjem modre pogovore. Vrata se odpro na iztežaj. V sobo stopi sivolas mož, visoke rasti. Na razoranem obrazu se mu pozna, da je že veliko poskusil in doživel. Mož je nosil svoj čas cesarsko suknjo in bil v mnogih bitkah za domovino in cesarja. Pa kako zna pripovedovati svoje dogodljaje!... Mladeniči ga poslušajo z največjo napetostjo. Zakaj tako pripovedovanje je za njih domišljijo. Vsak si misli junaka.

Ker pa ni dana vsakemu izmed vas prilika, da sliši take zanimive pripovedke izkušenih mož, zaraditega pa vzamete čestokrat kako knjigo v roke, v katerih je čitati o velikih zgodovinskih dogodkih. Kdo pa je že bral o kaki vojni? (O turških vojnah. O Napoleonovih vojnah. Naši slovenski fantje v Bosni i. dr.). Kdo pa je izdal „Naši slovenski fantje“ itd.? (Družba Sv. Mohorja.)

V Mohorjevem koledarju se nahaja zanimiv spis: „Napoleon in francozke vojne“.

Opozorim vas na ta spis v Koledarju za l. 1909. Da pa bode te ta spis bolje razumeli, vam hočem danes povedati nekoliko zanimivosti iz teh vojn.

Obesi zemljevid vojvodine Kranjske na tablo!

Letos, oziroma l. 1909. minilo bode ravno 100 let, kar so gospodarili Francozi po naših krajih. Naša Avstrija, posebno pa še naša ožja domovina Kranjska in sosednje slovenske dežele, so takrat trpele vsled neprestanih vojn hudo. Na zemljevidu vam hočem pokazati one kraje, kjer so se odigrali zgodovinsko tako važni dogodki.

Kam meji Kranjska na severu? — Koroško. Kam proti zahodu? — Goriško. Pokaži državno mejo! — Tek Soče! — Pokaži prehode iz Italija na Koroško, oziroma Goriško! — Malborjet, Predel, Bovec, Kobarid.

Znan vam je berilni sestavek v IV. ber. „Na Predelu.“ Ponovimo ga! — Pokažejo se razglednice: Bovec : Trdnjava v Ključu. Predel: Spomenika stotnikov Henzla in Hermanna.

Pa ne samo v teh krajih so bili hudi boji s Francozi, temveč tudi okoli Dunaja in na Tirolskem.

Obesi zemljevid Avstro - ogrske! — Ponavljam! Tek Donave do Požuna.

Zapomnite si nekatera imena vasij blizu Dunaja, ker jih bodem v teku predavanja večkrat imenoval!

Blizu Brna na Moravskem je kraj Austerlic. Na Moravskem polju ob levem bregu Donave si zapomnite imena: Aspern, Esslingen in Wagram. V okolici imenovanih krajev so se bile največje bitke med Francozi in Avstrijci, oziroma združenimi Rusi.

Da si pa ohranite te dogodke v trajnem spominu, vam jih hočem predstavljati v svetlobnih slikah.

V Mohorjevem koledarju za l. 1909. čitamo zanimiv popis „Iz francozkih vojn“ l. 1809. meseca majnika. Krvavi dogodki so se odigrali pred ravno 100 leti tudi v naših slovenskih krajih. Trdnjavici Malborjet v Kanalski dolini ter Predel ob koroško-goriški meji onstran Mangarta, sta z neznatno četico hrvaških vojakov zadržavali cele tri dni mogočno francozko vojsko, prodirajočo v sredino Avstrije.

Takrat so francozke vojske ustrahovale malone vso Evropo. Poveljnik ji je bil Napoleon Veliki, iz rodbine Bonaparte, za Julijem Cezarjem največji vojskovodja takratnega in sedanjega časa. Ves svet je z grozo in strmé zrl na tega moža.

1. rojstna hiša.¹⁾

Napoleon Bonaparte se je rodil v mestu Ajaccio na otoku Korsiki blizu južne francozke obali l. 1768. Njegovi roditelji so bili precej premožni. Imeli so v mestu eno izmed največjih in najlepših hiš, ki jo nam predstavlja prva slika. Mali Napoleon je bil ljubljenec njegove matere Leticije. Že v zorni mladosti je bil sila trmast in samosvoj. Z desetim letom pride v vojaško šolo v Brienne. Tu je bil najboljši učenec, ker je bil izredno nadarjen. A svoje trme in gospodoželjnosti ni opustil. Iz Brienna pride Napoleon v višjo vojaško šolo v Pariz. V prostem času je bival najraje v veliki knjižnici ter proučaval z največjo vnemo znanstvene in vojaške spise. Ko prebije predpisane stroge izkušnje z odliko, pride kot častnik k topničarjem. Takratna francozka ljudovlada ali republika je bila zapletena v razne vojne. Napoleon ima mnogo prilike odlikovati se kot hraber vojak. Ko je štel 27 let, že je bil general, kar so navadno le osiveli možje. Postane samostojen poveljnik. Na Italijanskem premaga Avstrijsko vojsko ter jo vdere v notranje avstrijske pokrajine, kar sem omenil uvodom tega predavanja.

Naslednje slike nam bodo predočile strašne boje, ki so se bile v početku preteklega stoletja.

2. bitka pri Austerlicu, 2. decembra 1805.

Gosta megla je zakrivala v jutru tega dne francozke čete. Napoleon na belcu sedeč, obdan od svojih generalov, čaka na mali višini pričetka boja. Krvavordeče vzhaja zimsko solnce za hrbtom združenih Rusov in Avstrijcev. Megla iz-

¹⁾ Skioptiške slike.

gine. Napoleon ukaže svojim trumam, da naskočijo nasprotnika. Bitka je bila strašna! Napoleon zmaga. Avstrija je bila ponižana. Zaplenili so Francozi 45 zastav in 133 topov. 27.000 Avstrijcev in Rusov pa je obležalo na bojnem polju.

3. nadvojvoda Karel.

Po nesrečni bitki pri Austerlicu se je uvidelo, da je francoska vojska mnogo bolje izvežbana in oborožena nego naša. Nadvojv. Karel, oče zmagovitega nadvojvode Albrechta, je preustrojil v kratkem času vso avstrijsko vojsko ter ustanovil deželno brambo in črno vojsko.

Kmalu se nudi nadvojvodi Karolu prilika, meriti se v bitki z največjim vojskovodjem, Napoleonom. Pri Aspernu in Esslingu se vdarita.

4. bitka pri Aspernu.

21. maja se bije ljut boj. Desetkrat izženejo Avstrijce iz Asperna, pa tolikokrat si priborijo naši vas nazaj. Za vsak grm, za vsako posamezno hišo so se bili. Ko zapazi hrabri vojskovodja nadvojvoda Karel, da vsled silnega napora njegovi vojaki omagujejo, zgrabi zastavo regimenta Zach in vihteč zastavo v desnici jo vdari na čelu svojih bataljonov nad ljutega sovražnika. Navdušeni vojaki zapode francosko vojsko v beg. Zmaga je gotova. Nepremagljivi Napoleon je bil prvič premagan po avstrijskem nadvojvodi Karolu.

Toda v 14 dneh zbere Napoleon zopet silno vojsko ter se vname bitka pri Wagramu, ki je bila za nas zelo nesrečna. Napoleon, ki je bil že l. 1804. postal francoski cesar, vzame Avstriji velik del njenih kronovin.

Tudi naša ožja domovina Kranjska je prišla pod Napoleona. Bili smo združeni v kraljestvo „Ilirija“. Cesarski namestnik je bil maršal Marmont, glavno mesto pa je bila Ljubljana, ki se je bila povzdignila takrat jako. Slišali ste gotovo že izraz „fronki“. To je še izza časa Francozov, ki imajo svoj denar s tem imenom. In naši dedje so pla-

čevali „fronke“ v „fronkarijo“. Priimki: Lapajne, Franko i. dr. so ostali iz teh časov.

Med drugimi kronovinami je odpadla od Avstrije Tirolska. Tirolski kmetje kar niso mogli verjeti, da bi ne bili več pod avstrijskim cesarjem, ljubljnim Francem. Tirolci se uprejo nasilnim tujcem z orožjem v roki. Strašen „punt“ nastane v deželi. Poveljnik tirolskim kmetom je bil krčmar

5. Andrej Hofer.

Anderl je bil po vsej Pasajerski dolini obče spoštovan in ugleden mož, ki je znal svoje zveste Tirolce navdušiti za sveto stvar.

10. aprila 1. 1809. se vzdigne vsa Tirolska proti Bavarcem in Francozom. Iz nebotičnih višin in varnih skrivališč so valili kmetje skale, hlode in polena na prodirajoče sovražne vojake. Tirolci so bili že od nekdaj izborni strelci. Njihova kroglja ni nikdar izgrešila svojega cilja.

6. Tirolci napadejo bavorske vojake iz zasede.

Kmetiški ogledniki so izporočili, da se pomika sovražnikova vojska proti soteski, kjer ne more nihče živ skozi, ako se pravočasno navali na vojsko. Kako nestrpno prežijo strelci na svoje nič sluteče žrtve. Še nekaj minut in po njih bode. Gotova smrt! — Andrej Hofer zbere do 1000 mož zvestih kmetov ter jo vdari na Bavarce, ki jim je poveljeval polkovnik Bärenklan. Od juga pride Tirolcem na pomoč avstrijski general Kasteler.

7. boj na gori Izel.

Na levi strani stoji Kasteler, v sredini sedi Hofer, ki se ravno poslavlja od patra Haspingerja, za njimi pa stoji Sepp Speckbaher, ki je pripeljal može iz Inske doline. Gora Izel je videla zmagonosne Tirolce, ki so bili Francoze in Bavarce pognali v beg. Preprostim kmetom se je moral podati general Kinkel. A glavno mesto Inomost so si osvojili sedaj Tirolci.

8. boj pred vasjo.

Kmetiški dečko nabija neprestano po bobnu in kliče može na boj med bojni grom. Ko zavihra zastava v zraku, prihrumijo od vseh strani iz vseh hiš hrabri bojevniki. — „Vse za dom in za cesarja, za cesarja blago, kri!“ To je njih bojni krik. Z brezprimerno hrabrostjo navalijo na sovražnika ter ga zapode po ljutem boju v beg. Toda tudi največje navdušenje in največja hrabrost ni rešila obupanih kmetov tujega gospodarstva. Mnogoštevilna, dobro izvežbana vojska francozka je konečno vendar ukrotila Tirolsko. Napoleon je zaukazal vse voditelje upornih kmetov poloviti in takoj ustreliti. Na Hoferjevo glavo je bilo razpisanih 20.000 K.

9. Peter Mayr vjet in odpeljan.

Predstoječa slika nam kaže kmetiško tirolsko sobo in kuhinjo. V hišo so udrli Francozje, ko so izvohunili, da je tu voditelj kmetiškega upora, neki imovit kmet, imenom Peter Mayr. Ginljivo se poslavlja od svoje mnogobrojne družine, medtem ko mu vojak veže roki. Ker je vodil kmete 6. dne meseca novembra 1809 v boj proti Francozom, zapal je smrti. Takoj je bil ustreljen, in sicer za zidom vaškega pokopališča, zapustivši pet nedoraslih otročičev, ženo in očeta. Francozi so bili v tem oziru brezčutni in brezobzirni. Vojna je pač nekaj strašnega ter nečloveška in okrutna.

10. zadnji borilci zapuščajo domačo vas.

Pobiti ali vjeti so mladeniči in možje. Vsa dosedaj tiha vasica je na nogah! Sivi starci korakajo oboroženi kaj čudno po trdi kameniti cesti v brezupen boj proti mogočnemu nasprotniku. Težki, mukepolni časi so došli za hrabre bojevnike. Njih obup je prikipel do vrhunca.

Andr. Hofer je zbežal visoko v goré. Na njegovo glavo je bilo razpisanih 20.000 K. Izdajalec pokaže zasledujočim Francozom Hoferjevo skrivališče. Neko noč obkolijo fran-

cozki vojaki gorsko kočo, kjer je bival Hofer s svojo družino. Hofer sam odpre vrata, ker izpozna, da bi bil vsak odpor brezuspešen. Zvežejo ga ter odpeljejo v trdnjavo Mantovo, kjer je bil ustreljen 20. dne meseca januarija 1810. l. za obzidjem — kot voditelj puntarjev.

Bonaparte si hoče podjarmiti tudi mogočno Rusijo. V jeseni l. 1812. prekorači s 450.000 možmi, med katerimi je bilo tudi mnogo Slovencev, (spadali smo takrat pod francoskega cesarja) rusko mejo. Napoleon je mislil s svojo vojsko prezimiti v Moskvi, velikem ruskem mestu, ter na spomlad vdariti na Peterburg, glavno mesto ruskega carstva. Toda prišlo je drugače. Napoleon ni računal z mogočnim ruskim zaveznikom — strašno rusko zimo.

Ko si Francozi v Moskvi prav po domače vredijo svoja stanovišča ter čakajo upapolni ugodne pomladi, začne nekaj dni po njihovem prihodu mesto na več krajih goreti. Ker je bilo mesto večinoma leseno, a francoski vojaki niso bili navajeni na lesene hiše, je po njihovi neprevidnosti na več krajih nastal požar in vsled silnega vetra je bilo kmalu vse mesto v plamenu. Vse je bežalo obupano iz mesta. Ker se je približevala zima, se je morala francoska vojska vrniti domov. Mnogo je morala trpeti pred zgodnjo, ostro zimo. Razven tega pa pritisnejo na bežečo vojsko ruski kozaki, (to so izvrstni konjiki z dolgimi sulicami) ki so strah in groza kamor se pokažejo. V največjem neredu, brez streljiva in orožja, brez hrane in tople obleke bežijo končno francoski vojaki po zametenih ruskih planjavah. Za njimi pa dero razkačeni Rusi, ki potolčejo vse, kar dosežejo. Vso žalostno pot je zadnjim četam poveljeval maršal Ney.

11. obupana francoska vojska beži pred Rusi.

Z občudovanja vrednim pogumom se brani hrabri general proti silnemu sovražniku. Bil je res zadnji med zadnjimi bojevniki in je edini ščitil bežečo vojsko pred sovražnikovim navalom. Na tej sliki je razvidna vsa beda in silni

napori bežeče francozke vojske. V sredi med obupanimi vojaki stoji stari maršal, držeč puško v roki, kakor navadni prostak, da ubrani, kar se še ubraniti more.

Ves v cunje zavit, sestradan in zamazan z mršavo brado vstopi nekega zimskega dne mož v francozki stan blizu mesta Gumbinneu ter zakliče: „Vendar sem tu!“ ter sede izmučen na bližnji stol. Častniki planejo po konci ter začudeno vprašajo: „Kdo pa ste?“ — „Jaz sem zadnji borilec mogočne francozke vojske, ki je poginila v ruskem ledu in snegu. Jaz sem maršal Ney!“

Res žalosten je bil konec slavne armade!

Naslednje leto se združijo avstrijski, ruski in pruski vladar. Pri Lipskem razbijejo francozko vojsko. Napoleon je kot cesar odstavljen ter poslan na otok Elba v prognanstvo. Toda nikdar mirujoči mož pobegne na tihem na Francozko, zbere zopet silno vojsko ter vdari ž njo na zaveznike. Pri Waterloo je premagan. Ko hoče pobegniti v Ameriko, ga vjame angleška ladja. Pregnan je na zapuščen otok sv. Helene, med Afriko in Južno Ameriko. L. 1821. 5. dne meseca majnika umre ta slavni vojskovodja.

Francozi prepeljejo pozneje njegovo truplo v Pariz, kjer mu postavijo tale spomenik. (Se pokaže.)

12. cesar Franc.

V dobi najhujšega ponižanja je vladal cesar Franc, moder vladar. Hvaležni avstrijski narodi so mu postavili lep spomenik v sredi cesarskega dvorca na Dunaju.

13. spomenik nadvojvode Karola.

Tudi prvega zmagovalca Napoleonovega niso pozabili. Nadvojvoda Karol ima ogromen bronast spomenik pred cesarskim dvorcem. — A tudi hrabrim tirolskim junakom so postavili hvaležni domoljubi primeren spomenik v dvorni cerkvi v Innsbuku.

Karel Trost — Št. Jernej.

18. Ptice, njih korist in varstvo.

Učila: „Die nützlichen Vögel Mitteleuropas“. A. Pichlers Witwe & Sohn, Wien. Od smrekovega lubadarja razoran kos lesa. Rjavi hrošč. Goseničje gnezdo. Hišica za krmljenje in valilnica. Zmes iz prsti in žagovine. Kup izkopanih korenin. Mačka, vrabec, kragulj, vrana, srakoper, soja, podlasica, dihur, veverica, polh, črni drozeg in škorec. Pasti, mreža in puška za ptice. Slike po H. Frohr v Berlepsch.

Predpogoj: Izprehod pod milim nebom preko vrta, sadovnjaka, travnika in gozda.

Uvod: Kaj vidite na sliki? — ptice. Katere poznaš? — žolno itd. Katere izmed ravnokar naštetih ptic žive pri nas? — žolna itd.

Prehod: Danes se bomo učili, s čim nam ptice koristijo in kako jih moramo zaradi njihove velike koristi varovati lakote, sovražnikov in kako jih lahko privabimo v naše vrtove, sadovnjake, na travnike in v gozde.

Novo: I. vrt, sadovnjak, travnik in gozd.

Pri komu izmed vas imate vrt za zelenjad? — Kaj sadite na vrt za zelenjad? — salato itd. Ali obrodi vaša salata vsako leto lepo? — ne. Zakaj pa ne? — zaradi suše, gosenic in polžkov. Ali pri vas ne pokončujete gosenic in polžkov? — da. Zakaj pa ne pokončate vseh? — ne moremo. Zakaj pa ne? — preveč jih je. Kdo pa nam pomaga pokončevati gosenice in polžke? — ptice. Zakaj pa ptice ne pokončajo vsega? — premalo jih je. Pri komu izmed vas pa imate sadovnjak? — Kakšna drevesa imate v vašem sadovnjaku? — jablane itd. Ali obrodi pri vas sadje vsako leto lepo? — ne. Zakaj pa ne? — ker ga uničijo gosenice, cvetoderi, uši in listni zavijači mnogo. Ali pri vas ne pokončujete teh škodljivcev? — da. Zakaj pa ne pokončate vseh? — ne moremo. Zakaj pa ne? — preveč jih je. Kdo

pa nam pomaga pokončevati te škodljivce? — ptice. Zakaj pa ptice ne pokončajo vseh? — premalo jih je. Travnik in gozd pa imate gotovo pri vsakemu izmed vas. Kdo naredi obilo škode po travnikih? — kobilice. Kdo pa po gozdovih? — rjavi hrošč, kobilice in različni lubadarji. Katerega lubadarja poznate? — smrekovega. Ali pri vas ne pokončujete škodljivcev po travnikih in gozdovih? — ne. Zakaj pa ne? — ker bi naredili sami preveč škode. Kdo pa pokončuje škodljivce po travnikih in gozdovih? — ptice. Zakaj pa te ne pokončajo vseh? — premalo jih je. Kdo se peča z vrtnarstvom? — vrtnarji. Kdo s sadjarstvom? — sadjerejci. Kdo s travništvom? — živinorejci. Kdo z gozdovi? — gozdarji. Za koga so torej ptice velike koristi? — za vrtnarje, sadjerejce, živinorejce in gozdarje. Kdo pa se peča skorej z vsem tem? — kmet. Za koga so torej ptice največje koristi? — za kmeta.

Pomnite!.. Ptice so vrtnarjem, sadjerejcem, živinorejcem in gozdarjem največje dobrotnice. Po vrtovih obirajo gosenice in polžke, po sadnem drevju gosenice, uši, cvetodere in listne zavijače, po travnikih kobilice in po gozdovih rjave hrošče, kobilice in različne lubadarje. Ker se peča kmet tako z vrtnarstvom, kakor tudi s sadjarstvom, živinorejo in gozdarstvom, zaraditega so ptice kmetu največje dobrotnice.

Ker so ptice kmetu tolike dobrotnice, zaraditega je njegova dolžnost, da jih varuje lakote, sovražnikov in da jih izkuša privabiti v svoje vrtove, sadovnjake, na travnike in v gozdove.

II. Krmljenje ptic pozimi.

Kedaj trpe ptice največ lakote? — pozimi. Zakaj? — zaradi mraza, snega in ledu. Kaj je torej kmetova dolžnost v tem času? — da jih krmi. Kam pa devamo krmo za

ptičice? — v nalašč zato narejene hišice. Kakšne morajo biti te hišice? — take, da pridejo ptičice ob vsakem času in ob vsakem vremenu do krme. Kdo izmed vas je že videl tako hišico? — Danes hočem pokazati tako hišico tudi onim, ki je še niso videli. Kakor vidite ima ta hišica štiri stebričke, ki so po 130 cm vsaksebi. Srednji, t. j. peti stebriček podpira strešico in nosi krmilne deščice. Širokost zgorenje krmilne deščice naj iznaša 60 cm na vsako stran. Prostor med zgorenjo krmilno deščico in steklenim okvirjem naj iznaša torej 35 cm. Visokost od zemlje, do steklenega okvirja bodi 140 cm. Širokost steklenega okvirja naj bode 18 cm. Ta mora segati ravno do zgorenjega roba krmilne deščice in sicer zgorenje. 25 cm pod zgorenjo krmilno deščico naj bode še ena 30 cm široka na vsako stran. Na to se deva krma samo toliko časa, da se privadijo ptice zgorenje krmilne deščice. To traja do dva dni. Da se krma raz deščico ne raztresa, naj bode ograjena s 4 cm visoko ograjo. Dobro je, da obdamo tri stebričke s smrečicami. Dobro je tudi, če pritrdimo pod strešico nekoliko smrekovih vejic. To pa zaradi tega, da ob slabem vremenu ptičice v hišici lahko prenoče. Ker se krušne drobtinice itd. kaj rade in kmalu okisajo, zaradi tega ni dobro, če krmimo pozimi ptičice z drobtinicami. Okisane drobtinice so ptičkom samo v škodo. Najbolje je, da jih krmimo s semeni. Koliko stebričkov ima krmilna hišica? — štiri. V kaki razdalji stoje? — 130 cm. Čemu je srednji t. j. peti stebriček? — da podpira strešico in nosi krmilni deščici. Kako velika naj bode zgorenja krmilna deščica? — 60 cm na vsako stran. Kolik naj bode prostor med zgorenjo krmilno deščico in steklenim okvirjem? — 35 cm. Kolika naj bode visokost od zemlje do steklenega okvirja? — 140 cm. Kako širok naj bode stekleni okvir? — 18 cm. Kako daleč naj sega? — ravno do zgorenjega roba krmilne deščice in sicer zgorenje. Kje naj bode še ena krmilna deščica? — 25 cm pod zgorenjo. Kako velika naj bode ta? — 30 cm na vsako stran. Koliko časa se deva

krmilo na to? — da se privadijo ptice zgorenje. Koliko časa trpi to? — do dva dni. Kaj brani, da se krma raz deščico ne raztresa? — ograja. Kako visoka naj bode ta? — 4 cm. S čim je dobro obdati tri stebričke? — s smrečicami. Kaj je dobro pritrditi pod strešico? — smrečne vejice. Zakaj? — da v njih ptice ob slabem vremenu lahko prenoče. Je li dobro krmiti pozimi ptičice s krušnimi drobtinami? — ne. Zakaj pa ne? — ker rade in kmalu okisajo in okisane so ptičicam mesto v korist v škodo. S čim je najbolje, da jih krmimo? — s semeni.

Pomnite! . . . Dolžnost kmetova te torej, da jih varuje lakote, sovražnikov in da jih izkuša privabiti v svoje vrtove, sadovnjake, na travnike in v gozdove. Lakote jih obvaruje, ako jim postavi pozimi posebne hišice za krmljenje. Taka hišica ima štiri stebričke, ki so po 130 cm vsaksebi. Srednji t. j. peti stebriček podpira strešico in nosi krmilne deščice. Širokost zgorenje krmilne deščice naj iznaša 60 cm na vsako stran. Prostor med zgorenjo krmilno deščico in steklenim okvirjem naj iznaša torej 35 cm. Visokost od zemlje, do steklenega okvirja bodi 140 cm. Širokost steklenega okvirja naj bode 18 cm. Ta mora segati do zgorenjega roba krmilne deščice in sicer zgorenje. 25 cm pod zgorenjo krmilno deščico naj bode še ena 30 cm široka na vsako stran. Na to se deva krma samo toliko časa, da se privadijo ptice zgorenje krmilne deščice. To traja do dva dni. Da se krma raz deščico ne raztresa, naj bode ograjena s 4 cm široko ograjo. Dobro je, da obdamo tri stebričke s smrečicami. Dobro je tudi, če pritrdimo pod strešico nekoliko smrekovih vejic. To pa zaradi tega, da ptičice ob slabem vremenu v hišici lahko prenoče. Ker se krušne drobtinice i. t. d. kaj rade in kmalu okisajo, zaradi-

tega ni dobro, če krmimo pozimi ptičice z drobtinicami. Okisane drobtinice so ptičkom samo v škodo. Najbolje je, da jih krmimo s semeni.

III. varovanje ptic pred sovražniki.

Sedaj smo povedali, kako varujemo ptice pozimi lakote. Povedati pa hočemo tudi, kako jih varujemo pred sovražniki. Naštej nekatere sovražnike ptic! — mačka i. t. d. Pomnite, da so največji sovražniki ptic sledeči: mačke, vrabci, kragulji, vrane, srakoperji, šoje, podlasice, dihurji, veverice, polhi, pa tudi črni drozeg in škorec. Naštej sovražnike ptic, ki sem vam jih povedala ravnokar! — mačke i. t. d. Kako varujemo ptice pred temi sovražniki? — ako te sovražnike preganjamo in pokončujemo. Povedati vam hočem, kako to delamo. Če zapazimo, da hodi mačka na vrt, v sadovnjak, na travnik in v gozd, jo moramo ujeti v past in umoriti. Zakaj taka mačka ne lovi več miši, temveč iztika za ptiči. Tudi vrabce moramo preganjati in pokončavati brez usmiljenja. Zakaj male ptičke vrabci more, večje pa preganjajo v krdelih. Najlažje jih preganjamo in pokončujemo za časa valitve in pa pozimi. Vrabce lovimo pozimi v mrežo, ali jih pa streljamo. Za časa valitve pa jih pokončujemo najlažje že v gnezdih. Za podlasice, dihurje, veverice in polhe so najboljše pasti. Kragulje, vrane, srakoperje in šoje pa preganjamo in pokončujemo najlažje s streljanjem. Kateri so največji sovražniki ptic? — mačke i. t. d. Kako varujemo ptice pred temi? — da jih preganjamo in pokončujemo. Kako preganjamo in pokončujemo mačke? — lovimo jih v pasti in morimo. Kako vrabce? — streljamo jih, lovimo v mreže in preganjamo in morimo za časa valitve. Kako podlasice, dihurje, veverice in polhe? — streljamo jih in lovimo v pasti in potem umorimo. Kako pa kragulje i. t. d. streljamo jih.

Pomnite! . . . Največji sovražniki ptic so: mačke, vrabci, kragulji, vrane, srakoperji, šoje,

podlasice, dihurji, veverice, polhi, pa tudi črni drozeg in škorec. Teh sovražnikov jih varuje najlažje, ako iste preganja in pokončuje. Če zapazimo, da hodi mačka na vrt, v sadovnjak, na travnik in v gozd, jo moramo ujeti v past in umoriti. Zakaj taka mačka ne lovi več miši, temveč iztika za ptiči. Tudi vrabce moramo preganjati in pokončavati brez usmiljenja. Zakaj male ptičke vrabci more, večje pa preganjajo v krdelih. Najlažje jih preganjamo in pokončujemo za časa valitve in pa pozimi. Vrabce lovimo pozimi v mrežo, ali jih pa streljamo. Za časa valitve pa jih pokončujemo najlažje že v gnezdih. Za podlasice, dihurje, veverice in polhe so najboljše pasti. Kragulje, vrane, srakoperje in šoje pa preganjamo in pokončujemo najlažje s streljanjem.

IV. Kako privabimo ptice v naše vrtove in sadovnjake?

Dosedaj smo povedali, kako varujemo ptice lakote in sovražnikov. Povedati pa hočemo tudi, kako jih privabimo najlažje v naše vrtove in sadovnjake. Kje vale ptičice najraje? — v otljih drevesih. Katere ptice vale najraje v otljih drevesih? — žolne i. t. d. Sedaj vam hočem povedati, kakšne so valilnice ptičic v otljih drevesih. (Po sliki H. Frhr. v. Berlepschevi str. 62 si nariše učitelj veliko sliko in na podlagi te razvije valilnice sub A, B, C, D istotam str. 60.) Če hočemo torej take privabiti v naše vrtove in sadovnjake, jim moramo po naših vrtovih in sadovnjakih napraviti primerne valilnice. Da boste vedeli, na kaj se moramo pri teh ozirati najbolj, vam hočem povedati. Valilnice morajo biti naravnim podobne. Njihova velikost naj bode velikosti ptičic, katerim so namenjene, primerna. Njih stene in dno

mora biti debelo. To pa zaradi tega, da v valilnici ne doni. Na dnu valilnice moramo, velikosti primerno, nasuti zmesi iz prsti in žagovine. (Vidi H. Frhr. v. Berlepsch str. 71.) Valilnice morajo biti dobro pritrjene in pravilno obešene. (Vidi H. Frhr. v. Berlepsch str. 70 in dalje.) Viseti morajo vedno v pravi visokosti (vidi A. Lunaček: „Kako privabimo ptice z valilnicami v sadovnjake?“), malo naprej, nikdar pa ne nazaj. To pa zaradi tega, da ne dežuje v valilnice. Zakaj mokrota škoduje mlademu zarodu najbolj. Kje vale ptičice najraje? — v otlih drevesih. Katere ptice vale najraje v otlih drevesih? — žolne i. t. d. Kaj moramo torej storiti, da privabimo take ptičice v naše vrtove in sadovnjake? — napraviti jim moramo primerne valilnice. Kakšne morajo biti valilnice? — naravnim podobne. Kakšna naj bode njihova velikost? — velikosti ptičic primerna. Kakšne naj bodo stene in dno? — debele. Zakaj? — da ne doni preveč. Kaj moramo nasuti na dno? — zmesi iz prsti in žagovine. Koliko? — velikosti valilnic primerno. Kako morajo biti valilnice obešene in pritrjene? — dobro, v pravilni visokosti in malo naprej nagnjene. Zakaj? — da ne zamaka. Kaj škoduje mlademu zarodu najbolj? — mokrota.

Pomnite!... V naše vrtove in sadovnjake privabimo ptičice najlažje, ako jim skrbimo za primerne valilnice. Ker vale ptice najraje v otlih drevesih, morajo biti valilnice naravnim podobne. Njihova velikost naj bode velikosti ptičic, katerim so namenjena, primerna. Njih stene in dno mora biti debelo. To pa zaradi tega, da v valilnici ne doni. Na dno valilnice moramo, velikosti primerno, nasuti zmesi iz prsti in žagovine. Valilnice morajo biti dobro pritrjene in pravilno obešene. Viseti morajo v pravi visokosti, malo naprej, nikdar pa ne nazaj. To pa zaradi tega, da ne dežuje v valilnice. Zakaj mokrota škoduje mlademu zarodu najbolj.

V. Kako privabimo ptice na travnike in v gozdove.

Povedali smo, da privabimo ptice najlažje v naše vrtove in sadovnjake z valilnicami. S čim jih pa privabimo na travnike in v gozdove? — To pa vam hočem povedati sedaj. Ker vale ptice najraje v otljih drevesih, zaraditega ni prav, če vsa taka drevesa posekamo takoj. Mnogo pa je tudi ptičic, ki vale kaj rade po grmovju ob travnikih in gozdovih. Zaraditega tudi ni prav, ako vse grmovje ob travnikih in gozdovih posekamo. Nekatere ptice vale kaj rade tudi med starimi koreninami. Zaraditega je prav dobro, če znosimo stare izkopane korenine na kup. Na tak način privabimo ptice na travnike in v gozdove prav lahko in z malim trudom. S čim privabimo ptice najlažje na travnike in v gozdove? — da ne posekamo vsega otlega drevja in grmovja in da znašamo stare izkopane korenine na kup. Listja okoli otljih dreves, grmovja in kupov korenin ne smemo grabiti. To pa zaraditega, ker je suho listje ptičicam najboljši čuvaj pred sovražniki. Najmanjši šum jim ga izda. Ali smemo listje okoli otljih dreves, grmovja in kupov korenin grabiti? — ne. Zakaj pa ne? — Ker je listje ptičicam najboljši čuvaj pred sovražniki.

Pomnite!... Na travnike in v gozdove privabimo ptice, ako ne posekamo vsega otlega drevja, grmovja in ako znašamo stare korenine na kup. Listja okoli drevja, grmovja in kupov korenin ne smemo grabiti. To pa zaraditega, ker je suho listje ptičicam najboljši čuvaj pred sovražniki. Najmanjši šum jim ga izda.

Posnetek: Po sledeči razporedbi, ki se piše sproti na tablo.

Ptice, njih korist in varstvo.

1. vrt, sadovnjak, travnik in gozd.
2. krmljenje pozimi.
3. varovanje ptic pred sovražniki.

4. kako privabimo ptice v naše vrtove in sadovnjake?
5. kako privabimo ptice na travnike in v gozdove?

Konec: Ptice so vrtnarjem, sadjerejcem, živinorejcem in gozdarjem največje dobrotnice. Po vrtovih obirajo gosenice in polžke, po sadnem drevju gosenice, uši, cvetodere in listne zavijače, po travnikih kobilice in po gozdovih rjave hrošče, kobilice in različne lubadarje. Ker se peča kmet tako z vrtnarstvom, kakor tudi s sadjarstvom, živinorejo in gozdarstvom, zaraditega so ptice kmetu največje dobrotnice. Dolžnost kmetova je torej, da jih varuje lakote, sovražnikov in da jih izkuša privabiti v svoje vrtove, sadovnjake, na travnike in v gozdove. Lakote jih obvaruje, ako jim podari pozimi posebne hišice za krmljenje. Taka hišica ima štiri stebričke, ki so po 130 cm vsaksebi. Srednji, t. j. peti stebriček podpira strešico in nosi krmilne deščice. Širokost zgorenje krmilne deščice naj iznaša 60 cm na vsako stran. Prostor med zgornjo krmilno deščico in steklenim okvirjem naj iznaša torej 35 cm. Visokost od zemlje do steklenega okvirja bodi 140 cm. Širokost steklenega okvirja naj bode 18 cm. Ta mora segati do zgornjega roba krmilne deščice in sicer zgornje. 25 cm pod zgornjo krmilno deščico naj bode še ena 30 cm široka na vsako stran. Na to se deva krma samo toliko časa, da se privadijo ptice zgornje krmilne deščice. To traja do dva dni. Da se krma raz deščico ne raztresa, naj bode ograjena s 4 cm visoko ograjo. Dobro je, da obdamo te stebričke s smrečicami. Dobro je tudi, če pritrdimo pod strešico nekoliko smrekovih vejic. To pa zaradi tega, da ptičice ob slabem vremenu v hišici lahko prenoče. Ker se krušne drobtine itd. kaj rade in kmalu okisajo, zaraditega ni dobro, če krmimo pozimi ptičice z drobtinicami. Okisane drobtinice so ptičkom samo v škodo. Najbolje je, da jih krmimo s semeni. Največji sovražniki ptic so: mačke, vrabci, kragulji, vrane, srakoperji, šoje, podlasice, dihurji, veverice, polhi, pa tudi črni drozeg in škorec. Teh sovražnikov jih varuje najlažje, ako iste preganja in pokončuje. Če zapazimo,

da hodi mačka na vrt, v sadovnjak, na travnik in v gozd, jo moramo ujeti v past in umoriti. Zakaj taka mačka ne lovi več miši, temveč iztika za ptiči. Tudi vrabce moramo preganjati in pokončavati brez usmiljenja. Zakaj male ptičke vrabci more, večje pa preganjajo v krdelih. Najlažje jih preganjamo in pokončujemo za časa valitve in pozimi. Vrabce lovimo pozimi v mrežo, ali jih pa streljamo. Za časa valitve pa jih pokončujemo najlažje v gnezdih. Za podlasice, dihurje, veverice in polhe so najboljši pasti. Kragulje, vrane, srakoperje in šoje pa preganjamo in pokončujemo najlažje s streljanjem. V naše vrtove in sadovnjake privabimo ptičice najlažje, ako jim skrbimo za primerne valilnice. Ker vale ptice najraje v otlih drevesih, morajo biti valilnice naravnim podobne. Njihova velikost naj bode velikosti ptičic, katerim so namenjene, primerna. Njih stene in dno mora biti debelo. To pa zaradi tega, da v valilnici ne doni. Na dno valilnice moramo, velikosti primerno, nasuti zmesi iz prsti in žagovine. Valilnice morajo biti dobro pritrjene in pravilno obešene. Viseti morajo v pravi visokosti, malo naprej, nikar pa ne nazaj. To pa zaradi tega, da ne dežuje v valilnice. Zakaj mokrota škoduje mlademu zarodu najbolj. Na travnike in v gozde privabimo ptice, ako ne posekamo vsega otlega drevja, grmovja in ako znašamo stare korenine na kup. Listja okolu otlega drevja grmovja in kupov korenin ne smemo grabiti. To pa zaradi tega, ker je suho listje ptičicam najboljši čuvaj pred sovražniki. Najmanjši šum jim ga izda.

Uporaba: Sledeče spisne naloge so kaj uporabne za obliko pisma. Ume se, da se pa porabijo lahko kot opisi, oziroma popisi: 1. hranitev ptic pozimi, 2. preganjanje in pokončavanje ptičjih sovražnikov, 3. naprava valilnic in zavetišč.

Mimi Pezdir — Št. Vid.

19. Zakaj je dandanes umno kmetijstvo neohodno potrebno?

Priprava in napoved smotra.

Naštej nekatere stanove! — duhovniški, uradniški, zdravniški, učiteljski, kmetiški i. t. d. Vsak stan ima posebno opravilo, za katero se mora človek pripravljati in učiti, če hoče izpolnjevati dolžnosti svojega stanu nekoč vestno in pravilno. Duhovniku je treba za njegovo popolno izobrazbo 12 let, toliko tudi uradniku, zdravniku pa še več. Kdor hoče biti nekoč rokodelski mojster, dovršiti mora ljudsko šolo, potem vstopiti kot rokodelski učenec pri kakem mojstru v službo, kjer se izvežba v rokodelskega pomočnika. Kot tak mora iti še po svetu, da vidi in se uči, kako se izdeluje drugje še boljše, cenejše in lažje in da izpozna različna orodja in stroje, s katerimi se delo lajša.

Ko je dosegel človek za svoj stan neobhodno potrebno izobrazbo, mora isto vedno izpopolnjevati. Zakaj vsak dan donese kaj novega, o čemur se je treba poučiti, ako nočemo nazadovati. Iz povedanega je razvidno, da je vse naše življenje ponajveč izkušnja in učenje.

Vsi stanovi so človeštvu potrebni. Drug podpira drugega v svrhu medsebojnega obstanka.

Jasno pa je, da bi brez kmetiškega stanu ne mogel obstati noben drug stan. Vsak človek potrebuje stanovanje, hrano in obleko. Vse to mu daje kmetiški stan. Kmet orje, seje, redi živino, oskrbuje travnike, gozde in proizvaja na ta način to, kar je človeku za življenje neobhodno potrebno.

Iz vsega tega je razvidno, da je kmetiški stan najvažnejši stan. Če je pridelal kmet malo, nastane draginja in to občuti vsak stan bridko.

Slabi pridelki so največkrat posledice nerazumnega kmetovanja. Ker ste večinoma sinovi kmetiških roditeljev

in postanete večinoma kmetovalci, zaraditega si hočemo danes ogledati, zakaj je umno kmetijstvo dandanes neobhodno potrebno.

Podavanje I. del.

Bilo je poletu. Lepe nedelje popoldne sem šel po cesti, ki se je vila med obširnim poljem. Zdajci zagledam pred seboj moža, ki je stoječ ob cesti, gledal na desno preko polja. Ko se mu približam zapazim, kako kima z glavo. Stopivši k njemu ga vprašam: „Oče, kaj vam ni prav? — Zakaj kimate z glavo?“ — Pokaže mi na polje in začne tožiti takole: „Kaj bo, kaj bo! . . . Še za seme ne bom pridelal! . . . Kamoli, da bi prodal toliko, da bi dobil denar za druge potrebščine! . . . Uvidel sem, da je res tako in pomilovaje ga odišel.

Ko prikorakam kakih 100 m dalje, se nehote ozrem na desno preko polja. Iznenadilo me je. Kako je vse lepo! . . . Kaka razlika med tem in tem poljem! . . . Tu vse pritlikavo in klavarno, tu vse bujno in v najlepši rasti.

Na cesti sem srečal posestnika ravno kar omenjenih njiv in travnikov. Z zadovoljstvom je ogledoval, kako lepo je vse rastlo in zorelo. Vprašam ga: „Zakaj neki je tolika razlika med vašim in sosedovim poljem? Ali je vaše res toliko bolj rodovitno?“ — Kmet Poljanec mi odgovori: „Pred štirimi leti niso bile moje njive in travniki nič boljši od sosedovih. Nekoč pa obiščem na Gorenjskem svojega strica. Tu sem videl, kako je vse lepo rastlo. Zavidal sem mu njegovo rodovitno polje. On me pa pouči, da si je izboljšal njive in travnike sam in sicer z umnim kmetijstvom. Marsikateri lep nauk sem dobil od njega. Končno me pelje v poslopje, ki ga je postavila kmetijska podružnica. Mnogovrstna kmetijska orodja sem videl tu. Ogledal sem tudi vrt kmetijske podružnice in nekatere umno obdelane njive in travnike.

Stric me pouči, koliko dobička daje poljedelstvo ob umnem kmetovanju. Ni se čuditi, da sem si želel srčno, da bi izboljšal tudi jaz svojo kmetijo. Ker sem se ravnal po stričevih naukih in sem rad sprejemal nasvete strokovnjakov iz „Kmetovalca“ in iz knjig, ki jih izdaja „C. kr. kmetijska družba v Ljubljani,“ sem dosegel to, kar sem najbolj želel in to je, da imam sedaj lepa polja in lepe travnike.

Kako je bilo na polju prvega kmeta? — vse pritlikavo in klavarno. Česa se je bal kmet? — da še za seme ne bo pridelal, kamoli za druge potrebščine. Kako je bilo na polju kmeta Poljanca? — bujno in vse v najlepši rasti. Sta imela kmeta blizu skupaj polje? le kakih 100 m narazen. Je bila prvotna zemlja drugega kmeta boljša, kakor prvega? — ne. Kdo nam to dokazuje? — kmet Poljanec sam, ki pravi, da pred štirimi leti njegove njive in travniki niso bili boljši od sosedovih. Zakaj pa je imel kmet Poljanec sedaj tako lepo polje? — ker se je učil pri stricu umnega kmetijstva. Kako mu je stric znal vzbuditi zanimanje za umno kmetijstvo? — peljal ga je v poslopje kmetijske podružnice, razkazal orodje, pokazal nekatere umno obdelane travnike in njive in ga poučil v dobičku, ki ga prinaša umno kmetovanje. Se je li kmet Poljanec ravnal po stričevih naukih? — da. Kako? — rad je sprejemal nasvete strokovnjakov v kmetijstvu in bral in se učil iz knjig, ki jih izdaja „C. kr. kmetijska družba v Ljubljani“. Je imel dobiček od tega? — da, saj je znano, da dobra setev obeta bogato žetev. In kjer je dosti pridelka, je tudi dosti dobička.

Podavanje II. del.

V minulih časih je kmet že še lahko izhajal. Zemlja še ni bila tako izčrpana, bilo je manj ljudi in vsled tega tudi manj potrebščin. Tudi še ni bilo toliko vrst plevela in ne v taki množini. Poljske rastline so vsled tega imele dosti prostora, zraka in svetlobe in so se zaradi tega tudi

lepše razvijale. Pridelki, izdelki, delavci, zemljišča so danes skoraj za $\frac{2}{3}$ dražja, nego v minulih časih. Iz lastne izkušnje govorim, da sem šele pred petimi leti plačal delavcu na vrtu 80 v brez hrane, a danes zahteva po 1 K 20 — 1 K 40 v, zraven pa še pijačo in hrano. Njivo, katera je vredna danes 2000 K, bi jo bil kupil pred kakimi dvajsetimi leti lahko za 600 K. Jasno je torej, da ima naš kmet dandanes jako težavno stališče za svoj obstanek. Temu je pa kriva v prvi vrsti nedostatna izobrazba našega kmeta. Naš kmet si ne zna svojega stanja izboljšati. Komaj je dovršil ljudsko šolo, pa še to dostikrat prav slabo, pa že misli, da to zadostuje za njegovo kmetovanje. Za tako važen stan, kakor je kmetiški stan, se je pač treba bolje pripravljati in več učiti. Oglejmo si Češko in Švico. Prva je znana kot najbolj imovita kronovina v naši Avstriji. Izvemši druge ugodnosti, je tu poljedelstvo na najvišji stopnji. Češki kmet je izobražen. Otroci morajo hoditi do 14. leta v vsakdanjo šolo. Veliko kmetiških sinov obiskuje srednje šole in vrhutega še posebne kmetijske šole. Kako velika je torej razlika med našim in češkim kmetom! —

Švica pa je poleg umnega kmetijstva svetovno znana zaradi umne in napredne živinoreje. Tudi švicarski kmet se mora poprej mnogo učiti, da postane razumen in izobražen gospodar.

Da bi se v našem kmetu vzbudilo več zanimanja za umno in napredno živinorejo in da bi se ga prepričalo, koliko dobička bi imel od nje, je napravila „C. kr. kmetijska družba v Ljubljni“ l. 1904. desetdnevno poučno potovanje v Švico. Udeležilo se ga je 39 gospodarjev in posestnikov slovenskih dežel. Tu so udeležniki videli, kako zida švicarski kmet svoje hleve, kako oskrbuje travnike in pašnike, kako redi svojo živino in kako uporablja njene pridelke.

Ako kmet dandanes na svoji zemlji ne zna proizvajati več, nego so njegovi predniki, ne bo mogel izhajati. Zato

je treba pri dobrih gospodarjih veliko opazovati in se po njih nasvetih ravnati. Prebirati je časopise in knjige, ki jih izdaja „C. kr. kmetijska družba v Ljubljani“ in katere so spisali v kmetijstvu izkušeni in učeni možje.

Kmet pa mora znati prodati. To mu olajšujeta „Zveza slov. zadrug“ in „Zadružna zveza v Ljubljani“, kateri urejujeta in pospešujeta prodajo kmetiških pridelkov.

Imamo pa tudi na Kranjskem zavod, v katerem se kmetiški sinovi izobrazujejo v umne kmetovalce t. j. „Kmetijska šola na Grmu pri Novem mestu“. Kmetski sin, ki je dobro dovršil ljudsko šolo, seveda še boljše je, če je hodil v meščansko šolo ali v nekoliko razredov srednjih šol, lahko vstopi v ta zavod. Tu se poučuje poleg branja, pisanja in računanja v vseh strokah kmetijstva. Navadi se vsega, kar je umnemu kmetu neobhodno potrebno. Dobi pa tudi podlago, da knjige in spise, ki so namenjeni umnemu kmetijstvu, lahko razumeva in se tako v naobrazbi lahko izpopolnjuje. To šolo vašim roditeljem toplo priporočam.

Pokazati vam hočem že prej omenjeni časopis „Kmetovalca“. (Dobava tega lista, cena in vsebina se pojasni.)

Dalje vam pokažem tu nekaj knjig kmetijske stroke, katere izdaja „C. kr. kmetijska družba v Ljubljani“. Imenujejo se le nekatere knjige. Njihov namen se pojasni, potem pa se učencem izposodi z naročilom, da bodo v prihodnjih urah pripovedovali, kar so čitali.

Povzetek. Iz vsega, kar sem vam danes povedal, je razvidno, da mora dandanes kmet umno kmetovati, če hoče izhajati. To pa stori lahko le tedaj, če je izobražen. Dobra šola, opazovanje pri umnih kmetovalcih, prebiranje knjig in časopisov kmetijske stroke, so pa predpogoji prave kmetijske izobrazbe.

Otroci, zima je pred durmi. Čas, v katerem je dana kmetu prilika, da premišljuje, kako bo v prihodnje boljše gospodaril. Prosite roditelje, da se naročijo na „Kmetovalca“ in si nabavijo potrebnih knjg za umno kmetijstvo.

Če sami ne znajo brati, prebirajte jim vi in prepričali se bode te vi in vaši roditelji v kratkem času, da je bilo to vašemu kmetijstvu v največjo korist in da se uresničijo besede prvega slovenskega pesnika Valentina Vodnika, ki se glase:

„Kranjc, glej tvoja zemlja je zdrava,
za pridnega lega nje prava;
išče te sreča, um ti je dan,
našel jo boš, ak' nisi zaspan“.

Janko Cvirn — Leskovec.

20. Umna uporaba mleka.

Učna slika za ponavljalno šolo s skioptiškimi slikami.

Naši prastari zemljani niso poznali poljedelstva. Potikali so semintja ter lovili divje živali, katere so jim dajale vsega, česar so potrebovali. Človek je bil tedaj lovec. Kasneje je postal pastir. S svojo živino je potoval od kraja do kraja in iskal tečne paše. V slabem vremenu jo je varoval, kakor je mogel in znal. Počasi se je človek poprijel poljedelstva. Pri poljedelstvu pa je šele uvidel, kako koristna mu more biti živina. Zaraditega se je brigal zanjo bolj, nego prej. Poljedelstvo je toraj pravi začetek živinoreje. Razumna živinoreja pa je najboljša podlaga kmetijstvu. Ona mu daje raznotere dohodke.

Kateri so ti? (Meso, koža, mleko, gnoj itd.)

Pogovorimo se nekoliko o mleku. Kdaj ima krava največ mleka? — Čemu? — Ali pa ima več mleka, nego ga porabi tele? — Kam denemo pomolzeno mleko? — Kakšno pa je pomolzeno mleko? — Se pa dolgo tako obdrži, kakor je bilo, ko smo ga pomolzli. — (Se skisa.) Kdaj pa se skisa sosebnó hitro? — Kakšen okus pa dobi tedaj mleko? — Je še tekoče? —

Zapomnite si to! ... O tem bomo še govorili. V mleku se je izvršila neka izpremema.

Kaj pa opazimo na vrhu kislega mleka? — Od kod pa je prišla smetana? — Kako pa, da se je dvignila iz njega? — Kakšna mora biti? — Kam pa denemo smetano? — Včasih jo naberemo več skupaj in jo denemo v pinjo, da napravimo surovo maslo (puter). (Pokaže se pinja.) S pripravo (drogom) medemo smetano, da se strdi v surovo maslo. Kaj pa potem s surovim maslom? —

O mleku vam hočem povedati še marsikaj novega. Vse vam hočem pojasniti s slikami, da boste mleko prav izpoznali in uvideli, kako ravnamo z njim pravilno.

Skioptikon.

Slika vam kaže kapljico kravjega mleka pod mikroskopom. (Mikroskop je priprava, s katero povečamo kako stvar mnogokrat.)

Mleko ima v 100 delih (recimo v 100 l) 87 delov vode, $3\frac{1}{2}$ dela tolšče ali maščobe, dobre 3 dele sirnine in skoro 5 delov mlečnega sladkorja. (Od todi sladkost mleka.)

Tolšča je razpostavljena v obliki prav majhnih kroglic.

Pri posnetem mleku jih ne vidimo, ker so se dvignile v smetano.

Naše življenje, življenje živali in rastlin pa obdajajo v neki meri v zraku bakterije ali prav majhne glivice v velikosti $\frac{1}{1000}$ (tisoč jih gre na 1 mm).

Na ta najnižja (organična, rastlinska) bitja niti ne mislimo, ker nas nič ne nadlegujejo. Pač nam delajo včasih nekatere preglavice, ker povzročajo nalezljive bolezni kakor: davico, škrlatinko, tifus itd. Nekatere imajo obliko majhnih palčic brez udov. Na ugodnem prostoru se množe zelo urno, da se hitro delijo ali cepijo, zato jih imenujejo učenjaki glivice cepljivke. Take glivice se pokažejo takoj na kakem ločenem rastlinskem ali živalskem delu ter povzročajo razkrojevanje ali gnitje. Take glivice (bakterije) so tudi pri mleku takoj, ko pride iz vimena po molži v posodo. Na sliki so glivice dobro vidne, ker so zelo povečane.

Ako porabimo po molži mleko kmalu, nimajo bakterije za nas nobenega pomena, če pa stoji mleko dalj časa na toplem zraku (zlasti poleti), se množijo te glivice sila hitro. Dognano je, da se more ena sama glivica v eni minuti razmnožiti na 16 milijonov enakih bitij. Na račun življenja teh glivic se spremeni mlečni sladkor v mlečno kislino, pravimo, mleko je sklislalo. To se godi tem hitreje, če se poviša toplota na 30° do 40° C. Pri tej stopinji se množe bakterije najživahnejše.

Pri segrevanju pod 16° C ali pa segrevanju mleka na 40° C pa se skoro nič ne množe.

Ko poznamo življenje in delovanje gliv, nam je jasno, kaj se godi in kaj se mora zgoditi z mlekom. Pomniti je tudi, da vzame mleko vsako nesnago in vsak duh nase. Zaraditega je treba pri mleku največje snage. Skisano mleko ali nesnažne posode povzročajo, da se drugo mleko hitro pokvari t. j. izkisa.

Poleg navadne uporabe mleka uporabljamo tudi njegovo tolščo (smetano) za surovo maslo. Ako stoji (kakor smo že omenili) mleko mirno na kakem prostoru v posodi, dvignejo se tolščine kroglice, ker so iste lažje od mleka, na površje. To je smetana. Ta se mede v pinji. Pri trajnem premikanju se združujejo tolščne kroglice vedno bolj. Končno se sprimejo v kepo, ostale snovi pa se izločijo v podobi pinjenca. Tako dobimo surovo maslo.

Podoba kaže kapljico smetane po petminutnem pinjenju.

Nadaljnih 10 minut so deli smetane v kapljici še bolj gosto združeni.

Predno se združijo maščobne kroglice v kepo (puter), kaže ta slika.

Brez skioptikona.

Taka je uporaba mleka v majhni množini v domačem gospodinjstvu.

Marsikje, zlasti na planinah, kjer imajo mnogo krav molznic, pa imajo mleka mnogo več, nego ga rabijo za domačo potrebo.

Švicarske krave imajo po odstavi teleta 15, pa tudi 20 do 30 l mleka na dan. Zato so se posestniki v takih krajih združili in znašajo mleko skupaj ter ga potem spravljajo v denar. Kako pa? — Pomislimo malo! . . . Vzemimo kako veliko mesto n. pr. Trst, Dunaj itd. Ali imajo tam krave? — Rabijo mleko? — Vidite, v taka mesta pošiljajo mleko, kjer ga redno pa dobro prodajajo. Kaj pa tam, kjer ni mesta blizu? — Moremo mleko tudi v daljavo pošiljati? — Po železnici? — — Tudi to se vrši. A o tem bomo še govorili.

Vendar včasih ne kaže pošiljati mleka drugam. Kaj pa potem? — (Surovo maslo, sir.)

Kako pa imenujemo podjetje, ki se peča z razpošiljanjem mleka, pridelovanjem surovega masla in izdelovanjem sira? — Gotovo ste že slišali! To so mlekarne. Mnogo jih že imamo v Avstriji. Samo na Kranjskem jih je 83.

Pa stopimo v kako mlekarno in pogledjmo, kaj se godi v njej, kako ravnaajo tam z mlekom. —

Skioptikon.

Sirar, ki vodi vse delo v mlekarni, nam bode rad pokazal in razložil najimenoitnejšo pripravo v mlekarni. Slika nam kaže najimenoitnejšo pripravo posnemalnik (separator ali mlečno centrifugo).

Ako bi hoteli posnemati mleko v mlekarnah tako kakor se to godi pri nas doma, potrebovali bi preveč prostora, pa tudi časa. Pri navadnem posnemanju ostane tudi dosti toščke v mleku. Mlekarne niso mogle nič kaj napredovati, dokler niso znašli to važno pripravo. Mleko, segreto na 30° do 50° C, teče najprej v zgornjo posodo nad posnemalnikom. Kolo stroja se enakomerno suče 60 krat v eni

minuti in glej, stroj deluje izborno. Posneto mleko teče skozi eno, a smetana skozi drugo cev, vsako v svojo posodo. Taka smetana, ozima surovo maslo, je okusnejše, nego ono, ki smo ga dobili potem kisanja.

Ti separatorji imajo razna imena. V Avstriji so posebno znani z imenom „Alfa separatorji“.

Po velikosti morejo posneti v eni uri 100 do 2000 l mleka.

V večjih mlekarnah je združen posnemalnik z drugimi stroji. Vse pa žene parni stroj.

Kako je urejen posnemalnik znotraj, je težko opisati. Vemo že, da je tolšča lažja od mleka. Vsled vrtenja se loči specifično težje mleko od tolšče in odteka skozi cev. A smetana ostaja v sredi stroja, ker je lažja, in teče skozi drugo cev.

Navadne glivice, o katerih smo že govorili, ki bi začele delovati za kisanje mleka, pa se zadrže dolgo, ako postavimo mleko takoj v hladen prostor (pod 15° C).

V mlekarni pa to ni lahko doseči, zlasti poleti ne in pa ker dohaja mleko od raznih krav.

Zato vidimo v mlekarnah tudi hladilnike.

Hladilnik je posoda, ki ima odtočno cev izpeljano od enega do drugega konca tako, da teče mrzla voda po vodoravnih ceveh navzgor, a mleko po zunanji strani cevi navzdol. Pri tem se mleko tako ohladi, da prihaja iz hladilnika na 6° pa tudi na 2° C ohlajeno. To je važno. Pri taki nizki toplini nimajo glivice nikakega razvoja. Mirujejo popolnoma. Mleko, kakor surovo maslo, je potem trpežnejše, toraj za daljno razpošiljanje sosebnostno izposobno.

Predno pride mleko na ohlajevalnik, se tudi pasteurizuje (zdravnik Pasteur) t. j., ogreva se v posebnem kotlu na 70° C. V taki toplini se uničijo glivice, ki bi povzročale kisanje mleka, a tudi druge zdravju škodljive glivice poginejo. Na Nemškem smejo dajati iz mlekarn le

tako mleko. Da je to zdravo, umljivo je samo ob sebi. Za mesta in bolnišnice je to sosebeno važno.

Tudi za izdelovanje trpežnega surovega masla rabijo pasterizovano mleko, a potem uporabljajo umetne nasade bakterij, da store smetano pravilno kiselkasto.

Ozrimo se še nekoliko po mlekarni.

Slika nam kaže pinjo, ki je sodu močno podobna. Nasajena je v sredi na vodoravno os, da se da sukati. Imenuje se „Viktorija pinja“.

Znotraj ima nekaj predelov, da udarja smetana krepko in enakomerno zdaj ob eno, zdaj ob drugo dno. Eno dno moremo odpreti, da se lahko zrači, snaži in priročno rabi. Smetana mora imeti pri pinjenju kakih 15° C toplote in ostane v pinji 20 minut. Pinje ne smemo napolniti nad tretjino.

Iz pinje pazljivo vzeto surovo maslo pride na gnetilnik. V večjih mlekarnah vrti in tlači (gnete) počasi poseben stroj, neko železo okrog velikega krožnika. Voda, ki se ožema iz putra, odteka pri luknjicah v cev in po tej v posebno posodo.

Slika nam kaže vgnetenno surovo maslo na gnetilniku.

Nekatere mlekarne se pečajo samo z izdelovanjem surovega masla, ki se proda kaj lahko. Druge pa izdelujejo sir, kar pa vam bom razložil v eni prihodnjih ur.

* * *

Stopimo le še v mlekarno na Dunaj, ki je po poročilih izvedencev ena izmed najlepših in najboljše urejenih na svetu. Ta mlekarna porabi na dan 70.000 l mleka, na leto pa 25.000.000 litrov. Vsa oprava je veljala 2 milijona kron. Ima 550 delavcev in okrog 500 ljudi, ki razvažajo po mestu mleko v prodajalne. Pri tem je v porabi 160 konj in 100 velikih voz.

Dva ravnatelja imata na leto po 24.000 K plače.

Zadružniki so zavezani dajati vsak dan vsaj po 100 l mleka. Dajo ga pa po 1000 in še več. Udje so tudi posestva cesarske hiše.

Liter mleka plačujejo udom poprečno po 18 h l. Navadno pa ne plačujejo mleka na liter, temveč po tolšči. Za to rabijo posebno pripravo butirometer imenovano, ki določi, s pomočjo žveplene kisline, natančno množino tolšče v mleku.

Del take preizkuševalnice kaže slika.

Kaj veliki in lepi so prostori na dunajski mlekarni za izdelovanje surovega ali čajnega masla.

Spredaj vidimo takoimenovane „holštanjске pinje“. Pokrov pokrije tako popolnoma in tako tesno vso posodo, da ne pride zrak zraven.

Na videz je vse umetno, pa se rabi vendar prav preprosto. Tu gonijo pinje jermeni parnih turbin.

Povsod vlada največja snažnost. Delavci so prav pogostokrat preiskani po zdravnikih, ker mleko vzame nase kali raznih bolezni. Tudi pri zadružnikih (posestnikih) mora biti vzorna snaga in red.

Slika nam kaže končno prejemanje mleka ali mlečno nabiralnico pri dunajski mlekarni. Mleko sprejemajo v pocinjenih, dobro zaprtih posodah ali vrčih po 20 l vsebine.

* * *

Videli ste, kako se ravna z mlekom umno. Mlekarstvo se pri nas še le razvija. A je na zdravi podlagi. Upajmo, da nam pomaga k blagostanju!

Andrej Škulj — Tržišče.

21. Korist sadjarstva.

(Obiranje, shranjevanje, odpošiljanje in uporaba sadja.)

Učila: Vejica s sadjem, obiralnik, razno obrano sadje, sadjevec, sadni kis, suho in vkuhano sadje, košarica in sodček napolnjena s svežim sadjem, polica za shranjevanje sadja.

Podavanje: Lansko in že tudi prejšnja leta smo se učili pomnoževati in požlahtnjevati različno sadno drevje. Nabirali smo peške, jih shranjevali in sejali. Presajali smo divjake, požlahtnjevali, sadili, obrezavali drevesca v drevesnici in na stalnem mestu, obirali razno škodljivo zalego, gnojili drevju ter obirali zrelo sadje. Zakaj pa vse to? Zaraditega, da bo nam, kakor vse drugo znanje, tudi to donšalo nekoč brez posebnega truda in skrbi obilo lepih dohodkov in veselja. Danes se hočemo pomeniti, če nam sadjarstvo res kaj koristi. Gotovo! To izprevidite deloma že sedaj sami. Saj vem, da ljubi vsak izmed vas lepo dišeče zrelo sadje. A še večjo korist boste izpoznali, ko dorastete in boste gospodarili sami. Poslušajte, kaj je že rajnik škof A. M. Slomšek povedal o tem: „Kdor drevje sadi, denarje na obresti polaga za prihodnje čase; zakaj vsako rodovitno drevo je gotov denar, ki iz zemlje cvete!“ — To trditev nam kaj lepo potrjuje sledeča povest: „V neki vasi je živel ubožen, a pošten in pameten kmet, ki je, ležeč na smrtni postelji, poklical svojega edinega sina k sebi in mu rekel: „Umr! bom. Obširnega posestva in suhega zlata ti sicer ne zapuščam, a zapuščam ti zaklad, ki je zakopan pod našo suho hruško na vrtu. Ko umrjem, idi in ga izkoplji, ter ga pametno uporabljaj in nikedar ne boš trpel pomanjkanja.“ Oče res umrje. Sin gre ponoči na delo in išče vso noč, a ne najde ničesar. Ves obupan in užaljen potoži gospodu učitelju, kaj se mu je pripetilo. Gospod učitelj je takoj razumel pokojnikovo oporoko. Zaraditega potolaži mladeniča rekoč: „Tvoj pokojni oče res ni imel veliko premoženja, a

imel je zdrav razum in blago srce. Hotel te je osrečiti, a ker se je morda bal, da ne bi ti poslušal njegovega nasveta, poizkusil je na ta način in dobro se mu je posrečilo. Glej, dam ti prihodnjo pomlad najlepše drevesce iz našega šolskega vrta in vsadi ga v izkopano jamo. Videl boš, da ti kmalo prinese obresti in za temi tudi kapital izkopanega zaklada.“ Mladenič uboga. Kmalu mu začne drevesce roditi in donašati bogate dohodke. Sedaj je oporoko pokojnega očeta rad marsikomu povedal. Sosedu so ga poslušali in pridno sadili drevje ter tako preskrbeli sebi in svojcem obilo zakladov. Ta vas naj bi bila v izgled in izpodbujo tudi nam in mnogim drugim po naši lepi slovenski domovini. Ako potujemo po naših krajih, opazimo z žalostjo, da je sadjarstvo zanemarjeno še marsikje, da je še celo na slabšem, kot je bilo v prejšnjih letih. Staro drevje, katero so zasadili naši pridni pradedje, usahnjuje ali pa gineva še na žalostnejši način. Morda ste že slišali, ali celo sami videli, da je zanikrni in lahkomišljen posestnik, mesto da bi si pravočasno preskrbel drv za zimo, posekal v hudi stiski na vrtu dobičkonosno, še zdravo sadno drevo in ga porabil za kurjavo. Orehova in črešnjeva debela prodaja za slepo ceno brezsrčnim in brezvestnim prekupcem in mali izkupiček zapravi morda tuintam celo s pijančevanjem. O, kolika škoda! Koliko je še po Slovenskem prazne ali pa z ničvrednim grmovjem poraščene zemlje! Tu bi lahko rastlo še marsikatero rodovitno drevo, ki bi donašalo lepe dohodke in odvrčalo lakoto in revščino. Toda ljudje so dostikrat sami krivi revščine. Kaj radi se izgovarjajo, da si ne morejo pomagati iz tega ali tega vzroka. Vam je sedaj znano, kako si pridobimo premoženje na lahek način. Če se tudi vam ne bo godilo bolje, boste krivi sami! V izgled naj nam bodo drugi narodi kakor: Francozi, Angleži, Nemci zlasti pa Holandci. Koliko so ti pred nami! — Vsako ped zemlje izkoriščajo. Vsak kotic uporablja. Nikjer ne puste praznega prostora. Celu ob cestah imajo drevorede iz sadnega

drevja. Kako prijetno je popotovati po takih krajih! Tu je dovoljeno vsakemu, da si utrga sočni sad. In nikomur ne primanjkuje zaraditega česa.

Pomenimo se sedaj, kake koristi nam donáša sadno drevje. Rečem vam, da vse, prav vse, kar nam nudi sadno drevo, daje obilo koristi.

1. kamor vsadimo sadno drevo, zrahljamo in zagnojimo zemljo. Zaraditega zraste na sadovniku tudi veliko več in boljše krme. Drevesna senca obvaruje travnike pred prehudó pekočim solncem in sušo. Da pa na sadovniku lahko sušimo krmo, moramo saditi drevje v primerni razdalji. Kako? — To pa lahko vidite na graščinskih in drugih vzornih travnikih.

2. kjer je dosti sadnega drevja, se tudi kaj radi naselijo ptiči pevci in ti nas razveseljujejo od zgodnje pomladi do pozne jeseni.

3. listje nam daje steljo in gnoj.

4. posekano drevo les za kurjavo in razno opravo.

5. tudi nezrelo sadje, ki prezgodaj odpada, ni brez koristi. Osnažimo ga, denimo v kad z vodo napolnjeno in pustimo ga nekaj časa na solncu in dobili bomo izvrsten kis. Na ta način si prihranimo dosti denarja. Tudi za svinjsko krmo je uporabno tako sadje. Pripomnim, da moramo tako sadje pobirati. Zakaj v njem se skriva sadju škodljiv mrčes.

6. zrelo sadje pa uživamo sveže, suho, vkuhanó in njegov sok kot sadno vino. Vse to prav lahko tudi prodamo.

Sadja pa ne smemo spravljati raz drevje nikdar prej, nego je dozorelo. Kedaj je sad dozorel, pozna se najbolj na suhem olesenelem peclju, kateri se ne bo nikedar uvil, ako sad primemo in zavrtimo, temveč se bo vsekdar rad odkrhníl tik sadu. Ako hočemo spraviti sad raz drevo, je najbolje, da ga oberemo z rokami ali pa z nalašč za to pripravljenimi obiralniki. Vendar pa lahko ono, katero porabimo za mošt, tudi otresemo, a nikedar ga ne smemo klatiti s koli. Zakaj s tem ranimo veje, da postanejo bolne in se

posuše, ali pa odbijemo cvetne popke, kateri bi prihodnje leto rodili. Če drevo potresemo, odpade zrelo sadje itak rado. Nezrelo pustimo še pozoreti in črez nekoliko dni odpade rado. Le dozorel sad nam da dober in stanoviten sadni mošt. Obrano sadje, katero hočemo za dalj časa ohraniti, položimo na nalašč za to narejene police, v ne pregorkem in ne premrzlem kraju. To je treba večkrat pregledati in bolno odstraniti. Kako se pošilja sadje najboljše in najvarnejše po pošti in železnici, vidite v tej košarici in sodčku. (Se pokaže.)

Ako hočemo imeti res uspeh in korist, pomnoževati moramo le tiste vrste, ki uspevajo pri nas najbolj in rode obilo. Ni vsak kraj za vsako vrsto. Tudi radi kupčije moramo paziti na to, da imamo v enem kraju mnogo sadja ene vrste. Le na ta način bomo privabili kupce v naše kraje. Da bodo pa naše kupčijske razmere ugodnejše, bo umestno, ako se bomo potem, ko bomo imeli obilo sadja za prodaj, združili v skupno zadrugo in skupno prodali naš pridelek. Sicer se bomo pa o zadrugah že še kaj več pomenili. Jasno nam je sedaj, koliko nam koristi sadno drevje, za to vam kličem in polagam na srce: „Sadite in pomnožujte sadno drevje in proč bo uboštvo in pomanjkanje!“

Naloga: Korist sadnega drevja. — Sadno drevje nas obvaruje uboštvu in lakote. — Obiranje in shranjevanje sadja. — Kako napravljamo sadni mošt? itd.

Vincenc Berce — Št. Janž.

22. Čebelarstvo.

Učila: Slika s čebelami, ličinkami in satniki s satovjem. Slika preprostega čebelnjaka in panja. Raznovrstni panji in čebelarско orodje. Navadno in umetno satovje, med in vosek. Različne čebelarске knjige in „Slov. Čebelar.“

Predpogoj: Vrste in življenje čebel že znano.

Podavanje: Vsak kmetovalec in sadjerejec mora poznati svoje dobrotnike in škodljivce. Naštej nekatere živali, ki so sadjarju koristne! — ptice, krt i. t. d. Tudi žuželke in zlasti čebele so neobhodno potrebne pri sadjarstvu in sicer zaraditega, ker prenašajo, nabirajoč, cvetni prah od cveta do cveta in oplojajo s tem rastline.

Ker ste s takim veseljem gledali in pomagali ogrebat roje ter hodili ob prostem času k čebelnjaku in sem slišal marsikatega, da bi rad imel čebele, če bi le znal čebelariti in ker trdijo splošno, da je čebelarstvo najcenejša, najprijetnejša in tudi najnedolžnejša zabava ter nudi umnemu čebelarju prav dober vir dohodkov, zaraditega se hočemo danes prav nakratko seznaniti z najpotrebnejšimi znanostmi, katere mora imeti vsak čebelar, ki hoče uspešno čebelariti. Zakaj, kakor vsaka druga stroka, zahteva tudi ta precej znanja in izkušnje, če nočemo imeti pri tem izgube in jeze, temveč veselje in dobiček. Treba se je toraj vsakomur učiti; zakaj: „Komur se leni, temu ne zeleni!“

Oglejmo si najprej umno kmetijo in potem čebelorejo. Kaj mora imeti vsak dober in pameten kmetovalec? — posestvo, poslopje, živino, orodje in potrebne znanosti. Ravno tako je treba tudi čebelarju vsega tega. Ali potrebuje obširno posestvo? — ne. Gotovo ne! Treba mu je le malo prostora, na katerem postavi potrebno poslopje, katero imenujemo čebelnjak ali ulnjak. Za pašnik mu ni treba skrbeti. Saj čebele nabirajo povsod, ne da bi jim mogel kedo prepovedati. One niso škodljive, temveč koristne, kakor smo že povedali. Čebelam je dovoljen vstop tako na kmetiško, kakor na kraljevo posest. Čebelice uživajo mednarodno posest in pravo.

Kje naj stoji čebelnjak in kakšno lego mora imeti? — V prejšnjih časih so čebelarji mislili, da mora biti vsak čebelnjak obrnjen proti jugovzhodu, sicer čebele v njem ne uspevajo. Izkušnja pa nas uči, da na smeri čebelnjaka ni toliko ležeče. Da je čebelnjak le zavarovan

pred burjo in mrzlimi vetrovi s kakim primerno visokim zidom ali plotom pa uspevajo v njem čebele prav dobro. Čebelnjak ne sme stati med visokim drevjem in zidovjem. To ovira prost izlet, katerega morajo čebele imeti. Gotovo tudi ne bo nihče stavil čebelnjaka blizu svinjaka, hleva, mlake in luže ali stranišča. Tudi preblizu cest in javnih potov ne smemo staviti čebelnjakov. Dostikrat se je že pripetila nesreča. Čebelam je posebno zopern konjski pot. Dostikrat so konja opikale že tako, da je poginil. V rekah, potokih in ribnikih pogine dosti čebel, ko se težko obložene vračajo domov. Zaraditega tudi blizu teh ne postavljajmo čebelnjakov. Dim in ropot sta jim tudi zoprna. Zaraditega le proč od tovarn in kovačnic s čebelnjakom.

V bližini čebelnjaka naj bodo le bolj nizka drevesa, da ne bomo imeli preveč sitnosti z ogrebanjem rojev, ki se kaj radi usedajo ravno na vrhove dreves. Prav dobre so blizu stoječe akacije, ki niso visoke in kasneje zelene, ko je drevesna senca čebelam že ugodna in ponujajo čebelam izvrstno pašo.

Kakšen pa naj bo čebelnjak? — Ali mora imeti vsak takšen in tolikšen čebelnjak, kakor ga vidite na našem šolskem vrtu? — ne. Gotovo, da ne! Saj ima ta več, ta zopet manj panjev. Glavna stvar pa je, da ima čebelnjak dosti velik predstrešek, da varuje čebele pred prehudo vročino, sapo, snegom in dežjem. Tudi na to moramo paziti, da imamo v njem dovolj prostora, da opravljamo lahko razna dela brez ropota. Pred izletom morajo biti tla posuta s peskom ali pokrita z deskami, da se težko obložene čebele zopet lahko dvignejo ko popadajo trudne pred čebelnjakom. Drugače pa je čebelnjak lahko čisto preprost. Saj vemo, da se čebele rade naselijo v otla drevesa in skalne razpoke. Na tabli vidite čisto preprosto narisane čebelnjake. Kadar bo stavil kedo čebelnjak, naj si vselej napravi najprej načrt. Če ga ne zna sam, naj pa pride k meni ali pa naj dobi Jemševu ali Lackmajerjevo knjigo, katero je

izdala lansko in letošnje leto naša dična „Mohorjeva“ družba. Tudi vam priporočam, da postanete naročniki „Slov. Čebelarja“, ki stane na leto le 2 K in prinaša za čebelarja neobhodno potrebne znanosti.

Sedaj imamo hišo. Treba nam je pa še nečesar, kamor bomo spravili čebele. Kako imenujemo sobo, v koji stanujejo čebele? — panj. Da, panj! Čebelice so jako ponižne živalice. Prvotno so prebivale, kakor vemo, v otlih drevesih in skalnih razpokah. Ko je človek izpoznal korist medu in voska, jih je izkušal udomačiti. Odrezal je kos debelega hloda, ga zgoraj $\frac{1}{3}$ odžagal ter oba kosa izdolbel. Tu notri so se potem rade naselile in udomačile čebelice. Kasneje so spleтали panje iz slame. Kako jih pa delamo sedaj? — zbijemo deske. Iz desk naredimo lahko stoječe ali ležeče panjove, manjše ali večje, z notranjo ali brez notranje oprave. Tu vidite raznovrstne. Dobri so vsi, vendar najslabši premajhni, ker je zaradi pretesnega prostora prehuda vročina in pridejo iz njih premajhni roji. Najboljši so ti, z notranjo opravo, ker jim lahko prostor razširimo ali zmanjšamo. Vi se bode te početkom gotovo in tudi najložje pečali s čisto navadnim domačim, ali kakor pravimo, kranjskim panjem. Zaraditega ga vam hočem tudi tukaj narisati, opisati in pokazati. Obstoji iz šest $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ cm debelih znotraj in zunaj pooblanih desk. Za pokrov mu služi 70 cm dolga deska, kakor sta dolgi tudi obe stranici. Spodnja stranica je pa zaradi brade 10 cm daljša. Stranici, na katere se pribije pokrov in privije dno, sta 18 cm široki in vsaj 2 cm debeli, da se ne koljeta pri razdiranju in zbijanju. Dno naj bo privito z vijaki, da se pri odpiranju ne pokvari. Sprednja končnica naj ima 10 cm široko in 8 mm visoko žrelo. Zadnja stranica bodi tako narejena, da se lahko odpira in zapira. Širina panju je 30 cm. (Vse to si otroci tudi narišejo in zapišejo.)

Na mojih panjih vidite tudi razne slike, podobe in barve. Zakaj neki? — da je lepo. Že tudi! Toda glavno je to radi matice, da se ve ob prašenju vrniti v pravi panj.

Čebele si namreč prav dobro zapomnijo barvo in znamenja. Z drugimi panji se bodele pečali kasneje t. j. takrat, ko se priučite v kranjskih dobro čebelariti. Sedaj imamo že prostor, čebelnjak in panje. Česa nam še nedostaje? — čebel.

Kje bomo pa dobili čebele? — pri čebelarju. Ali se lahko zanesemo na vsakega? — ne. Le umen in vesten čebelar ima dobre in zanesljive čebele. Obrnili se bomo torej do takega. Vendar moramo tudi pri takih vedeti naprej, kake panje bomo kupili. Ako jih kupimo spomladi, moramo vedno vprašati, koliko je stara matica in sicer zato, ker prestare niso rodovitne in nam panj kmalo zamrje. Matica ne sme biti nad 3 leta stara. Paziti je tudi, kako čebele izletavajo. Ako so pridne in vesele ter donašajo obnožno, je znamenje, da imajo rodovitno matico. Tak panj je toraj dober. Poglej tudi zadaj v panj, ako imajo dovolj lepega satovja in snago. Na lahko jih potehtaj, da se prepričaš, če imajo dovolj hrane do prave paše. Ako kupiš prvi roj, vprašaj tudi, koliko je stara matica. Pri rojenju izleti tudi najstarejša matica, a mlajše ostanejo doma. Drugi roj ima itak mlado matico. Ako ni v bližini drugih čebel, je dobro, da vzamemo roj šele tretji dan po rojenji, da se matica sigurno oprashi ali oplodi. Kupimo vedno le močne roje, ker le od takih imamo pričakovati dober uspeh. Za začetek zadostuje eden do trije panji. Te postavite v vaš čebelnjak in pazite na red in snago in na to, da jih ne uničijo roparice t. j. miši, veše in pajki i. t. d., pa se vam razmnože kmalo. Prezimiti moramo vedno le težke panje z mladimi maticami. Slabičem bomo pa odvzeli med, da ga imamo za lastno uporabo ali po potrebi za pitanje čebel. A čebele dodamo drugam, kar ste videli tudi pri meni. Panje vzimimo v čebelnjaku samem na ta način, da jih odenemo s senom, suhim mahom ali še najbolje pezdirom, ali pa jih prenesemo v toplo klet, kjer pa morajo imeti mir pred ljudmi in miškami.

Tu vidite raznovrstno čebelarsko orodje kakor: grebljico za snaženje panja, satni nož za izpodre-

zavanje satja, čebelno kapo, s katero si zakrijemo obraz in rokavice. Najbolje je vendar, da imamo roke vedno proste, ker delamo tako spretnейše. Pika se nam ni bati, ker je celo zdravilo proti revmatizmu. Kdor se pa boji, naj si namaže roke s pelinom, orehovim listjem ali jesihom. In ne bo ga pičila čebela. Kadar nas piči čebela, izderimo želo in namažimo rano s čebulo, da rana ne zateče. Tu vidite koritce za napajanje in krmljenje, zatvornice, da zmanjšamo žrelo, kadar jih nadlegujejo roparice, vrečo za obiranje rojev in prestrezalnik za vlovljenje rojev.

To so glavna in najpotrebnejša navodila vsakemu začetniku. Ako bodete čebelarili tako, kakor smo se učili danes, videli bodete, da vam bo v veselje in korist. Še nekaj! Mnogi trde: „Če umrje čebelar, pomrjo tudi čebele!“ Res je to dostikrat, toda poiščimo vzrok. Ali menite, da res čebela ve, da je umrl gospodar? — Ne, tega ona ne pogreša, pač pa pogreša njegove postrežbe. In ker se drugi niso prej brigali za čebele, ne znajo sedaj drugzega, kot jemati jim med, a streči jim pa ne umejo. To je vzrok poginu. Zanikrnost mnogih je uzrok propada čebelarstva in zato stoji mnogo čebelnjakov praznih in opustošenih. Skušajmo toraj popraviti mi, kar so drugi zamudili, a gledati moramo, da ne ostanemo tudi mi starokopitneži, temveč da skrbimo tudi v tem oziru za napredek, kakor je potreben dandanes pač povsod. Zaraditega vam govorim z J. Stritarjem:

„Na delo, naj mraz je, naj vroče,
truditi se vsak je dolžan;
kdor delati more, pa noče,
zanj krop je predober neslan!“

Naloge: Moj čebelnjak. Kje in kakšne čebele bom kupil? Kakšno čebelarsko orodje moram imeti? Kakšen bo moj panj? Kaj sem videl danes pri uljnaku? Kako bom postal čebelar? Zakaj hočem postati čebelar?

Vincenc Berce — Št. Janž.

23. Gnoj.

Viri: I. Tomšič, „Poljedelstvo“, — Fr. Povše, „Umni kmetovalec“, — V. Rohrman, „Poljedelstvo“.

Znano vam je, da potrebuje rastlina ravno tako živeža za rast, kakor ga potrebuje živina. Čim boljše krmo daje gospodar živini, tim večjo korist ima od nje. Če pa živino slabo redi, tudi ne more od nje zahtevati kaj prida. Isto velja za rastline. Ako morajo rastline po njivah in travnikih, vsled slabega in nezadostnega živeža, le životariti, ne moremo pričakovati bogatih pridelkov.

Ko rastline požanjemo ali pokosimo, vzamemo zemlji vse tiste snovi, katere so rastline použile iz zemlje. Po vsaki žetvi ali košnji je toraj zemlja revnejša na snoveh, ki so v rastlinah. Ko bi vedno le sejali, želi in kosili, morala bi zemlja v malo letih opešati tako, da bi postala popolnoma nerodovitna. Zato je treba, da porabljeni živež zopet nadomeščamo. In to se godi z gnojenjem.

Da je gnojenje neobhodno potrebno, je utrjeno že zgodovinsko. Otok Sicilija je bil v minolih časih tako rodoviten, da je preskrboval celo Italijo z žitom. Imenovali so ga „žitno skladišče Italije“. Ker pa niso gnojili, je postala, ta poprej cvetoča dežela, sedaj popolnoma nerodovitna.

Naše planine na Gorenjskem so začele v zadnjih desetletjih pešati. To pa zaradi tega, ker jih ne gnojijo. Seveda je to skoraj nemogoče. Zakaj dohod do planin je težaven in težavno je dovažanje navadnega gnoja. Čestokrat bi ga morali nositi v koših po več ur hoda.

Kjer se primerno ozira na gnoj, tam je vse poljedelstvo na visoki stopinji. Človeški rod se množi in potrebuje vedno več. Kolikor bolj tesno stanujejo prebivalci, kolikor manj zemlje pride povprečno na enega, toliko bolj morajo paziti, da jim rodi njihova zemlja več, nego tam, kjer imajo

več zemlje na razpolago. Vse to dosežejo pa le z gnojem. Lahko tedaj trdimo, da je gnoj najdragocenejša tvarina v gospodarstvu. Zakaj po gnoju se ravna množina in kakovost letnih pridelkov. In čim več je pridelkov, tim lepši so gospodarjevi dohodki.

Ker se pa postopa s to tvarino ravno pri nas še skrajno pomanjkljivo in nezmiselno, hočem vas danes seznaniti z nekaterimi važnejšimi pravili o postopanju z gnojem. Tako boste, če ne že zdaj, pa vsaj pozneje, ko postanete samostojni gospodarji, vedeli ravnati z njim. In tem potem si boste v gmotnem oziru mnogo pridobili.

Z besedo „gnoj“ ali „gnojilo“ razumemo vse tiste tvarine, s katerimi vzdržujemo zemljo rodovitno, ali jo pa v rodovitnosti izboljšujemo.

Vsa gnojila delimo v dve vrsti, namreč:

1. v glavna ali popolna gnojila. Ta imajo vse potrebne redilne snovi v sebi, kakor: hlevski gnoj, gnoj-nica, kompost, stranišni gnoj i.t.d.,

2. v pomožna ali nepopolna gnojila. Ta obstoje le iz nekaterih redilnih snovi n. pr.: pepel, gips, kostna moka i.t.d.

Danes vas bom opozoril le na nekoliko glavnih gnojil.

Kadar govorimo o gnoju, imamo navadno v mislih hlevski gnoj. Pri nas pozna in rabi večina gospodarjev sploh le ta gnoj. Hlevski gnoj rastlinam še najbolj ugaja, ker ima v sebi vse potrebne snovi za živež rastlinam in ker najbolj ugodno vpliva na rodovitnost zemlje. Z njim se zemlja še najhitreje izboljša in z njim se najbolj pomnoži črna prst v zemlji. Zato je vobče tudi najboljši. Žal, da se ravna s tem gnojem še jako napačno.

Pri nas se brigajo gospodarji za gnojišča pre malo in kaj radi puščajo gnoj na njih v nemar. Puščajo, da izpira dež najboljše snovi iz gnoja. Nekateri še celo napeljujejo gnojnico iz dvorišč, ne vedoč, da izgube v odpeljani gnoj-nici ravno tiste snovi, zaradi katerih je treba rastlinam gnojiti.

Po dežju izprani gnoj prepeka še solnce tako, da vozijo na njivo samo suho steljo. Da tak gnoj le malo zaleže, je jasno.

Tako ravnanje z gnojem je zelo napačno. Poglavitni vzrok takega slabega ravnanja pa je ta, ker ne poznajo gnoja po vrednosti njegovih sestavin. Ko bi vedeli, kako dragocene so snovi, ki se na ta način poizgube iz gnoja, bi gotovo ravnali bolj skrbno z njim.

Da boste vedeli ceniti vrednost skrbnega ravnanja z gnojem, povedati vam hočem najprvo, kako je gnoj sestavljen.

Hlevski gnoj obstoji iz blata, scalnice in stelje. Blato ima v sebi veliko fosforove kisline, scalnica pa dušika in kalija. Fosforne kisline je v zemlji prav malo, rastline pa je veliko potrebujejo, sosebnó žito in sočivje. Ko bi te kisline ne dajali zemlji z gnojem, bi v zemlji kmalu pošla in pridelavali bi le malo slabega žita in sočivja. Dušik dobijo rastline v podobi amonijaka (To je oni duh, ki pri gnoju vdari tako hudo v nos.) in soliterne kisline. Ti dve snovi pa se napravljata le iz gnjijočih rastlinskih in živalskih tvarin, torej iz gnoja. Rastline rabijo tudi kalij, ki ga v zemlji kaj rado nedostaje. Kalij rabijo največ one rastline, ki imajo dosti listja, kakor: krompir, pesa, repa, zelje i. t. d.

Iz tega razvidimo, da dobimo najboljši gnoj, če se meša blato s scalnico. Vrednost gnoja pa je odvisna še od krme (Čim boljša je krma, tem boljši je gnoj.) in od stelje. Steljo sicer rabimo za to, da ima žival mehko, suho in toplo ležišče. Potrebujemo pa jo tudi, da se z njo pomeša gnoj in nam olajša ravnanje z njim. S steljo izboljšamo gnoj in povečamo njegovo množino. Važna je pa tudi, ker vpija gnojnico in pomaga, da gnoj prehitro ne gnije.

Za nastiljanje rabimo razno slamo, listje, praprot, rešo, žaganje, mah, smrečje i. t. d.

Najboljša stelja je slama, ker popije največ gnojnice in daje gnoj, ki rahlja težko zemljo najbolj. Kjer rabijo gospodarji slamo za škopo, krmo i. t. d., tam nastiljajo z listjem in drugim. Listje in praprot je tudi še dosti dobra

stelja. Resa je slaba, ker je trda in ne vpija gnojnice. Isto velja o žaganju in mahu, ki se rabi le v sili. Tudi smrečje in brinje je slaba stelja. Kjer pa se rabi, naj se tak gnoj porabi za težko zemljo. Sploh velja: čim boljša je stelja, tim boljši je gnoj.

Različna živina daje različen gnoj. Za nas so pglavitni: goveji, prašičji in konjski.

1. govejega gnoja se pridela največ, zaraditega ga imenujem na prvem mestu. Ta gnoj rabimo za vsako zemljo in vsako rastlino. Goveji gnoj je bolj voden in mrzel, zato se počasi razkraja in deluje počasi. Dobro je, če ga mešamo s konjskim gnojem.

2. prašičji ali svinjski gnoj se sploh malo ceni. V primeri z drugim gnojem je najbolj voden in mrzel ter ima najmanj dušika, zaraditega ga moramo mešati z drugim gnojem. Ako se rabi sam, naj se rabi le za vročo, peščeno zemljo. Gnoj pitanih prašičev je nekaj boljši, ker taki prašiči dobe dobro krmo.

3. konjski gnoj je v primeri z govejim in svinjskim najbolj suh, ali kakor rečemo vroč in se v kupu močno segreje. Bogat je na dušiku, zato se rad in hitro razkraja. Pri razkrajanju mu uhaja dušik v podobi amonijaka. V nemar puščen konjski gnoj izgubi kmalu svojo vrednost. Gospodarji pravijo, da zgori (se vname). Konjski gnoj je dober za težko in mrzlo zemljo. Rabijo ga vrtnarji za takozvane gorke grede.

Kakor sem omenil že prej, se pa dobrota gnoja ravna tudi po krmi. Čim boljšo krmo ima živina, tem boljši gnoj nam daje.

Zdaj, ko poznate vrednost gnoja, nekoliko o ravnanju z njim.

S hlevskim gnojem moramo ravnati tako, da se blato in scalnica dobro pomešata s steljo in da se ne izgubi čisto nič gnoja. Sosebno lahko se nam pogubi gnojnica in amonijak, torej tiste snovi, ki so najvažnejše v gnoju. Rečem

lahko, da je hlevski gnoj za rastlino, kar je krma za živino. Dobro posušeno, sladko seno, tekne vsaki živini. Po dežju izprano in pokvarjeno seno pa ni dosti prida. Ravno isto velja za gnoj. Dobro napravljen gnoj izda veliko. Malo pa izda gnoj, katerega je izpiral dež in ga prepekalo solnce. Pri nobeni stvari ne greše naši gospodarji bolj, nego pri gnoju. Ako gremo od vasi do vasi, prepričamo se lahko povsod o tem. Povsod vidimo, da se gnoj pušča v kupih, kakor se je izmetal iz hlevov in da se gnojnica odteka po potih in cestah. Slišali ste, da je scalnica jako važen del gnoja. Gnojnica je pa še več vredna, ker ima v sebi še one snovi iz gnoja, ki jih je raztopila v sebi. Velika škoda je torej, če gospodar pusti, da mu gnojnica odteka. Toda žal, gospodarji tega ne izprevidijo.

Kako je toraj postopati z gnojem?

Vedeti morate, kako se umno ravna z gnojem 1. v hlevu, 2. na gnojišču in 3. na njivi.

Že v hlevu je skrbeti, da se ne poizgubi nič gnojilnih tvarin iz gnoja. Tla morajo biti neprodorna, sicer ponikava scalnica v zemljo. Taka tla se naredo iz gline, če se zbije ta na debelo z batom v tla. Premožnejši gospodarji naj bi napravili tlak in ga zamazali s cementom. Morda taka tla ne bi stala več, nego ona iz desek, ki so jako neprimerna. Tla iz desek puščajo scalnico skozi špranje v zemljo, veliko pa je še same popijejo. Vsa ta scalnica je za gnoj izgubljena. Razen tega začne lesen pod kmalu gnjiti in preperevati, vsled česar se tvorijo razni, zdravju živali škodljivi plini. Tudi ne trpi dolgo in ga je treba nadomestiti zopet z novim, kar pa je v zvezi z velikimi troški. Glinasta tla je treba večkrat popraviti ker se v njih napravijo od živine kotanje, v katerih bi gnojnica zastajala. Tla naj vise proti gnojišču in sicer zato, da se scalnica, kolikor je ne popije stelja, odteka v zato napravljeni žleb in po tem v gnojnično jamo.

Hlevski gnoj bi se ohranil še najbolj, če bi ga pustili toliko časa v hlevu pod živino, dokler ga ne rabimo. Pri

tem načinu bi stelja popolnoma popila scalnico. Živina bi gnoj dobro shodila in stlačila in vsled tega bi se razkrajal gnoj počasneje. Ker je toplota v hlevu enakomerna in ker bi bil gnoj v hlevu zavarovan pred vetrovi in dežjem, vršil bi se razkroj gnoja enakomerno in pravilno. Za tako spravljanje gnoja pa potrebujemo visokega hleva, dobrih prezračil (ventilacij), premičnih jasli i. t. d. Vsega tega pa pri nas nimamo. Naši hlevi so dosti prenizki, pretesni in že pri sedanjem ravnanju prezaduhli in presoparni.

Pri nas zaraditega gnoj ne sme ostati dolgo v hlevu. S tem bi se škodovalo živini. Iz gnijočega gnoja nastala ogljikova kislina in amonijak škodujeta namreč zdravju živali, sosebno očem in pljučam.

Iz hleva spravljamo gnoj na gnojišče.

Največjo škodo trpi gnoj na takih gnojiščih, kakor so pri nas. Če hočemo ravnati z gnojem na gnojišču pravilno, je treba predvsem dobrih gnojišč. Za gnojišče je treba izbrati pripraven prostor, kateri se naj priredi po sledečih pravilih:

1. tla gnojišča morajo biti za gnojnico neprodorna. Napravijo se tako, kakor tla v hlevu. Da ne more kapnica ali dežnica dotekati na gnojišče in izpirati gnoja, je treba gnojišče obzidati z nizkim zidom, ali pa napraviti ob gnojišču jarek, po katerem odteka dežnica.

2. dno gnojišča mora nekoliko viseti proti gnojnični jami, da se more v njo odcejati vsa ona gnojnica, ki je ne more popiti gnoj, kadar ga zalijemo ali poškopimo.

Gnojnična jama mora biti toraj na najnižjem mestu gnojišča in popolnoma neprodorna t. j., sezidana in s cementom oblita. V njo se izteka scalnica iz hleva in gnojnica iz gnojišča.

3. gnojišče bodi blizu hleva in sicer tako, da gnoj lahko pripeljavamo in odpeljavamo z vozom. Leži naj v senčni strani, da je gnoj obvarovan pred solncem in

vetrovi. Dobro je, da ga obsadimo s hitrorastočim drevjem n. pr. divjim kostanjem, topolom ali lipo. Tako drevje odvraca vročino in vetrove. Nekateri dobri gospodarji napravijo celo streho, da varujejo gnoj pred dežjem in solncem.

4. gnojišče mora biti dosti veliko. Na eno odraslo žival se računa 5 m² prostora.

5. gnojišče naj ne bo v jami, temveč na površju. Če že mora biti, naj ne bo jama nad 1/2 m globoka.

Z gnojem na gnojišču pa je ravnati tako-le:

1. gnoj je razgrniti in poravnati po vsem gnojišču enakomerno. Kup mora biti povsod enako visok. Napačno delajo tisti gospodarji, ki zvrčajo izkidani gnoj v kupčke in jih puste potem kar tako ležati. Razgrniti po gnojišču se mora tudi posamezne vrste gnoj, ker le tako se pomeša različni gnoj dobro.

2. gnoj se mora dobro stlačiti. Prerahlo ležeči gnoj se hitro razkraja in preveč suši zaradi zraka, ki dohaja vanj. Gnoj se najbolj stlači, če ga živina shodi. Prašičev se ne sme izpuščati na gnoj, ker ga razrijejo in s tem zrahljajo. Tudi kuretnina mu le škoduje.

3. gnoj mora biti vedno vlažen, a ne premoker. Gnoj ne sme ležati v luži, kakor pri nas skoraj povsod, pa tudi ne preveč na suhem. Premoker gnoj se počasi razkraja, presuh pa prehitro, pri čemer izgubi mnogo na dobroti. Gnoj ohranimo vlažen, če ga po potrebi polivamo z gnojnico. To delo je neobhodno potrebno. Gnojnica, kolikor je ne popije gnoj, se odceja zopet v gnojnično jamo. Ob poletnem času, sosebno o vročini, je treba zalivati gnoj skoraj vsak dan. Najprimernejši čas za to je večer.

4. gnoj smemo nakupičiti k večjem 1 1/2 m visoko.

Kako pa ravnati z gnojem na njivi?

Kadar vozimo gnoj na njivo, moramo paziti sosebno na to, da ga jemljemo s kupa prav. Pri nakladanju ga ne smemo jemati najprej z vrha, kjer je še sirov in slamnat.

Če bi ravnali tako, bi bila njiva neenako gnojena, ker bi prišel na nekatera mesta le slab gnoj, na nekatera pa popolnoma razkrojen (masten). Zato je najbolje, da odrezujemo gnoj od vrha na vzdol, da se pomeša gorenja slaba plast s spodnjo — dobro in dobimo tako enakovreden gnoj.

Na njivi je gnoj razvoziti v majhne in enako oddaljene kupčke, da bo njiva povsod enako zagnojena. Napeljani gnoj je treba raztrositi takoj in enakomerno. Napačno delajo oni gospodarji, ki puste gnoj v malih kupčkih več časa ležati. Pri takem ravnanju trpi gnoj škodo. Če je suho vreme, razkraja se gnoj v takih kupčkih hitro in redilne snovi uhajajo iz njega. Če je pa deževno vreme, izpira dež kupčke. Ti puščajo potem za seboj preveč gnojno zemljo, ostali prostor na njivi pa je pognojen le s slabim, izpranim gnojem. Zaraditega vidimo, da rastejo rastline na takih krajih tako bujno, da poležejo, po ostali njivi pa le slabo.

Zaraditega je treba raztrositi gnoj takoj, pa tudi takoj podorati. Če ga že ne moremo takoj podorati, je vendar bolje, da je gnoj raztrošen, kakor pa v kupčkih. Podorati pa se mora takoj v visečih legah, kjer bi raztrešenega lahko kaka morebitna ploha odnesla na nižje prostore.

Kadar ni mogoče gnoja takoj raztrositi in podorati, kakor n. pr. v zimskem času, ko je lepa prilika za vožnjo gnoja, se mora speljati v velike kupe. Te napravimo na primernih mestih njive, odkoder ga lahko razpeljemo na vse strani. Če je njiva bolj majhna, napravimo kup v sredini. Če pa je njiva velika in dolga, napravimo dva kupa in sicer enega v prvi, enega pa v tretji tretjini cele dolgosti. Oba pa v središču širine. To delamo zaraditega, da je od kupov na vse strani enakodolga pot. Na en kup izvozimo 30 do 40 voz gnoja. Kupi ne smejo biti previsoki, k večjemu tako, kakor na gnojišču. Kupe pa moramo zadelati od vseh strani z zemljo, da nam gnojilni plini ne

izpuhte iz gnoja. Spomladi je gnoj s teh kupov razpeljati, raztrositi in kakor hitro mogoče podorati.

Drugo glavno gnojilo je gnojnica.

Gnojnica obstoji iz scalnice, deževnice in iz tistih redilnih snovi, katere je scalnica raztopila v gnoju ali jih deževnica izprala iz gnoja. Gnojnica ima v sebi vse potrebne redilne snovi za rastline. Sosebno bogata pa je na dušiku in kaliju.

Vse redilne snovi so v gnojnici že raztopljene. Rastline jih morejo sprejemati takoj v se. Zaraditega tudi vidimo, da gnojnica takoj pomaga, če z njo gnojimo že rastočim sadežem.

Gnojnica je tem boljša, čim manj ji je primešane deževnice. Ker uhaja iz gnojnice dušik v podobi amonijaka, skrbeti moramo, da je gnojnična jama vedno dobro zaprta.

Zapiramo jo na ta način, kakor vidite pri šoli zaprte greznice.

Gnojnico rabimo na več načinov in povsod nam koristno deluje. Predvsem jo rabimo za to, da polivamo z njo hlevski gnoj na gnojišču, da ostane vedno vlažen. Iz tega vzroka polivamo tudi mešani gnoj ali kompost. Za polivanje gnoja rabimo na dolgo nasajen lesen korec (kabljico) ali pa gnojnično pumpo.

Gnojnico rabimo tudi za gnojenje rastočih sadežev, deteljišč in travnikov. Izvrstno vpliva gnojnica tudi pri zelnatih rastlinah in koruzi. Najbolj se pa kaže njena korist na travnikih in deteljiščih.

Gnojnico je voziti ob deževnem vremenu, da se v zemlji pomeša z deževnico, ker bi bila sicer premočna in škodljiva. Za vožnjo rabimo gnojnični sod. Odzadaj se mu pritrdi škropilnik, da se gnojnica dobro razprši. Taki škropilniki, ki razprše gnojnico do tri metre na široko, se kupijo. Ako pa jih nimamo, zadostuje, da se k sodu pribije primerno napravljena deska, da gnojnico enakomerno razlije. Sicer pa delajo tudi kleparji preproste in cenene škropilnice.

Pri tej priliki bodi povedano še enkrat, da se pri nas ne ravna z nobeno stvarjo tako slabo, kakor ravno z gnojnico. Gospodarji, ki zmetujejo gnojnico, zmetujejo denar. Veščaki so izračunali, da je gnojnica od ene krave vredna na leto 24 K. Iz tega izprevidite, kako lahkomišno se trosi denar, če puščamo gnojnico odtekati. Gospodarji, ki imajo večje število živine, izgube na ta način na leto stotake.

Naj bi prišli naši gospodarji vendar že do pravega izpoznanja in naj bi delali prekornostne gnojnične jame. Za tako jamo izdani denar bo nosil lepe obresti. Lotijo naj se tedaj gnojničnih jam in naj ne kupujejo prej drugih gnojil, dokler niso izkoristili teh, ki se jim ponujajo doma zastonj. Gnojnico zmetavati in gnojila kupovati, to ni modro ravnanje.

Konečno še nekoliko besedi o straniščnem gnoju.

Straniščni gnoj je izmed navadnih gnojil sosešno bogat na redilnih snoveh. V sebi ima najvažnejše snovi, katerih nedostaja zemlji najbolj. Ko bi bili ljudje od nekdanj skrbno nabirali ta gnoj in ga rabili za njive, bila bi zemlja danes gotovo bolj rodovitna, nego je. Pri nas se pazi na ta gnoj še malo. Meša se navadno z drugim gnojem, ali pa se zase nastilja. Tak gnoj je sosešno dober za vrtove in zelnike, za kar se porabi tudi največkrat.

Straniščni gnoj se nabira v neprodirnih jamah, takozvanih straniščnih jamah ali greznicah. Take greznice vidite pri šoli in pri nekotikih gospodarjih v Škocijanu. Te se izpraznjujejo po potrebi.

Izkušeni gospodarji vedo dobro, koliko je vreden straniščni gnoj. Zaraditega ga skrbno varujejo. Okoličani kakega mesta n. pr. Ljubljane, ga še celo kupujejo od meščanov in vozijo na njive. Obče je znano, da ljubljanska okolica prideluje obilo in najboljše zelenjadi, sosešno zelja. Vse to jim daje lepe dohodke. Pridelovali pa bi gotovo vsaj eno tretjino manj, da ne uporabljajo tako vestno straniščnega gnoja.

Še bolje pa ravnajo z njim po drugih deželah. O Kitajcih pišejo, da imajo napravljene ob cestah in po ulicah posebne posode, kamor mora vsak opraviti svojo potrebo. Vse to zaradi tega, da se ne poizgubi dobrega gnojja prav nič. Pri-povedujejo celo, da gospodar gostom, predno odidejo, pri-nese ponočno posodo, češ, da se mu s tem, da opravijo potrebe v hiši, izkaže hvaležnost za pogostitev in se mu povrne nekoliko gostoljubnost. Iz tega razvidite, koliko cenijo drugi narodi straniščni gnoj.

„Pojdite in storite tudi vi tako!“

Opomba: Ako je le mogoče, naj se pokaže otrokom v vasi, graščini ali kjer je to mogoče, uzoren hlev, gnojišče, gnojnična jama in greznica. Ako teh ni v okolici, uporabljajo se naj pri predavanju primerne slike. Če pa tudi teh ni pri rokah, se naj vsaj nekaj riše na tablo n. pr. lega gnojišča, gnojnične jame, njiva in prostor, kamor se naj sklada gnoj na velike kupe itd., da predavanje ne bo predolgočasno in je vsaj nekaj nazornega v njem.

Ivan Benedičič — Škocijan.

24. Umetna gnojila.

Učila: Vsa umetna gnojila, o katerih se podava, je pokazati.¹⁾

Viri: Dr. R. Skazil: „Nauk o gnojilih.“ — Andr. Drogenig: „S katerimi sredstvi je mogoče kmeto-valcu pridelke svojih travnikov in deteljišč pomnožiti?“ — Dr. P. Wagner: „Düngungsfragen.“ — Vilj. Rohrman: „Poljedelstvo“. — C. kr. kmetijska družba v Ljubljani: „Kmetovalec“, letniki 1906.—1908.

¹⁾ Gnojila, kakor tudi za to potrebne slike, se dobijo pri: Landwirtschaftliche Auskunftstelle des Kalisyndikats Graz, Raubergasse, Nr. 11.

Kakor veste, potrebuje vsak človek, vsaka žival hrane, da se živi in se razvija. Ravno tako je pri rastlinah. Te dobivajo hrano iz zraka in iz zemlje. Kakšna pa mora biti zemlja, da morejo rastline v njej uspevati? — rodovitna. Katera zemlja je rodovitna? — ki ima v sebi vse snovi, ki so rastlinam za rast, razvijanje in ohranitev neobhodno potrebne. Katere so pglavitne redilne snovi za rastline? — dušik, fosforova kislina, kalij, apno, žveplena kislina in klor. Odkod dobiva zemlja te snovi? — Kakšen gnoj že poznaš? — hlevski ali živinski gnoj, gnojnico in straniščni gnoj.

O teh gnojilih smo se učili že zadnjič. Danes pa se hočemo učiti še o nekaterih drugih gnojilih.

Predvsem moramo omeniti kompost ali mešanec, ki bi ga ne smeli pogrešati pri nobenem kmetovalcu. Kje imamo navadno kup za kompost? — blizu doma, na vrtu ali blizu gnojlišča. Kaj znašamo na kompostni kup? — mnogovrsten plevel, razno blato, sip starega zidu, smeti, listje, kosti, rogove, parklje, dlako, kri, odpadke slame in klasja na podu, ničvredne cunje, papir, krompirjevko i. t. d. Pomnite: Še tako nerabne, ničvredne reči postanejo koristne, če jih znašamo na kup in jih porabimo za gnoj! . . .

Prostor za mešanec mora imeti vsaj neprodirna tla, če že ne sten. Kaj meniš, zakaj? — da ne preidejo redilne snovi in gnojnica, s katero moramo kup zalivati, v zemljo. Kompost je treba večkrat, vsaj trikrat na leto, prekopati in ga zalivati z gnojnico. Zakaj pa storimo to? — da na kup nanošene reči hitreje sprstene. Da se to doseže, poslužujemo se tudi straniščnega gnoja.

Kakšen mora biti kompost, da je za rabo? — droban, sprstenel. Kaj storimo, če je kompost predebel? — mora se ga presejati skozi mrežo, kakršno rabimo za presejevanje peska. Kar ne gre skozi to mrežo, vržemo nazaj na kompostni kup.

Zakaj se rabi kompost? — sosebnost za travnike in pašnike, pa tudi za vinograde, sadno drevje in krompir. Raztrosujemo ga navadno pred zimo. Za 1 ha zemlje rabimo okoli 100 voz komposta.

Pridno nabirati in hraniti moramo tudi pepel. Kakšen pepel razločujemo? — Kateri je boljši? — lesni je veliko boljši nego premogov. Lesni pepel hasne vsaki zemlji in vsaki rastlini, sosebnost ajdi. Izvrsten je zlasti na travnikih in deteljiskih, ker povziva veliko zemeljske vlage in podpira rast raznovrstnih zelišč ter provzroči, da postane krma bolj tečna.

Premogov pepel je najboljši za kompost.

Pepel trosimo spomladi ob vlažnem vremenu, ko začneta trava in detelja že zeleneti.

Za 1 ha potrebujemo do 35 hl pepela, kar izda, če dobro pognojimo, za več let.

Še bolje, nego s kompostom in pepelom, izboljšamo travnike, pašnike in deteljiska z umetnimi gnojili. Kaj menite, zakaj se imenujejo ta gnojila umetna? — pridobivajo se, izdelujejo se v posebnih tvornicah umetnim potom. Ve kdo imenovati kako umetno gnojilo? — se naštejejo. Vidite, vsa ta gnojila, ki smo jih sedaj našteali, so silno važna in postala so vedno bolj priljubljena. S pomočjo teh se je namreč povzdignila rodovitnost zemljišč do višine, ki se je nam videla prej skorej nemogoča. Umetna gnojila mora poznati vsak umen kmetovalec. Delimo jih v A. dušičnata, B. fosfatna, C. kalijeva in D. apnena gnojila.

A. Dušičnata gnojila.

1. čilski soliter.

Ime je dobil po državi Čile v južni Ameriki. Poglejte, to je čilski soliter. Oglejmo si ga!... Kakšen je po obliki? — Kakšen je po barvi? — Kaj je torej čilski soliter? — debelozrnata sol bele, sive ali rdečkaste barve. Ta sol se

na vlažnem zraku rada topi. Hraniti jo moramo zaradi tega na popolnoma suhem prostoru. (Najbolje je v taki stekleni zaprti posodici, kakor vidite tu.)

Čilski soliter je jako bogat na dušiku in je boljši, nego vsako drugo dušičnato gnojilo. Večji posestniki ga rabijo namesto gnojnice, da ga trosijo po ozimnem žitu, (po vrtnih okopavinah) ako je to slabotno in sicer spomladi.

Je precej drag! . . . 1 q stane okolo 25 K. Zato je pri nas malo znan.

2. žveplenokisli amonijak.

Spada tudi v to skupino. Oglejte si ga! Kakšen je po obliki? — Kakšen je po barvi? — je bela rumenkasto in zeleno barvana sol. Dobivamo ga kot postranski izdelek pri pridobivanju svetilnega plina. Rabimo ga le na zadosti vlažni, apneni zemlji, ker se le v taki zemlji pretvarja v solitrov dušik. Trosijo ga pred setvijo. Pri nas se malo rabi. Velja 1 q do 25 K.

3. krvna moka.

Vidite, to je krvna moka. Napravljajo se iz posušene in zmlete krvi. Kakšno je to gnojilo? — je črnorjavo in drobnozrnato. Pripravno je bolj za kompost, ker krvna moka mora prej segniti, predno nastanejo iz nje rastlinam potrebne snovi.

B. Fosfatna gnojila.

Najbolj važna so:

1. superfosfati.

Napravljajo se s pomočjo žveplene kisline iz kosti ali iz sirovih fosfatov, ki jih lomijo v rudnikih. Kakšne superfosfate razločujemo torej? — kostne in rudniške. Kakšni so po barvi? — svetlosivi, rumenkasti, nekateri celo temnosivi. Kakšnega okusa so vsi? — ostrokislega.

S temi superfosfati (kot moka!) gnojimo lahko vsako zemljo; zakaj vsaki koristijo. Le v preveč rahli, pusti, na

apnu revni zemlji, se je bati, da izpere dež fosforovo kislino v spodnje plasti. Bolje je, da rabimo pri taki zemlji: „Tomasovo žlindro“.

Učinek superfosfatov je jako hiter. To pa zaraditega, ker je njih fosforova kislina lahko raztopna. Zato se oni priporočajo povsod tam, kjer naj delujejo gnojila hitro; torej se posebno pri spomladanskih setvah. Zlasti ajdi koristijo, ker vplivajo zelo na tvorbo zrnja.

Za jaro žito se morajo superfosfati podorati, ker nam potem podorani gnoj veliko bolj zaleže. Ozimino žito gnojimo z njimi šele spomladi, ko začne rasti.

Dobri so posebno za strme travnike, katerih ni mogoče gnojiti jeseni, ker bi odnesla voda z njih skoraj vsa gnojila.

Za 1 ha je treba okolo 5 q takih superfosfatov. 1 q tega gnojila velja okolo 8 K.

2. Tomasova žlindra.

To zelo važno gnojilo poznate skoro vsi. Je zmleta žlindra. Kje dobivajo žlindro? — kjer čistijo železo in izdelujejo sirovo ali lito železo. Kakšna je po obliki? — Kakšna je po barvi? — Po teži? — je sivočrn, težak, droban prah.

To izvrstno gnojilo ima v sebi mnogo fosforove kisline, apna in še drugih redilnih snovi. Izumil jo je Anglež Tómas. In po njem se imenuje ta žlindra Tómasova.

Dobra je za vsako zemljo in za vsako rastlino, zlasti za travnike, pašnike in deteljišča. Priporoča se jo rabiti, kar je najbolje, v jeseni. Kakor bomo slišali, pokazali so se prav lepi uspehi pri žitu, sadnem drevju, vinski trti, raznih zelenjadih, povrtinah in sploh povsod, kjerkoli so porabljali za gnojenje Tomasovo žlindro. Toda z njo samo ne gnojimo skorej nikdar. Vedno ji primešamo še kako drugo umetno gnojilo. Toda o tem bomo govorili pozneje.

Za 1 ha zemlje potrebujemo do 7 q te žindre in stane cent do 8 K.

3. kostna moka.

Dela se v tvornicah iz kosti. Oglejte si jo! . . . Ima precej redilnih snovi: fosforovo kislino, apno in nekoliko dušika. Z njo se mora gnojiti kolikor mogoče zgodaj jeseni in jo podorati. Rabi se jo sosebno za ozimino žito in sicer na lahki zemlji.

Za 1 ha potrebujemo 8 do 10 q takega gnojila in prodaja se cent po 10 K.

4. perugvano.

Se prišteva tudi v to skupino. Ime je dobil po državi Peru, ki je v južni Ameriki, „Gvano“ pa pomeni sploh ptičji gnoj. Torej kaj je perugvano? — je gnoj raznovrstnih, sosebno morskih ptičev, (Peru leži ob morju) ki žive v južni Ameriki, zlasti v državi Peru. Stoletja in stoletja se je nabiral ta gnoj. Tudi strohnela trupla imenovanih ptičev so zraven pomešana. Oglejmo si ga! . . . Kakšen je po barvi? — Duha? — je rjavkastorumen in ostrega duha. Je izvrsten gnoj, a zelo drag in zaraditega pri nas malo znan.

Mi pa imamo doma drug ptičji gnoj. Kdo mi ga ve imenovati? — gnoj iz kokošnjakov in golobnjakov. Kakšno gnojilo je tudi to? — prav dobro gnojilo. Ne smemo ga zavreči! . . . Kaj naj storimo ž njim? — pridno nabirati in ga porabiti za gnojenje. Lahko, kar je najbolje, mečemo golobje in kokošje blato, ki je pemešano s perjem in drugimi tvarinami sproti na kompostni kup.

C. Kalijeva gnojila.

Tu sem prištevamo:

1. kajnit.

Se pokaže! Kakšen je po obliki? — Kakšen je po barvi? — Duhu? — Okusu? — Torej, kaj je kajnit? — je zrnata, trda sol, bele, rumenkaste, rdečkaste ali temnosive

barve, brez duha ter ostrega, slanega okusa. Barve je torej prav različne. Toda pomnite, da barva prav nič ne upliva na redilnost zemlje.

Kajnit ima v sebi veliko kalija, ki pripomore, da se razkrojujejo tvarine v zemlji hitreje. Zelo važno gnojilo je zlasti za travnike in deteljišča. Vendar uspehi ne bodo nikdar dobri, če gnojimo s kajnitom samim. Torej, kaj moramo storiti s kajnitom, ako hočemo dobiti boljše in večje pridelke? — zmešati ga moramo še s kakim drugim umetnim gnojilom. Najbolje je, če ga zmešamo s Tomasovo žlindro.

Z njim gnojimo in ga podorjemo že v jeseni, da se do spomladi razkroji. Malo pred setvijo se kajnit ne sme trositi, ker njegova jedka tvarina lahko škoduje kalečemu semenu.

Za 1 ha travnika jemljemo do 7 q kajnita, ki ga dobimo cent okolo 6 K z vrečo vred.

Na težki zemlji in v strmih legah pa rabimo namesto kajnita kalijevo sol.

2. kalijeve sol.

Tu jo vidite! Kakšna je po barvi? — Obliki? — je drobnozrnata, siva ali rdečkasta sol. To izdelujejo v posebnih tvornicah iz sirovih kalijevih soli. V kepe se ne sprijema tako rada kot kajnit.

Je izvrstno gnojilo za travnike in deteljišča. Sama se malokdaj rabi. Navadno jo mešamo s Tomasovo žlindro. Prodaja in kupuje se ta sol pod imenom 40% kalijeve sol. Kaj menite, zakaj se imenuje 40% kalijeve sol? — ker ima 40 odstotkov kalija in ne manj, kakor n. pr. kajnit, ki ima le okolo 12% kalija. Zaraditega pa rabimo za 1 ha zemlje veliko manj kalijeve soli nego kajnita.

Za 1 ha travnika nam zadostujeta popolnoma 2 q 40% kalijeve soli, ki se prodaja cent po 12 K 60 v.

D. Apnena gnojila.

1. zmleti apnenec.

Apnenec poznate vsi! — Tu ga vidite! . . . Če se zmelje, bobimo prav dober gnoj za peščeno zemljo. Na 1 ha je treba do 30 q tega gnojila, kar zadošča za več, to je do 5 let.

2. živo apno.

Tudi to se porabi za gnoj! Z njim izboljšamo zemljo zelo; sosebno, če je ta mokra, težka, mrzla in na apnu revna. Za lahko, pusto zemljo ni apno.

Če hočemo pognojiti zemljo z apnom, je najbolje, da razvozimo živo apno po njivi v majhne kupe in jih pokrijemo nekoliko z zemljo, da razpade apno vsled vlage v prah. Potem ga ni treba gasiti niti z vodo, še manj pa z gnojnico. Z vodo se sicer lahko gasi, toda škropiti ga je le toliko, da se izpremeni živo apno v prah. Z gnojnico se pa sploh ne sme gasiti, ker na ta način se lahko izgubi ves dušik, ki je, kakor veste, ena glavnih redilnih rastlinskih snovi.

Živo ali žgano apno trosimo spomladi ob suhem in mirnem vremenu. Posipamo pa le take njive, ki smo jih v jeseni dobro pognojili s hlevskim gnojem in preorali.

Za 1 ha zemlje se potrebuje 15 do 20 q apna, kar zadostuje za več, t. j. celo 6 let.

3. lapor.

Iz kakšne zemlje so skorej vsi naši vinogradi? — lapornate. Iz česa pa obstoji lapor? — iz gline, peska in apna. Vidite, ta zmes daje najbolj rodovitno zemljo.

Lapor so rabili za gnoj že v najstarejših časih. Kaj menite, kakšen lapor je pripraven za gnojenje? — le mehak, ker se rad razsuje in izpremeni v prah. Kdaj in kako gnojimo ž njim? — že v jeseni ga napeljemo na njive. Zakaj že v jeseni? — da med zimo premrzne in se zbrobi v prah.

Da z laporjem pognojena zemlja ne opeša, moramo jo spomladi zopet poغنojiti in sicer z živalskim gnojem, sicer bi zemlja opešala in bila bi, kot bi jo pognojili s samim apnom. Tako gnojenje ugaja vsem rastlinam in izda za 15 do 20 let.

Za 1 ha veliko njivo je treba do 250 q laporja.

* * *

O drugih gnojilih se ne bomo učili; zakaj ta, o katerih ste slišali danes, so najvažnejša. Če bomo ta umno uporabljivali, prepričani bodite, da bo vsak imel precejšen dobiček na pridelkih. Pametno in pravilno pa bo ravnal ž njimi le tisti, ki jih dobro pozna in razločuje natanko drugo od drugega. Vedeti mora, kake snovi ima to ali to gnojilo.

Primerjajmo sedaj umetna gnojila med seboj! . . . Katera so si med seboj zelo sorodna, prav podobna? — Čilski soliter in žveplenokisli amonijak, superfosfati in Tomasova žlindra, kajnit in kalijeva sol, i. t. d. i. t. d. Kako se razločujejo ta med seboj? — Po barvi? — Obliki? — Okusu? — Duhu?

Ko poznamo gnojila dobro, moramo vedeti tudi, iz česa obstoji naša zemlja, kakšna je in katere snovi ji primanjkujejo. Kakšno zemljo poznaš? — peščeno, ilovnato, apneno ali lapornato, peščeno ilovnato, črnico in železnato (prst) zemljo. Po čem se izpozna zemlja? — zemlja je zategla, mrzla, rada mokra, prstov se prijemlje kakor smola, pije rada vodo, se suši nerada, ob veliki suši na več krajih razpoka, ne razpade, pri mokrem oranju se nabira na desko oral.

Po čem se izpozna peščena zemlja? — apnena ali lapornata? itd. itd. Povedati je pri vsaki zemlji posebne lastnosti njene!

Poznati pa moramo tudi rastline. Znano mora biti vsakemu, kakšno hrano potrebuje ta ali ta rastlina, katera rastlina potrebuje veliko dušika, katera veliko kalija itd.

Da bodete vedeli tudi vi, katere rastline potrebujejo te ali te redilne snovi največ, hočem vam povedati tudi to ter pokazati na sliki. (Dečkom se pokaže slika „Uspehi gnojenja z umetnimi gnojili“, na kateri je zdolaj prav dobro razvidno, koliko redilnih snovi vzamejo, potrebujejo najvažnejše kmetijske rastline.) Kaj posnamemo?

1. žita potrebujejo največ dušika, manj fosforove kisline, malo kalija.

2. grah in fižol, bob, potrebujejo največ dušika, manj kalija, malo fosforove kisline.

3. pesa, krompir, repa potrebujejo največ kalija, manj dušika, malo fosforove kisline.

4. domača detelja potrebuje največ dušika, manj kalija, malo fosforove kisline.

5. travniška detelja potrebuje največ kalija, manj dušika, malo fosforove kisline.

6. nemška detelja potrebuje največ dušika, manj kalija, malo fosforove kisline.

7. seno potrebuje mnogo dušika in kalija, malo fosforove kisline.

8. vinska trta potrebuje največ dušika, manj kalija, malo fosforove kisline.

9. sadno drevje potrebuje največ fosforove kisline, manj kalija, malo dušika.

10. povrtnina potrebuje največ fosforove kisline, manj kalija, malo dušika.

Kakor veste, ima hlevski ali živinski gnoj vse redilne snovi, ki so rastlinam potrebne, medtem ko najdemo v različnih umetnih gnojilih le po eno, malokdaj po več redilnih snovi. Ali smemo zaraditega le z enim umetnim gnojilom gnojiti? — nikdar ne. Pomnite to dobro! ... Tudi poljubno mešati gnojila se ne smejo? Zakaj ne? — če mešamo n. pr. gnojnico in apno, potem uniči ta lahko ves dušik v gnojnici s tem, da uhaja v zrak.

Katera gnojila se smejo in katera se ne smejo mešati, razvideti je iz sledeče slike. (Pokaže se obrazec, ki ga je učitelj sam prerisal iz knjige „Nauk o gnojilih“ str. 19.)

Kaj kaže ta obrazec? — katera gnojila se smejo in katera se ne smejo mešati.

Kaj pomenijo, kaj kažejo debele, dvojne, tenke črte?

Debele črte (—) kažejo, katera gnojila se ne smejo mešati.

Dvojne črte (==) kažejo, katera gnojila se ne smejo mešati predno se rabijo.

Tanke črte (——) kažejo, katera gnojila se smejo vsekdar mešati.

Katera gnojila se toraj ne smejo mešati? — superfosfat in Tómasova žlindra, Tómasova žlindra in živalski gnoj i. t. d.

Katera gnojila se smejo mešati, predno se rabijo? — Tómasova žlindra in kajnit, apno in kalijeva sol i. t. d.

Katera gnojila se smejo vedno mešati? — čilski soliter in superfosfat, kajnit in hlevski gnoj i. t. d.

Navadno mešamo dve ali več vrst umetnih gnojil. Za krompir n. pr. bi vzeli 3 q superfosfata, 2 q kalijeve soli in okolo 2 q čilskega solitra. Vse to bi radi zmešali in porabili za gnoj. Kako storimo to? — najprej stresemo umetni gnoj iz vreč, kjer se navadno nahaja, na kup in ga dobro zmešamo z motikami in lopatami. Nato primešamo še nekoliko cetov dobre, drobne, suhe prsti, da se potem vsa mešanica lažje in enakomerneje raztrosi. S čim pa trosimo to gnojilo? — Si že videl? — Na tej sliki vidite tudi to! — kar z roko ali s posebnimi pripravami, takimi stroji, kakršne že imajo nekateri boljši posestniki.

Pomnite: To moramo storiti ob mirnem, bolj vlažnem vremenu. Potem moramo raztrošeno tudi podorati, da pridejo redilne snovi, ki so v gnojilih, hitreje do korenin.

Kaj menite, ali spravimo gnojila vsekdar enako globoko v zemljo? — V katero zemljo moramo spraviti gnojila bolj globoko, v katero bolj plitvo? — v težki zemlji bolj globoko nego v lahki, spomladi globeje nego jeseni, ko navadno zadostuje, če se podvlečejo. Gnojila, ki se težko razkrajajo, je zopet bolje spraviti bolj globoko v zemljo, da ne bo nedostajalo vlage, ki raztaplja hranilne snovi. (Kostna moka!)

Travnike in polja v strminah gnojijo le z lahko raztopnimi gnojili (s 40 % kalijevo soljo, s superfosfatom, s čilskim solitrom) in sicer spomladi. Če bi se vršilo to jeseni, kaj bi se lahko zgodilo? — voda bi po strmini odplavljala zemljo in s to bi šla v nič tudi jeseni potresena gnojila.

Vse, kar smo povedali o umetnih gnojilih, nam mora biti znano. Potem si šele nabavimo umetna gnojila. Kje jih dobimo? — Odkod so jih dobili tvoj oče? — od C. kr. kranjske kmetijske družbe, ki je poslala enemu članu naše podružnice za vse posestnike, ki so si naročili umetna gnojila. Vidite, nabaviti si na ta način gnojila je najboljše, ker potem pride stati vožnja le nekaj vinarjev na vsakega.

Ako bi si posamezniki naročevali od raznih trgovcev in prekuovalcev, prišla bi gnojila predraga in vprašanje je, če je blago tudi dobro in zanesljivo, li ima toliko odstotkov teh ali teh redilnih snovi.

Ko smo dobili gnojila in jih ne rabimo takoj, moramo jih shraniti na suhem prostoru. Predno jih začenjamo rabiti v veliki množini, priporoča se poizkusiti jih prej na majhnem prostoru. Za to jemljemo na njivi po več prostorov, ki meri vsak po 100 m² ter jih pognojimo z različnimi umetnimi gnojili. En prostor pognojimo n. pr. s superfosfatom in kajnitom, drugi s čilskim solitrom, superfosfatom in kajnitom itd. Kaj bomo dosegli s takimi poizkusi? — določitev, katero redilno snov je treba dati zemlji. Katero gnojilo bomo uporabili potem za vso njivo? — najbolj pripravno. Katero bo

najbolj pripravno? — tisto, s katerim smo pognojili poizkusni prostor in kjer so se pridelki najbolj obnesli t. j. bili najlepši.

Ne smemo pa misliti, da se nam bode posrečilo vselej uživati krasne pridelke, ako gnojimo zemljo le z umetnimi gnojili. Nikakor ne! . . . Prav napačno je, ako kdo meni, da nadomesti z umetnimi gnojili popolnoma hlevski gnoj. To ni prava misel. Uporabljati se morajo hlevski gnoj in umetna gnojila. Najbolje je, da se eni in isti prostor gnoji enkrat s hlevskim gnojem, enkrat pa z umetnimi gnojili. Če se bomo držali tega in tako delali, nas bodo pridelki kar iznenadili, kakor so že mnogo tisočev drugih.

Temu v dokaz nam služijo razne izjave kmetov, ki so gnojili svojo zemljo z umetnimi gnojili. Kar so razni posestniki izjavili iz lastnih izkušenj, poprijeli so se tudi drugi tega. Povsod so se pokazali lepi uspehi. Rastline so rastle bujnejše, pridelki so bili večji, lepši in boljši. O tej dobroti se je spisalo mnogo knjig in naslikalo mnogo krajev in pridelkov pred in za gnojenjem z umetnimi gnojili. Tu vam hočem pokazati nekatere take slike.

Kaj vidiš na tej sliki? — neobdelan, negnojen travnik. Tu? — kakšen je bil tisti travnik, ko je bil obdelan in pognojen. Koliko se je pridelalo krme? — do 1600 kg. Sedaj? — 4720 kg sena. Pridelki pa niso bili samo večji, temveč tudi boljši. To zapazite lahko sami povsod. Tam, kjer gnojijo z umetnimi gnojili, dobijo večje in boljše pridelke. Kaj vidite na tej sliki? — kakšna je bila detelja pred gnojenjem. Tu? — za gnojenjem. Kaj zapaziš na tej podobi? — peso. Vidite, kak razloček je med to in to peso! — Pokaže se slika s tremi jablanami. Kakšna je bila jablan na negnojeni zemlji? — Pognojena z umetnimi gnojili? — Črez nekoliko let? — Pokaže se več slik, o katerih se pogovarja.

Kakor ste danes slišali in iz raznih slik razvideli, pokazali so se lepi uspehi povsod: na travnikih, poljih, gozdih, vrtovih, vinogradih in sploh povsod, kjer so umno gnojili z umetnimi gnojili.

Predno pa končamo o umetnih gnojilih, hočem vam še povedati po koliko kilogramov umetnega gnojila jemljemo za posamezne rastline na 1 ha zemlje.

Navadno zmešajo na 1 ha zemlje in dobijo mešanico:

1. za žito, pšenico, rž, oves, ječmen, koruzo, proso, ajdo od 100 do 200 kg 40% kal. soli (ali 400 do 600 kg kajnita) in 300 do 400 kg superfosfata (ali toliko kg Tom. žlindre), in v potrebi, ako primanjkuje zemlji veliko dušika, 100 do 200 kg čil. solitra.

2. stročnice: grah, fižol, bob 400 do 600 kg kajnita (ali 150 do 200 kg 40% kal. soli) in 300 do 400 kg superfosfata (ali toliko kilogramov Tom. žlindre).

3. okopavine: krompir, korenje, repa, pesa 100 do 200 kg 40% kal. soli (ali 400 do 500 kg kajnita) 200 do 300 kg superfosfata in 100 do 200 kg čil. solitra.

4. domača detelja 500 do 600 kg kajnita (ali 150 do 200 kg 40% kal. soli) in 300 do 500 kg Tom. žlindre.

5. travniška detelja 400 do 500 kg kajnita in 300 do 500 kg Tom. žlindre.

6. nemška detelja 400 do 500 kg kajnita (ali 100 do 150 kg 49% kal. soli) in 300 do 400 kg Tom. žlindre.

7. seno (travniki in pašniki) 150 do 200 kg 40% kal. soli (ali 500 do 700 kg kajnita) in 500 do 600 kg Tom. žlindre (ali toliko kilogramov superfosfata).

8. vinska trta 200 do 250 kg 40% kal. soli, toliko kilogramov čilskega solitra in 500 do 600 kg superfosfata (ali več ali približno toliko kilogramov Tom. žlindre).

9. sadno drevje 400 do 500 kg 40% kal. soli do 1500 kg Tom. žlindre.

10. povrtnina: špargel, kumare, čebula, solata, pesa, zelje. Tej se priporoča na 100 m² povprečno do 3 kg 40% kal. soli, 4 kg superfosfata, 2 kg čilskega solitra, ki ga je potresti šele aprila ali začetkom maja.

Kaj ste zapazili, katera gnojila se najboljše rabijo in mešajo med seboj? — Kajnit (ozir. 40% kal. sol) in To-

masova žlindra (oz. superfosfat) ter čil. soliter. Katera so torej najbolj važna umetna gnojila? — Kaj dosežemo, ako tako gnojimo, kakor smo se učili in nam priporočajo izkušeni možje? — lepe dobičke na pridelkih. Vidite, če so lepi dobički pri kmetu, potem ta lahko pomnoži število domače živine, kar zopet prinese več dohodkov nego stroškov. Gospodarstvo se izboljša v vsakem oziru in to bo najboljše plačilo za tistega, ki umno ravna z gnojili in se trudi za napredek kmetijstva.

O tem, kar ste danes slišali, najdete tudi v letošnjem koledarju (1909) družbe sv. Mohorja. Naslov članku je? — Kdo ve? — Kdo je že prebral ta koledar? — No, povej! — „Napredek v kmetijstvu“. Preberite pazljivo ta članek. Prihodnjič bomo na kratko ponovili, kar ste danes slišali ter delali nekoliko uporabnih nalog, t. j. gospodarskih računov, ki se bodo ozirali na umetna gnojila.

Opomba: Učitelj bo izhajal s to stvarino v eni in pol ure le tedaj, če mu ne bo treba mnogo pisati na tablo. To pa je mogoče, ako ima na razpolago učilo „Katera umetna gnojila se smejo in katera se ne smejo mešati“. Katere redilne snovi potrebujejo posamezne kmetijske rastline, kakor tudi pregled gnojil, ki se priporočajo posameznim kmetijskim rastlinam, bode razvidno tudi iz berila v „Čitanki za ponavljalne šole“.

Učilo: „Katera umetna gnojila se smejo in katera se ne smejo mešati“, se dobi v Učiteljski tiskarni za 40 v.

Stenske slike, oziroma reklamne table, ki kažejo uspeh gnojenja z umetnimi gnojili na travnikih, deteljiščih, njivah in v sadovljaku, ter uzorce umetnih gnojil t. j. kajnita, 40% kalijeve soli, Tomasove žlindre, superfosfata, čilskega solitra, žveplenokislega amonijaka in apnenega dušika v sedmih ličnih steklenicah, je dobilo šolsko vodstvo v Št. Rupertu potom mokronoške kmetijske podružnice od

„Landwirtschaftliche Auskunftsstelle des Kalisyndikats in Graz“ brezplačno in poštne prosto. Ta pri pouku umetnih gnojil neobhodno potrebna učila bo skoro gotovo dobilo tudi vsako drugo šolsko vodstvo (ako že ne brezplačno, pa vsaj za neznatno ceno) pri omenjenem društvu, ako prosi za nje in pove, v kak namen se bodo rabila. (Namreč za pouk v ponavljalni šoli in predavanja kmetovalcem.)

Pri prihodnjem občnem zboru mokronoške kmetijske podružnice se bo stavil in najbrže tudi sprejel predlog, naj take uzorce umetnih gnojil sestavi C. kr. kmetijska družba kranjska in jih odda, če ne brezplačno, pa vsaj proti mali odškodnini šolam, katere za to prosijo.

Na šolskem vrtu naj se vrše poizkusi z umetnimi gnojili, da učenci vidijo uspehe.

Matija Brezovar — Št. Rupert.

25. Gozd.

Prvi del.

O gozdu splošno.

I. uvod. Dospeli smo na Belinje. Od tu vidimo daleč na okrog. Različen svet se odpre našim očem. Tu se razprostira lepa ravnina, ki jo obkrožajo hribi, zadaj za njimi se dvigujejo v nebo gorski velikani. Ravnina se nam kaže v kaj različnih podobah. Rodoviten svet je preoral in prekopal človek v njive ali ga namenil v travnike. V ravninah si je postavil največkrat tudi svoja bivališča. Okrog hiš je zasadil umen gospodar sadno drevje, ki mu daje poleti prijetno senco, jeseni pa dober sad. V primernem podnebju je zasadil vinogradnik gričevje z vinsko trto. Skoro vsak kos našega razgleda nam pokaže kaj drugačnega.

Nekaj pa vidimo vendar enakega ali vsaj podobnega tako v ravninah, kakor tudi na hribih in gorah. To so večje

in manjše skupine nizkih in visokih dreves. Razločimo jih že od daleč od obdelanega sveta po njih temni barvi, visoki rasti itd. Prostor tem skupinam je odmenila narava sama, ali pa jih je zasadil in zasejal na te kraje človek. To je naš gozd.

II. gozdno drevje. V gozdih raste različno drevje. Razdeli se v dve veliki skupini t. j. v listnato drevje (listovce) in igličasto drevje (iglavce).

K listnatemu drevju prištevamo vse ono drevje, ki ima široke, različno izrezane ali zaokrožene liste. To drevje izgubi jeseni liste, zaraditega je pozimi golo. Spomladi se razvijejo iz brstov novi listi. Naši navadni listovci so: bukev, gaber, lipa, hrast, kostanj (pravi in divji), javor, jesen, breza, jelša, topol, vrba.

Naše gozde v goratih krajih zarašča igličasto drevje. Iglavci imajo dolge, ozke, iglam podobne liste (iglice). Od tod njihovo ime. Te iglice pa ne odpadejo vsako leto, zaraditega so taki gozdi tudi pozimi zeleni. Iglice odpadejo, ko so po pet, šest, ali še več let stare. Le mecesen izgubi iglice vsako leto. Po naših gozdih vidimo tele iglavce: smreko, jelko, bor ali borovec in mecesen.

Med listovci in iglavci rastejo nekatera drevesa, ki se pokažejo le včasih kot taka. Navadno ostanejo bolj pri tleh. Zaraditega jih prištevamo h grmom. Ti so: črni bezeg, dren in krhljika.

III. razdelitev gozdov (z ozirom na vrste drevja). Če raste na večjem kosu zemlje le ena vrsta drevja, je to čisti gozd. V goratih krajih vidimo obširne smrekove, po hribovju bukove, v nižavah pa hrastove gozde. Druge vrste drevja se družijo malokedaj v čiste gozde in še takrat le v manjšem obsegu.

Največkrat vidimo v gozdu različno drevje. Poleg košate lipe se dviguje mogočen hrast, poleg vitke jelke visoka smreka, tu bukev in gaber, tu jesen in breza. To so me-

šani gozdi. V naših krajih je dosti več mešanih gozdov, nego pa čistih. Mešani gozdi so pa za kmetovalca tudi uporabnejši. Saj dobi iz njih poraben les za stavbe, les za kurjavo, steljo i. t. d.

IV. rast gozdnega drevja. Gozdno drevje se močno razlikuje v rasti. Pri listnatemu drevju je deblo kratko in debelo, veje so dolge, močne in na daleč od debla razrasle. To vidimo kaj pogosto pri hrastu, lipi in kostanju. Zato jih tudi — posebno zadnja dva — ljudje radi zasajajo zaradi sence pred hiše in v drevorede. Zelo priporočljivi so listovci za take kraje, kjer je zemlja slaba. Velika množina listja izboljšuje in gnoji zemljo. Dobijo se listovci (lipa, jesen), katerih deblo meri v obsegu 3 do 5 m in tudi še več.

Drugačnih lastnostij je igličasto drevje. Iglavci silijo bolj v višavo, zaradi tega so njih odrastki (veje) bolj slabotni in kratki. Največkrat je deblo do višine 4 do 8 m brez vej. Izjemo dela le borovec, posebno črni borovec. Deblo je pri iglavcih ravno in visoko. V debelosti zaostajajo iglavci za listovci, v visokosti jih prekašajo. Smreka (jelka) zraste do 30 m visoko.

Če prerežemo drevo ali kos lesa, razločujemo na odrezku kroge, ki so načrtani okrog središča. (Opomba: Tu se pokaže kos odžaganega lesa ali štor, od katerega je bilo pred kratkim časom odžagano deblo.) Zadnji krog pokriva drevesna skorja (lub ali lubje). Te kroge bi lahko imenovali letnice. Zakaj kolikor krogov našteješ, toliko let je drevo staro. Ume se, da ne moreš prešteti teh krogov vselej natančno. Vsako leto se napravi čez zadnji (največji) krog iz za lubjem tekočega soka nov krog in za toliko odebeli deblo v tem letu. Če drevesu ta sok odteče, izgubi naravno hrano in drevo se posuši. Zato se drevesu ne sme skorja odluščiti ali drugače poškodovati.)

V. lega gozdov. Gozde dobimo v nižavah, po ravninah, po hribih in gorah. Gozdno drevje si poišče svoj pro-

storček tako v močvirnih krajih, kakor tudi na suhih peščenih tleh; tako v skritih temnih dragah, kakor tudi na solnčnih rebrih. Vsaka vrsta si pa izbere tak kraj, ki ji bolj prija. Mogočen hrast kraljuje v ravnini, kjer ima za svoj razvoj zadosti potrebnega prostora in svetlobe. Vitka jelka ljubi bolj temne in vlažne prostore. To drevo izbira mokro, to bolj suho mesto; to drevo se zadovolji z majhnim prostorom, to zahteva precejšen kos itd. Zaraditega lahko trdimo, da so gozdi skoro v vsakoršnih rastlinam ugodnih legah in v vsakoršni zemlji. V naših krajih opažamo gozdno drevje od nižav do skoro 2000 m višine nad morjem,

V šoli bero: 161. Gozdno drevje. (Tretje berilo.)

Opomba: V drugih prirodopisnih urah se poljubno izpopolni ta del s sledečimi berilnimi sestavki: 160. Vrbje. 163. Grmovje. (Tretje berilo.) 129. Lipa. 131. Smreka. (Josin-Gangl: Drugo berilo.) 92. Bukev in hrast. (Josin-Gangl: Tretje berilo.)

Pri opisih posameznih vrst drevja (obravnavava — če le mogoče — v naravi) se naj pokažejo in opišejo razločki med podobnimi vrstami n. pr. bukev in gaber, smreka in jelka i. t. d.

Drugi del.

Umno gospodarstvo v gozdu.

I. uvod. V zadnji prirodopisni uri smo bili na Belinju. Danes smo zopet tu. Kar smo se zadnjič učili, to hočemo danes izpopolniti. Zanimali so vas ponajveč gozdi, zaraditega vam bom povedal danes kaj več o njih. Govoril bom o umnem ali pravilnem gospodarstvu v gozdu.

II. vrste gozdov. Ozrite se na hribe proti jugu. Poznate jih! Pravimo jim Gorjanci. Od vrha pa globoko do dolin so porasli z gozdnim drevjem. Le tupatam je človek zatrl gozd, da si je postavil bivališče in obdelal za življenje dovolj potrebnega sveta v njive in travnike. Teh gozdov ni zasadil človek. Narava sama jim je odločila pred več stoletji

te kraje. Zato vidite v teh krajih mogočna drevesa: visoke iglavce in košate močne listovce. Staro drevje je to. To so visoki gozdi.

Okrog nas in po hribu je tudi gozd. Le na južni strani so vinogradi. Ali tudi tu vidite tako mogočno drevje kot na Gorjancih? — Ne!... V tem gozdu se seka večkrat, zaraditega se drevje ne odebeli in tudi ne zraste tako visoko, kot v onih gozdih. Že od tu vidimo, da je drevje bolj slabotno, mlado in nizko. To so nizki gozdi.

Imamo tudi srednje gozde, v katerih je visoko drevje pomešano z nizkim. Visoko drevje se goji v takih gozdih bolj redko, da ne zamori nizkega drevja.

III. pomen gozdov v prirodnem gospodarstvu. Gozdi so za človeka velike važnosti. Iz gozda dobiva les in raznovrstne druge pridelke. To je znana korist gozdov za človeško družbo. Zaraditega se gozde splošno varuje. A še večje važnosti so gozdi zaradi upliva na ozračje in podnebje, na razmerje zračnih padavin in vodnega razmerja celih pokrajin. Ta korist gozdov je ljudem manj znana, a vendar tako važna, da je ne smemo prezreti. Na golih pokrajinah, brez gozdov, se zemlja hitro segreje, a tudi hitro ohladi. Zračna toplota se močno menjava. To napravlja hude vetrove. Iz zraka sprejeto vlago zemlja hitro izhlapeva in se osuši. Vsled tega nastaja nestanovitno vreme, močni nalivi in hude suše. Ti naravni pojavi gotovo niso kmetovalcu koristni. Krivi pa so jim ponajveč slabi gozdni gospodarji.

Vse drugače je v pokrajinah z obširnimi gozdi. Po deževju se v gozdih nabere veliko vlage, katera le počasi izhlapeva. Zemlja ostaja dolgo časa vlažna. Vsled tega se izpreminja tudi toplota v zraku bolj počasi. Podnebje je tam mehko in vlažno, vetrovi so rahli, vreme je stanovitnejše. Rodovitnost poljskih zemljišč v obližju gozdov je veliko večja, obenem pa so ti kraji manj izpostavljeni raznim vremenskim nezgodam. Zato si lahko mislimo, kako velike

važnosti so dobri gozdi za kmetovalca že zaradi tu navedenih vzrokov.

Velika dobrota so gozdi za gorate kraje. Deževnica se v gozdih hitro izgubi v zemljo in pride šele v dolinah v studencih na dan. Nekaj vode odteče tudi po jarkih v dolino. Ti vodi je pa odkazana struga, močna drevesa ob straneh so ji meje. Zaraditega ti odtoki niso nevarni prebivalcem v dolini.

Kako pa je tam, kjer so goli bregovi, kjer je slab gospodar zatrl gozd? — Dež pada na zemljo strmih bregov, izpira in odnaša rodovitno zemljo s kamenjem vred v doline. Voda se zbira v hudournikih. Velika hitrost takih hudournikov in teža kamenja izpodjeda ponekod bregove, drugod pa zasipa rodovitna polja in travnike na visoko z gramozom. Veliki in močni hudourniki podirajo tudi mostove, poslopja in druge stavbe, katera je človek zgradil z velikim trdom in velikimi troški. Bere se večkrat v časopisih, da so taki hudourniki v nekaj urah zasuli ali odnesli s seboj celo ljudi, ki se niso mogli rešiti o pravem času.

Rodovitno prst pa ne odnaša raz strmih bregov samo voda, temveč tudi hud veter. Ta gospodari vse leto po njih. Odnešena prst se po jarkih in kamenju pomeša med gramoz, strmi bregovi pa pokažejo prav kmalu kamenita rebra in pust svet. Trava in vsa rast poneha. Prej rodovitni hribje so zdaj skalnate strmine brez vrednosti, ki pretijo dan za dnevom dolincem, da jim podsujejo rodoviten svet, ali še celo nje same. Več takih rebr vidimo na Gorenjskem in na Notranjskem po Krasu.

IV. trebljenje. Da nam pa gozdi dobro vspevajo, moramo ž njimi prav ravnati. Posebno važno delo v mladih in na novo pogozdenih krajih je trebljenje in pozneje izredčitev. Po gozdnih goličavah raste kaj rad plevel. Ta preraste, ovije in zasenči mlada drevesca. Vsled pomanjkanja svetlobe in vtesnitve na prostoru, se razvijajo taka drevesca

prav počasi, dostikrat se tudi posuše. Nizek plevel je koristen mladim drevescem, če jih ne prerašča, temveč le obsenčuje, gnoji zemljo in ohrani vlago. Zlasti v strminah in na rahlih tleh zabranjuje nizek plevel, da dež ne izpira in ne odnaša rodovitne zemlje. Če pa postane plevel visok, moramo ga odstraniti. Najboljše je, če ga požanjemo in pustimo tam, da segnije in s tem zemljo pognoji. Po nekaterih krajih porabijo požet plevel za steljo živini n. pr. vresje, praprot, borovničevje itd.

Bolj škodljivi kot plevel so mlademu zarodu razni grmi n. pr. leska, brinje, robida, črni trn, malinjek, srobot. Leska požene v enem letu nad 2 m visoke mladike. Te se drugo leto močno razrastejo, povspno in zakrijejo svet daleč na okrog. Malinjek, posebno pa srobot in bršlan, se ovijata okrog manjšega drevja, ga pritiskata k tlo in zavirata svobodno razvitje vejic in vrha. Pri trebljenju se tako grmičevje poseka in zatare. Mlada drevesca dobe s tem dosti svetlobe, prostora in mokrote.

Kolikor bolj drevje odraste, tem širje je in tem več potrebuje prostora. Na prej prostornem kraju je zdaj gnječa. Močnejše drevje se lepše razvija in zatira slabše, ki le počasi raste ali pa vsahne. Umen gospodar mora v tem času izredčiti drevesa. Posekal bo slabotno, tršato, od snega in vetra polomljeno drevje. Izprva se porabi ta les le za drva, ko bo pa izredčil svoj gozd drugič ali tretjič, dobil bo poraben les že tudi za druge reči. Z izredčenjem dobi ostalo drevje več prostora, več svetlobe in več hrane iz zemlje. Zaraditega se debeli ostalo drevje lepše in je prej porabno za izsekavanje. Trebi se gozd vsako drugo ali tretje leto, izredčevanje pa ponavlja vsakih pet do deset let.

V. izsekavanje. Kadar je drevje doraslo dovolj visoko in se je odebelilo do gotove mere, takrat ga posekamo. Rast drevja poneha, les je dozorel. Mlajši zarod ne more kvišku in zaostaja v rasti. Že s poznejšim izredčenjem iz-

sekavamo le debel dorasel les. Če imamo pa gozd s samim visokim doraslim lesom, izkoristimo ga.

Gozd z doraslim lesom izsekamo lahko naenkrat do čistega, ali ga razdelimo v kose in te leto za letom popolnoma izsekavamo, ali pa izsekamo le poedina drevesa (prebiraje). Ta zadnja sečnja je najbolj priporočljiva, ker si prihranimo veliko dela z zopetnim zasajanjem. Nekateri gozdi leže v takih krajih, da jih že iz prej omenjenih vzrokov (vode, burje, plazov) ne smemo izsekati do čistega. Pri čistem izsekavanju dobimo dosti drobnega lesa, ki bi bil v nekaj letih razmerno veliko večje vrednosti, v tem ko pri izsekavanju poedinih dreves — prebiralna sečnja — izberemo vedno le najlepša in najdebelejša drevesa ali pa tak les, kakoršnega rabimo. Kmet ima vse leto dosti dela na polju, po travnikih in pri živini. Prikladnejše mu je, če nima v gozdu drugega dela nego to, da les poseka in izvozi domov. To pa more imeti le pri izsekavanju poedinih dreves (ali izredčenju). Vsaka druga sečnja mu napravlja zatem še dosti dela in stroškov.

Kdaj naj sekamo? — Sekamo lahko vse leto, vendar bi bilo najboljšje, da bi sekali pozno jeseni ali pozimi. Jeseni poneha vsa rast, drevje počiva čez zimo. Sneg zakriva in varuje mladi zarod. Semenje še ni skalilo. Zato bi v tem času napravili v gozdu najmanj škode. Povsod pa ni mogoče sekati jeseni ali pozimi. Visoko v hribih ali v globokih jarkih je pozimi veliko snega. Sekanje bi bilo težavno. V takih krajih se seka drevje tudi spomladi in poleti, spravlja pa navadno pozimi.

VI. zasajanje. Če smo gozd popolnoma izsekali, ga moramo zasaditi iznova. Zasadimo lahko tudi vsak drug prostor, ki nam drugače obdelan ne donaja zadosti koristi. Pogozduje se s setvijo, pri kateri posejemo drevesno semenje ali pa s saditvijo, pri kateri zasadimo gozdni svet z mladimi drevesci. Navadno pogozdujemo s saditvijo. Opišimo to delo!

Za saditev moramo imeti potrebno število sadik (mladih drevesec). Sadike morajo imeti dovolj močno steblo, primerno razvite koreninice in biti temnozelene barve. To so znaki, da so sadike zdrave. Za pogozdovanje jemljemo navadno od dveh do štirih let stare sadike. Sadike dobimo po gozdnih goščavah, če izredčimo take prostore. Niso pa te sadike vselej sposobne za saditev na solnčne kraje ali na pust svet. Boljše so sadike, ki jih dobimo iz nalašč za to pripravljenih drevesnih ali gozdnih vrtov. Drevesnice za gozdno drevje ima že več okrajev, nekateri veliki gozdni posestniki in graščaki. Največja državna gozdna devesnica je v Ljubljani. Tu se vzgoji vsako leto po več milijonov sadik. Od tu se razpošiljajo za mal denar — revnejšim posestnikom tudi brezplačno — po deželi.

Ko dobimo sadike, moramo skrbeti, da se nam ne pokvarijo ali zasuše že na potu. Sadimo jih navadno 1 do 2 m narazen. Na slabši svet posadimo več sadik, na rodoviten svet pa manj. Jamice, v katere stavimo sadike, morajo biti zadosti velike, da so koreninice lepo razgrnjene po zemlji. Ves svet okrog drevesec moramo že pred saditvijo opleti, plevel pa pustimo na mestu, da segnije in pognoji zemljo.

Gozdno drevje lahko sadimo jeseni ali spomladi. Boljši uspehi so spomladi. Pozimi mraz sadiko pokonča, v rahlih legah jih sren z zmrznjeno zemljo privzdigne. Spomladni dež zemljo še bolj pritisne na koreninice. Sadi se spomladi kakor hitro sneg skopni t. j. od meseca marca do junija.

Na zasajene prostore ne smemo puščati živine. Če smo zasadili listnato drevje, ga živina obje, drugo drevje pa pohodi in polomi. V nekaterih krajih, kjer je nujno potrebno, da se svet kmalu pogozdi (v strminah, ob vodi itd.), ne smemo pasti. To se zaznamenuje z apnenimi križi, po županstvih pa razglasi, da je tu prepovedano pasti. Po nekaterih krajih paše ne moremo in ne smemo zabraniti. Tam zavarujemo mlada drevesca s koli, ki jih zabijemo okrog drevesca. Stelje ne smemo grabiti ali kositi, ampak le žeti.

Še boljše pa je, če pustimo tudi steljo na mestu. Saj ravno stelja je dober gnoj za mlada drevesca.

Včasih bomo gozdno drevje tudi sejali. Sejemo navadno jelko, hrast in kostanj. Za sejanje moramo imeti dosti zdravega in kaljivega semena. Seme pa skali še le potem, če je popolnoma dozorelo. S setvijo pogozdujemo navadno prazne prostore med drugim drevjem, ali pa če hočemo zatreči kako vrsto drevja. Tako sejemo n. pr. jelko med listnato drevje, ker jelka hitro raste in zatem listovce zaduši.

VII. poraba gozdnih pridelkov. Glavni pridelek gozdov je les. Vse drugo, kar se v gozdu dobi, so postranski pridelki. Postranski pridelki so: lubje (skorja), gozdno sadje, krma in stelja.

Najrazličnejše se porabi les. Boljši les se podela v stavbinski les, odpadki od tega in slabejši les se porabi za kurjavo. Stavbinski les se pripravlja na raznovrstne načine, kot: tramovi, deske ali les za druge izdelke (doge, leseno robo, trtno kolje, izrezavanje itd.). Temu primerno ga moramo razžagati ali obtesati. Stavbinski les se pri nas drago prodaja. Izvozi se ga iz Kranjskega največ v Trst. Ves slaboten les ali pa les nekaterih listovcev (bukev, gaber) se poseka za drva. Razcepijo ga v polena in prodajajo kot metrska drva. Drobnno vejevje se veže v butare. Po naših krajih (v Gorjancih) sekajo kostanjeve mladike za palice. Mladike so po nekoliko let stare. Te se spomladi s posebnimi pripravami nasekajo (narežejo). Jeseni jih posekajo in zvežejo v butare. Kupujejo jih tovarnarji, ki izdelujejo iz njih palice za moške, za dežnike itd.

Vrhovje in vejevje se navadno ne izvaža iz gozdov. Tudi spravljanje manj vrednega lesa (bukovega, gabrovega) iz oddaljenih gozdov bi veljalo več, kakor je les vreden. Tak les se požge v oglje. Na posebnih prostorih v gozdu — kopišča imenovana — se zloži les pokonci v obliki polkrogle. V sredi je nekaj praznega prostora. Ves les se z

vejami, listjem, rušo in prstjo pokrije. V sredini — v praznem prostoru — se napravi ogenj. Oglar mora večkrat na dan od vrha vreči v ogenj koščke lesa, da se zloženi les ne vžge, a ogenj v sredini ne poneha. Velika vročina v sredini zogljeni ves zloženi les in dobili smo oglje. Oglje se shrani v suhih prostorih. Prodaja se po teži: kovačem, ključavničarjem in drugim kovinskim rokodelcem.

Spomladi in poleti posekanemu drevju se lubje (skorja) rado odloči od debla. Od dreves odloženo lubje se razgrne in dobro posuši. Kupuje se lubje od smrek, mecesnov in hrastov. Najboljšo ceno ima hrastovo lubje, posebno od mlajših dreves. Razsekano ali zmleto lubje (čreslo) rabijo usnjarji za strojenje kož.

Hrastov sad (želod) in bukov žir sta dobra krma za prašiče. V krajih, kjer so večji hrastovi gozdi, donaša pitanje prašičev precejšnje dohodke. Tudi v naših krajih pasejo prašiče po hrastovih in bukovih gozdih. Iz žira stiskajo žirovo olje. Boljši sad ima kostanj, posebno domači. Vživajo ga tudi ljudje. Od igličastega drevja se nabirajo — zaradi semena — storži. To nabiranje pa se od leta do leta bolj omejuje in zabranjuje.

Med mladim drevjem in v redkih odraslih gozdih zraste dosti trave. V krajih, kjer primanjkuje krme, travo požanjejo — pokositi je zaradi mladega zaroda ne smejo —, v odraslih gozdih pa popasejo. Pri pašnji po gozdih napravi živina zmeraj kaj škode, zaraditega se naj — če ni posebno potrebno — opusti. Za zimsko krmo (ovcam in kozam) obsekujejo nekatero drevje: jesen, hrast, lipo in dr. S tem se drevje poškoduje.

Velike važnosti je za kmeta stelja. Kako naj bi pridelal poljedelec in vinogradnik hlevski gnoj, če ne bi imel zadosti stelje! ... Za steljo se porabi listje, mah, praprotni, vresje, gozdni plevel, a tudi veje igličastega drevja. Stelja je pa tudi gozdnemu drevju potrebna, da gnoji in izboljšuje zemljo. Umen gospodar bo razdelil svoj gozd v več delov in v pre-

sledkih večih let poedine dele do čistega izrabil. Iz vejevja je slaba stelja, a še slabši gnoj. Z obsekavanjem se drevje tudi poškoduje. Prenehajmo s tem izkoriščanjem!

VIII. varstvo gozdov. Že pri opisovanju posameznih opravil v gozdu smo povedali kje, kedaj in kako se naj varuje gozd. V strmih gorskih krajih moramo skrbeti za močno gozdno drevje. Sneg, voda in veter bi nam prav kmalu izpremenili te kraje v puste skalnate robove, ki bi nam pri vsakem deževju grozili z zasipi. Na izsekanem hribovitem svetu gospodari burja. Polja, vinogradi in drugi nasadi po nižavah trpe veliko od vremenskih nezgod, če zatremo vse gozde daleč na okrog. Varujmo torej gozde!

Gozdi skrbijo že sami za svoje varstvo, le človek naj pravilno ravna ž njimi. Kjer trpe mladi nasadi po vodi, vetru ali plazovih, napravimo lesene plotove ali kamenite zidove. V visokih gozdih na strmem svetu izsekavajmo le prebiralno, to je samo poedina drevesa. Paša in izkoriščanje stelje v takih krajih se naj opusti za vedno.

Močni vetrovi se omeje, če se gozd pravilno izsekava in o pravem času zasaja. Le slabi gozdi trpe največ od teh nezgod. Gozdi ne smejo biti preredki, goličave treba podsaditi. Od viharjev podrto in polomljeno drevje se mora spraviti iz gozda, ker zadržuje mladi zarod v rasti in se na polomljenem lesu — posebno pri igličastem drevju — kaj radi naselijo škodljivi mrčesi.

Varovati moramo gozde pred požari. Požare povzročijo ljudje iz neprevidnosti ali zlobnosti, včasih nastane ogenj tudi iz isker železničnih strojev. Ogenj se širi po tleh, le malokdaj se povzpne tudi v vrhove. Najbolj je ogenj nevaren igličastemu drevju. Suhe iglice in drevesna smola pospešujejo razširjenje ognja. Tudi usahne ta vrsta drevja, če je le malo opaljena. Če pri delu v gozdu kurimo ogenj, pogasimo ga, ko smo dodelali. Če vidiš v suhi jeseni goreti zapuščen ogenj le ob robu gozda, pogasi ga. Veter naj za-

nese iskre v gozd in nesreča je tu. Pastirjem in nedorasli mladini se naj ne dovoli kuriti v gozdu ali v bližini gozdov.

Manjše požare v gozdu pogasimo, če jih z zelenimi vejami potolčemo ali pa z zemljo zamečemo. Velike požare omejimo s preseki ali prekopi. Okrog gorečega gozda se v primerni razdalji izsekajo široke gozdne proge in zemlja razkoplje. Pri tem delu mora pomagati vsak, kdor je v bližini. Seveda mora tudi tisti, kdor ogenj zapazi, ljudi takoj obvestiti. Škoda, provzročena po gozdnih požarih, je zelo velika. Nevarnost pa je velika tudi za človeška bivališča in bližnja poslopja, kot: hrame, listnjake itd. Zato naj ne odreče nikdo svoje pomoči o pravem času.

IX. gozdni škodljivci. Kakor ima polje, vinograd ali vrt svoje škodljivce, tako jih ima tudi gozd v izobilju. Škodljive rastline, bolezni, domače živali, divjačina in razni mrčesi kvarijo in uničujejo naše gozde. Največji škodljivec je pa človek sam, če ne ravna z gozdi pametno. Z nespametnim izsekavanjem in izkoriščanjem uniči v nekoliko letih prostrane gozde. Kako težko — včasih skoro nemogoče je pogozditi opustošen svet. Država in dežela skrbita z zakoni in raznimi odredbami, da se nespametni gospodarji prisilijo k pravilnemu ravnanju in vzgojevanju gozdnega drevja.

Že pri trebljenju smo govorili o nekaterih gozdnih škodljivcih, ti so: razne plevelne vrste in grmi. Izmed grmov omenim naj le brinje (brina). Brinje raste povsod tam, kjer je gozdno drevje izsekano, novi zarod pa s pašnjo zatrt. Vresje pokriva tla tako na gosto, da seme ne more v zemljo in vsled tega ne skali. Srobot in bršlan krivita mlado drevje in ga pritiskata k tlom. Razne glive in plesni se naselijo po koreninah, deblu, vejah in listju dreves. Te provzročajo bolezni in gnitje. Vse te škodljivce moramo odstraniti iz gozdov.

Izmed domačih živali je najškodljivejša gozdom koza. Ta objeda listje vsakega drevja, katero doseže, in zato uniči

s tem ves naraščaj. Po nekaterih deželah — tudi po Kranjskem — je pašnja koz po gozdih prepovedana. V balkanskih deželah, kakor tudi v Italiji, pasejo še dandanes koze po gorah. Zaraditega pa imajo v teh deželah tako malo gozdov, da morajo dobivati les iz alpskih dežel. Goveja živina objeda le spomladi drevje; ravnotako tudi konj. Oba pa pohodita in uničita mnogo mladega naraščaja. To zabranimo, če zavarujemo mlada drevesca, ali pa če sploh ne pasemo po takih gozdih.

Zajec in srna objedata pozimi brstje gozdnega drevja. Teh živali pa v naših krajih ni nikjer v toliki množini, da bi bila škoda, ki jo napravljata ta dva škodljivca v gozdih, večjega pomena. Divjačino preganjajo lovci, zaraditega ta skrb gozdnim posestnikom ne beli glav.

Bolj nevarni, ko vsi ti škodljivci, so našim gozdom razni mrčesi. Kdo od vas ne pozna rjavega hrošča ali kebra! . . . Rjavi hrošč se pokaže vsako tretje ali četrto leto v silno velikih množicah. V zemlji se razvijajo iz jajčec ličinke, ki jim pravimo ogrci ali podjedi. Ti objedajo leto za letom korenine mladih drevesc. V zadnjem letu se zabubajo in spomladi koncem aprila ali v začetku maja, prilezejo na dan. Zdaj žro samo listje od dreves. Najljubši jim je hrast, vendar pa ne zametavajo tudi drugega drevja. Tega škodljivca moramo o hroščevem letu pobirati in pokončevati.

Najnevarnejši gozdni škodljivci so lubadarji. Ta hrošč je komaj $\frac{1}{3}$ cm dolg. Razvija se ravno tako kot rjavi hrošč, le da se ta izpremembra izvrši že v desetih do dvanajstih tednih. Lubadarji napadajo skoro izključno le igličasto drevje. Zarijejo se pod lubje dreves, kjer ga prično izpodjedati na vse strani. Izvrtajo vse polno rovov. V te rove ležejo samice jajčeca, iz katerih se potem izležejo ličinke. Zdaj so tudi te na delu. Drevo hira, iglice porjave, iz luknjic se cedi smola, lubje odpada in drevo se posuši. Lubadarji napadajo najraje bolešno ali polomljeno drevje. Pameten gospodar bo

tako drevje hitro odstranil iz gozda. Preiskal bo tudi zdravo drevje na okrog, če že ni napadeno od lubadarja. Lubje se od debla obeli in sežge.

Smrekovi prelec je metulj. Samica znese jajčeca, iz katerih se v prihodnji pomladi izvale gosenice, ki objedajo iglice. Poleti se zabubajo in v kakih štirih tednih se izvale metulji. Napadu gosenic smrekovega prelca se radi pridružijo še lubadarji. Mladim smrekam in borom objeda koreninice borovi rilčkar. Manj škodljivi, ker se prikažejo le po nekaterih krajih in navadno v manjšem številu, so ti-le: gosenice, smrekove in borove grizlice, zavijač in kobilice. Neprijeten gost je bramor, posebno po gozdnih vrtih.

Vse te gozdne škodljivce moramo zatirati in preganjati iz naših gozdov. Pri tem delu nam pomagajo: jež, krt, podlasica, dihur, vse ptice roparice in ptiči pevci. Posebno veliko nam koristijo žolne in detelji. Teh živali ne bo pаметen gospodar nikdar preganjal iz svojih gozdov, še izkušal jih bo privabiti vanje n. pr. pozimi s krmljenjem itd.

X. gozdni zakon. Ko so pred 30. leti zidali železnico na Kavkazu — namreč od Batuma v Tiflis — delal jim je velike ovire velikanski pragozd, v katerem še ni nikdar pela sekira. Po otvoritvi te železnice pa so se začeli svetliti ti gozdi. Gozd je v teh krajih občinska posest in od nekdaj je vsak sekal tu, komur se je poljubilo. Prej so sekali le za svojo potrebo, zdaj pa so pridno sekali, ker so lahko les dobro prodali. V 30 letih so se ti kraji povsem izpremenili. Pomanjkanje gozdov je povzročilo hudournike, ki delajo zdaj velikansko škodo. Prejšnja rodovitnost zemlje je izginila in puščava je vedno večja. Prepozno je došla postava, ki prepoveduje tako nespametno uničevanje gozdov.

Tudi na Francoskem so pred leti brezmiselno izsekavali nekateri lahkomiselniki svoje gozde na pobočju hribov in gora. Posledica temu je bila, da je reka Ron preplavila vsako leto rodovitno dolino in naredila

velikansko škodo. Odkar pa strogo pazijo, da se sme sekati le taka drevesa, katerih odstranitve ne bi nikomur škodovala, se povodenj ne ponavlja.

Pa čemu bi iskali izgledov v tujini. Poglejmo si našo Notranjsko! . . . Kdo še ni slišal o Krasu! Bile so te pokrajine nekdam res krasne! . . . A danes? — Prišli so ljudje, ki so lepe gozde posekali, pozabili pa pogozditi prazen svet. Nalivi in huda burja so odnašali rodovitno zemljo in izpremenili v nekaj letih obsežne pokrajine v pust, skalnat svet. Koliko tisočakov so v zadnjih letih izdali posamezni posestniki in država, da bi iznova pogozdili razsežne opustošene kraje! Uspehi so zaradi rahle zemlje in hude burje kaj majhni.

A tudi drugod pri nas izkoriščajo in zanemarjajo nekateri posestniki gozde brezobzirno. Veliko je danes gozdov, ki ne zaslužijo več tega imena. Da se taka opustošenja zabranjujejo, gozdne posestnike pa prisili — če treba tudi s kaznijo — k pametnemu gospodarstvu, izdala je država gozdni zakon, posamezne dežele pa deželne naredbe.

Gozdni zakon obsega več oddelkov (paragrafov), ki govore n. pr.: o krčenju gozdov, o pogozdovanju in opustošenju gozdov, o pašnji v gozdih, o varstvenih gozdih, o gozdih v prepovedi, o spravljanju lesa, o določbah glede gozdnih požarov, o pokončevanju škodljivih mrčesov, o gozdnih prestopkih in kvarah itd.

Posamezne dežele so te oddelke še posebej izpopolnile primerno za njih kraje. Deželna vlada za Kranjsko je izdala naredbo glede nabiranja storžev igličastega drevja, prepovedala nabiranje borovega brstja, naredba glede požiganja pašnikov in pokončevanja lubadarja. Deželni zakoni za Kranjsko govore tudi o pokončevanju škodljivih mrčesov, zlasti rjavega hrošča in o pogozdovanju Krasa.

XI. sklep. Kar ste danes slišali o gozdu, zapomnite si in se potem kot dorasli moške in posestniki ravnajte po teh

naukih. Gozdi koristijo posestniku le takrat, če ravna ž njimi prav.

Opomba: Ker se tudi po naših gozdih ponekod širijo in množe razni gozdni škodljivci v kaj velikem številu (n. pr. lubadar, rjavi hrošč), se izpopolni IX. odst. Gozdni škodljivci s sledečimi berilnimi sestavki: 151. Smrekov lubadar ali pisar. 144. Žolne. (Tretje berilo.) 119. Rjavi hrošč. (Josin-Gangl: Drugo berilo.) 75. Žolne. 87. Smrekov zalubnik. (Josin-Gangl: Tretje berilo.)

Ivan Kocijančič — Bušeca vas.

26. Voluhar.

Učila: 1. Nagačen voluhar in njegova slika ter slika male in velike podlasice¹⁾. 2. Drevesce (brez krone) z obglodanimi koreninami. 3. Samostrelnica „voluharka“ in naboj k tej. 4. Koren.

I. Priprava in smoter.²⁾ Dragi dečki! Vsi, ki obiskujete tukajšnjo ponavljalno šolo, ste sinovi kmetovalcev, poljedelcev ali vinogradnikov. Mnogi izmed vas pomagata že pridno svojim roditeljem ali gospodarjem pri poljedelskem ali domačem delu in mnogi boste tudi postali poljedelci. Izpoznali ste in še boste, koliko truda ima kmetovalec, da dobi čim več pridelkov iz svojega posestva, da zamore preživljati

¹⁾ Prav dobro upodobljeni so voluhar in obe podlasici na Schreiberjevi tabli „I. mali sesalci“. (Wandtafeln landwirtschaftlich nützlicher u. schädlicher Tiere. Taf. I.—IV. Cena 9 K, s palicami 12 K. Taf. V.—VI. Landwirtschaftlich schädliche Insekten, s palicami 12 K. Dobe se pri Karl Jansky, Tabor ali pri A. Pichlers Witwe & Sohn, Dunaj).

²⁾ Precej dolgi uvod je primeren in pri prvi obravnavi škodljive ali koristne živali potreben, sicer lahko odpade, se skrajša ali pa uredi dotični živali primerno. Sploh pa dva ne bosta obravnavala enako in tudi isti učitelj bode obravnaval drugo leto drugače, nego pa je obravnaval prvo leto. Kdor je vnet za kmetijstvo in ta pouk, bo izvršil svojo nalogo dobro.

sebe in svojo družino. Pridno obdeluje svoje polje, travnike in vinograde ter zasaja sadonosna drevesca na vrtove. Pa ti priskaklja v zasneženi zimi dolgouhi zajec na vrt in ti obgloje sadna drevesca tako, da se morajo posušiti. V temni noči se pritihotapi zvita lisica v kokošnjak in odnese kokoši, ki jih je gospodinja vse poletje skrbno negovala. Skozi neznatno špranjico se splazi črni dihur, da pokolje piščeta, ali izpije jajca. Pri kopanju krompirja zapazite, da je mnogo obgrizenega ali obglodanega, ki potem segnije. Letos ste opazili mnogo gosenic na zelju in repi in na nekaterih njivah so uničile te živalice repo popolnoma in je bil kmetovalčev trud zastonj. Mnogo je tedaj živali, velikih in malih, ki delajo poljedelcu mnogo kvare in silno škodo. Ni čuda, da je napovedal poljedelec vsem tem živalim boj in jih preganja in zatira kakor zna in more. Toda žalibog, premnogokrat se zgodi, da občutijo kmetovalčevo jezo živali in živalice, ki mu ne store nič hudega, temveč mu še pomagajo pri preganjanju in zatiranju njegovih škodljivcev. S kakim veseljem ubije n. pr. belouško na polju ali blizu doma in vendar mu je ta nedolžna kača lovila škodljive miši in drugo golazen. Drugi dan pohodi umazano krstačo, a vendar revica ni zaslužila tega, ker se preživlja samo s črvi, kobilicami in drugimi škodljivimi žuželkami. Tuintam zapazimo kmetovalca, ki čaka z motiko v roki krta ob krtini, da ga izkoplje in ubije. In vendar veste, da krt majhno škodo, ki jo napravlja s krtinami na travniku, stokrat poravnava s tem, da pohrusta v zemlji nebroj črvov in žuželk. In kako nespametno je kmetovalčevo sovraštvo do koristnih sov in strah pred njimi samo zaradi tega, ker obletavajo ponoči tako tiho njegov dom in imajo neprijeten glas, čeprav ne naredo nič hudega, pač pa mu pokončujejo poljske miši! Iz tega izpoznamo, da ni prav, ako človek brez premisleka in preudarka zatira živali. Kmetovalec mora tedaj dobro poznati živali, ki živijo na njegovem posestvu. Vedeti mora, katere so koristne in katere škodljive, da prve varuje, a druge zatira. Pri mnogih, osobito velikih

živalih, zapazimo kmalu in lahko, če so nam koristne ali škodljive. Nihče ne bo imel lisico, zajca ali kragulja za koristne živali. Strelja se jih, nastavlja zanke in pasti. Tu pomota ni mogoča. Drugače je pri majhnih živalicah, katere žive skrite, da človek niti ne zapazi njihovega delovanja. Te je treba opazovati, da izpoznamo, so li naše prijateljice ali sovražnice.

Da tudi vi, ko dorastete, ne boste brezumno pokončevali koristne živali, puščali škodljive v miru, kakor dela to še sedaj mnogo kmetovalcev, ste že v vsakdanji šoli izpoznali marsikatero škodljivo in koristno žival. Še bolj pa si hočemo ogledati in zapomniti kmetijstvu koristne in škodljive živali v ponavljalni šoli. In ko bomo izpoznali njihovo življenje in delovanje, bomo znali najti tudi sredstva, kako koristne varovati in kako ter s čim uničevati škodljive, da se obvarujemo škode, ki nam jo prizadevajo. Ker je pa takih živali mnogo, ne moremo izpoznati vseh naenkrat. Pač pa jih bomo dobro izpoznali polagoma, v dobi ponavljalne šole, ako boste pridno hodili k pouku. Najprej si hočemo ogledati in izpoznati one, ki so najbolj škodljive in je njihovo zatiranje najnujnejše in pa najkoristnejše, ki potrebujejo največ varstva od strani kmetovalca.

O koristnih živalih se boste že še učili. Danes vas hočem seznaniti s sicer neznatno živalico, ki je pa kmetovalcu najbolj škodljiva, a je prav nič ne zatira, ker jo premalo, ali pa nič ne pozna. Ta žival, o kateri hočem govoriti danes, je voluhar. (Se pokaže.)

II. Podavanje. Tu ga vidite nagačenega. Mala in neznatna je ta živalica. Si jo ti že videl živo? Ti? — ne. Kateri ste jo že živo videli? — jaz. Kje? — (pri oranju, pri rigolanju). Torej živi ta žival v zemlji. Ej, toliko vas je tu, pa le dva sta jo videla živo na prostem! Ali je zelo redka, ali pa se tako skriva, da je ne zapazimo! Ne, ni redka! Prav veliko je teh živali po naših vrtovih, njivah, travnikih, vinogradih, gozdih, hribih, dolinah, v suhi in mokri zemlji.

A živalica se boji dne in ne pride na plan. Zakaj ona ve, da bi jo pokončal človek, da bi jo pograbila kaka ptica roparica, po noči sova, kuna, mačka ali kaka druga mesojedna žival. Kakor vidite je voluhar tolstega života in bi bil tem živalim dober založek. Zato prebije vse svoje življenje v zemlji. Tu ima na vse strani razpeljane rove, kakor krt, le nekoliko večje so te luknje kakor krtove. Nekatere so tako obširne, da porine lahko otrok pest in roko noter. Ti rovi so razpeljani navadno za ped globoko v zemlji. Nekoliko jih pelje tudi globlje (nižje). Nekateri rovi pa so tik pod površjem, tako da se vidi privzdignjena zemlja ali ruševina. V teh rovih ima tudi male shrambe. Na več krajih namreč spravlja živež (same koreninice različnih rastlin). V nekaterih krajih jih je za pest na debelo stlačenih, včasih tudi za poln klobuk. Te koreninice so za hrano mladičem in za zimo, ko je zemlja tako zmrznjena, da ne more delati novih rovov ob površju. Nekoliko globlje, (najraje pod koreninami kakega drevesa) pa si napravi gnezdo in gorko ležišče, narejeno iz mehke suhe trave. In takrat, ko si napravlja ležišče, mora na površje. A to stori oprezno. Ko čuti, da ni blizu in daleč na okrog nobenega živega bitja, tedaj prileze iz luknje, da si nabere fine, suhe trave, s katero zbeži urno v svoje podzemeljsko kraljestvo. V tem mehkem in gorkem gnezdu ima 4, 5 do 7 mladičev in sicer po trikrat do štirikrat na leto. Razmnožuje se tedaj zelo močno.

Voluhar dela tedaj rove kakor krt, le za spoznanje večji so nego krtovi. Tudi kupčke zemlje izkopava na površje, da so videti kakor krtine. Toda krt naredi velike kupe ali krtine z drobno zrahljano prstjo, voluhar pa majhne kupčke in prst ni tako zrahljana.

Ker živi voluhar pod zemljo in dela rove in krtine, kakor krt, pripisujejo kinetovalci vso škodo, ki jo dela voluhar, krtu. Toda krt lovi po svojih rovih in žre le črve, ogrce, miši in drugo tako škodljivo golazen, voluhar pa obgrizuje le krompir, korenje in druge poljske sadeže ter ko-

renine različnih rastlin ter sadnega drevja. Posebno veliko škodo napravi na vrtovih in v sadovnjakih. Mlada in tudi velika sadna drevesa, katerim obgloje voluhar korenine, ne morejo več srkati soka iz zemlje in morajo se posušiti.

Tukaj vidite deblo in korenine drevesca, kateremu je voluhar obglodal korenine. Lani je rastlo še čvrsto in že rodilo sad, letos pa je začelo hirati. Pomladi vzcvelo, nastavilo sad, a jabolka so ostala majhna in neznatna. Zakaj drevesce ni dobilo dosti soka, mali sadki so odpadli in poprej lepo, čvrsto in zdravo drevesce, se je začelo sušiti. Sedaj sem ga pustil izkopati, da vidite vzrok njegove prezgodnje smrti. Temu je kriv voluhar. Tu vidite obglodane korenine. Nekatero korenino (tukaj) so pričele že gniti. Voluhar jih je gotovo že lani obglodal. Tu pa vidite sveže obglodane korenine. Voluhar je storil to pred kratkim. Drevesce z oglodanimi koreninami pa ne more rasti. Na šolskem vrtu mi je voluhar uničil že mnogo majhnih, pa tudi velikih dreves. Pred tremi leti (samo v eni zimi) črez 300. In ako ne bi te živali pridno zatiral, bi na šolskem vrtu — ki leži sredi polja — ne vzgojil niti enega drevesa. In tako je tudi drugod. Na stotine, da, na tisoče dreves, uničijo voluharji vsako leto v naši deželi. Ako bi ne bilo te živali, imeli bi mnogo zdravih in rodovitnih sadnih dreves in vsako leto obilo sadja. Mnogo kmetovalcev je izgubilo veselje do sadjarstva, ker je bil brezuspešen njihov trud, ki so ga imeli z zasajanjem drevesc, ki jih je uničil voluhar. Tedaj vidite, da je škoda, ki jo napravi ta žival velika in nepreračunljiva in smemo tedaj trditi, da je voluhar najbolj škodljiva žival, kar jih je po naših krajih.

Ali bomo še dalje trpeli, da nam delajo še vedno in vedno voluharji tako škodo in še dalje uničujejo delo kmetovalčevih pridnih rok? — Ne, ne smemo! Z vso močjo moramo zatirati tega silnega škodljivca. Toda kako? —

Ali naj razkopljemo njegove številne, daleč segajoče rove? — To bi bil silen trud navadno brezuspešen, ker se

rovi zasipljejo in izgubimo sled. Le malokedaj bi se nam posrečilo ujeti voluharja na ta način. Kopanje za njim po vrtovih, po sadovnjakih pod drevesci ali po kamenitih tleh sploh ni mogoče. Zgode se pa tuintam slučaji, da se včasih pri oranju vrže voluharja na dan ali se ga izkoplje pri rigolanju vinogradov. Toda to so le slučaji. S tem mnogoštevilnih voluharjev ne pokončamo.

Na šolskem vrtu sem mu začetkoma nastavljal pasti, a vjeli so se koristni krti (le enkrat se mi je posrečilo v past dobiti voluharja. Nekateri postavljajo pod zemljo (pod rove) velike lonce, v katere se včasih voluhar vjame. Pa tudi to sredstvo je zamudno in malouspešno. Poznamo drugi, izdatnejši način pokončevanja. Opazilo se je, da voluhar v svojem podzemskem kraljestvu ne trpi prepiha. Ako se mu namreč odprejo rovi, tedaj jih kmalu zakrije (zamaši z zemljo) to pa osobito takrat, kadar je mrzlo in hladno vreme (tedaj po zimi, spomladi in jeseni). In to vedeti nam zadostuje, da vemo, kako mu priti do živega. Spomladi ali jeseni (ker pozimi je zemlja pretrda ali zasnežena) odkrijemo z lopato ali motiko voluharjeve za ped, manj ali več globoke rove na več krajih. Ker voluhar — kakor rečeno — ne trpi prepiha, pride kmalu zakrivat rov, ki je blizu njegovega bivališča. Tak zakrit rov je dokaz, da po tem rovu hodi voluhar in da ni daleč do njegovega stanovanja. Ta zamašen rov se mu z lopato zopet odpre ter se ga nekoliko korakov preč, s puško v roki, mirno čaka. Kmalu — včasih prej, včasih pozneje — pride zopet voluhar, da bi zamašil odprti rov. Poprej pa (preden začno spet pokrivati rov) pogleda pri odprti luknji, malo povoha, in v tem hipu se ga ustreli. Na ta način smo na šolskem vrtu pokončali vsako leto 10, 20, do 30 voluharjev. V sadovnjaku bližnje grajščine so jih pred nekoliko leti samo v enem letu postrelili čez 200. Poprej so drevesca hirala in se sušila, potem pa so rastla čvrsto in so letos obrodila obilo lepega sadu. Za voluharjevo pokončevanje je edino izdatno sredstvo streljanje. Le škoda, da za to delo

ni sposoben vsakdo. Osobito pa ne mladina! Zakaj puška je nevarno orožje! In v rokah jo sme imeti le izkušen in previden človek. Ker se mora voluharja včasih dolgo čakati, je to delo zamudno in vsled tega drago. Še dražje pa je, če se najme lovca. Zato, da ni treba čakati na voluharja, sem dobil in pustil v ta namen prirediti malo puško, s katero se voluhar sam ustreli. Opazil sem namreč, da ima voluhar sosebnost rad korenje. Ako se mu majhen korenček ali izrezan košček velikega korena položi pred odprt rov, tedaj voluhar, ki pride zapirat rov, zapazi to slaščico, jo prime in potegne v luknjo, da jo poje ali nese v shrambo. Zaraditega sem dobil puškico samostrelnico, na katero se spredaj natakne košček korena. Samostrelnica se nastavi pred odprt voluharjev rov tako, da sega, na puškico nataknen koren, v rov. Voluhar pride, zapazi koren, ga prime, hoteč ga potegniti, a pri tem potegljaju izproži puškico in ves strel zleti voluharju v glavo in mu jo razmesari tako, da je v hipu mrtev.

Tu vidite tako puškico. Ker se izproži sama, zaraditega se imenuje samostrelnica. Ker se ž njo strelja in uničuje voluharje, jo bomo imenovali „voluharka“. Tu je cev, v katero pride naboj. Tu je petelin, ki udari na naboj in ga izproži. A tu vidite žico (drat), ki je od petelina napeljana pred cev. Tu pred cevjo se na žico nabode košček korena, tako (se pokaže). Zaraditega ima žica kaveljčke, kakor trnek, da koren ne zdrkne doli. Ko je to narejeno, se postavi ta voluharka pred odprt voluharjev rov v zemljo, tako (se pokaže na tabli). Šele sedaj se napne petelin in rahlo nastavi ter s to varnostno kljukico zatvori tačas, da se dene v cev previdno s smodnikom in svinčenim zrnem nabiti naboj. Ko je to izvršeno, se na lahko in zelo previdno zopet odpre varnostna kljukica in da kaka žival (pes, kokoš itd.) ne pride zraven in ne stopi na nastavljeno voluharko, se pokrije jama s kako desko. Voluhar pride zapirat odprti rov. Zapazi korenček, pograbi ga, ker pa povleče, se izproži samostrelnica

in ga ustreli. (Se pokaže, kakor voluhar potegne koren in se potem izproži petelin. Seveda, tedaj ni v cevi naboja.)

To je najlažje in zelo uspešno pokončevanje voluharja. In ker ni treba človeku (lovcu, posestniku ali delavcu) čakati na voluharja, se ne zamudi skoro nič časa in zaraditega to pokončevanje nič ne stane, ako se ima le voluharko. Le škoda, da ta naprava ni za mlade ali lahkomišelnice in neizkušene ali celo nerodne ljudi, temveč smejo imeti v rokah to samostrelnico le starejši, izkušeni in previdni možje, ki vedó, da je to orožje ravno tako nevarno kakor druge puške in se lahko zgodi nesreča, ako se ravna neprevidno.

Spomladi, ko izgine sneg, in ko se bomo učili požlahtnjevanja na šolskem vrtu, vam pokažem tudi tam več drevesc, ki jih bo voluhar (ki se naseli iz polja v vrt) črez zimo najbrže spet obglodal. Pokažem vam tudi voluharjeve rove in kako se mu nastavi samostrelnica.

Ker živi voluhar pod zemljo in je tam dobro zavarovan, se hitro razmnožuje in ker ga človek skoro nič ne preganja, se razmnoži po nekaterih krajih silno. In še več bi bilo teh škodljivcev, ako bi ne imeli ljudje med živalimi pridnega pomočnika. Kdo je neki ta voluharjev sovražnik? — Ta naš pomočnik in največji voluharjev sovražnik je podlasica, mala in velika. Tu na podobi ju vidite. (Se pokaže.) Vitkega života sta obe in urni, pa kratkih nog, da gresta lahko v voluharjeve rove. Kjer žive podlasice, tam ni voluharjev, ali pa malo. Le škoda, da žive podlasice tako na redko. Ne preganjajmo tedaj podlasice, ker one so za kmetovalca koristne živali. Ta korist odtehta škodo, ki jo delajo podlasice pticam.

Sedaj, ko vemo, kje prebiva voluhar, kaj dela in s čim se živi in kako ga naj pokončujemo, pa si ga še enkrat oglejmo in bolj natančno ko prej.

Kako velik je voluhar? (Kakor krt, podgana, polh.) S čim je pokrit? (Z mehko dlako.) Ker živi v zemlji, je tudi prstene barve t. j. sivorjave. Ta prstena barva ga tudi va-

ruje, da ga ne opazijo sovražniki, kadar pride na površje po suho travo za svoje ležišče. Kakšen je trup, noge? (Valjast s kratkimi nogami.) Zakaj? (Ker se sicer ne bi mogel plaziti po ozkih rovih.) Vse živali, ki žive po rovih, ali se morajo plaziti po luknjah, imajo kratke noge. Imenuj nekatere! (Krt, podlasica, jež, jazbec, pes jazbecar.) Kdo mu pa napravi rove? (Narediti si jih mora sam.) S čim jih napravlja? (Z nogami.) Tudi konj (vol) ima noge. Ali more ž njimi kopati luknje? Zakaj ne? (Ker nima krempljev.) Voluhar ima tedaj, kakor vidite, dolge, ostre in ravne krempljce, da koplje lahko ž njimi prst. Kadar hoče zakriti odprti rov, s čim in kako stori to? (Z nogami jo brska in meče nazaj — iz rova proti odprtini — da je luknja zasuta.) Ne more pa rova z nogami trdno zamašiti ali zabiti. S čim neki to stori (z repom?) (Z glavo!) Kakšna je tedaj glava? (Debela, okroglasta s tumpastim gobcem.) Tudi vrat je zaraditega delovanja kratek in močan. Pri njegovem podzemeljskem delovanju pada prst nanj, zaraditega sta kratki uhlji zakriti z gosto dlako. Oči pa ima majhne. S čim se hrani voluhar? (S sadeži, koreninami.) Da zamore grizti in glodati trde korenine, ima zato kaj pripravne zobe. Tu jih dobro vidite. Vidimo, da ima dva dolga, ostra dletasta zoba v zgornji in dva v spodnji čeljusti. Vse živali, ki glojejo, imajo spredaj po dva para dletastih zob. Imenuj mi nekatere take živali! (Zajec, miš — poljska in hišna — podgana, veverica, polh.) Vsi glodavci so škodljivi. A med vsemi je voluhar najbolj škodljiv. (Zakaj?) Kakšen je rep? (Precej dolg in s kratko dlako na redko poraščen.) Ker mu pri delu nič ne pomaga, je droben in šibek.

Ker prebiva voluhar v zemlji in dela rove kakor krt, ga imenujejo kmetovalci, ki ga ne poznajo, z imenom „krtica“. A to ni prav! Mnogo kmetovalcev, ki ne poznajo voluharja, mislijo: krtica je samica od krta, kakor pravimo lisjak-lisica, pes-psica in preganjajo krta namesto voluharja.

III. Posnetek. Sedaj pa na kratko ponovimo to, kar smo se o voluharju učili. Da nič ne pozabimo, napisal sem vam na tablo načrt, nekaj najvažnejših besedi, ki vas spomnijo na vse, kar sem vam povedal. (Se obrne tabla¹.) Na nji je tale načrt: Prebivanje — rovi — krtine — shrambe — ležišče — razplodba, razširjenost. Hrana in škodljivost — največja zla — dosti sadja. Kdo ga pozna, zakaj. Zatiranje: (pasti) — najuspešnejše pokončevanje: odpirajo se rovi — zaprt rov se odkrije — čaka se s puško — ustreli — samostrelnica (voluharka) — le izkušen človek, zakaj. Najhujši sovražnik.

Truplo, velikost — dlaka — noge, krempljci — glava, zobje (glodavec), oči, uhlji — rep. —

Učenci pripovedujejo po tej razporedbi.

V eni izmed prihodnjih ur se za spisno vajo voluhar popiše²) po gorenji ali enaki razčlenbi ali — če so učenci zmožnejši — po krajšej na pr.: Prebivanje (Razširjenost). Rovi. Gnezdo. Hrana. Škoda. Zatiranje. Truplo. Sovražnik.

Popiše se lahko tudi prosto.

Vrši se lahko tudi primerjava: Krt in voluhar.

Pripomnja: Ker je voluhar po naših krajih največji škodlivec sadjarstva in kmetijstva sploh, ga je silno veliko, a je vendar še nepoznan, je to žival v ponavljalni šoli obravnavati obširneje, nego katerosibodi drugo. Mladina ga mora dobro poznati in tudi način, kako se ga pokončuje.

¹) Se lahko napiše tudi med podavanjem. A to v ponavljalni šoli ni potrebno, se tudi izgubi preveč časa, ki nam je kratko odmerjen. Zmožnejši učenci pripovedujejo tudi prosto, ali pa jim poda učitelj napovedno besedo, ako je potrebno. Tudi zadnji odstavek podavanja, „opis trupla“ se tem lažje skrajša, čim zmožnejši so učenci. Vsekako pa se mora izvršiti tako, da učenci dobro izpoznajo to zelo razširjeno, najškodljivejšo, a še nepoznano žival.

²) Spisna naloga se priporoča tudi zaraditega, dačitajo učencev spis doma roditelji in drugi odrastli. In tudi na ta način odrastli kmetovalci izpoznajo voluharja, škodo, ki jo dela, in kako ga je zatirati.

Zato ne sme biti nobena šola brez nagačenega voluharja, ali vsaj brez njegove slike. Tudi samostrelnico voluharko naj si nabavi vsaka šola, da se lahko pokaže nele otrokom, temveč in v prvi vrsti kmetiškim gospodarjem, da si jo nabavijo. Te samostrelnice „voluharke“, bo imel v zalogi puškar Fr. Sevčik v Ljubljani. Sedaj jih pa še nima, ker ima podpisanec zaradi prireditve in nabave teh voluhark, njihove cene itd. ž njimi še pogajanja. Mislim, da bo stala ta voluharka kakih 8 K. Svoječasno to objavim. Dobro pa bi bilo, da se šolska vodstva zaradi dobave te voluharke takoj obrnejo na omenjenega puškarka, da bo tem rajše in hitrejšo pustil vlti te vrste samostrelnic. Zakaj on dvomi, da bi jih šole in kmetovalci naročali v toliki meri, kakor sem mu zatrjeval, in da bi se mu izplačalo nabaviti si večjo množino voluhark. Čim več pa jih pusti vlti, tem cenejše bodo. Tovariši, delujte na to, da si nabavi voluharko (in zraven nekoliko nabojev) vsak boljši posestnik. Osobito sadjarji ne smejo biti brez njih, saj brez teh samostrelnic ni mogoče uspešno in splošno zatirati tega silnega škodljivca. Zanimivo in koristno pa je predavanje o voluharju in kako se ga zatira tudi pri raznih sestankih kmetiških gospodarjev na pr. pri občnih zborih kmetijskih podružnic. Pri tem pa ne sme nedostajati voluharke in pokazati je tudi žival. Zakaj verjemite, niti ena petina kmetovalcev ne pozna te živali! Če jo pa kedo pozna, pa ne ve, kakšno škodo mu dela. S tem, da se začne voluhar splošno in uspešno zatirati, bomo povzdignili sadjarstvo, ker voluhar je kriv, da toliko drevesc in dreves hira in usahne, obvarovali bomo poljedelce tudi ogromne škode, ki jo dela voluhar na poljskih sadežih in drugih rastlinah. Na delo toraj! —

Aleksander Lunaček — Št. Rupert.

27. Naše domače živali.

Opomba: Pri pouku se naj uporabljajo fotografične slike iz dvorne in državne tiskarnice na Dunaju.

Živinoreja je dandanes najkoristnejša panoga kmetijstva. Živina donaša največ dobička in najobilnejših koristi.

Sleherni, količkej izkušeni živinorejec pa mora vedeti, kateri živalski rodovi (plemena) so mu najkoristnejši, kateri mu dajejo največ dohodka. Sicer odločujejo o tem gospodarstvene in krajevne razmere, vendar naj navedem nekoliko splošnih, v obče veljavnih opomb.

Govedo je brez dvoma najvažnejša in najkoristnejša domača žival. Nobeno živinče ne donaša toliko in tako raznovrstnih dohodkov, kakor ravno govedo. Gevedo pomaga obdelovati zemljo, napravlja gnoj, daje mleko, meso, kožo, parklje, dlako itd. Kratko rečeno, nič ne gre v izgubo. Prodano pa donaša kmetu lepe denarje.

Svinja je tista domača žival, katera raste najhitreje, katera je za pleme najprej godna, katera se najbrže pomnožuje in katera je slednjič glede na klajo najmanj izbirčna. Pri nobenem drugem živinčetu ne priredimo v tako kratkem času in ob tako majhnih stroških toliko, kakor pri svinji. Prašiče rede zlasti tam prav po ceni, kjer imajo mnogo krav ter delajo iz mleka surovo maslo in sir. Mlečni ostanki se ne morejo na noben način izkoristiti bolje, nego s tem, da jih dajemo prašičem.

Konji so drage živali. Dohodki pa so enostranski. Malemu in srednjemu posestniku ne kaže nikakor, pečati se s konjerejo. Pred vsem pa mora računati kmet v naših razmerah s tem, da mu konj pridno dela. Na ta način mu prinaša konj najboljše dohodke.

Ovčarstvo je v takih krajih na mestu, v katerih imajo dovolj bregovitih, suhih, z gosto in močnopernato travo obrastenih pašnikov. Nizki in močvirnati pašniki po-

vzročajo razne ovčje bolezni, katere vzemo ves dobiček, da, včasih cele črede. Ovca brez zdrave paše je nemogoča.

Kar smo omenili o ovcah, velja tudi za rejo koz.

Slehnemu živinorejcu je znano, da si niso živali enega rodu povsem slične. Krajevne razmere, podnebje, klaja, odbiranje plemenskih živali i. t. d., upliva glede na telesnost najsljčnejše živine tako, da se živali istega rodu sčasoma izpremene. Seveda ostanejo rodovni znaki vedno enaki. Na ta naćin nastanejo različne pasme.

Pod imenom pasma razumemo skupino domaćih živali enega rodu, katere so nekoliko različne telesnosti od druge živine ravnoistega plemena. Dalje se odlikuje pasma po enostranskih dohodkih; tako n. pr. so živali enoiste pasme prav dobre za debeljenje, ali za mleko, ali za vprego itd. Vsak rod ali pleme ima mnogo pasem. Samo goveja živina ima v Evropi nad 100 različnih pasem. Predvsem pa moram povdarjati, da so pasme dvojne: 1. deželjske ali naravne in 2. umetno vzgojene ali plemenite (žlahtne).

Naravne ali deželjske so tiste, katere je vzgojila priroda, ne da bi bil ćlovek v to kaj posegel. Umetno vzgojene pa so one, katere je zaredil modri in izkušeni živinorejec s pomoćjo plemenitve in gojitve.

Preidimo sedaj k raznim pasmam.

Govedo. Zaradi boljšega pregleda razdelimo različne pasme v štiri skupine:

1. stepno govedo, 2. dolinska ali nižavska goveja živina, 3. planinsko ali hribovsko govedo in 4. pokrajinska goveda.

1. stepno govedo drže na južnem Ruskem, na Balkanu, na Ogrskem in Hrvaškem, pa tudi po slovenskih pokrajinah.

Skupni telesni znaki so sledeći: prednji del života je višji od zadnjega. Truplo samo je dolgo in moćno, a malo

ozko. Rogovi so navadno (pri samcih) dolgi, sivi in navzgor zakrivljeni. Vrat je srednje dolg, močan in okrašen z majhnim podvratnikom (kamžolo). Barva je navadno siva, včasih malo svetlejša ali temnejša.

Stepno govedo je najboljše za delo. Stepni voli so hitri, močni in trpežni. Vročina jim ne škoduje. Za pitanje niso posebne vrednosti. Krave so slabe molznice. Dajo povprečno 400 do 500 l mleka v enem letu. Pripomniti pa je, da je mleko stepnih krav jako mastno, slastno in gosto.

Sem spada ogerska pasma. Ogrski vol je izmed vseh evropskih goved najboljši delavec.

Podolsko pasmo rede na Ruskem (pokrajina „Podolija“) ter v Galiciji in Bukovini.

V Bosni in Hercegovini rede balkansko govedo. Zboljšujejo jo z različnimi pasmami, ker sama na sebi ni kaj sosebnega.

2. dolinsko ali nižavsko govedo je doma iz nižav v bližini Severnega morja. Od tudi njeno ime. Danes jo rede po vsej zahodni Evropi.

Nižavsko govedo je zelo dolgega, velikega in težkega, a skoro nelepega telesa. Ves život je nekam dolg in oglat. Na dolgi, ozki glavi ima kratke, naprej ali pa navzdol obrnjene rogove. Hrbet je skoro raven, križ pa podrt. Noge so tenke. Nižavsko govedo je črnocikaste ali rdečepisane dlake. Druge barve (siva, rjava ali bela) so redke izjeme. Krave so izborne molznice, od katerih dajo nekatere do 4000 l mleka na leto. Hitro se razvija in redi, a voli so slabi delavci.

Nekatere pasme:

Holandska pasma je navadno črnocikaste ali rdečepisane pa tudi sivomarogaste dlake. Krave so izborne molznice.

Oldenburška pasma je holandski sorodna.

Tu bi še omenili šorthornsko ali kratkorogo govedo. Ta pasma daje sosebno ukusno meso. Kosti ima

kakor nalašč sila drobne. Nekateri trdijo, da daje govedo bele barve najboljše meso.

3. Planinsko govedo je razširjeno po vsej Evropi. To živino rede večinoma po hribovskih ali planinskih pokrajinah.

Planinsko govedo je v obče lepšega telesa, nego nižavsko.

Ima srednje dolg, povit in zalit okrogel život. Glava je krajša in debelejša. Vrat je močan in okrašen z velikim podvratnikom.

Hribovsko govedo je za vse tri glavne dohodke izposobno. Ono je za molžo, za pitanje in za vožnjo. Vsi trije užitki so utelešeni v enem samem živinčetu. To naj nam bo opomin, da je planinska živina za naše slovenske dežele najboljše in najprikladnejše.

Naj navedem pred vsem nekaj pasem, ki so zlasti za naše razmere važne.

Švicarska enobarvna pasma je doma v južni Švici. Barve je temne, ali pa svetlorjave; od tod ime „enobarvno“. Po velikosti ga delimo v veliko in malo švicarsko govedo.

Krave so izborne molznice, ki dajo do 3000 l mleka na leto. Voli so dobri in trpežni delavci. Tudi glede debeljenja nimamo očitati tej pasmi kaj.

Bernsko govedo je doma iz severne Švice. Od tod so jo uvedli zlasti na Nemško in Francosko. To govedo je rdečecikaste, ali pa rumenopisane barve. Bele maroge so različne velikosti. Največjo živino te pasme imenujejo tudi bernsko-simentalsko. Krave dajejo na leto do 3000 l mleka. Voli so krotki, močni in vztrajni. Izpitani voli tehtajo do 1200 kg. To govedo je skoro za vse tri užitke najboljše, kar jih poznamo v Evropi.

Pincgavska pasma je doma na Solnograškem. Od tod se je razširila na Štajersko, Gor. Avstrijsko, Koroško, Kranjsko in Tirolsko.

Barve je skoro vedno rdečkastorjave. Značilna pa je bela dlaka, ki se pričinja na gorenjem delu vratu ter se razprostira bolj ali manj šoroko po hrbtu in ledji. Bela pega na trebuhu je močno široka, objame prvi nogi in se konča na podvratku. Navadno je tudi rep bel; če ne ves, pa vsaj gornji del.

Pincgavsko govedo je srednje dobro za meso, za molžo in za vprego. Noben užitek ni izredno velik, a vsi so primerno dobri.

Pri nas se pase obilo pincgavske govede na planinah.

Sosebno priporočljiva je beljanska pasma. Doma ob reki Beli na Koroškem. Beljansko govedo je nastalo iz pincgavske. Beljansko govedo je živo rdečerjave barve (divji kostanj). Kaže enaki beli lisi, kakor pincgavsko. Krave so prav dobre molznice (2000 l). Dobra je za pitanje in za delo. V vseh ozirih ji moramo dati prednost pred pincgavsko.

Muricodolska pasma je doma na Štajerskem ob reki Murici. Mešanica je stepne in planinske krvi. Pred vsem mi je povdarjati, da je ta pasma dolgega in ozkega života, barve pa navadno sive. Mleka nima sosebno veliko (1400 l), a to je zelo dobro. Voli so prav imenitni delavci, menda za ogrskimi najbolji.

Murbodenska pasma, katero imenujejo tudi „štajersko“, je za užitek mnogo boljša od muricodolske (1800 l). Za vprego so voli za spoznanje slabši, pa vendar jim moramo priznati, da so dobri delavci.

Zlasti ukusnega mesa je labodsko govedo.

4. pokrajinsko govedo je nekaka mešanica. Ono ne spada k nobeni doslej opisanih pasem. Pokrajinskim govedom prištevamo vse one živali, ki jih rede tam, kjer živinoreja ni sosebno razvita. To govedo ni sosebno prida niti za molžo, niti za rejo. Dobro je za vprego, zlasti zarađitega, ker je utrjeno. Seveda se da izboljšati, ako bi ži-

vinorejci pazili na to, da bi jo umno držali, točno krmili in rabili za pleme le izborne junice in bike.

Ogledali smo si najvažnejše pasme govedi. Bi se li izplačala v naših krajih reja čistokrvnih plemen? — Vsa ta plemena so za naše razmere le toliko važna, da z njimi izboljšujemo našo deželsko govedo. Večji posestniki lahko rede tudi čistokrvne pasme. Nam pa je paziti predvsem na to, da dobimo prikladne plemenjake raznih, naši domači govedi prikladnih pasem, ker tako izboljšamo naše pokrajinsko govedo.

Ker je govedo za nas najvažnejša domača živina, pomudili smo se pri njej precej časa. Zanimalo pa vas bo gotovo izpoznati najvažnejše konjske pasme.

Konjske pasme. Najlepši in najdragocenejši so arabski konji. Predvsem jih rabijo za ježo, ker so sila hitri in vztrajni. Arabci prodajajo svoje konje drago zlasti kristjanom. Nekaj arabskih konj rede v dvorni kobilarni v Lipici in Prestraneku na Notranjskem.

Najurnejši konji so angleški čistokrvni dirjalci, ki preteko skoro 1 km v 1 minuti. Seveda niso močni in vztrajni.

Znani so tudi mali angleški konji, poniji ali pritlikavci imenovani. Ti konji so seve bolj za zabavo, nego za uporabo.

Izmed avstrijsko-ogrskih naj omenimo sledeče:

Pincgavski konji so jako močnega in zastavnega trupla. Glava je debela in mesnata. Vrat je izredno debel in kratek. Križ je zelo širok in kakor pravimo, po sredi razklan. Razklan križ je stalen znak pincgavskega konja. Pincgavski konji so izborni za tovarno vprego.

Ogerski konj je ali navaden, ali požlahtnjen. Navadnega so Ogri pripeljali s sabo iz Azije, a požlahtnjen je nastal iz parjenja z arabskim.

Ogerske konje rabijo zlasti naši topničarji, a kupujejo jih tudi za Italijo.

Dalmatinski konji so majhni, pa trpežni.

Bosenske konje izkuša avstrijska uprava izboljšati. V ta namen je nabavila primernih tujih žrebcev.

Lipiški konji so iz dvorne ali cesarske kobilarne v Lipici. Ti konji so kaj lepi in vztrajni za vožnjo in ježo.

Našteli bi še lahko celo vrsto raznih plemen zlasti iz drugih držav. Ker pa za nas nima posebne važnosti, naj zadostuje to.

Ovčje pasme. Noben rod domače živine ni tako različen med seboj, nego ravno ovce. So živali ovčjega plemena, ki imajo lepo mehko volno, druge pa pokrite z dlako, a tretje pol z dlako, pol z volno. Nekateri imajo rep, druge pa samo kepo masti na mestu, kjer imajo druge rep. Tudi kar se tiče ušes najdemo mnogo razlik.

Oglejmo nekatere pasme.

Merinovka je prvotno doma na Španskem. Sedaj jih rede obilo na Češkem, Moravskem in v Galiciji. V tamšnjih tvornicah izdelujejo iz volne teh ovac raznovrstno sukno.

Naša c. kr. kmetijska družba je nakupila v povzdigo ovčarstva nekaj bergamških ovac. Ta pasma je doma iz severne Italije. Odlikuje se po izvanredni hitri rasti in velikosti. Doseže težo 100 do 120 kg.

Bergamski je podobna padovanska ovca, le da je nekoliko manjša, pa dá sosebnost in dobre volne.

Prav tisto, kar smo omenili o pokrajinskem govedu, velja tudi za pokrajinske ovce. Razširjene so povsod, tudi pri nas. Saj ima vsaka dežela svoje pokrajinske ovce. Dohodkov od njih ni sosebnih.

Kozja reja pri nas ni posebna. Le tuptam vidimo kako kozo. V mali Aziji živi angorska koza, ki daje izborna dlaka, iz katere tko dragocene tkanine, ki prekašajo svilo. Prav iz tega vzroka je važna kašmirska ali tibetanska koza.

Prašičje pasme. Domače svinje so postale iz divjih. Razplodil jih je divji merjasec. Pri nas so uvedene tako mnoge in različne pasme in pasmine, da bi bilo skoraj nemogoče naštetati vse. Razne svinje so pri nas požlahtnili z angleškimi pasmami ter tako izboljšali naše deželske prašiče.

Na Ogerskem in Hrvaškem, kjer imajo obilo hrastovih in bukovih gozdov, tedaj mnogo žeri in želoda, se pase bakojsko pleme.

Kodrastoščetinasti prašič, katerega so redili v prejšnjih časih pri nas pogosto, se nahaja v balkanskih deželah. Kratko pa jih imenujejo „hrvaške prašiče“. Za rejo niso posebni.

Zelo čislani so požlahtnjeni, hitro rastoči, črnolisasti turopolski prašiči.

Ogledali smo si na kratko najvažnejše pasme raznih rodov domače živine. Iz tega lahko izprevidite, da ni vseeno, kakšne pasme redimo. Zbiranje pasem je pametnemu živinorejcu vendar glavno, ako hoče imeti od svojega truda plačilo.

Še tako izbrane pasme pa nam bodo koristile kaj malo, ako ne znamo z živino prav ravnati in jo držati v redu in snagi. Trditi smem, da je snaga pol zdravja.

Kako pa je pri nas s snago? — Pa vstopiva dragi deček v hlev in poglejva, kakšni so predvsem naši hlevi in prav ti nama bodo pokazali, kakšni bi ne smeli biti.

Naš živinorejec postavi hlev kamor je že, da mu je le pri rokah. Po stenah teče (zlasti pozimi) vlaga v potokih. Pa kako tudi ne, ko stoji hlev v kaki kotlini, v kateri stoji celo jezero gnojnice in razne nesnage. Da, celo čoln bi moral imeti, da se pripelješ do hlevskega praga, ki je tako neroden in visok, da se na njem končno še lahko ubiješ. In vrata! — Ozka in nizka so, da se živina komaj stlači skozi nje. Tla so navadno prstena in z gnojnico prepojena, ker nima hlev nikakega odloka. Kaj pa okna? — To ne

smemo imenovati okna, to so male linice, navadno še te s slamo ali cunjami zatlačene, da ne pride kak žarek svetlobe v hlev. Skoro v vseh hlevih opazimo okna ustavljena tako, da pada svetloba živini ravno v oči. To je napačno in škodljivo. Okna morajo biti postavljena tako, da svetijo za živino ali pa od strani. Če pa že morajo biti pri glavi, naj bodo visoko pod stropom, odpirajo pa se naj od zgoraj navzdol, kar je važno za zračenje. Da živinorejci hleve vse premalo zračijo, tega mi ni treba praviti. Zračenje pa je velikega pomena. Nezdrav in nečist zrak izpodkopava živini zdravje.

Skrbeti je nadalje, da je v hlevu primerna toplota, kar se da določiti najsigurneje s toplomerom. Naj bi ne bilo nobenega hleva brez te važne priprave! . . . Primerna toplota v hlevu je 14° do 16° C. To toplino dosežemo poleti z zračenjem, zlasti ob jutrih in večerih, pozimi pa na ta način, da trdno zapiramo okna in vrata. Kadar je soseben mrzlo, zapažimo okna s slamo. Velike hleve izpolnimo s slamo ali nasteljo. S tem zmanjšamo prostor, ako ni dovolj živine.

Previsoke in prenizke jaslji so živini v kvar. Jasli iz mehkega lesa niso pripravne, ker jih živina rada grize. Vendar je glavni pogoj, da so jaslji vedno snažne in čiste.

Kar smo dosedaj omenili, se nanaša v prvi vrsti na hlevsko opravo samo. Sveta dolžnost vsakega živinorejca je, da ima hlev v takem stanu, da živina v njem ne boleha in hira. Čistost odvraca bolezni, nesnaga jih vabi k sebi. Žalibog, da naši slovenski živinorejci v tem toliko greše.

K snaženju hleva prištevamo v prvi vrsti kidanje gnoja, odtekanje gnojnice, nastiljanje in odstranjevanje nadležnega mrčesa.

V nečednih hlevih se razkrajata gnoj in gnojnica, kar pridi zrak. Nezdrav zrak škodi živini. V zanemarjenih hlevih se onesnaži živina, kar pomanjšuje kožno hlapenje. Konji trpe razne bolezni na kopitih (rape), govedo, ovce in svinje pa na parkljih. Umestno je toraj hleve vsak dan izkidavati,

žlebove, ki naj odpeljavajo gnojnico, pa je redno osnažiti z metlo in izpirati z vodo.

Ne spuščajmo kokoši v hlev. Žival lahko požre kokošje pero, kar ji more zelo škodovati. Kokošje uši pa se rade zarede na živalski koži, kjer pijo kri in nadlegujejo živino po noči, da nima mirnega počitka. Živali se močno drgnejo, koža se vname, dlaka začne izpadati in pokažejo se luskinaste lise.

Muhe, podgane in miši so v nečednih hlevih vsakdanji gosti. Ako hočemo imeti snažno in zdravo živino, je treba hleve tudi dobro nastiljati. Najbolja nastelja je slama.

Slabejše nastelje so praproť, listje itd. Vendar pa naj bo nastelja že ta ali ona, skrbi vedno za to, da je v hlevu snaga, da se živina ne onečisti in da ima toplo ležišče. Ne morem si kaj, da vam ne povem sledečih besed, ki sem jih slišal od izkušenega živinorejca:

„Hlevi nesnažni in blatna živina
umnega kmeta res niso lastnina;
čista živina in hlevi pa zdravi
kličejo: „Naš gospodar je tapravi!“

Nesnaga v hlevu in na živini, slabo krmljenje in preobila raba živali, so najpogostejši vzroki raznim boleznim. Večina ljudi pa temu noče pritrditi, temveč zvrča vse na hudobne ljudi, da, celo na čarovnice (copernice). Vendar je in ostane glavni vzrok kmetova nevednost, morda tudi nemarnost. Veliko nesreč bi si živinorejec lahko prihranil, da bi upošteval resničen pregovor: „Lažje je boleznim zabranjevati, nego ozdravljati!“ —

Bolezni so mnogotere, zaradi tega o njih ne moremo govoriti. Zašli bi predaleč. Omejiti se hočem le na nalezljive ali kužne bolezni, ker ne nastajajo vsled slabe krme, nesnage in pretežkega dela, temveč vsled malih očem nevidnih glivic, ki se pa zlasti pri slabo snaženi živini pokažejo kaj rade.

Vse kužne bolezni se razvijejo potom okuženja ali po nalezbi. Zdravo živinče dobi od bolnega strupeno snov (glivice) v se. Te se v telesu pomnože in na račun množenja teh glivic se pokaže bolezen.

Živina se okuži posrednje ali pa neposrednje. Posrednje tedaj, če pride zdravo živinče v okužen hlev, ali pa če pride s hlevsko ali vožnjo opravo, odejo itd. v dotiko. Neposrednje pa tedaj, če stoji poleg okužene živine.

Nekatere kužne bolezni pa so tudi take, ki se razširjajo na gotovo daljavo (100 do 200 korakov) tudi po zraku. Te bolezni so zlasti: osepnice ali koze, goveja kuga, smrkelj, kuga na parkljih in v gobcu.

Okrajna oblast skrbi strogo, da se nalezljive bolezni ne razširjajo, zaraditega smo dolžni, ravnati se po ukazih oblasti. Marsikdo ima varnostne predpise za „nepotrebno neumnost“ itd. Pomnimo pa, da oblast predpisuje le one postave, ki varujejo posameznega živinorejca nesreče, pa tudi vso deželo ali celo državo.

Kadar se pokaže kaka nalezljiva ali kužna bolezen, paziti je predvsem na to-le: 1. zdravo živino je od bolne odstraniti, 2. mrtve živali je treba pravilno in globoko zakopati, in 3. vso opravo in okužene hleve pa razkužiti (desinficirati, t. j. strupeno snov uničiti). Sicer pa vam svetujem tole: obrnite se pri vsaki, bodisi nalezljivi, bodisi navadni bolezni na izkušenega živinozdravnika. Žalibog, da ljudje rajši stičejo okrog raznih „mazačev“ in postavljajo tako svojo živino v nevarnost. Boječ se malih stroškov, zabredejo v veliko škodo.

Dodatek. Ako bi hoteli naštetih raznovrstne bolezni pri živini, zašli bi predaleč. Zaraditega navedem raje nekoliko znakov, po katerih izpoznamo, če je živina zdrava:

1. zdrava žival je. pazna, čila in vesela. Ona hitro vstane, če se ji človek bliža, potegne se in stresa s kožo. Bolna žival je žalostna in otožna.

2. zdrava žival je (žre) hitro, brez prenehanja, dokler se popolnoma ne nasiti.

3. koža zdrave živine je mehka. Ona se lahko od života nategne in nagubi. Če kožo izpustimo, stopi zopet na prejšnje mesto.

4. dlaka zdrave živine je gladka, svetla in ležeča.

5. oko je svetlo in čisto. Bolna živina ima solzne in motne oči. (Preiskovanje oči je važno zlasti pri ovcah.)

6. nosnice zdrave živali se odpirajo počasi in enakomerno. Zdrava žival ne kašlja.

7. žila bije pravilno. (Pri konju v eni minuti 36 do 40 krat, pri govedu istotako, pri ovcah in prašičih od 70 do 80 krat.)

8. dihanje je mirno, lahko in enakomerno.

9. toplota pri konju iznaša 37.5° do 38.5° C, pri govedu 38° do 39° C, pri ovcah, kozah in svinjah 38.5° do 40° C. (Toplomer.)

10. prežvekovalci prežvekujejo vedno.

11. zdrava živina se snaži brez bolečin in napenjanja.

A. Naloge:

1. snažni hlevi — zdrava živina!

2. kaj delam v hlevu?

3. naš hlev.

4. kako ohranimo živino zdravo?

B. Branje:

1. družba sv. Moharja: „Umna živinoreja“.

2. družba sv. Mohorja: „Domači živinozdravnik“.

3. časopis: „Kmetovalec“.

4. Ponatisk iz „Kmetovalca“: „Sosed Razumnika živinoreja“ in „Sosed Razumnika prašičereja“ (C. kr. kmet. družba v Ljubljani).

Andrej Škulj — Tržišče.

28. Živali kmetijstvu koristne.

(Mali sesavci.)

Učila: Živali, o katerih se podava, se pokažejo nagačene ali na slikah.

O kakšnih živalih smo govorili v zadnjih dveh urah? — o kmetijstvu škodljivih. Kako škodo nam povzročajo te, veste vsi. Znano vam je tudi, da bi jih človek ne mogel pokončevati sam ter njih števila zmanjšati, ako bi mu ne pomagale različne živali, njegove dobrotnice. Kakšne so živali, ki zalezujejo in morijo škodljive živali? — O nekaterih, kmetijstvu sosebno koristnih živalih, se bomo učili danes.

1. krt.

V prvi vrsti moramo imenovati krta. Ta je, kakor veste, ena izmed najbolj koristnih živali. Za svoje dobro delo pa je slabo plačan. Res, čuditi se moramo človeku, ki še vedno zatira in ubija krta prav po krivici. Zakaj ga pa še vedno nekateri ljudje preganjajo? — dolžijo ga, da objedava korenine, da je kriv, da pretrga voda tuintam jezove in nasipe, da dela rove za miši in podgane itd. Zakaj mu očitajo ljudje vse to, ni težko uganiti. Vsak pošten človek pa, ki opazuje krta in njegovo življenje, bode ovrgel vse obdolžitve, ki jih pripisujejo krtovi sovražniki krtu, ki mora potem za grehe drugih trpeti kazen sam.

S čim se hrani krt? — z deževnicami, ogrci, bubami hroščev, gosenicami, s polži, z mišmi in drugo golaznijo. Ali se hrani tudi s koreninami? — nikdar ne! O tem se lahko uverimo! Kako? — ubijemo ga in pogledamo želodec. Dobro! Kaj bomo našli v želodcu? — le-to, kar je povžil. O koreninah ne bo niti sledu v želodcu. Uverimo pa se lahko še na drug način.

Vzemimo skrinjo, napolnjeno z zemljo. V njo vrzimo nekoliko korenin in koreninic ter raznovrsten mrčes, bra-

morje, črve, hrošče itd. Lahko primešamo tudi nekoliko koščkov mesa. V to skrinjo izpustimo nekoliko krtov, ki smo jih ujeli žive na travniku. Kaj bomo zapazili? — krti bodo takoj pričeli z delom. Rili bodo in čez malo časa spravili vso golazen in vse meso v svoje nenasitne želodčke. Če jim vnovič ne damo mesa ali črvov, začeli se bodo krti sami med seboj klati in žreti. Ostal bo samo en krt v skrinji živ in ta bo tudi poginil, ako ga ne rešimo lakote. Korenin, ki smo jih vrgli v skrinjo, se še dotaknil ne bo.

Kakšne zobčke ima krt? — ostre in močne. Ustvarjeni so samo za trganje mesa in ne za glodanje korenin. Glodavci imajo vse drugače ustvarjene zobe. Se primerjata čeljusti krta in voluharja.

Na dan rabi krt zelo veliko živeža. Izkušnje so dognale, da sne na dan dva do trikrat toliko, kolikor je on sam težak in da bi on v dvanajstih urah poginil, če bi ne dobil ničesar jesti. Požrešen je zelo. On pa tudi potrebuje veliko hrane. Kaj meniš, zakaj? — ker neprestano rije po zemlji, vedno dela. To je res! Pri človeku je isto. Kdaj je človek pri najboljšem teku? — kadar se veliko giblje, težka dela opravlja.

Krtovi neprijatelji menijo, da rije krt po zemlji in da pride po rovih do vode, kjer se mora ustaviti. Voda dere v rove in zemlja se vsled tega vedno bolj mehča. Kar se pretrga in voda odnese kos nasipa ali jeza.

Kaj bomo mi rekli k temu? — Je res krt kriv tega? — Zakaj ne? — ker krt sploh ne živi blizu voda. Zakaj tam ni najti črvov in ogrcev, ki so mu najljubša jed. Pa še nekaj! Rovi pri vodah so zemeljskim tlom bliže, nego oni, ki jih dela krt. Kaj menite, katera žival dela take rove blizu voda, blizu zemeljskih tal in krtovim podobne rove? — vodna podgana. Vidite, to je provzročiteljica škode, ki jo pripisujejo ubogemu krtu. Ona pride skoro vedno na dan (krt le redkokedaj) in dela rove zaraditega blizu zemeljskih tal.

Pravijo tudi: „Krt je škodljiv, ker dela rove za miši in podgane!“ To tudi ni res! Zakaj krt takoj zadavi vsako miš, ki jo dobi v svojih rovih in žre sosebnost njih mladiče, vsled česar je zelo koristen. Krt je velik samotar. Zaradi tega ne trpi nobene živali v svojem obližju. Vsako žival napade in se bori, če je treba, do zadnjega izdihljaja.

Pač pa se naselijo v njegove zapuščene rove (krt zapusti svoje domovanje takoj, ko ne dobiva več hrane v svoji bližini. Poišče si drug prostor in naredi drugo stanovanje.) podlasica in rovka, ki sta obe jako koristni. Še danes bomo govorili o obeh. Tudi čmrlji ljubijo krtove rove in se radi naselijo vanje. Čmrlji so koristni. Zakaj? — razmnožujejo rudečo deteljo, stročnice itd. S čim pa? Kako? — da nabirajo cvetni prah in letajo iskaje cvetni prah in med, od cveta do cveta.

„Zaradi krtin pa krt vendar ni koristen!“ trdijo nekateri. Kaj bomo rekli tem? — da jih naj. poravnajo z grabljami in podučili jih bomo, da bi bila škoda veliko večja, če bi krtin ne bilo, nego je ta, če so. Tam, kjer gospodarijo brezskrbno ogrci, tam so tudi pridelki prav slabi, ali jih pa sploh ni. Kaj se je zgodilo na Nemškem leta 1856. spomladi blizu Potsdama. Tu se je moral velik kos njive nanovo prekopati in posejati, ker so ogrci pokončali vse korenine zelišč. Ob tej priliki so nabrali na tistí njivi 24 precej velikih zajemalk (korcev) samih črvov ogrcev, toraj več nego petkrat toliko, kolikor se je posejalo žita. Kolika nespamet je toraj preganjati krta, uvidite sami lahko.

2. jež.

Kakor krtu, godi se tudi ježu. Tudi ta je prav po nedolžnem preganjan, mučen in celo usmrčen. Kaj lovi jež posebno rad? — miši, razne žuželke, bramorje, polže itd. Posebno veselje in slast pa ima do miši in polžev. Z velikim dopadanjem uživa tudi španske muhe, ki so zelo strupene. Nekoliko ducatov jih je snedel za malo južino, ne da

bi mu škodovala. Dal mu jih je gospodar, ki je imel ujetega doma. Čudna lastnost ježa je ta, da mu strup ne škoduje. Ako bi použila pes ali mačka samo eno špansko muho nehote, čutila bi strašne bolečine. Morda bi celo poginila. Poginila bi pa gotovo, če bi ju ugriznil gad. Bi jež tudi poginil? — Kaj še! . . .

Dogodilo se je, da je prinesel gospodar ježu gada. Opazoval je, kaj bo storil jež z gadom. Jež je svojega novega tovariša nekoliko časa gledal, potem se ga je pa lotil in ga umoril. Hitro je storil jež svojo dolžnost! Snedel je najprej gadovo glavo s strupenimi zobmi vred in se mastil potem toliko časa, da je ostal končno samo košček gadovega repa.

Kaj stori jež, če ga tare lakota in ne dobi nikake živalske hrane? — loti se sadja, raznih jagod in če dobi na tleh gnezdo, ga tudi izprazni. Vidite, zaraditega se je ta čudni ponočnjak zameril ljudem. Pregarjajo ga? Ali zasluži jež to pregarjanje? Kaj menite? — Zakaj pa ne? — ker korist ježeva je veliko večja nego škoda; da, tako velika je, da se škoda s koristjo še primerjati ne sme. Zakaj kako hruško, jagodo i. t. d. si je on zaslužil pošteno. To mu moramo privoščiti.

Kakor vam je znano še iz vsakdanje šole, krt tudi pozimi ne miruje s svojim delom. Kaj stori? — zarije se kot črvi, še globokeje v zemljo ter pokončava škodljive ogrce.

Li še veste, kaj dela jež črez zimo? — spi. Kje pa spi? — v svojem ležišču. Kdaj in kako si je to naredil? Kdo ve? — že v jeseni je izkopal precej globoko jamo. Vanjo je nanesel listja, mahu, trave i. t. d. V to steljo se zarije jež že v jeseni in spi tako trdno, kot malokatera druga žival.

Nekateri ljudje imajo ježa prav radi v hišah. Kaj menite, zakaj? — da jim pokončava škodljive miši in ščurke in da prežene podgane, katerim je jež hud sovražnik. Ali živi jež dolgo v človeških stanovanjih? Zakaj ne? — kolikor

je nadležnega mrčesa v hiši, ga pokonča jež kmalu in konečno, ko dobiva le malo mesnih jedi, pogine.

Dajmo mu toraj ljubo svobodo in naj na prostem uživa svoje življenje ter lovi in pokončava miši, razne žuželke, polže i. t. d.

3. rovka.

Nekateri preganjajo to drobno živalico, ker menijo, da je miš. Toda to, ljubi moji, če ubije kdo popolnoma nedolžno živalico, je velika krivica. Poglejte jo in jo primerjajte z mišjo! V čem se razločuje? — je manjša in tanjša od miši, po barvi je bolj sivkasta, sivordečkasta, včasih tudi bolj temna. Miš pa je siva, ima daljšo glavico in bolj špičast gobček. Tudi oči in uheljca so pri rovki veliko manjša, nego pri miši. Rep pri rovki je dlakov, pri miši pa ne.

Dalje se razločuje od miši tudi v tem, da ona ne uživa nikdar rastlinske hrane, temveč se hrani le z žužalkami, njih ličinkami, s črvi in z ogrci, zaradi katerih poseti ona dostikrat podzemeljsko kraljestvo, kjer koplje, rije ter se skuša s krtom, kdo bo podavil in pohrustal več črvov in ogrcev. Rovka je zelo požrešna in krvoločna. Sne na dan najmanj dvakrat toliko mrčesa, kolikor je ona sama težka. Nekateri prijatelji živali so jo celo ujeli, imeli doma, a jim je skoro vsaka poginila. Kaj menite, zakaj? — ker so imele najbrže premalo živeža.

Rovka je pri nas najmanjša štirinožna z dlako pokrita živalca. Prištevava se po vsej pravici k najkoristnejšim živalim kmetijstva. Zakaj ona pokončava na zemlji in pod zemljo soseben take ličinke, ki živijo navadno na naših sadnih in drugih drevesih, pozneje pa zlezejo raz nje v zemljo, da se zabubijo. Tu jih doleti, še preden pridejo do svojega cilja, rovka, ki jih vse pohrusta ali pa podavi. Krvoločnica ne pusti nič živega. Da pride prav lahko do ljubih ji žuželk, naših največjih sovražnic, služi ji izvrsten voh. Predrzna je silno. Dokazano je, da se je lotila še večjih živalic, nego je sama.

Ponoči stika kaj rada okolo. Skorej povsod mora imeti svoj noseč; pa ne samo po luknjah, starih zidovjih, grobljah; tudi v čebelnjak pride; a tu jo iztakne včasih pošteno. Pri nas se je dogodilo lani, da je prišla rovka v čebelnjak, kjer smo imeli za miši nastavljeno past. Mišji sled je zvabil rovko v past in revica se je ujela živa. Naslednjega dne je takoj domači sin, učenec, prinesel pokazat past z ujeto živalico, ki ni bila miš, kar je že otrok izpoznal. Kaj sem storil? Pokazal sem jo otrokom, učenkam in učencem svojim, ter pripovedoval o njej, kar ste tudi vi danes slišali. Potem smo jo izpustili zopet na prosto, kar storite tudi vi, če se vam pripeti kaj enakega t. j., da ulovite koristno rovko, mesto škodljive miši.

Če dobijo pes, mačka in lisica kako rovko, je ne bodo snedli. Kaj menite, zakaj ne? — umorili jo bodo, snedli pa ne, ker rovka strašno smrdi. Res je, duh njen je zelo oster, močan in smradljiv. Ob straneh trebuščka ima namreč nekaj žlez, iz katerih se cedi nekaka oljnata tekočina. S to tekočino se pomaže po vsem životu. Kaj menite, zakaj? — da se je ne prime mokrota, kateri je izpostavljena na mokri travi, ko išče različne žuželke, polže, črve i. t. d.

4. netopir.

Netopirji so največji zatiralci ponočnih škodljivih žuželk. Oni so ponočne živalice in pokončavajo raznovrsten nočen mrčes, ki je črez dan skrit v varnem zavetju ter uide tako dnevnim pticam. Uničujejo sosebnost nočne metulje, ki zasajajo na sadna in druga drevesa svoja jajčeca, iz katerih proizročajo izlezle ličinke tako ogromno škodo na drevesih in raznih rastlinah. Požrešni so neizrečeno.

Neki znamenit naravoslovec je imel doma netopirja in je dal temu nekoč kar po vrsti 13 hroščev, katere je pohrustal netopir v najkrajšem času. Videti je bilo, da bi jih požrešni netopir še rad, toda dobri gospodar njegov mu ni

mogel ustreči. Za malo južino je potreboval imenovani netopir več nego en ducat srednje velikih metuljev.

Pri žuželkah snedo netopirji le to, kar je mehko, nežno. Kaj store s trdimi, suhimi deli žuželk, n. pr. s krili, nogami? — zavržejo jih. Vidite, ravno zaradi tega morijo in pokončujejo netopirji toliko množino žuželk, ker polnijo svoje želodčke samo z nežnim mesom.

Čudna lastnost netopirjev je ta, da imajo zelo rahločutno kreljutno mrenico, ki se med prsti razprostira. Ta jim ne služi samo za letanje, temveč tudi za prijemanje in dobavo hrane. Mrena jim je nekaka mreža, s pomočjo katere lovijo žuželke. Vsi netopirji imajo tudi izvrsten sluh. Kaj meniš, zakaj je sluh pri netopirjih tako tenak? — ker imajo velike uhlje.

Pozno v noč letajo ti ponočnjaki okoli in iščejo žuželk. Katerih največ? — sovke, pedice, sosebn pa borove, smrečje in izprevodne prelce. Netopirji imenovanih žuželk ne vidijo, vendar njih izvrsten sluh in zelo tankočutna mrežica pripomoreta, da zalotijo zbegane žuželke kmalu. O tem se uveri lahko vsak, samo znati mora posneti brnenje kake žuželke. Dotičnik bo začutil v svoji bližini kmalu netopirja in ako bo miroval, stal prav mirno, skočil mu bo netopir celo v obraz.

Kako zelo nam netopirji koristijo, lahko uvidite iz sledečega. Pred približno sto leti so posekali na Nemškem, v bližini Hanana v hudi zimi nekoliko tisoč starih hrastov, izmed katerih so bili nekateri otlji. V teh otljih deblih so prezimovali netopirji. V vsaki duplini je bilo 10 do 20 netopirjev. Zakaj prezimujejo netopirji v večjem številu skupaj? — da jih ne zebe. Po razžaganju in razsekanju debel, uboščki niso mogli poiskati novih zavetišč; pa bilo je tudi zelo mrzlo. Kaj se je zgodilo? — vsled mraza so premrli. Poginilo jih je več sto.

Kaj je bila posledica temu? — Škodljivi metulji so se razmnoževali. Že prihodnjo pomlad je bilo zapaziti veliko

gosenic, sosebnost gosenic sprevodnega prelca. Gosenice sprevodnega prelca lezejo v dolgi, ravni vrsti, kakor v izprevodu, proti jutru iz skupnega zapredka žrt listje, brstje in cvetje dreves in se vračajo v istem redu proti večeru nazaj v svoje gnezdo. Te gosenice pokončajo lahko cele gozdove. To se je pri Hanau tudi dogodilo. Več milijonov naokoli so bila gozdna in sadna drevesa popolnoma uničena od raznih gosenic.

Gosenic izprevodnih prelcev namreč ne mara nobena ptica, izvzemši kukavico, ki je po grlu zaradi goseničjih lascev vsa kosmata. Druge ptice prebavljajo lasce težko in zaradi tega zgoraj omenjenih gosenic tudi ne marajo. Sploh pa so tisti lasci tudi človeku nevarni. Zakaj ob njih se kaj rada vnema človeška koža. Škodljive so sosebnost, če pridejo v oči. Tudi želodcu škodujejo. Lahko se dogodi, da pridejo v želodec, če človek uživa kak sad, ne da bi ga preje dobro osnažil. Lasci kosmatih gosenic, sosebnost lasci izprevodnih prelcev kaj radi izpadajo ter padejo na raznovrstne rastline in raznovrstno sadje, katero človek potem uživa.

Netopirji pokončajo največ metuljev teh škodljivih gosenic. Zaradi tega so nam netopirji zelo koristni. Oni so naši dobrotniki. Ne smemo jih preganjati, še manj pa pobijati, temveč čuvati jih moramo. Veselimo se, ako se nastanijo v naši bližini, v podstrešju, kleti i. t. d. Kar o njih pripovedujejo babjeverni ljudje, je vse izmišljeno. Kaj pa pripovedujejo babjeverni ljudje o njih? — da jedo slanino, se zakade radi v človeške, sosebnost v ženske lase, pijo živini kri i. t. d. Kaj menite, zakaj je netopirja videti večkrat pri svinjskem mesu? — ker se hrani z majhnimi skoraj nevidnimi žuželkami, s črvi, ki živijo v svinjskem mesu. — Pomnite: Slanine in mesa netopirji ne uživajo.

5. podlasica.

Kaj je podlasica? — kuna. Glede lepote in velikosti? — najmanjša in najlepša kuna. Nje tenko in zleknjeno

truplo je sosebno pripravno za lov na voluharje, podgane in miši, ki jih preganja po rovih celo do gnezda, kjer večkrat pokonča vso njihovo zalego. Je zelo krvoločna! Kaj se to pravi? — pomori veliko več živalic, nego jih potrebuje za živež.

Podnevi tiči navadno v svojem skrivališču, v drevesnih luknjah, podzemeljskih rovih, grobljah, celo v hlevih. Šele proti večeru gre na lov. Takrat, ko je vse mirno in tiho, pričinja se njeno pravo življenje. Tedaj preišče skoro vsako luknjo, vsak kamen. Vse vidi in sliši. Če naleti na poti na kakega zajčka, takoj ga napade, davi in umori. Potem se začne mastiti. Toda ona sne samo najboljše, najnežnejše meso, drugo prepusti drugim živalim. Ta ponočnjakinja je toraj zelo izbirčna in kakor smo slišali prej, tudi krvoločna.

Kakšna je glede koristi? — zelo koristna. Sosebno velike koristi je, ker preganja najbolj škodljivo živalico sadnega drevja. Toda ona ni sovražnica le voluharju, temveč vsem mišim, podganam, zajcem, (t. j. glodavcem, ki povzročajo kmetu največjo škodo), kačam in žuželkam. Ako je razdražena, piha celo v človeka.

Ta prekoristna kuna se pokaže črez dan malokdaj. Škoda, da je pri nas tako malo podlasic. Toraj varujmo jih, da ne iztrebimo še teh.

* * *

Več živali sesavcev, ki so kmetijstvu koristne, ne bomo naštevali. Nimamo jih, dasitudi štejemo samo med sesavce več nego 2300 vrst živali. Imamo jih sicer še nekaj n. pr. dihur in lisica, ki pokončujeta tudi miši, podgane in raznovrstne škodljive žuželke, vendar njih korist ne pokrije škode, ki jo oba povzročujeta v kokošnjakih in drugod. Sosebno lisica je ne pokrije. Ona ropa ptičja gnezda, zalezuje ptice, uživa grozdje in sadje. Dihur, ta največji smrduh, je velik sovražnik kuretnini, do katere izkoplje, če treba tudi rov pod zemljo, samo da pride do nje. Tu potem davi in kolje

ter odnese, česar ne more snesti. Izpije tudi jajca. Toda pustimo ti dve živali, ki se dasta prav lepo primerjati z mačko. Kakšna je namreč ta? — zelo koristna, ker uničuje miši in podgane, prav škodljiva pa sosebnost v vrtovih, kjer zalezuje ptičice in njih gnezda.

Kakšne živali pa so krti, ježi, rovke, netopirji in podlasice, o katerih smo se učili danes? Vse so zelo koristne. One so naše največje dobrotnice in prijateljice. Te nam zatirajo najbolj škodljive, najbolj množične se živali, t. j. miši. (En par poljskih miši pomnoži v enem polletju do 2000 drugih miši. — Vsaka žuželka iznese po več sto jajčec i. t. d.) Pravo korist imenovanih živali pa bomo izpoznali, če izpoznamo sovražnike kmetijstva, o katerih smo se že učili. Le potem bomo znali koristne živali ceniti, čuvati, varovati in podpirati. Pustili jih bodemo v miru in ne bomo jih preganjali. Komu nakoplje človek največjo škodo, če to ali to koristno živali preganja ali jo celo mori? — sam sebi. Kako to? — dobiva slabejše pridelke. Ker jih je malo, se podražijo. To občutijo potem vsi in še sosebnost revni sloji. Nekateri škodljivci delajo velikansko škodo na raznih orodjih, pripravah i. t. d. Vidite, skrbeti moramo, da se množijo koristne in ne škodljive živali. Potruditi pa se moramo tudi, da poučimo ljudi, ki ne vedo ceniti koristi in škode posameznih živali in trosijo neresnične govorice o njih. Ravno tako bodi naša naloga iztrebiti raznovrstne vraže, ki jih imajo nekateri ljudje napram mnogim živalim.

Matija Brezovar — Št. Rupert.

29. Voda.

Do česa pridemo, če kopljemo v ravnini nekoliko metrov v zemljo? — do vode. Iz tega izpoznamo, da voda ni samo v potokih, rekah in morjih, temveč da je skrita

tudi v zemlji. Tako ločimo 3 vrste vode: v morjih, jezerih in močvirjih je stoječa voda, v potokih in rekah je tekoča voda in v zemeljskih tleh je talna voda, ki privre na dan tudi kot studenčnica. Ktere vrste vode poznaš? —

Če poliješ vode po mizi, se čez nekaj časa posuši, dasi tudi nisi pobrisal mize. Voda se kaj hitro sama posuši ali kakor rečemo, voda izhlapi. Voda izhlapeva povsod, doma na mizi, zunaj v mlaki, v potoku, v rekah in tudi v morju. Največ vode je v morju. Kje izhlapi največ vode? — Koliko velikih rek se izliva v morje! Koliko vode priteče vsako uro v morje in vendar je morje vedno enako veliko! Kam se izgubi vsa ta voda? —

Vodnih hlapov je povsod v zraku. Ume se, da jih je tam več, kjer izhlapi več vode. Kje je potem največ vodnih hlapov? — nad morjem. Kje jih je še tudi dosti? — Kje pa jih je malo? — Kje najmanj? — Vodnih hlapov navadno ne vidimo. Ob hladnih jutrih se vzdiguje iz rek nekak dim. To so tudi vodni hlapi. Te vidimo. Tem pravimo megla. Meglo vidimo le takrat, kadar je hladno. Kadar se vodni hlapi ohladijo, se izpremenijo v meglo. Megla je vedno nizko pri tleh. Včasih se megla vzdigne, zakrije nam nebo in takrat pravimo, da je nebo oblačno. Oblaki niso tedaj nič drugega nego megla, ki plava visoko nad nami. Če se vodni hlapi v oblakih še bolj ohlade, se zgostijo v kapljice. Kapljice so težke ter padajo na zemljo. Takrat dežuje. Včasih se ohlade hlapi še bolj. Takrat sneži. Če zmrznejo deževne kapljice pada toča. To se zgodi navadno poleti, če brije visoko v zraku mrzel veter. Kjer ta brije, tam imajo točo, drugod pa ne.

Povej, kako nastane megla? — Oblaki? — Kaj dobimo iz oblakov? — Kako nastane dež, sneg, toča?

Kot vodni hlap se vzdiguje voda v zrak. Tam se zgosti v oblake ter pada potem kot dež ali sneg zopet nazaj na zemljo. Tako vidimo, da voda vedno „potuje“ ali „kroži“. Na tablo: 1. kroženje vode. Povej, kar veš o tem!...

To potovanje vode je velikanskega pomena. Rastline potrebujejo vode. Kako bi dobile vode tiste rastline, ki so na bregu? — Rastline potrebujejo vode samo gotovo množino; ne preveč, ne premalo; toliko, da je zemlja mokra. Ko se zemlja posuši, treba je zopet vode. Takrat pride dež. Kakor vidimo, je narava kaj umen gospodar.

Pri tem svojem večnem potovanju pa vrši voda še drugo nalogo. Vsi vemo, da zmrzne voda o mrazu v led. Če zmrzne voda v sodu, razžene led sod. Led potrebuje torej več prostora nego voda. Če ga nima, napravi si ga s silo. Kdo ve povedati še kakšen primer, da potrebuje led več prostora, nego voda? — Na jesen pade navadno dosti dežja. Vsa zemlja je napojena z vodo. Sedaj pride mraz. Vse zmrzne. Kaj se zgodi? — Voda, ki se je zalezla v zemljo med prst, kamenje in skale v vsako najmanjšo luknjico, sedaj zmrzne. Pri tem potrebuje več prostora in vsled tega poveča luknjice v zemlji, rahlja zemljo. Čim bolj se zemlja rahlja, tem boljše rodi. Čim hujša je zima, tem boljša je letina. Led napravi v skale razpoke. Te so vsako leto večje in večje. Skala se kruši, drobi se v kamenje in pesek. To se ponavlja leta in leta. Iz največjih skal postane grušč, ki ga izpira voda v dolino. Kdo je že videl hudournik? — Kaj se vse vidi pod hudournikom? — (Pokaže se event. tudi slika hudournika). Pesek se drobi še bolj in nam daje, pomešan z različnimi živalskimi in rastlinskimi snovmi, rodovitno prst. Govorili smo sedaj o koristi kroženja vode. Na tablo: 2. korist kroženja vode. Kaj veš povedati o tem?

Brez vode ne žive ne ljudje, ne živali, ne rastline. Ljudje in živali použijejo veliko vode; bodisi čiste, bodisi primešane hrani. Včasih se sliši koga, ki pravi: „Že nisem pil vode en teden!“ Kako se ta moti! On ne pomisli, da je pil n. pr. v juhi, mleku, kavi, vinu itd. skoraj samo vodo. Pa ne samo v tekočih jedeh, tudi v mesu, krompirju, fižolu, sadju, kruhu itd. je kolikor toliko vode. Sploh je voda v vsaki reči, ki se da posušiti. Kakor hitro je dobro po-

sušena, nima več vode v sebi. (Primerjaj kruh, sadje, meso, krma itd.). Kako vse drugačne so te stvari, če jim odvzamemo vodo. Iz tega tudi izprevidite, koliko je n. pr. skrite vode v rastlinah. Te vsrkavajo vodo največ po koreninah. V človeškem, kakor v živalskem telesu, je tudi veliko vode. Pomislite, več nego tričetrť krvi je samo voda. Človek in žival porabita veliko vode že za telo samo, veliko vode pa oddajata od sebe bodisi v obliki hlapov pri izdihavanju ali pa skozi kožo v obliki pota. Ker porablja telo vedno vodo, mora tudi vedno dobivati drugo v se. Iz tega izprevidite, da nam je vsem voda neobhodno potrebna kot pijača.

Talna voda ima v sebi raztopljene razne trde snovi n. pr. apnenca, železne rude itd. Tej vodi pravimo zaraditega trda voda. Stojee in tekoee vode, kakor tudi deŹnica, nimajo raztopljenih nič trdih snovi. Tej vodi pravimo mehka voda. Slišali smo, da mora imeti elovek, Źival in rastlina vodo. Vendar ni vsaka voda dobra za vse. Človek in Źival potrebujeta za pijačo trdo vodo, rastline pa hoeejo imeti mehko vodo. Najbolj mehka voda je deŹnica. Kakor elovek skoraj ne more piti mehke vode, ali mu vsaj ne tekne, ee jo pije, prav tako pa tudi rastlini ne tekne trda voda. Najboljša pijača za rastline je deŹnica. Zalivanje rastlin s trdo vodo škoduje. Zaraditega rabi za rastline vodo iz mlak in potokov. Ee pa take ni, pusti, da trda voda nekoliko dni stoji v odprti posodi. V tem easu se vsedejo vse snovi na dno, nekaj se jih tudi izgubi v zrak in trda voda je sedaj mehka. Ravno tako pa ne smeš napajati Źivine v potokih in mlakah, temvee daj ji vode iz vodnjaka ali iz studenca.

Čista hladna voda je najbolj zdrava pijača. Voda gasi Źejo v resnici. V prejšnjih easih so n. pr. mislili ljudje, da daje vino ali pivo eloveku moe in eilost ter da gasi Źejo. Danes verjamejo to samo še nevedneŹi. Da ne gasi Źejo, to nam dokazuje vsak pijanec, ker on je vedno Źejen, dasitudi pije vino, pivo ali celo Źganje. Sploh te pijaee bolj Źejajo, nego pa gasijo Źejo. Ljudje so se prej pri telesnem naporu

krepčali z vinom ali z žganjem. Tako n. pr. so jemali vino ali žganje s seboj hribolazci, potniki in vojaki. Danes je to drugače. S seboj jemljejo v take kraje kjer ni vode, vodo, ki jo pa radi mešajo n. pr. z limonovim sokom.

Kdaj in koliko naj pijemo? — Vodo pij, kadar si žejen. Veliko naenkrat ni dobro. Sosebno po jedi ne. Črez pol litra naenkrat nikoli. Poletu, ko se pri delu potiš, smeš tudi vodo piti, samo oprezen moraš biti, da se ne prehladiš. Če si razgret in piješ vodo, ne smeš potem prenehati z delom, ali obstati, ali celo sestiti, temveč moraš delati ročno dalje. Če boš tako ravnal, se ne boš prehladil. Slišali smo sedaj, kako nam je voda potrebna kot pijača in sicer kot najbolj zdrava pijača. Na tablo: 3. voda — najbolj zdrava pijača. Povej, kar veš o tem!...

Ne samo, da vino in druge opojne pijače ne gasijo žeje, temveč one tudi neizmerno škodujejo. Vsled pijanosti trpi vedno zdravje. Pijanci so podvrženi raznim boleznim. Sosebno rade se jih primejo bolezni možgan in srca. Oni ne dožive visoke starosti ter umro navadno žalostno. Zadene jih kaj rad mrtvoud. V pijanosti se izvrši največ hudodelstev in storilec je potem lahko nesrečen vse življenje. Iz tega razvidimo, da so nam opojne pijače najhujše sovražnice. V novejšem času so pričeli ljudje izpoznavati te svoje sovražnike ter višje ceniti najbolj zdravo pijačo t. j. vodo. Ustanovili so že obilico društev, katerih člani se zavežejo, da ne pokusijo več kapljice opojnih pijač. Ta duštva uspevajo izborno. Vedno imajo več članov. Člani teh društev so znani kot najbolj zdravi ljudje. Tem društvom pravimo društva abstinentov. Na tablo: 4. društva abstinentov in njih pomen. Povej, kar veš povedati o teh društvih! — Zakaj so nastala ta društva? —

Voda nam služi tudi kot zdravilo. Sosebno važne so takoimenovane rudninske vode. V zemlji je dosti raztopljivih rudnin. Če teče voda skozi take rudnine, jih raztopi ter dobi po njih tudi poseben okus. To so potem rudninske vode

ali rudnice. V sebi imajo razne soli, apnenec, železo, ogljikovo kislino itd. Rudnice so v mnogih boleznih važno zdravilo. V krajih, kjer so rudninski studenci, polnijo s to vodo steklenice ter jih razpošiljajo po svetu. Tako n. pr. v Rogatcu in v Radencih na Štajerskem. Tukaj imam steklenico rogaške rudnice. Če jo poskusimo, je kislatega okusa. Pravimo ji kislá voda ali slatina. Morska voda je tudi rudnica. V sebi ima namreč veliko soli t. j. navadna kuhinjska sol. Pa ne samo rudnice, tudi navadna voda nam je lahko zdravilo. Kdor si umiva vsak dan zgornji život z mrzlo vodo, utrdi si zdravje ter je varen prehlajenja. Zelo zdravo je tudi kopanje na prostem. V nekaterih krajih izvirajo gorki studenci. To so toplice. (Toplice na Dolenjskem, Čatež.) V toplice se hodijo kopat bolniki. Za nekatere bolezni je to čudovito zdravilo. Iz tega izprevidimo, da je voda zelo važna kot zdravilo. Na tablo: 5. voda kot zdravilo. Povej, kar veš o tem!...

Človeku pa služi voda še drugače. Z vodo se umivamo, peremo perilo ter čistimo najrazličnejše reči. V vodi živi na milijone in milijone živali predvsem rib, s katerimi se hranijo milijoni in milijoni ljudi. Voda je kaj poceni cesta ladjam, ki prevažajo blago in ljudi. Največja mesta ležijo ob morju ali ob velikih rekah. Prepričajmo se! Poglejmo na zemljevid! Pokaži Dunaj, Budimpešto, Prago, Trst, Pariz, Carigrad!... Kjer ni primernih vodnih cest, izkopljejo velike prekope. Veliko važnost zdrave vode dokazuje tudi to, da v krajih, kjer je težko dobiti talne vode, dobivajo vodo iz oddaljenih studencev po železnih ali svinčenih ceveh. To so vodovodi. Sosebno važnost imajo vodovodi v krajih, kjer voda kmalu po dežju poide in pa v krajih, kjer se porabi veliko vode, t. j. v mestih. Na kmetih so vodovodi velikega pomena za umno živinorejo. Potrebno je, da dobijo, tudi naše domače živali dobro vodo. Dognalo se je, da osobito goveja živina v tistih krajih najbolj uspeva, da imajo krave največ in najboljše mleko, kjer imajo dobro pitno vodo.

Vodovodi so neprecenljive vrednosti v časih nalezljivih bolezni, izmed katerih se razširjajo nekatere ravno vsled slabe okužene vode (n. pr. tifus ali legar). Vodovode navadno napravljajo občine. Te dobivajo podpore od dežele in države. Navadno da vsaka okoli eno tretjino, tako da pride na občino okroglo eno tretjino vseh stroškov, kar gotovo ni veliko. (Če je v bližini kak vodovod, bi bilo dobro, da se ga o priliki ogleda.) Še ne smemo prezreti nekaj izredno važnega. Iz vrele vode se vzdiguje vodna para. Če vodno paro zapremo in stisnemo v posebni posodi, ima ta veliko moč. Ta parna moč se uporablja v parnih strojih. Parni stroji gonijo mline, žage, ladje, železniške vlake itd. (Če so v obližju kje imenovane naprave, se jih naj ogleda na licu mesta; sicer se moramo zadovoljiti s podobami.)

Razvideli smo, koliko koristi voda umnemu človeku. Prezreti pa ne smemo tudi škode, ki nam jo napravlja. Koliko premoženja uničijo povodnji! (Eventualna slika.) Koliko sveta je nerodovitnega, ker ima preveč vode! V goratih krajih napravljajo veliko škodo hudourniki. Tukaj je pa največkrat človek sam kriv. Posekal je namreč hoste po pobočju hriba. Korenine so izprhnele. Voda je sedaj lahko odnašala s hriba prst toliko časa, da so se prikazale gole skale. O velikih nalivih ali spomladi vode nič ne zadržuje. Z veliko močjo dere v nižave ter pokonča vse, kar ji je napoti. Hoste moramo tedaj varovati, sosebno one po hribih.

Umen človek premaga tudi vodo. Potokom in rekam urejuje bregove, osušuje močvirja itd. Če je tvoj travnik prevlažen ter rodi le kislo travo, napravi nekoliko jarkov, da se voda redno odteka in kmalu boš imel dobro in tečno krmo. (Tudi tukaj je najbolje, da se govori o tem več na licu mesta t. j. na travniku. Isto velja tudi o namakanju travnikov. Učitelj izvrši tu z otroci lahko preprost načrt. Za večje melioracije, to je treba povdarjati pred otroci, mora napraviti načrt strokovnjak.)

Velikansko škodo nam napravlja tudi toča.

Govorili smo tukaj o koristi in o škodi vode. Na tablo: 6. korist in škoda vode. Kaj veš povedati o tem? — Pripovedovanje po osnovi.

Uporaba: Kako se godi pijancu? — Kako se dela prst? — Napravite preprost načrt, kako bi izboljšali vaš travnik itd.! . . .

Josip Bernot — Veliki podlog.

30. Zrak.

I. Napoved smotra.

II. Podavanje: 1. komu je potreben zrak? — 2. ozračje. — 3. vetrovi. — 4. ogljikova kislina. — 5. kaj pospešuje sprijenje zraka?

I. Danes se bomo učili o zraku.

II. Kaj se zgodi s človekom, ki ne zna plavati, ako pade v vodo? (Utone.) Ali more pod vodo dihati? (Ne.) Zakaj ne? (Ker ni zraka.) Večkrat se kaka žival zaduši. Kaj je vzrok temu, da pogine? (Ker ne more vdihavati zraka.) Komu je torej zrak neobhodno potreben? (Ljudem in živalim.) Po katerih delih vsprejemajo rastline hrano vase? (Po koreninah.) Po katerih še? (Po listju.) Kaj sprejemajo? (Zrak.) Čemu je torej zrak še potreben? (Rastlinam. Ponovi, kar smo ravnokar slišali! Kako bomo napisali na tablo? (Komu je zrak potreben?) Ponovi še enkrat! Zrak je neobhodno potreben ljudem, živalim in rastlinam. Prvim pri dihanju, drugim pri vsprejemanju hrane skozi listje.

Kje se nahaja zrak? Kakšen se nam vidi zrak od daleč? Kaj obdaja našo zemljo kroginkrog? (Zrak.) Pomnite! Zrak, ki obdaja našo zemljo, se imenuje ozračje. Ponovi!

Kateri oblaki nam prinašajo dež? Kaj se dviga visoko v zrak iz morja na jugu, ko pritisnejo gorki solčni žarki na morsko gladino? (Hlapovi.) Kateri vetrovi jih prinašajo

k nam? (Južni in zahodni.) Kakšni vetrovi so to, ker so gorki? (Lahki.) Kako vplivajo na barometer? Kakšno vreme smemo pričakovati, kadar pihajo ti vetrovi? Kdaj torej dežuje pri nas? (Ako pihajo vetrovi od juga ali zahoda.) Iz katerega morja se dvigajo hlapovi na severu? Kakšno je tam? (Mrzlo.) Ali se torej hlapovi v toliki množini dvigajo iz morja? (Ne.) Kaj se zgodi s hlapovi, ki jih veter žene od severnega ledenega morja? (Ker vlada mraz, se hlapi prej zgostijo in padejo na zemljo.) Katero morje se nahaja od nas na vzhod? Črez kateri del sveta morajo oblaki pluti k nam? (Azijo.) Kje puste ti oblaki dež? (V Aziji in v vzhodni Evropi.) Kakšni vetrovi pridejo torej k nam? (Suhi). Kako vplivajo severni in vzhodni vetrovi na barometer, ker so mrzli? Kaj smemo torej pričakovati, kadar pihajo ti vetrovi? Ponovi, kar smo slišali o vetrovih! Kako bomo napisali na tablo? (Vetrovi.) Ponovi po tej točki!

Kadar pihata pri nas jug in zahodnik, je pri nas deževno vreme. Iz južnega morja in Atlantskega oceana se dvigajo visoko v zrak hlapovi. Južni in vzhodni vetrovi jih prinašajo k nam. V barometru pada živo srebro, ker so ti vetrovi lahki. Kadar pihajo torej ti vetrovi, smemo pričakovati deževno vreme. Vetrovi, ki prihajajo od severa ali vzhoda, so težki vetrovi, ker so mrzli. Ker vlada na severu hud mraz, zato pride od tam le malo hlapov in še ti, preden dospo k nam, se zgostijo in padejo na tla. Ravno tako je lepo vreme, če pihajo vetrovi od vzhoda. Iz Velikega morja se dvigajoči hlapovi morajo prepluti velikanske azijske pokrajine, predno dospo v naše kraje. Dež puste že v Aziji. Zaraditega so tudi ti vetrovi suhi. Ker sta sever in vzhodnik mrzla vetrova, se živo srebro v barometru dviga. Kadar se torej živo srebro v barometru dviga, smemo pričakovati ugodno vreme.

Kako si pomagamo po zimi, da nas ne zebe? (Zakurimo.) Kje zakurimo? (V peči, na ognjišču.) Skozi kaj uhaja dim? (Skozi dimnik.) Kaj pa tudi uhaja v dimnik in v peč, kadar ne gori? (Mraz.) Kaj pa store nekateri, da mraz ne uhaja v peč? (Zaprejo peč.) Kaj se pa lahko zgodi v slučaju, če je še tlela žerjavica v sobi? (Zrak se pomeša v sobi z dimom, ki pride od žerjavice.) Pomnite! Ako pustimo, da tli žerjavica in da se pomeša z zrakom, se tvori ogljikova kislina. Ponovi! Ali je torej varno puščati žrjavico v sobi ali peči zapirati, dokler še tli v peči?

Kaj se zgodi z vinskim moštom, ako ga pustimo v sodih? (Vre.) Slišali ste, ali se sme v take hrame stopiti, ako so zaprti? Kaj se zgodi s človekom, če stopi v tak hram? (Se ga poloti omotica.) Gotovo ste že uganili, kaj se tvori pri vrenju mošta. Kaj? (Ogljikova kislina.) Ali je torej varno stopati v take hrame? Kaj se mora poprej zgoditi? (Spustiti svež zrak v hram.) Ponovi, kar ste slišali ravnokar! Kdo mi zna morda povedati, kje bi bilo še tudi tako nevarno? (V globokih jamah in vodnjakih.) Kaj se tudi v jamah in vodnjakih nahaja? (Ogljikova kislina.) Ali je varno potem hoditi v take jame? Kaj se mora poprej spustiti vanje? (Luč.) Zakaj? (Če luč gori, tudi človek lahko diha.) Ponovi, kar smo slišali o ogljikovi kislini! Kako bomo napisali na tablo? (Ogljikova kislina.) Ponovi še enkrat po tej točki!

V zaprti sobi, kjer tli žrjavica, se tvori ogljikova kislina. Tak zrak je nevaren človeškemu življenju. Zaraditega je nevarno zapirati peči, ako se nahaja še žrjavica v njih. Ogljikova kislina se dalje tvori tudi pri vrenju mošta v vinskih kletih. Nevarno je stopati v take kleti, dokler se ne spusti sveži zrak vanje. Tako nevarno je tudi v globokih jamah in vodnjakih. Zaradi varnosti naj se poprej izpusti vanje svetilka. Kjer luč gori, tam diha tudi človek lahko.

Kje stoji Majdetova hiša? Kaj teče po dolini? Kaj se zbira po dolini, kadar dežuje delj časa? (Voda.) Ali se udara pod nogami tudi ob suši? (Da.) Kakšen je tak svet? (Močvirnat.) Ali je zrak na močvirnatih tleh tako zdrav, kot na suhem? Ali je torej pametno in zdravo zidati hiše na močvirnatih tleh? Kakšno je tako stanovanje? (Vlažno.) Kakšne so navadno stene? (Mokre.) Kaj zraste po stenah in po tleh, če bi se ne pometalo? (Gobe in glive.) Ali je zdravo bivati v takih stanovanjih? Kaj se lahko loti človeka v takih stanovanjih? (Bolezen.) Ali škoduje goveji živini vlažno stanovanje? Ako imamo poljske sadeže in druge reči v hramih, ki so vlažni, kaj se zgodi z njimi? (Hitro segnijejo.)

Ponovi še enkrat! Po močvirnatih krajih je zrak nezdrav. Človeška stanovanja so vedno vlažna in mokra. Po takih krajih zrastejo celo glive ali gobe po stenah ali po tleh. Bivanje v takih stanovanjih je nezdravo za ljudi, kakor tudi za živali. Ljudje so podvrženi boleznim dosti bolj nego po suhih krajih.

Kaj se zgodi z zrakom v sobi, ako zakurimo v peči? (Zrak se segreje.) V katerem času kurimo sosebnost? Ali je zdrav tak zrak, sosebnost če je dosti ljudi v hiši? Ali imajo povsod navado, da odpirajo okna, da se zrači? Kakšno je v taki hiši, kjer se vrata ne odpirajo? (Zatohlo.) Zakaj pa ljudje neradi odpirajo okna? (Zaradi mraza.) Zakaj pa še? (Zaradi malomarnosti.) Kaj je torej neobhodno potrebno, da ljudje store? (Prezračevati morajo svoja stanovanja.) Ali samo v poletnem, ali samo v zimskem času? (Poletu in pozimi.) Komu je treba še bivališča prezračevati? (Goveji živini in drugim živalim.) Da, ne samo človeška bivališča in bivališča domačih živalij, tudi druge shrambe je potrebno da se prezračijo. Ponovi, kar smo slišali sedaj? Kako bomo napisali na tablo? (Kaj pospešuje sprijenje zraka.) Ponovi še enkrat po tej točki!

Sprijen zrak se nahaja v sobah, kjer biva več ljudi in kjer ne odpirajo oken. V stanovanjih, kjer se ne odpira, je zato hlo. Neobhodno potrebno je torej, da se naša stanovanja, kakor tudi bivališča domačih živali in druge shrambe prezračujejo v zimskem in poletnem času.

Ponovi sedaj po točkah, ki so napisane na tabli!

Zrak je neobhodno potreben ljudem, živalim in rastlinam. Enim pri dihanju, enim pa pri sprejemanju hrane skozi listje vaze. Zrak, ki obdaja našo zemljo, se imenuje ozračje. Kadar pihata pri nas jug in vzhodnik, je pri nas deževno vreme. Iz južnega morja in Atlantskega oceana se dvigajo visoko v zrak hlapovi. Južni in zahodni vetrovi jih prinašajo k nam. V barometru pada živo srebro, ker so ti vetrovi lahki. Kadar prihajajo torej ti vetrovi, smemo pričakovati deževno vreme. Vetrovi, ki prihajajo od severa ali vzhoda, so težki vetrovi, ker so mrzli. Ker vlada na severu hud mraz, zato pride od tam le malo hlapov in še ti preden dospo k nam, se zgostijo in padejo na tla. Ravno tako je lepo vreme, ako prihajajo vetrovi od vzhoda. Iz Velikega morja se dvigajoči hlapovi morajo prepluti velikanske azijske pokrajine, preden dospo k nam. Dež puste že v Aziji, zato so tudi ti vetrovi suhi. Ker sta sever in vzhodnik mrzla vetrova, se živo srebro v barometru dviga. Kadar se torej živo srebro v barometru dviga, smemo pričakovati ugodno vreme. V [zaprti sobi, kjer tli žrjavica, se tvori ogljikova kislina. Tak zrak je nevaren človeškemu življenju. Zato je nevarno zapirati peči, če je še žrjavica v nji. Ogljikova kislina se tvori tudi pri vrenju mošta v vinskih kletih. Nevarno je v take kleti stopati, dokler se ne spusti sveži zrak vanje. Tako nevarno je lahko tudi v globokih jamah in vodnjakih. Radi varnosti naj se poprej izpusti svetilka vanje. Kjer gori luč, tam diha tudi človek lahko. Po močvirnatih krajih je zrak nezdrav. Človeška stanovanja so vedno mokra in vlažna. Po takih krajih zrastejo po stenah

ali po tleh celo glive ali gobe. Bivanje v takih krajih je nezdravo za ljudi in živali. Ljudje so podvrženi boleznim dosti bolj, nego po suhih krajih. Sprijen zrak je tudi v sobah, kjer biva več ljudi in kjer ne odpirajo oken. V stanovanju, kjer se ne odpira, je zatoхло. Neobhodno potrebno je torej, da se naša stanovanja, kakor tudi bivališča domačih živali in druge shrambe, prezračujejo v zimskem in poletnem času.

Anton Turk — Sv. Križ pri Litiji.

31. Škodljivost opojnih pijač.

Učila: Skioptikon in preparati v špiritu. Komur ni na razpolago skioptikon, temu bo dobro služila Hennig-ova nastenska slika: „Kako škoduje alkohol organom, ki so važni za življenje,“ ki jo je izdalo „Avstrijsko društvo proti pijančevanju.“ Dobri učili sta tudi: „Poškodovanje življensko-važnih organov vsled alkohola“. (Velikost 72×102 centimetra.) Za šole se dobi ta stenska tabla za nižano ceno 2 K. (Dunaj I., Spielgasse 19.) Priredil jo je dvorni svetnik profesor Weichselbaum. „Alkohol in družina.“ Ta naslov ima pretresljiva žalodrama, ki na 12 stenskih tablah predočuje propad in grozno nesrečo družine, kjer se uda mož tolikokrat prokletemu alkoholu.

Uvod: Ponovimo, kar smo se učili o alkoholu zadnjič!¹⁾ Kaj je to? — skrob. Kje se nahaja skrob? — v krompirju in v žitu. Iz česa je pa ta skrob? — iz riža. Čemu rabimo skrob? — za skrobljenje perila.

Kaj nastane iz skroba? — sladkor. Kdaj se to zgodi? — kadar krompir zmrzne ali žito kali.

Kaj nastane iz sladkorja potom vrenja? — alkohol. Kako smo naredili ta poizkus? — v steklenico s sladkorno

¹⁾ Učna slika „Alkohol“ se nahaja v Maierjevi zbirki učnih slik za prirodoslovje.

raztopnino smo dejali nekoliko kvasa. Tekočina je začela vreti. Iz tekočine je uhajala ogljikova kislina. Iz sladkorne raztopine je nastal alkohol. Kaj je povzročilo vrenje? — gljive kvasovke. Povej, kako se to godi pri vinu, oz. moštu! Slično se godi tudi pri pivu.

Kaj imam v tej steklenici? — alkohol. Popišimo ga! Kaj je alkohol? Barva? Duh, okus? Gori? Plamen?

V katerih pijačah se nahaja alkohol? — v žganju, vinu, pivu in v likerjih? Kje ga je največ? — v žganju. Kje ga je najmanj? — v pivu.

Kakšne pijače so to, ker se vsakdo, kdor jih pije, opi-jani? — opojne pijače. Kaj pa povzroči pijanost? — alkohol.

Kakšni so nasledki pijančevanja? — različne bolezni. Ali je torej alkohol zdrava pijača?

Kakšna tekočina je v teh steklenicah? — alkohol. Zakaj pa so te živali v alkoholu? — da bi se ohranile. Ali torej alkohol pospešuje prebavo jedil? — zadržuje. Več bode te slišali o alkoholu danes. Videli bode te, kakšne zle nasledke ima neizmerno uživanje alkohola.

Predavanje. ¹⁾

1. alkohol — strup.

Ruska pripovedka grofa Leva Tolstoja se glasi:

„Brez zajtrka je šel reven kmet orat. Le kos kruha je vzel s seboj. Na polju sleče suknjo in jo položi pod grm. Črez nekaj časa sta bila vola trudna in kmet lačen. Izpreže vola, da se paseta, sam pa gre k grmu použiti svoj kos kruha. Vzdigne suknjo, a glej, kruha ni bilo več v žepu. Išče, obrača, stresa suknjo, a kruha ni. Čudno to! . . . Nikogar ni videl in vendar ga je moral nekdo ukrasti.

Bil pa je to hudič, ki je ukradel kmetu kruh, se skril za grm in poslušal, kako bo kmet preklinjal in njega klical. Kmet je bil žalosten, da je okraden, vendar se je potolažil:

¹⁾ Po poljudno-poučnem predavanju Lj. Stiasnega za odraslene.

„No, umrl ne bom od lakote in kdor ga je vzel, ga je moral biti potreben. Bodi mu na zdravje!“ In kmet gre k studentu, se napije vode, vpreže vola in zopet orje. Hudiča pa je jezilo, da ni spravil kmeta v greh. Zaraditega oddide žalosten v pekel in potoži višjemu izmed hudičev, da kmet ob ukradenem kruhu ni klel, marveč rekel: „Na zdravje!“

Višji izmed hudičev se je razjezil. „Da te je kmet premagal,“ je kričal, „si ti sam kriv. Neumno si začel in slabo bi bilo za nas, če bi se kmetje in njih žene navadili takih običajev. Tega ne morem trpeti! Pojdi in zasluži kos, ki si ga ukradel kmetu. Če ga pa v treh letih ne premagaš, dal te bom kopati v blagoslovljeni vodi.“

Blagoslovljene vode pa se boji hudič strašno. Premišluje torej, kako bi ukanil kmeta. Obleče se konečno v dobrega človeka in vstopi pri istem kmetu za hlapca. Prvo leto svetuje kmetu, da je sejal žito v močvirje. Dočim je sosedom suša vse vzela, je kmet lahko prodajal od obilne žetve. Drugo leto pa mu svetuje, naj seje v bregove. In leto je bilo deževno. Drugim je žito poginilo, naš kmet pa ga je komaj pospravil, ga obilo prodajal ter mu ga je še ostajalo, da ni vedel kam z njim.

In hlapec-hudič nauči kmeta žgati žganje iz žita. (Na Ruskem in Nemškem našgo največ žganja iz žita in iz krompirja.) In kmet je kuhal žganje ter sam pil in dal piti tudi drugim. In hudič je šel k nadhudiču in se bahal: „Tisti kos kruha sem že zaslužil!“ ...

Pa najvišji izmed hudičev se je hotel uveriti na svoje oči. Pride sam h kmetu in vidi: bogate ljudi iz vasi je povabil in jih gostil z žganjem. Kmetica nosi okoli in naliva gostom. Pa se nekje pripne in ga izlije kupico po tleh. Kmet pa vzroji in vpije: „Ti hudičeva babnica, ti krevlja prokleta, ali misliš, da so pomije, da tako kapljico izlivaš po tleh!“

Hudič nadhudiča s komolcem dregne: „Slišiš, zdaj ne pravi več: „Na zdravje!“

Kmet robanti dalje in sam naliva. Pride od dela reven kmet, ki ni bil povabljen, pozdravi, prisede in misli, da bi se trudnemu tudi prilegla kapljica. Sedi in sedi in požira — sline. Kmet pa mrmra pri sebi: „Vsakega pa tudi ne morem napajati!“ ...

Tudi to je bilo vseč višjemu izmed hudičev. Manjši pa se baha: „Le počakaj, bo kmalu še lepši!“

Gostje pijejo z gostiteljem prvo steklenico, hvalijo drug drugega, prilizujejo se in besede tečejo kakor med in maslo. Višji izmed hudičev pošepeta malemu hudičku: „So kakor lisice, drug drugega sleparijo, pijača jih bo spravila nam v roke!“

„Le čakaj,“ odgovori mali, „da ga bodo imeli kaj več pod kapo! Zdaj so sladki kakor lisice, pa kmalu se bodo grizli, kakor volkovi!“

Možje pijejo drugo steklenico, besede postajajo glasnejše in sirovejše. Maslo se je izpremenilo v žolč. Začne se tepež, nosovi krvavé. Gostitelj se vmešava, pa premlatijo ga.

Višji izmed hudičev z dopadajenjem gleda: „Dobro, prav dobro,“ mrmra bolj na tihem.

„Le počakaj, bo še lepši, ko izpijejo tretjo steklenico. Zdaj so volkovi, potem bodo svinje,“ obljubljuje mladi.

2. različni pijanci.

Tretja steklenica kroži. Divjost ponehuje, možje lezejo v dve gubi. Govorjenje je že bolj kruljenje. Drug drugega ne sliši, samega sebe ne razume. Počasi odhajajo in padajo po tleh, po blatu. Gostitelj gre z njimi ven, pade v jarek z glavo naprej ter kruli in kobaca kot svinja.

To dopade višjemu izmed hudičev strašno. „No, dobro pijačo si izmislil in tisti kos kruha si zaslužil!... Povej vendar, kako delaš to brozgo? — Kajne, najprvo vzameš lisičje krvi: priliznjeni so postali kakor lisice; potem volčje krvi: zlobni so postali, kakor volkovi in v tretje si primešal svinjske krvi in postali so svinje?“ ...

„Ne,“ odgovori mladi hudič, „tega mi ni bilo treba storiti, saj nekaj živalske narave je bilo itak vedno v njih. Dokler ima človek malo kruha, jo še premaga, ko pa pride obilnost, pa ne ve, kaj bi počel. Dal sem mu torej dobro letino in ga naučil kuhati žganje. In ko je božje darove prekuhal v žganje, vzbudila se je v njem živalska nprav: lisičja, volčja in svinjska. Da bi le vedno pil žganje, pa bo ostal žival!“ ...

Višji izmed hudičev je hvalil malega in ga postavil v visoko službo.

Ta pripovedka pravi, da je hudič prvi kuhal žganje in sicer le v namen, da bi škodoval npravstvenosti ljudi in jih pridobil zase.

Oglejmo si tudi, kako škoduje alkohol, ko pride v naše telo.

3. želodec zdravega človeka in želodec pijanca.

V naše okrepčilo ni dovolj, da se do sitega najemo, temveč paziti moramo tudi dobro, da jed dobro prebavimo. Treba je, da se hrana raztopi in jo kri posrka ter raznese po vsem telesu.

Prebava pa se prične že v ustih, kjer se hrana prežveči, to je z zobmi zgrize in pomeša s slino. Tukaj se godi prva napaka. Res, saj še jesti ne znamo! Pred nekoliko leti so pisali časopisi, da so ameriški zdravniki dognali, da jedo ljudje preveč, ker zvečijo premalo. Imeli so na poizkušnji delavce. Dali so jim malo manj hrane, a morali so lepo počasi jesti in dobro zvečiti. Dognalo se je, da so pridobili s tem tretjino hrane.

Pa poglejmo nadaljno prebavo. Slina raztopi sol in sladkor že v ustih in izpremeni (v krompirju se nahajajoči) škrob v sladkor, ki ga vsrkava kri hitro.

Iz ust dojde hrana v želodec. Tu nastane živahno gibanje, jed se premeša in zmeša z želodčnim sokom. Prebava se dokonča v črevah.

Ali pomaga alkohol prebavljati? —

Deni kos mesa v alkohol in ne bo se raztopil ali razkrojil, temveč ostane neizpremenjen. Še strdi se, ker mu vzame alkohol vodo. Zaraditega devajo v muzejih kače, ribe, človeški želodec itd. v alkohol, da jih ohranijo. Alkohol spočasni prebavo in zaraditega jedo pijanci malo. Kdor nepretrgoma dan na dan pije, dobi trajni želodčni ali črevesni katar. Na notranji strani črevesne ali želodčne stene nastanejo bolestne izpremembe, ki zadržujejo prebavo in izpodkopavajo životno moč.

4. jetra pijanca in zdravega človeka.

Še večje pa so poškodbe, ki jih dela alkohol v jetrih. Iz želodca pride alkohol s krvjo v jetra, ki pomagajo povžiti zlasti mastne dele hrane, predelajo razne snovi in uničijo ali oslabijo razne strupene, gnjilobne ali kužne snovi. Po uživanju alkohola pa jetra ali preveč odebelijo, ali pa se skrčijo. Bolna jetra ne morejo več pripraviti dosti in dobrega žolča, ki je potreben za prebavo. Ker se obenem skrči in zamaši tudi cevka, po kateri prihaja žolč v tenko črevo, žolč ne more tja, marveč gre v kri in s krvjo po životu. In človek postane rumeno-zelene barve. Prijela se ga je zlatenica.

Ker pa se začno krčiti v takih jetrih tudi žile, ne more kri več po naravni poti. Nekam pa mora!... Zaraditega zvedeni in napolni trebušno otlino. Tako nastane vodenica, stašna huda bolezen, ki provzroči čestokrat bolnikovo smrt.

5. ledvice pijanega in zdravega človeka.

Ledvice ali obisti čistijo naš organizem nerabljivih, nepotrebnih in škodljivih snovi. V ledvicah najdemo tudi dvojno bolezen: odebelenje z maščobo ali pa skrčenje. Bolne ledvice izpuščajo beljakovino — kar pomeni izgubo za organizem — ali pa ne izločujejo več strupenih snovi. In tako nastane zastrupljenje. Ker pa tudi kri ne more redno krožiti, tudi tukaj lahko zvedeni in nastane druge vrste vodenica.

6. srce.

V srcu se čisti kri in pretaka potem na vse strani. Ker pa ima alkohol lastnost, da oslabi živčno delovanje, oslabijo sčasoma tudi srčni živci. Srce ne bije več tako redno in sčasoma se vsled tega razširi, kar provzroči omotice. Večkrat pa odebeli srce, bolnik težko diha, poprime se ga naduha.

Osobito močne pijače provzročijo, da se mišičevje na koži prenapolni s krvjo, da pride kri torej bolj na površje. Ker se pa odda ta gorkota na venkaj, zaradi tega pade, po zavžitju alkohola, telesna lastna gorkota. To je pa tudi vzrok, da zmrzne pijanec lažje, ter da v skrajnem severu ne pijejo potniki opojnih pijač.

7. možgani pijanca in zdravega človeka.

Kdor neprenehoma, dan na dan, pije opojne pijače, temu se napolnijo fine žilice v možganih veliko bolj s krvjo. Če pa je preveč krvi v možganih, ima to jako slabe posledice. Glava postane težka, nastanejo celo omotice in alkoholik ima nemirno spanje. Posledice so vedno hujše in končno morajo odvesti alkoholika v blaznico.

Alkohol vendar ne škoduje samo zdravju, temveč vpliva tudi zelo slabo na mišljenje in čutenje. Alkohol in hudo delstvo sta v najožji zvezi.

Po daljših sodnih preiskavah se je dognalo, da alkohol jako pospešuje zlasti nekatere zločine. To so namreč tepeži, upor proti postavnim določbam, motenje hišnega miru, nečistost, rop in uboj. Več kot polovico ječ bi bilo praznih, če bi ljudje ne pili več alkohola. V Berlinu na Nemškem se je dokazalo, da je pri 70% vseh zločinov vplival alkohol.

Da pa žganje ne škoduje samo v zdravstvenem oziru, temveč da uničuje tudi srečo mnogih rodbin, dokazuje nam sledeči resnični dogodek iz življenja francoskih delavcev.

8. srečna rodbina.

Slika nam kaže svetlo prijazno sobo. V sobi pa vidimo skupino srečnih ljudi. Ravno se je vrnil pošten delavec od težkega dela domov. Ni še odložil svojega predpasnika, pač pa ne misli več na težko delo. Sedaj je le srečen oče, zaraditega dviguje najmlajšega otroka v zrak. A tudi starejša se mu bližata, pričakujoč enakega ljubkovanja. Mlada žena prinese večerjo. Vesela in mirna se ozira na otroke, zaupajoč na moža, zakaj on je, dasi reven, vendar dober in pošten. On bo delal in bo svojim otrokom ostal vedno dober oče.

9. prvič v gostilni.

Ko pa se vrača drugega dne s svojim tovarišem domov, zapeljuje ga ta, naj gresta v gostilnico na kozarec absinta. V Švici, na Francoskem in v Belgiji se je namreč jako razširilo pridelovanje in pitje absinta, močnega žganja, v katerem se je namakal pelin in druge planinske rože. To žganje naredi tako hudo pijanost, da ni hujše. Naš roko-delec se je dal zapeljati in je vstopil s tovarišem v gostilnico. Izpije le nekoliko kozarcev, potem pa se napoti domov.

10. igra.

Sčasoma se navadi na to nesrečno žganje in hodi vedno bolj pozno domov. Njegova žena je kmalu zvedela, kaj počenja njen mož. A dasi ga lepo svari, prosi, joka, ga vse to še bolj jezi in išče si razvedrila v žganju. Zapeljejo ga tudi k igri. Delo mu postane zoprno. Mojster se jezi in mu preti, da mu odpove delo. Denarja je vedno manj, dasi žena ne kuha več in on hodi ves raztrgan. Morda dobi zopet v igri.

11. žena išče svojega moža.

A tudi v igri je nesrečen. Kmalu potem ne gre več v delavnico — spodil ga je mojster. Doma stradajo. Treba bi bilo plačati stanarino. Žena vzame najmlajšega svojega

otroka in išče moža po vsem mestu. Konečno ga dobi v neki beznici. Milo ga prosi, naj se povrne k delu, da reši svojo rodbino največje bede. On pa se ne zmeni zanjo in pije dalje. Jokajoč se vrne žena domov.

12. pijančevanje.

Beda je vedno večja. Prihranjeni denar je že porabljen in prodana je vsa oprava. Zapustiti morajo konečno stanovanje. Milosrčni ljudje ji odstopijo podstrešno sobico in tu sedi žena s svojimi otroci in zmrzuje in strada. Ura mine za uro, a moža še ni od nikoder. Proti jutru pride domov, pade kot mrtev na svoje ležišče in spi skoro do poldne. Ko se zbudi, ga prosi žena, naj opusti to brezbožno življenje in naj zopet začne delati, ker drugače morajo poginiti lakote. Zgrabi ga jeza, plane ves besen na ženo in jo začne neusmiljeno pretepati.

13. vržejo ga na cesto.

Z našim, nekdam tako pridnim rokodelcem, gre vedno navzdol. Kar zasluži, zapije sproti. Zapusti se popolnoma in nobeden noče več pijančevati z njim. Čestokrat ostane tudi gostilničarjem dolžan in večkrat ga vržejo na cesto, kjer obleži ves omamljen od nesrečne pijače. Poulični otroci pa kričijo okrog njega, dokler ne pride straža in ga ne spravi v zapor.

14. uboj.

Tudi drugi pijanci ga konečno zaničujejo. Nekoč je bil od pijače zopet ves omamljen. Kar zapazi, da se norčuje iz njega njegov tovariš. Zgrabi nož in mu ga zabode v prsi. Tovariš omahne in obleži mrtev. Njega pa odpeljejo v ječo.

15. obsojen.

Začela se je sodna preiskava. Uboja je bil zopet kriv alkohol. Njegov zagovornik povdarja, kako priden delavec je bil, ko še ni okusil žganja, kako je neumorno delal za

svojo rodbino. Kakor od daleč čuje lepe besede o njegovi nekdanji sreči. Komaj se zmeni, kakšno kazen so mu prisodili. Bil je namreč jako bolan.

16. otroci in žena prosjačijo.

Tudi njegova žena je vsled pomanjkanja tako bolehnna in slabotna, da je bila za vsako delo neizposobna. Da dobi za svoje stradajoče otroke grižljaj kruha, napoti se na ulico. Dežuje in mrzel veter se dviga po ulicah. Tu stoji v kotu v mokri obleki z razmršenimi lasmi tresoč se od mraza. Za njeno krilo se držita dva otroka, a ona prosi zaman z milo prošnjo za mal dar. Zaman čaka. Saj, kdo bo šel v tako neprijetnem vremenu na ulico! . . . V celici ima on pač bolje! . . .

17. blaznost.

Kdo ve? — Ponoči so imeli čuvaji težko delo. Obsojeni pijanec je nevarno zbolel. Besnel je in upil, da so ga morali prenesti v bolnico. Zblaznel je! —

18. smrt.

Drugo noč se ponovi napad, pijanec pade iz postelje na tla in umrje po hudih mukah. Žaloigra je doigrana. Nesrečno žganje je zahtevalo zopet svojo žrtev.

Še bolj kot odraslim, škoduje alkohol otrokom. Za nežne in občutljive čutnice je namreč že najmanjši del alkohola jako škodljiv in posledice so čestokrat za vse življenje usedpolne. Mladina, ki uživa alkohol, se slabo uči, zaostaja v rasti in ne živi dolgo. Kdor se mlad vadi piti, ta bo hud pijanec. Kdor se pa enkrat navadi, se ne more odvaditi več.

Zapomnite si slovenski pregovor, ki pravi: „Kdor hoče veliko let šteti, mora od mladih nog zmerno živeti!“ —

Janko Golob — Cerklje.

32. Nalezljive bolezni in kako jih omejiti.

Učili: 1. Nalezljive otroške bolezni v sliki in besedi po dr. Trumppovem plakatu, priredil dr. Demeter vitez Bleiweis Trsteniški.

2. Slika, na kateri so povečane različne bakterije.

Bakterije.

Še vedno je mnogo ljudi, ki v svoji nevednosti ali zlobnosti nečejo verjeti, da so nekatere bolezni nalezljive. Ne verujejo dobrim svetom svojih zdravnikov, učiteljev itd., temveč se le izgovarjajo, češ, to je človeku namenjeno, prehladil se je i. t. d. Ko pa zboli njegov otrok, za njim na isti bolezni drugi, tretji i. t. d., tedaj se šele prepriča, da je to istina, kar so mu pripovedovali dobri svetovalci večkrat o nalezljivih boleznih. Naš kmet ima slabo lastnost, da ga izuče besede in blagohotni nasveti kaj redkokrat. Čaka tako dolgo, da ga izučita škoda in nevarnost. In ker zahtevajo nalezljive bolezni več žrtev, nego vse strupene živali in vojske, je treba, da se jih ogledamo natančneje. Da se moremo proti tem sovražnikom uspešno braniti in njih razširjenje omejiti, je potrebno, da izpoznamo vir okuženja in sredstva, ki pospešujejo razširjenje nalezljive bolezni.

Veda nas uči, da nastanejo vse nalezljive ali kužne bolezni iz majhnih, samo s povečalnim steklom (Pokaži otrokom prah skozi povečalno steklo!) vidnih rastlinskih semen, glivic, takozvanih bakterij (Zapiši! Pokaži sliko!). Bakterije, glivice, so podobne plesni (plesnobi), kar pozna vsakdo. Imajo kaj različne oblike, kakor: okrogle, jajčaste, paličaste i. t. d. To vidite na podobi. Nahajajo se v zemlji, v vodi, v jedi in v zraku ter pridejo skozi sapnik v pljuča in skozi požiralnik v želodec. Nikdo ne zboli takoj isti dan, ko se je nalezil bakterij. Pri vsaki bolezni preteče toliko časa, da se v telesu zaplodi dovolj bakterij, ki zastrupijo kri in

zanetijo bolezen. Množe se te bakterije tako hitro, da iz ene same take bakterije nastane v kakih 4 urah do 4000 takih bakterij. Vsakdo pa ne zboli, kdor se je nalezel teh bakterij, ker ima že prirojeno lastnost, da mu bakterije ne škodujejo. Nekateri pa imajo tako zdravo kri, da zamori bakterije nalezljivih bolezni. Kakor ena in ista jed ne škoduje vsakemu, ravnotako tudi bakterije ne škodujejo vsakemu človeku. Nekateri ne smejo jesti vročega kruha, (takoj čutijo bolesti v želodcu) medtem ko je drugi vroč kruh brez vsake posledice, četudi je škodljiv. Sedaj nam je umljivo, zakaj nekateri ne zbole na nalezljivi bolezni, četudi živijo v dotiki z bolniki, ki trpe na nalezljivih boleznih.

Oglejmo si jih posamezno!

1. Davica (difterija — Zapiši!).

Ta bolezen je najnevarnejša od vseh nalezljivih bolezni. Ta bolezen je, rekel bi, otroška kuga. Zakaj velikokrat zadavi nežno dete v dveh ali treh dneh, marsikdaj tudi že v nekoliko urah. Pride tihotapno, kakor tat. Davica je sama ob sebi zelo nalezljiva bolezen. Njeno razširjanje pa pospešujejo še vlažna stanovanja, vlažen in pokvarjen zrak, nesnaga v stanovanjih in slaba hrana.

Znamenja te bolezni so sledeča: V ustni duplini nastane vnetica, ki se loti ene ali pa tudi obeh bezgalk (mandeljnov). To vnetico poznamo na tem, da sta bezgalki otekli in močno rdeči. Otroci navadno drže vrat napet in nepremičen, da se izognejo bolečinam. V grlu, na nebu in na goltancu se pokažejo bele lise (maroge), ki sčasoma porumene. O tem se prepričajš, ako potisneš z recljem od žlice jezik navzdol (Pokaži vse učencem!). Te lise so hraste, ki se debele in razširjajo vedno bolj. Glas je hripav, pri dihanju, ali bolje rečeno pri težavnem sopenju, čujemo žvižgajoč glas. Sapa smrdi po gnjilobi. Otroku pohaja sapa in njegovega življenja je kmalu konec, ako mu zdravnik prej ko prej ne odpravi hrast, ki zavirajo sapa. Za davico oboleli

otroci so v nevarnosti, da se zaduše. Ako pa pride strup difterije v kri, se otrok zastrupi in posledica je gotova smrt. Ako je pa otrok krepak in čvrst in če se niso hraste preveč razprostrle in če smo pri tej bolezni pravilno ravnali, prenese otrok bolezen, ki pa kaj mnogokrat zapusti neprijetne nasledke. Povedal sem, da so vzrok davice bakterije, ki se hitro razmnožijo v ustni duplini in napravijo ondi gnjilobo. Da se ta bolezen kolikortoliko omeji, je treba navajati otroke, da si usta in zobe vsaki dan očistijo in tudi grlo pridno izpirajo. Ako pa se je otroka davica že lotila, je treba škodljive bakterije in hraste odpraviti. Takoj je treba poklicati zdravnika, ki odvrne nevarnost s tem, da otroku vbrizgne cepivo proti difteriji. To cepivo pomaga zanesljivo, pa le v slučaju, ako bolezen še ni razvita preveč. Predno pa pride zdravnik, pomagaj otroku sam in sicer takole: Imej pripravljeno karbolovo kislino, ki si jo kupil v lekarni. Namoči čopič v karbolovo kislino, potisni jezik navzdol (Pokaži nazorno!) ter namaži na lahko s čopičem rumenkaste lise. To se mora zgoditi hitro. Zakaj otrok ne more vztrajati dolgo v tem položaju. Ako pa more otrok grgrati, naj grgra tudi s karbolovo kislino, ki se v ta namen pomeša z desetkratno mero čiste vode (Pokaži!). Proti vnetici sami pa se priporočajo mrzli obkladki okoli vratu.

2. Škrlatica.

Druga nevarna bolezen je škrlatica, ki se tudi naleze po bakterijah. Škrlatica se začinja s tem, da človeka trese mraz, jame bljuvati in tožiti o bolečinah v glavi. Večkrat ga lomi krč in njegova toplota raste naglo. Obenem toži o suši v vratu, ki ga peče in boli zlasti takrat, kadar je treba požreti. Sluznica v goltancu je rdeča in otekla. Medtem ko raste vročica, se nareja na koži spuščaj in sicer najprej na prsih in vratu, odkoder se razširi po ostalem trupu, potem po udih, kjer je najgostejši, pušča pa obraz navadno prost. Vselej pa ostane prosto obližje ust in nosa, osobito

brada in ustnici. Obraz je precej zabuhel. Okoli ust je bolnik nenavadno bled, kar posebno nasprotuje rdečemu obrazu. Jezik nekoliko oteče in se pokrije z debelo in sivo-rumeno povlako. Ko se pa odlušči njegova bela povlaka, je konec jezika podoben vrtni jagodi. Posut je namreč z rdečimi pikicami. V 6 dneh je bolezen dozorela. Zdajci se lušči koža in odpade v manjših in večjih cunjicah s posameznih delov. Spuščaj na koži je za škrlatico prav značilen. Najprej opaziš gosto posejane rdeče pičice, ki so enakomerno oddaljene druga od druge in velike kakor glavica na buciki. Život je videti nekako škrlatast, odtod tudi ime škrlatica tej bolezni.

Otroka ne sili z jedjo, kadar bo telo zahtevalo, bo že prosil. Otroka hudo žeja, zato je mu daj večkrat piti toplega mleka ali juhe, pa prav malo. Kuhanega posušenega sadja voda je prav tolažilna in dobra pijača za take otroke.

3. Jetika.

K jetiki nagibajoči ljudje imajo ponavadi bolj visoko, nekoliko nagnjeno postavo, ozka prsa, dolg vrat in večinoma prav počasi hirajo. Bolj gotovo znamenje pa je, ako se na bledih licih pokažejo rudeče lise, vročina in mirni kašelj zjutraj in zvečer. Ako žapaziš ta znamenja, poišči takoj zdravniške pomoči, ker samo zdravnik izpozna, če je to v resnici začetek jetike. Ne pusti se zdraviti po mazačih, ki ti lahko zdravje še bolj pokvarijo, kar se je zgodilo že večkrat. V večjih krajih, kjer so tovarne, umrje vseh ljudi do 20% na ti bolezni. Na kmetih je boljši zrak, zato je tudi odstotki (%) manjši. To so strašanske številke in ni čuda, da se trudi država, da bi zabranila in omejila razširjanje te potuhnjene morilke človeštva. Žalostno pa je pri jetiki tudi to, da človek ni le sam izgubljen, ampak preti tudi drugim vedna nevarnost. Če so roditelji jetični, otroci ne morejo biti zdravi. In kolikokrat okuži en sam član vso družino! Opasnost jetike tiči v njeni lahki nalezljivosti, zaradi tega se more bojevati proti jetiki uspešno le na ta način,

da se izkuša kolikor možno, preprečiti možnost okuženja. Bakterije, ki so se naselile v pljučih, povzročajo tu gnjilobo. Gnjloba se širi toliko časa, da izgnjijejo pljuča in tako se neha življenje, ker brez pljuč se ne da živeti. Pljunec jetičnega človeka je glavni vzrok nalezljivosti. Pljunec, ki vsebuje bakterije, se posuši, bakterije se vzdignejo v zrak in pridejo z dihanjem v pljuča zdravih ljudi in jih okuži. Zato vlada svari, da bi se ne pljuvalo na tla, sosebnost na javnih mestih ne. Sosebnost pa na pljučih bolni ne bi smeli pljuvati. Nalezljivost je pri različnih ljudeh različna. Slabotni ljudje, ki so slabo hranjeni, ali trpe na kaki drugi bolezni, dobe lažje jetiko, nego zdravi in močni. Posebnega zdravila za jetiko ni. Najboljše sredstvo je okrepitev vsega telesa, dobra hrana, mnogo mleka, dober in čist zrak. O vsem tem smo pa že govorili.

4. O š p i c e (dobrce — Zapiši!).

Izpuščaj se pričenja na obrazu. Kje je pri škrlatici? — Tekom dveh dni se razširi čez vse telo. Najprvo opazimo rdeče, malo napete pike, ki se kmalu povečajo in združijo v večje in manjše neenakomerne lise. Njih prvotno svetlordeča barva prehaja kmalu v modrokaljane ali celo rumenkaste boje. Koža je videti, kakor bi bila poškopljena in v tem se ravno razločuje od škrlatice, pri kateri postane izpuščaj kmalu enakomerno rdeč, tako da se vidi koža kakor polita z živordečo barvo. Kašelj je mučen in povzroča bolečine, zato ne dajaj otroku prehladne pijače. Zakaj? — Skrbeti je treba, da ima bolnik dovolj dobrega zraka in da soba ni pregorka. Postelj obrni tako, da svetloba ne pada naravnost v oči. Ta bolezen ni ravno nevarna, ako se otrok ni prehladil med boleznijo. Preboleti jo mora skorej vsak, če ne v mladosti, pa v starosti.

5. D u š l j i v i k a š e l j (oslovski kašelj).

Kašelj je krčevit in riganju podoben. Nastopa napadoma in sicer večkrat ponoči in traja včasih do 15 minut. V na-

padu zastane otroku za nekaj časa sapa, kakor da bi ga hotelo zadušiti. V obraz postane višnjevi in zabuhel, često-krat bljuje in krvavi iz nosu. Navadno dušljivi kašelj otrokom ni nevaren. Vendar pa oslabi pljuča in pripravlja pot različnim drugim boleznim kakor: pljučnici, jetiki itd.

6. K o z e (osepnice).

Ta bolezen že precej časa ni nastopila splošno. Zakaj koz nas varuje zanesljivo cepljenje. Dobro se še spominjate, ko ste hodili v vsakdanjo šolo, ko je vsako leto prišel gospod zdravnik iz Kostanjevice in je učencem „stavil koze“. Pravimo „koze stavil“, v resnici pa je le spustil pod kožo cepivo, ki nas varuje koz, če bi se ravno pojavile v naših krajih. To cepivo ima svojo moč in nas varuje pred osepnicami kakih 10 let. Marsikateri kmetovalec je cepljenju še vedno nasproten. Če bi pa vedel, kake koristi je, bi bil gotovo hvaležen državi, ki ga zanesljivo varuje s tem cepivom nalezljivih koz. Leta 1888. je bilo v bolnišnici v Ljubljani 55 kozavih bolnikov, 44 je bilo cepljenih, teh ni nobeden umrl, ostali pa vsi. Kdor se je pa našel koz, čuti silne bolečine v glavi, životu in križu. Pojavi se bljuvanje in često-krat tudi driska. Po životu nastanejo gnojni mozolji, ki provzročajo mučno srbečico. Mozolji se odluščijo in na njih mestu zapuste brazgotine (jamice), ki se poznajo so-sebno tistemu, ki si je med boleznijo praskal srbeče mozolje.

7. H r i p a (influenca).

To je že precej stara bolezen. Mrzlica, utrujenost napadeta človeka. Bolnik ne pije, ne je, samo leži, kakor da bi bil mrtev. Vse ga boli. Ta bolezen traja včasih 1 dan, včasih pa po 1 teden ali še več. Hripa ni življenju ravno nevarna, pa lahko postane, ako bolnik prezgodaj zapusti posteljo, ker bolezen se povrne lahko še huje. Dokler se čuti mrzlica, mora se telo bolniku izpirati z vodo, v kateri je nekoliko kisa. Soba se mora zračiti večkrat na dan, da

pride sveži zrak v sobo. Ko mine mrzlica, se naj bolnik pridno koplje, pazi pa naj, da se ne prehladi.

8. Kako zabranjujemo razširjanje nalezljivih bolezni?

Razširjanje nalezljive bolezni zabraniš ali vsaj omejiš, ako vestno izpolnjuješ od višje gospodske v ta namen izdane postave in skrbiš, da se bakterije nalezljivih bolezni v naši bližini ne naselijo, če so se pa naselile, da jih zamoriš. Postava ukazuje, da vsakdo, ki ve ali sumi, da se je pojavila kje kužna bolezen, nemudoma naznani občinskemu uradu in po postavi se mora vsak, ki naznanitev zamudi, kaznovati hudo. Dokler je majhen ogenj v strehi, ga še pogasimo, kadar pa gori vsa streha, tedaj ne opravimo več veliko. Če torej pravočasno naznamimo kužno bolezen oblastim, morejo te pomagati in svetovati, kako je delati, da se bolezen ne razširi. Ravnaj se tudi po naročilu, ki ti ga je dal gospod zdravnik. Če imate doma kužnega bolnika, ne dovolite, da bi se druga rodbina družila z njim, ali pa še celo drugi sosed. Otroci iz iste hiše ne smejo v šolo toliko časa, da popolnoma ozdravijo. Ne hodite po sejnih ali po krajih, kjer se zbira veliko ljudi, da bolezni ne zanesete. Če je pa pri sosedu kužna bolezen, ne hodite tja iz radovednosti gledat bolnikov. Glejte sosebo na otroke, da ne grejo vasovat h kužnim bolnikom, ker otroci se navadno prej nalezijo nego odrasli. Ne hodite kropit mrliča, ki je umrl za nalezljivo boleznijo. Izkušnja uči, da se razširi največ bolezni tem potom. Nekaterim ljudem kar ne morete zabraniti, da ne bi hodili stražit takih mrličev, dasiravno je nekateri mrlič bolj okužen kakor bolnik. Kdor ostane doma, ni v vojski ubit in kdor ne zahaja tja, kjer so bakterije, se ne nalezijo nalezljivih bolezni. Kužnega mrliča ne smete imeti doma. Zavijte mrliča v rjuho, ki je napolnjena s 5% karbolno kislino (5 žlic karbolne kisline raztopi v 1 liter gorke vode ter zmešaj raztoplino dobro. V mrzli vodi se karbolna kis-

lina ne raztopi, ampak se vsede na dno) potem ga pusti prepeljati v mrtvašnico. Sredstva, s katerim zabranjujemo nalezljive bolezni so tudi čistost, zmernost v jedi in pijači in razkuževanje. Kadar se zida, se naj naredo prostorne sobe in visoka okna, da dojde v sobo solnčna svetloba, ki že sama razkužuje zrak. Zrači sobe in pohištvo, perilo in obleko. Kopajte in umivajte si pogostoma svoje telo. Se dobe hiše, kjer se kaj redkokrat pometa, oken pa skoro nikdar ne odpre. Žalostno, a resnično! — Bakterije se v nesnagi rede, kakor gobe po dežju. V nesnažnih hišah je največ bolnikov in mrličev. Marsikdo se izgovarja na svojo revščino. Pa to je prazen izgovor! Saj voda nič ne stane! In toliko časa ima pač vsakdo, da očisti hišo, obleko in sebe. Kdor kužnemu bolniku streže, mora paziti, da ne pride bolnikova obleka in jedilno orodje v dotiko z zdravimi. Če pa pride (na kmetih je navada, da jedo vsi iz ene skleda, tudi več z eno in isto žlico, in jih nosi več eno in isto obleko) je dolžnost vsakterega, da si roke in obraz umije z milom, usta pa si naj izpere z jedko tekočino (z žganjem). Perilo in obleka sta bili že večkrat vzrok razširjanju nalezljivih bolezni, kakor pa se misli navadno. Liki prah se zarijejo bakterije v obleke in tako se jih lahko prenese iz bolniške sobe na zdrave ljudi. Dokazano je to dejstvo že po mnogih slučajih in sicer pri vseh nalezljivih boleznih. Vsled tega je neobhodno potrebno, da se razkuži vsa obleka, ki bi bila lahko in je okužena po bakterijah. Navadno iztepavanje in okrtačenje ne zadostuje popolni odstranitvi teh kalij. Iztepavanje in okrtačenje vzbudi bakterije iz neškodljivega spanja in počitka. Tem potom se jih prenese iz obleke v zrak. Tu krožijo toliko časa, da se vsedejo, in tako lahko preidejo v zdravega človeka. Obleka, ki jo je rabil okuženi bolnik ali mrlič, se mora prekuhati do dobra, predno se obleče. Tudi je dobro, da se prekuhana obleka še potem večkrat na solnce razobesi. Zakaj solnčni žarki uničijo mo- goče še ostale bakterije kužne bolezni. To je vendar dosti

ceno razkuževalno sredstvo. Najboljše sredstvo pa je še, vse okužene stvari sežgati.

Predno gre ozdravel bolnik med ljudi, se skoplje in omije celo telo z gorko vodo in milom.

To so glavne točke, katere mora pač vsakdo vedeti, ako hoče nastopiti uspešno proti nalezljivim boleznim.

Imamo še nekaj drugih nalezljivih boleznih, katerih pa ne bomo natančneje popisali, ker se pri nas kaj redkokrat pokažejo.

Obrazec na šolski tabli:

1. Bakterije. — 2. Davica. — 3. Škrlatica. — 4. Jetika.
- 5. Ošpice. — 6. Dušljivi kašelj. — 7. Koze. — 8. Hripa.
- 9. Kako zabranjujemo razširjanje nalezljivih boleznih.

Sledeče točke o nalezljivih boleznih naj se zapomnijo na izust:

1. Da varuješ sebe in okolico pred kužnimi boleznimi, skrbi vedno in povsod za najstrožjo čistost.

2. Ne pljuvaj nikdar na tla.

3. Rabljeno bolnikovo obleko hrani v vodi in jo kakor hitro mogoče izkuhaj.

4. Ne pometaj suho. Prah hrani kužne kali, ki se s pometanjem vzdignejo v zrak in od tu v naše telo. Tla se naj poškrope.

5. Zračni sobe sleherni dan, pozimi in poleti.

6. Hrana naj bode tečna in dobra.

7. Izpiraj si usta prav temeljito zjutraj in zvečer.

8. Pivci najprej zbole.

9. Okuženi bolniki morajo ležati v posebnih sobah, ker drugače okužijo svoje sospalce.

Ivan Gantar — Št. Jernej.

33. Domača lekarnica.

Čudovita je moč nekaterih rastlin z ozirom na naše zdravje. Košček te ali te rastline zadostuje, da se nam pretrga nit življenja. In prav malo tega ali tega soka zadostuje, da si izboljšamo zdravje in z zdravjem telesne moči.

Kadar hudo zbolíš, pošlji po zdravnika; če pa bolezen ni nevarna, se poslužuj sledečega navodilo. Odlašati ne smeš, češ: „Bo že odleglo!“ ... Zakaj že marsikdo si je nakopal z odlašanjem prezgodnjo smrt. Navedem nekoliko nasvetov, ki so poizkušeni in priporočeni od različnih zdravnikov.

Opomba: Sledeče odstavke naj prepišejo učenci in učenke! —

1. čaji.

Bezgov čaj se rabi proti bolečinam v prsih, proti nahodu ali premrazenju. Po bezgovem čaju se človek poti.

Kamiličen čaj pomaga pri boleznih v trebuhu, klanje, krč in napenjanje. Tudi mrzlice se odpravljajo ž njim.

Lipov čaj provzroča pot in tolaži krče.

Čaji iz pelina, tavžentrož, mete, preslice ali korda benedikte, ozdravljajo slab želodec.

Čaj iz preslice olajšuje bolečine onim, katerim se voda zapira.

Čaj iz vijolic ozdravi grlo, če se ta voda grgla.

Čaj iz vinske rutice in kopriv prežene vodenico.

Lipov čaj mešan z medom je dobro čistilo krvi.

2. slaba pljuča.

Slaba pljuča krepčata med in surovo maslo, zavžita na kruhu. Pozimi dihaj skozi nos! ...

3. ako si zagrlen,
vlij šest kapljic arnikove tinkture v pol litra vode. Večkrat
zaužij po malo žlico te tekočine!...

4. mrzlico
potolaži kisli česmin.

5. kdor boleha na jetrih,
naj potrese dvakrat na dan pelinov prah (in sicer kolikor
ga zagrabi z dvema prstoma) na prvo žlico juhe in naj ga
zaužije. Tudi ogeljni prah lipovega lesu na mleku krepi
jetra.

6. zaprte vetrove
prežene sivkino olje. Povžij ga večkrat po pet kapljic na
sladkorju!...

7. kri iz ust ustavimo,
če pijemo čaj iz preslice. Slana voda in hrastov les na vinu
kuhan tudi pomagata.

8. krvavenje iz nosa ustavimo,
če potegnemo kolikor mogoče mrzli zrak, prav hitro in glo-
boko skozi nos vase. Sapo pridržimo nekoliko časa v prsih
in jo potem izsunimo z vso močjo skozi usta. To se naj
ponavlja 20 do 30 krat!... Glave ne smemo upogniti!...
Dobro je tudi, če potegnemo mrzlo vodo iz pesti skozi
nos. Najboljše pa je, ako stisnemo nos s prsti, da kri ne
more uhajati.

9. strup v želodcu.
Če je kdo zaužil kaj strupenega, naj pije mleko, da se
mu izčisti želodec.

10. za črne mehurje in žulje
je dobra voda gnjilih jabolk. V to vodo namakaj rute in
polagaj na bolečino!...

11. slabo in smrdljivo sapo v ustih
preženo brinove jagode.

12. čiste zobe napravi

prah iz telohovih korenin in sceli gnjilo meso okolo zob. Lipov ogljen prah, združen s prahom žajbljevih listov, tvori tudi dobro zobno čistilo.

13. če si kdo zažge obleko,

je najbolje, da se vrže na tla in sicer na gorečo stran. Nevarnejše je leteti, ker se z letanjem neti ogenj!...

14. pri opeklinah

deluje olje izborno. Če se rana takoj namaže z oljem, ne more zrak do nje, vsled česar se celi hitro. Na opeklino polagaj surovo kislo zelje, ker jako hladi bolečine!...

15. ušesne bolezni.

Za različne ušesne bolezni je mandeljevo olje prav dobro zdravilo. Če komu šumi po ušesih, če ga trga po ušesih in če ima v ušesih krč, mu vlij 6 ali 8 kapljic mandeljevega olja v uho in zamaši mu luknjo z bombažem.

16. če ti oslabi posluh,

zmešaj sok živih ali pekočih kopriv z laškim oljem in kapljaj v ušesa.

Kani nekoliko kapljic brinovega olja v ušesa.

17. če se ti gnoji v ušesih,

skuhaj rožmarin na vinu in ga priveži na uho še gorkega.

18. če komu kaj v ušesa zleze,

vlij mu v uho pelinovega soka ali pa olja grenkih mandelnov. A če nimaš tega, je dobro tudi laško olje.

19. uši in gnide.

Namaži glavo s česnovim sokom, ali pa raztopi na vodi galuna in umij se ž njo.

20. če komu lasje izpadajo,

skuhaj mu pelina na lugu in izmivaj mu s tem glavo.

21. za gliste.

Gliste pomori česen, skuhan na jesihu. Prideni nekoliko medu!...

22. za grižo.

Pij pogosto kiseličin sok, ali pa stolčen želod na vinu.

23. kdor ne more držati vode,

si naj skuha prosa in ječmena, ali pa divjo kumino na vodi in pije naj jo. Dobro tudi za otroke, ki močijo postelje.

24. vsakovrstni lišaji.

Vzemi šmarničnega listja, ga stolci in zmešaj s česnom in medom ter maži.

Napravi iz kamelic obkladke. Pokladaj jih na lišaj!...

Dober je tudi sok iz vinske trte, ki se poceja iz nje, ko jo obrezujejo.

Tudi maža iz galuna, solitarja in medu je koristna.

25. bradavice.

Apneno vodo, vrbov pepel in živo apno zmešaj dobro in naveži na bradavico. Tudi čebula in sol sta dober lek proti bradovicam.

26. za sveže (frišne) rane.

Svežih popoljnov skuhaj na vinu, ali pa rumenih lilij na dobrem vinskem žganju ter naveži na rano, oziroma maži.

27. za hude, gnjile rane.

Živo apno in laneno olje stolci skupaj in zmešaj ter maži rano.

Ogljeni prah upliva proti notranji in zunanji gnjilobi. Če ga potreseš na gnjijoče tvore, se posuše in pospešuje obnovev kože.

28. divje meso.

Sežgi gabesa in potresi s pepelom divje meso. Tudi zdrobljen vinski kamen je dober lek proti divjem mesu.

29. za rane, iz katerih teče.

Natrgaj bezgovega listja, ga skuhaj na jesihu ter ga naveži na rano.

30. za hude srbeče rane.

Izmivaj jih z galunovo vodo, ali pa z vodo, na kateri je kuhan polaj.

31. za razpokane roke in noge.

Zmešaj medu in neosoljenega surovega masla, ali pa glicerina, če nimaš svežega surovega masla pri rokah in s tem maži.

32. potne noge ali smrad.

Hodi bos po mokrem kamenju, s tem si utrdiš noge in ustaviš pot.

33. za davico ali difterijo.

Ko se davica oglašja, navezi na vrat obkladek iz kislega zelja. Grglaj z vodo, v kateri je očiščena žveplena kislina (v en kozarec 4 kapljice) ali pa z jabolčnim sokom s citronovim sokom ali raztopljenim galunom.

Dodatek. Preden se obravnavata ti dve sliki, morajo poznati učenci ustroj človeškega telesa.

Na prvi pogled se bodeta videli učni sliki morda marsikateremu preobširni; če pa pomisli, uvidi takoj, da se moti. Svojih sovražnikov ne poznamo nikdar predobro; seosebno če so zavratni, tako kakor nalezljive bolezni. Kako težko se ubranimo že vidnih sovražnikov! ... Gotovo se ubranimo še težje nevidnih! ... Ne površno, dodobra se moramo poučiti o njih; zakaj le temeljito poznanje sovražnika samega in njegovih lastnosti, nam je glavno obrambno sredstvo.

Bolezen je treba poznati, potem šele je mogoče nastopiti z uspehom proti nji. Nihče ne trdi, da se mora vsaka posamezna slika predelati v eni uri! Lahko se razdeli vsaka učna slika na dve ali tri ure! — Povdarjam pa in potrebno je, da se vsaka nalezljiva bolezen obravnava kolikor mogoče natančno! . . . Ne pretiravam, ako trdim, da bi morala biti vsebina teh dveh učnih slik znana natančno vsakemu kmetu.

Učni sliki bi se lahko priredili po razvijajoče-upodablajoči metodi, toda to bi zahtevalo mnogo časa, ki ga pogrešamo v ponavljalni šoli tako. Zaraditega sem pri sestavi teh učnih slik uporabljal predavajočo metodo, ki je, oziraje se na kratko odmerjeni čas, kaj prikladna. Učenci naj ponavljajo vsebino prosto. Pri ponovitvi povdarjaj sosebno sličnost in razliko med posameznimi točkami in boleznimi. Učitelj naj stavi pomožno vprašanje le tedaj, kadar učenec izpusti kako važno misel. Vsebina učencem ne bo delala težkoč, ker je prav poljudna in ker so nekatere misli učencem poznane že izza vsakdanje šole. Lahko bi nekatere misli izpustil, a upošteval sem jih zaraditega, da zadobita učni sliki nekako celoto. Posameznih pojmov nisem pojasnjeval, ker jasnost označenih pojmov se lahko zahteva od vsakega učenca, drugače sploh za ta razred sposoben ni.

Učenci se naj seznanijo s koristnimi, zdravilnimi rastlinami (kolikor je mogoče), že v vsakdanji šoli. Goje se naj na šolskem vrtu, ki je namenjen v prvi vrsti pouku. Izdajo se naj slike zdravilnih rastlin v naravnih barvah. Otroke pouči, da se zdravilne rastline sušijo v senci in shranjujejo na suhem, svežem zraku. Steklenice, v katerih imamo zdravilne tekočine, se naj zamašijo dobro in postavijo na suho, če so plesnive, utegnejo več škodovati nego koristiti. Vse hvalevredni so dopisi v „Domačem ognjišču“, ki se tičejo našega zdravja. Ta list bi se lahko oziral na zdravilstvo; zatorej si naj poišče naklonjenosti pri zdravnikih. List naj bi prinašal recepte za različne bolezni. Matere, katerim

je ta list namenjen, bi se ravnale po zdravniških nasvetih, pa gotovo ne brez blagodejnih posledic. Ljudstvo bi se lista oklenilo z veseljem in ga podpiralo; zakaj uzrlo bi v njem res pravega prijatelja.

Imamo različne kurze za učitelje kakor: risarski, telovadni, rokotvorni itd. Ali bi se ne mogel ustanoviti tudi kurz, kjer bi se učiteljstvo poučevalo v zdravilstvu? — Učiteljstvo bi gotovo kar trumoma hitelo vanj!... Učiteljstvo bi si pridobilo gotovo toliko znanja, da bi bilo ljudstvu pri bolezni v prvo pomoč, če že ne pri nekaterih boleznih kar naravnost zdravnik. Od takih kurzov bi imelo učiteljstvo in ljudstvo največ dobička. Učiteljstvo bi si pridobilo ugled in ljubezen pri ljudstvu.

Ali si moreš na kak drugi način pridobiti več ljubezni pri roditeljih nego s tem, da si roditeljem ozdravil njih ljubega sinčka? — Mislim, da ne!...

Vsaka šola bi potem lahko imela najpotrebnejša zdravila za prvo pomoč.

Otrokom nasvetuj, da si kupijo jako dobri knjigi.

1. zbirka domačih zdravil.

2. najhujši sovražniki. — Spisal Rado Murnik.

Poleg ravnokar omenjenih dveh knjig sem uporabljal pri sestavi teh slik še sledeči dve knjigi:

3. knajpovec. — Izdajal J. Okič.

4. naše škodljive rastline. — Spisal Martin Cilenšek.

Ivan Gantar — Št. Jernej.

34. Umetno dihanje pri utopljenicah.

Učni pripomočki: Eschnerjeva stenska tabla št. III. in Eschnerjeva tabla: Prva pomoč pri nezgodah. Umetno dihanje. Steklenica salmijakovca.

Priprava: Tekom leta smo se učili o različnih živalih, pa tudi o najimenoitnejši stvari božji t. j. o človeku Danes

hočemo o človeku nekoliko ponoviti. (Podoba št. III. viši pred učenci.) Kaj vidiš na tej podobi? (Prsno in trebušno duplino.) Kaj se nahaja v prsni duplini? (Srce, pljuča.) Čemu nam je ustvaril stvarnik pljuča? (Za dihanje.) Dobro! Sedaj mi pa povej vse, kar veš o pljučih? (Lega, barva in iz česa obstoje.) Ti pa ob kratkem ponovi, kako dihamo? (A. pove.) Kako zapazimo na prsih dihanje? (Da se vzdigujejo.) Tako je! Kadar vdihavamo zrak, se prsi širijo in kadar izdihavamo, se pa prsi stiskajo.

Prehod: Dasitudi je človek krona stvarjenja, kljub temu je podvržen mnogim boleznim in nezgodam. Gotovo je bil že kdo izmed vas bolan? Kako bolezen si že imel A? (Pripoveduje.) Ali pa je od vas ali vaše družine kdo že na nagloma zbolel, morda se mu pripetila celo kaka nezgoda? (Pripovedujejo.) Vidite, v tacihi slučajih pošljemo pri nas naglo po zdravnika. V nekaterih oddaljenih krajih, kakor n. pr. v Sv. Lambertu, Čemšeniku in drugje, pa nimajo zdravnika in morajo ga klicati od nas. V tem pa mine lahko že toliko časa, da je zamuda za bolnika ali ponesrečenca včasih usodepolna. Zdravnik pride prepozno, bolnik je že umrl.

Vsak človek je dolžan po svoji moči, vednosti in vesti pomagati svojemu bližnjiku v skrajnih zdravstvenih slučajih.

Prej smo ponavljali o dihanju. To dihanje imenujemo lahko naravno dihanje. Če pa pri človeku ne delujejo več pljuča ali mu dihanje zastane, ga v več slučajih pripravimo umetno do tega, da prično pljuča delati ali dihati in to dihanje imenujemo umetno dihanje.

Kdo zna povedati kako nezgodo, ob kateri bi človeku dihanje prenehalo? (Mogoče, da kateri pove.)

Dihanje večkrat prejenja pri: omedlevicah, utopljenicah, zmrznjenih, vsled solnčarice ali strele zadetih in vsled vsopenja škodljivih plinov.

Vseh teh slučajev se danes ne bomo učili. Vzeli bomo samo slučaj dozdevne smrti vsled utopa in kako bi dali takemu ponesrečencu prvo pomoč.

Podavanje: Dogodi se, da rešijo tuintam utopljenca, ki se nam vidi mrtev. Obraz mu je blede, noben ud mu ne gane in ne diha več. Kljub temu ni vselej gotovo, da je mrtev. V takih slučajih moramo poizkušati po naših močeh in vednostih, da ga zbudimo, če moč, k življenju. Kako moramo ravnati s takim ponesrečencem, o tem se bomo učili sedaj. (Podoba: Umetno dihanje pri utopljencah, visi pred učenci. Kot učilo pokličemo lahko tudi učenca k tabli. Položimo ga na desko, oprto na dva stola brez naslonjala, ali ga pa položimo kar na dolgo mizo, in sicer tako, da ga vsi vidijo.)

Ko smo potegnili utopljenca iz vode, ga položimo (če je vreme ugodno) na travnik blizu vode.

Pomnite, le hitra pomoč je tu na mestu in ne sme se zamuditi niti trenutka. Odstraniti mu je treba vso pretesno obleko raz vrat in prsi. Sedaj položimo truplo na trebuh, pod trebuh pa podtaknemo skupaj zvito oblačilo in eno njegovih rok pod obraz. (Vse to delamo z dečkom in tudi na podobi kažemo sproti. Kaj je sedaj nižje: prsi, trebuh ali glava? (Glava!) Na vsak način mu moramo pa prej usta in goltanec očistiti peska in ruše. To izvršimo najlažje z ruto ovitim prstom. (Se pokaže.) S to lego hočemo odstraniti vodo iz njega. Ker pa zapira jezik vodi izhod, moramo jezik tako-le pódvezati. (Pokažemo.) Sedaj se na trebuhu ležečega utopljenca pritiska enakomerno na hrbtu med plečami tako dolgo, da izteče voda iz njega. Nikakor pa se ne sme postavljati utopljenca na glavo, da bi mu voda iztekla, kakor misli preprosto ljudstvo. To škoduje ponesrečencu. Ko se je voda iztekla, obrnimo ponesrečenca po strani na hrbet. (Pokažemo.) Dražimo mu nosni živec s salmijakovcem. (Ga jim pokažemo in damo duhati.) Če tega nimamo, damo mu lahko tudi tobaka v nos. Glavna reč je, da ga pripravimo do dihanja. Obraz in prsi pa drgnemo tako dolgo, da postaneta topla, ter se potem z mrzlo vodo poškropita in takoj dobro obrišeta. V mnogih slučajih začne

utopljenec po teh poizkusih dihati. Še več pa je slučajev da leži utopljenec kljub vsem dosedanjim poizkusom še vedno kot mrtvec. To sosebnost tedaj, če je bil že delj časa v vodi. A ne smemo obupati! Le pogumno dalje! Poizkusiti moramo še zadnje sredstvo t. j. umetno dihanje.

Umetno dihanje smo prej imenovali dihanje, katero pripravimo na umeten način. Posnemati moramo na umeten način naravno dihanje. Delati moramo z utopljenecem tako, da se mu prsi širijo in krčijo. Kaj pride v pljuča, kadar se prsi širijo? (Zrak.) In kaj dojde iz prsi, ko jih stiskamo? Zrak (dušik).

Pazite! To moramo delati tako-le. (Kaže se na ležečem dečku in na podobi.) Vstopimo se za ležečega dečka — če leži na tleh poklekne za glavo. Mislite si, kakor sem omenil, da je ta deček utopljenec. Primem ga z obema rokama tik pri komolcih in ju polagoma pa krepko stegnem nad glavo ter tako par sekund držim, potem pa zopet ob životu položim in lahkoma pa krepko k prsnim stranem pritisnem. (Pokažem še enkrat ter štejem 1, 2, 3, 4, na štiri pritisnem.) Kaj si videl, ko sem roki za glavo na deski stegnil? (Njegove prsi so se razširile.) Res, prsna duplina je postala večja. Kaj je prišlo v prsi? (Zrak.) Kaj si pa zapazil, ko smo roki ob život položili in na prsi pritisnili? (Zrak smo iztisnili iz prsne dupline.) Vidite, in v tem obstoji umetno dihanje! Ne zadostuje pa samo, da parkrat tako ponovimo. Večkrat porabimo uro časa in še več, da pripravimo ponesrečenca do dihanja.

Uporaba: (Dečki pridejo drug za drugim k ležečemu dečku ter poizkušajo. Med poizkusi štejejo.) Kolikokrat boš to lahko v 1 minuti napravil, če si štel 1, 2, 3, 4? 15 krat. (Najbolje je, da poizkusijo vsi.)

Ko je utopljenec začel dihati, naj se ga pusti mirno na hrbtu ležečega in poizkuša se naj toplota života zvečati in krvotok povspešiti s tem, da se mu ude krepko drgne

in spodnji del života greje. Na vsak način ga pa moramo prenesti takoj v posteljo. Ko je v postelji, mu dajmo, ako že more požirati, od časa do časa pogreto, z vinom pomešano vodo, kave ali čaja. Pomnite pa konečno, da med tem časom, ko bolniku pomagamo, ne smemo nikdar pozabiti po zdravnika poslati. Mi smo mu samo prva pomoč v sili ali potrebi. Vsekdar pa mora zdravnik, kot strokovnjak, dalje določiti kako in kaj. Dasitudi smo mu življenje obudili, iz nevarnosti še vedno ni.

Ponovilo: Ponavlja se lahko v odstavkih ali pa prihodnjo uro vse.

Frančišek Kozjak — Toplice pri Zagorju.

35. Hitro napenjanje pri prežvekovalcih.

Učila: Želodci prežvekovalcev, živinče z zaznamovanim mestom vbodenja v levi lakotnici, bodalce s cevjo, brizgalnica, palica, posoda z vodo, živo apno, lug, milna, kimlova, kamilična in tabakova voda in petrolej.

Pogoj: Pouk se obnese najbolj na pašniku pod milim nebom.

Uvod: Pri komu izmed vas je poginilo že kako živinče? — Zakaj je poginilo pri vas? — i. t. d.

Prehod: Sedaj vam bodem povedal povest o pastirju, ki je bil vzrok, da je poginilo živinče vsled hitrega napenjanja.

Novo: Jesenskega jutra je gnal pastir živino na pašo. Na paši ga je jelo zebsti. Da se malo ogreje, stopi v bližnji gozd, nabere nekoliko suhljadi in si zakuri ogenj. Med tem mu uide živinče v rosno, s pajčevino prepreženo deteljo in se je nažre hlastno.

Ko ugleda pastir živinče v detelji, steče urno za njim in ga vrne na pašnik. Ni trpelo dolgo, ko se loti živinčeta hitro napenjanje.

Trebuh se mu začne večati, lakotnici izginjati, težko je sopro, postajalo je nepokojno, naznanjalo je hude bolečine in se pripravljalo v enomer na blato.

Pastir steče preplašen do bližnje hiše in pove, kaj se mu je pripetilo. Urno odhite ljudje živinčetu na pomoč. Poizkušali so različna sredstva, najbolj pa so silili živinče s petrolejem. Kljub vsem poizkusom se živinče ni dalo rešiti. Morali so ga zaklati. Škoda je bila velika. Povečalo pa jo je dejstvo, da mesa, ki je smrdelo po petroleju, niti doma niso mogli porabiti. Oddati so morali živinče konjedercu, da ga zakoplje v zemljo.

Kdo zna ponoviti povest? — Ponovi jo A!... i. t. d. Sedaj si bomo ogledali povest natančneje.

Vsled kakšne bolezni je poginilo živinče? — vsled hitrega napenjanja. Kaj je povzročilo hitro napenjanje? — rosna in s pajčevino preprežena detelja. Kaj še povzroči hitro napenjanje? — vneta klaja, gnjil krompir, gnjila repa, sveža klaja, zmrzlo strnišče i. t. d.

Pomnite! . . . Hitro napenjanje pri prežvekovalcih povzročijo: rosna in s pajčevino preprežena detelja, vneta klaja, gnjil krompir, gnjila repa, sveža klaja, zmrzlo strnišče itd. Vsega tega želodec ne more prekuhati in se napravljajo vsled tega hudi vetrovi.

Ob sliki želodcev prežvekovalcev! . . . Bolezen se razvije v prvem želodcu ali vampu, kjer se naredi ob taki hrani obilica hudih vetrov, ki tišče na preponko in ta na pljuča.

Kaj je opazil pastir najprej? — trebuh se je jel večati in lakotnici sta jeli izganjati. Kaj še? — težko sopenje in nepokoj. Kaj še? — naznanjanje hudih bolečin in neprestano pripravlanje na blato.

Pomnite! . . . Bolezen se razvije v prvem želodcu ali vampu, kjer se naredi ob taki hrani obilica hudih vetrov, ki tišče na preponko in ta

na pljuča. Trebuh se začne večati in lakotnici izginjati. Sosebno leva lakotnica se zalije skorej povsem. Živina težko sope, je nepokojna, nazznanja hude bolečine in se pripravlja neprestano na blato.

Kaj je storil pastir, ko je opazil vse to? — preplašen je hitel po pomoč. Ali nam pove povest natanko, kako so zdravili ljudje živinče? — ne. Kaj pa nam pove povest? — da so ga silili sosebno s petrolejem. Je bilo to dobro? — ne. Zakaj ne? — meso mrtvega živinčeta je smrdelo po petroleju in ni bilo vsled tega niti za domačo rabo. Kaj se učimo iz tega? — da nam ne kaže zdraviti hitrega napenjanja s petrolejem. Kaj pa iz povesti lahko sklepamo? — da je hitro napenjanje nevarna bolezen.

Pomnite! . . . „Ta bolezen hitro pride, hitro mine, včasih pa umori živinče že v eni uri.

Ker je ta bolezen tako nevarna, zaraditega vam bodem danes povedal, kako zdravimo živinče ob taki bolezni na zunaj, na znotraj in česa se poslužimo v najhujši sili.

Na zunaj zdravimo živinče takole: živinčetu posežemo večkrat previdno z roko v ritnik in odstranimo blato, da odpremo na ta način vetrovom pot. Na vsako $\frac{1}{4}$ uro ubrizgavamo v ritnik mrzlo, z milom pomešano vodo. Glavo držimo živinčetu pokoncu in v gobec mu utaknemo kako palico, da ga pripravimo do riganja. Na levo lakotnico pritiskamo, da na ta način odstranjujemo vetrove. Dobro je tudi polivati živinče z mrzlo vodo in ga voditi počasi navkreber.

Ponovi, kar si si zapomnil A! . . . i. t. d.

Pomnite! . . . Na zunaj zdravimo živinče takole: živinčetu posežemo večkrat i. t. d.

Na znotraj pa zdravimo živinče takole: nekoliko koščkov apna ugasimo v posodi z vodo. Potem odlijemo apneno vodo od apna in jo ulivamo živinčetu vsako četrto uro v gobec. Tudi lug, kimlova, kamiličina in tabakova voda

so za to bolezen kaj dobra zdravila. Najbolje zdravilo pa je vsekako apnena voda. Nikakor pa ne rabimo petroleja, ker le-ta usmrdi meso.

Ponovi, kar si si zapomnil A!... i. t. d.

Pomnite!... Na znotraj zdravimo živinče takole: nekoliko koščkov apna i. t. d.

Ob sliki živinčeta z zaznamovanim mestom vbodenja v levi lakotnici in ob orodju!... V najhujši sili pa rabimo bodalce s cevjo. Z bodalcem vbodemo živinče v levo lakotnico in izpustimo po cevi vetrove. Če nimamo pri roki bodalca s cevjo, zadostuje tudi navadni nož, ki ga pa moramo po ubodu pravilno zasukati in sicer tako, da se luknja razširi in da po nji vetrovi izpuhte.

Ker pa ubod ni vedno brez nevarnosti, sosebnost takrat, ko ga izvrši neizkušen gospodar z navadnim nožem, zaradi tega je najbolje, da pokličemo, če le moč, živinozdravnika na pomoč.

Ponovi, kar si si zapomnil A!... i. t. d.

Pomnite!... V najhujši sili pa rabimo i. t. d.

Posnetek: Po sledeči razpredelbi:

1. provzročitelji hitrega napenjanja.
2. znaki hitrega napenjanja.
3. zdravljenje na zunaj.
4. zdravljenje na znotraj.
5. zdravljenje v najhujši sili.

Konec: Hitro napenjanje pri prežvekovalcih provzroči: rosna, s pajčevino preprežena detelja, vneta klaja, gnjil krompir, gnjila repa, sveža klaja, zmrzlo strnišče i. t. d. Vsega tega želodec ne more prekuhati in se napravljajo vsled tega hudi vetrovi.

Bolezen se razvije v prvem želodcu ali vampu, kjer se naredi ob taki hrani obilica hudih vetrov, ki tišče na preponko in ta na pljuča. Trebuh se začne večati in lakotnici izginjati. Sosebno leva lakotnica se zalije skorej povsem.

Živina težko sope, je nepokojna, naznanja hude bolečine in se pripravlja v enomer na blato.

Ta bolezen hitro pride, hitro mine, včasih pa umori živinče že v eni uri.

Na zunaj zdravimo živinče takole: živinčetu posežemo večkrat previdno z roko v ritnik in odstranimo blato, da odpremo na ta način vetrovom pot. Na vsako četrto uro ubrizgavamo v ritnik mrzlo, z milom pomešano vodo. Glavo držimo živinčetu pokocu in v gobec mu vtaknemo kako palico, da ga pripravimo do riganja. Na levo lakotnico pritiskamo, da na ta način odstranjujemo vetrove. Dobro je tudi polivati živinče z mrzlo vodo in ga voditi počasi navkreber.

Na znotraj pa zdravimo živinče takole: nekoliko koščkov apna ugasimo v posodi z vodo. Potem odlijemo apneno vodo od apna in jo ulivamo živinčetu na vsako četrto ure v gobec. Tudi lug, kimljeva, kamiličina in tabakova voda so za to bolezen kaj dobra zdravila. Najbolje zdravilo pa je vsekako apnena voda. Nikdar pa ne rabimo petroleja, ker le-ta usmrdi meso.

V najhujši sili pa rabimo bodalce s cevjo. Z bodalcem vbodemo živinče v levo lakotnico in izpustimo po cevi vetrove. Če nimamo pri roki bodalca s cevjo, zadostuje tudi navadni nož, ki ga pa moremo po ubodu pravilno zasukati in sicer tako, da se luknja razširi in da po nji vetrovi izpuhte. Ker pa ubod ni vedno brez nevarnosti, sosebno takrat, ko ga izvrši neizkušen gospodar z navadnim nožem, zaradi tega je najbolje, da pokličemo, če le moč, živinozdravnika na pomoč.

Uporaba: Vsebina konca se porabi za spisno vajo v obliki pisma.

Janko Polák — Dole.

36. Zadrúžništvo.

Učna slika v obliki predavanja.

Danes sem se namenil izpregovoriti o vrednosti denarja, združenju premoženja in združenju ljudi za skupno gospodarstvo t. j. o zadrúžništvu.

Ponovitev: Učenci naštevajo kovine, iz katerih je kovan naš denar. Pripoveduje se jim, kak denar smo imeli v Avstriji prej. Morda ve kak učenec po sorodnikih in znanjih v tujini tudi to, kak denar imajo drugod po svetu. Učitelj tudi lahko pokaže kak star denar.

Denar kujejo iz raznih kovin. Med najstarejše kovine, iz katerih kujejo denar, spadajo baker, srebro in zlato. V Avstriji smo imeli prej drugačen denar. In skoraj v vsaki državi imajo drugačen denar. Kdor gre v drugo državo, mora domači denar zamenjati. Najlažje zamenja zlato. A v jutranjih deželah (v Orijentu) sprejemajo še vedno radi kot dober denar naše stare križavce ali tolarje cesarice Marije Terezije.

Pomnite, da denar nekdam ni imel take oblike kakor jo ima sedaj. Prvotno so računali ljudje samo z živlenskimi potrebščinami in sicer tako, da so jih zamenjavali. Posebno živina je bila nekdam to, kar je sedaj denar in rekli so: dam ti dve kravi in pet ovac za to in to. Menjavali so tedaj tako, kakor tudi otroci radi menjujejo igračo za igračo ali reč za reč¹⁾. Kot denar so rabili ljudje tudi svetlo kamenje, steklo, poljske pridelke in celo sužnje. Zamenjavo je gotovo povzročilo dejstvo, da so imeli nekateri ljudje tega in tega odveč, a drugi pa tega in tega premalo. Pričeli so se semnji. Cenitev reči po vrednosti živine, da so rekli: „To je vredno tri ovce in štiri krave“, je pa postalo v marsičem neprimerno splošno merilo. Zaraditega so pričeli že pred kakimi 3000

¹⁾ Latinski izraz za denar „pecunia“ se izvaja iz pecus = živina. Tudi Homer in drugi omenjajo živino za denar.

leti rabiti kovine. Te so trpežnejše in enakomernejše. Na kovinah je bilo utisnjeno znamenje kakega poglavarja ljudstva. In tako zaznamovane kovine so prišle v navado kot denar. Tako se je razvil denar v občno zamenjalno sredstvo ali v dobro umerjen gospodarski pripomoček za pridobitev drugih kaj vrednih reči. Denar so kovale države. Ker niso imele vselej dovolj kovine, zato so pričele, sosebnost v preteklem stoletju, v nadomestilo izdajati papirnati denar. Tak denar je dobil doma kmalu zaupanje (kredit) pri večjih kupčijah. (Učitelj lahko pokaže kak star papirnati denar.) V Avstriji se sme sprejemati papirnati denar brez skrbi in plačevati za pravo ceno. Saj je založen ali pokrit s kovino in sosebnost z zlatom ter se vsak čas lahko zamenja za zlato ali srebro, odkar imamo od leta 1892. v Avstriji zlato ali kronsko vrednoto ali veljavo. Prej smo imeli srebrno vrednoto po večjem denarju — srebrnih goldinarjih. V tujih državah se branijo papirnatega denarja, ker ima le kovina sama na sebi povsod trajno vrednost.

Do kake reči čuti vsakdo neko pravico: deček do svojega jabolka, knjige; gospodar do drevja, hiše itd., sploh vsak do kake lastnine, posesti ali svojine. Pri pravici in pridobitvi lastnine pa je imelo že od nekdaj posebno vrednost tudi delo. Delo je mnogotero, a pregovor trdi: „Brez dela ni jela“ in „Pridna roka, čvrsta dlan, koplje srečo vsaki dan.“¹⁾ Zaslužek z delom je opravičen in ljudje so drug na drugega z delom navezani. Zakaj nihče si ne more in ne zna narediti vsega sam. Trgovci ne more pripeljati sam kave iz Amerike in kmet ne zna narediti ure ali črevljev itd.

Več predmetov skupaj n. pr. gozdi, zemljišča, sosebnost več zbranega denarja naredi premoženje, imetje, glavnico ali kapital. „Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača!“ — Ta ali ta je bolj srečen, zmožen ali

¹⁾ Iz spevoigre F. S. Finžgar „Po zaklad“.

priden, da pride do premoženja ali glavnice, katero izkuša skrbno ohraniti. Ta ali ta pa denar potrebuje, ter pride po denar na posodo. Kdor komu posodi hišo ali njivo, pa stori to zaraditega, da dobi neko odškodnino ali najemščino. Tako najemščino plača tudi oni, ki dobi na posodo za vžitek kak denarni kapital. To odškodnino imenujemo obresti. Pri nas se dobivajo posojila po 5⁰/₀, 5 ¹/₂ ⁰/₀, 6⁰/₀, to se pravi: za vžitek vsakih 100 K tuje glavnice je treba plačati na leto po 5 K, 5 ¹/₂ K ali 6 K.

Sosebno veliko denarnega premoženja ali kapitala se rabi za razna velika podjetja n. pr. za tovarne (stroje), železnice, vodotoke i. t. d. V takem slučaju se premožni ljudje združijo v kako veliko denarno moč ali denarno društvo, ter si skupno delijo dobiček, pa tudi izgubo.

Že od nekdaj so si denarni ljudje izgovorili — kakor sem prej omenil — vžitek ali najemščino za uslugo, da so denar posodili. Ker so pa prihajale nadloge in slabi časi nad ljudi skorej vedno, so zahtevali premožni ljudje radi neprimerno visoke obresti. Včasih polovico več, torej od 100 K kar letnih 50 K in še več. S tem je prišel dolžnik v hude dolgove in bogati ljudje so imeli vse premoženje drugih ljudi takorekoč v svojih rokah.

Živel pa je v sredi preteklega stoletja na Nemškem v Flammersfeldu bistroumen župan Raiffeisen. Ta je izprevidel, v kako veliki stiski so njegovi zadolženi občani. Sklenil je zatiranim ljudem pomagati. To pa zaraditega, ker so ga radi ubogali. Premožnejši in bolj pravični ljudje so prinesli v njegovo podporno društvo l. 1849. denar, a odbor ga je zadolženim osebam posodil, da so se znebili oderuhov. Seveda so bili ti oderuhi na Raiffeisena hudu, a v nekaj letih je vgnal vse. Občani so bili razbremenjeni, društvo je pa še imelo od skupnega poslovanja in premoženja nekaj denarja za dobiček ali takozvani rezervni zaklad za izredne potrebe. Kaj ne, koliko je splošno koristil en sam razumen mož! Raiffeisenov izgled je kmalu vsa dežela posnemala in njegov

človekoljubni 40letni trud je rodil neznanske uspehe v vseh državah. Ljudje so se združili v mnogih krajih v tako medsebojno pomoč in sodelovanje. Na ta način nastale zaloge ali zadruga denarja so imenovali po največjem ljudskem dobrotniku 19. stoletja Raiffeisenove hranilnice in posojilnice. Te mora zahvaliti zlasti zemljak, da ne plačuje več previsokih obresti, ter ima še mnogo drugih koristi za kupčijo in obrt. (Učitelj pokaže sliko Raiffeisena.¹⁾)

Izkušnja uči ljudi, da morajo na prihodnje negotove in slabejše dneve misliti, torej varčevati. Čebelica in mravlja pravita: „Delaj, zbiraj, množi!“ — Znano je, da so tisti narodi najbogatejši, ki v mladosti varčujejo za starost. Francozi vložijo vsako leto dvakrat toliko v hranilnice, kakor naši ljudje v Avstriji. Zaraditega so Francozi, dasiravno jih je mnogo manj, bogat narod. Žalostno in resnično je tudi dejstvo, da so Slovenci preveč udani opojnim pijačam in zapravijo s tem preveč težko prisluženega denarja.

Še pred kakimi 50 leti so ljudje najrajši nabirali srebrnjake in cekine, ter jih hranili na skritem kraju. To jim seveda ni donášalo obresti. Dandanes pa imamo najlepšo priliko za varčnost pri hranilnici, kamor vlagamo majhne izneske. Kdor denar vloži (lahko že 1 K), dobi pri hranilnici potrdilo, da je denar vložil. Ker pa se pričakuje, da bo denar še dolagal, dobi hranilno knjižico, kakoršno vam tu pokažem.

(Učitelj pokaže eno prazno, eno pa že rabljeno knjižico.²⁾) Hranilna knjižica ima predvsem številko, ker imen je več enakih. Vendar pa ima tudi ime, čas vložitve ali dvignjenega denarja in potrdilo uradnikov. Učitelj nariše rubrike po nižje narisanim vzorcu na šolsko tablo, učenci pa takoj prerišejo na posebne liste. Ko je nekaj vlog in

¹⁾ To sliko si lahko izposodi pri kaki posojilnici; dobi jo lahko tudi v časniku „Narodni gospodar“ 1. 1904. št. 1.

²⁾ Vse omenjene knjižice ali tiskovine si učitelj izposodi pri bližnji zadrugi.

vzdignjenih zneskov vpisal, izračuna: „Stanje koncem leta“).

Štev. 691.

Ime: **Knez Marija.**

Leto	Mesec	Dan	Tek. št.	Predmet	Vzdignjeno		Vloženo		Znesek v besedah	Potrdilo uradnikov in prejema	Stanje
					K	h	K	h			
1908	Marc	24	351	vloga	—	—	80	—	Osemdeset kron	A. Groblar Jak. Hribar	
1908	Dec.	17	835	vzdigne	6	—	—	—	Šest kron	Knez Marija	
1909	Januar	1	—	—	—	—	—	—	—	—	S pripisani- mi obrestni K 76 68 h

Narasle obresti pove vselej in radovoljno zadruga sama, ker jih mora posebno po novem letu vsakemu (v svojih knjigah) pripisati h glavnici. Po pripisu obresti je stanje vloge povečano in obresti se računajo dalje na novo od tako povečane glavnice vsako leto. S takim pripisovanjem se vsaka vloga (po $4\frac{1}{2}\%$) v 16 letih podvoji v 25 letih pa potroji. Kdor po več letih obresti dvigne, se mu izplačajo pod imenom glavnice, kot obresti pa samo one iz zadnjega tekočega leta. Zato se marsikomu čudno vidi, da ima končno tako malo obresti, dokler ne izpozna, da so mu bile prejšnje že prištete h glavnici, ter dobi skupaj vendar vse prav in je bilo tako poslovanje stranki v korist. Ako ni bil vpisan (vinkuliran) v knjižico nikak pridržek, se knjižica vsakemu izplača, kdor pride ž njo po denar. Knjižico podpiše stranka ali pa oni, ki je prejel denar mesto nje. Pri večjih izneskih je treba denar tudi nekoliko dni ali tednov prej odpovedati.

Kdor dobi denar na posodo, pa prejme izposojilno ali zadružno knjižico.

(Učitelj pokaže eno nerabljeno in eno že rabljeno knjižico, omeni v njej oddelke, ter jih po spodnjem vzorcu tudi nariše, učenci pa prerišejo.)

Ime: Izlakar Jakob v Jelenku.

Datum	Tek. št.	Posojilo	Vrnjeno	Obresti	Prispevek in drugo	Skupaj vplačano	Do kdaj so plačane obresti	Opomba
1907 24./9.	280	400	—	6·42 K	2·40 K	8·82 K	31. dec. 1907 (po 5 ¹ / ₂ %)	Vrne v 1 letu
29./9.	573	—	20	—	—	20— K	—	—
1908 7./1.	65	—	—	10·45 K	—	10·45 K	30. junija 1908 (od 389 K)	—
21./9.	425	—	380	—	—	380— K	Vse vrnjeno	Delež odpo- vedan

Obresti se za pol leta naprej plačujejo in sicer navadno takoj pri izplačnem posojilu in pozneje po 1. januarju in 1. juliju vsakega leta. Dolžnik mora podpisati še nekatere druge reči, zlasti pa s porokom zadolžnico, ker mora posojilnica v blagajni namesto denarja hraniti dokazilne listine.

(Učitelj pokaže tiskovino zadolžnico. V nji vidimo ime dolžnika, kolek, višino izneska v številkah in besedah, poroke in plačnike, datum in končno podpise vseh prizadetih plačnikov.)

Ljudje so se pričeli združevati tudi za druge reči ali predmete. Sosebno za skupni nakup in prodajo raznih živil. To združevanje v gospodarska ali konsumna društva pa je v resnici za navadne ljudi silno težavno, ker zahteva mnogo časa in znanja, torej izkušenega vodstva. Zaraditega se peča s tem predvsem izkušen trgovski stan.

Na nekaterih krajih po deželi so se pa združili ljudje za skupni redni dobiček iz mleka ali za mlekarstvo, ker je živinoreja glavni steber kmetijstva. Že v zadnji uri sem pripovedoval, kako umno uporabljajo mleko v nekaterih krajih t. j., da ga oddajajo v mlekarne. Dobro veste, da imamo tudi pri nas že več let mlekarne, ki omogoči tukajšnjim

občanom, da vse svoje mleko dobro in gotovo prodajo. Zaraditega si hočemo danes ogledati knjižice naše mlekarne, kamor se zabeležijo prejemki mleka t. j. mlekarsko knjižico.

(Učitelj pokaže mlekarsko knjižico, narejena je prav preprosto in razumljiva vsakemu šolarju.)

Št. 35.

Ime: **Vesel Ana**, Briše.

Mesec: Maj.

Dan	Zjutraj	Opoldne	Zvečer	Vkup	Prejel posnetega mleka	Opomba
1./5.	—	—	—	8 l	—	
2./5.	—	—	—	6 l	—	
3./5.	—	—	—	7 ¹ / ₂ l	—	
4./5.	—	—	—	9 l	4 l	
5./5.	—	—	—	10 l	5 l	

(Vpisan je dan in litri ali teža prinešenega mleka. Zadnja stran ima prostor za prenos iz vseh mesecev, da vsakdo ve, koliko je prejel za mleko v enem letu. S tem izve, kako bi bilo potrebno napredovati v živinoreji, osobito. ker doma tudi zapisuje mleko od vsake krave.)

Pri mlekarni in pri drugih zadrugah združeni posestniki se imenujejo zadrugniki. Ti plačajo pri vstopu nek iznesek, delež, da se založi za stavbo, orodje in drugo. Pravico imajo do dobička, zavezani so pa plačati tudi izgube. Zato vsaka zadruga dobro pazi na vse gospodarstvo ter voli odbor, ki obstoji vsaj iz 3 članov in se imenuje načelstvo. V tem odboru je prvi voditelj načelnik. Ima pa vsaka zadruga še en odbor, ki se voli tudi iz zadrugnikov in se imenuje nadzorstvo. Enkrat v letu ima zadruga skupni sestanek vseh zadrugnikov ali občni zbor, da se pregleda stanje in ustanovi nadaljnje poslovanje. Vse zadruge imajo svoja zakonito odločena pravila, ter vodijo

še svoje knjige ali pregledno knjigovodstvo. Vrhutega so zvezane zadruge med seboj v „Zveze“, da imajo večjo moč, boljši red in nadzorstvo. Zveza mora imeti najmanj 50 zadrug. Sedaj imamo več zvez in sicer „Zadružne zveze“ sosebnostno za posojilnice „Mlekarske zveze“ za mlekarske zadruge in še sosebnostno „Gospodarsko zvezo“. Vse zveze (mnogih dežel) so pa združene na Dunaju v osrednjo (centralno) „Splošno zvezo zadrug“. Iz vsega izpoznavamo, da je ljudem treba tudi mnogo naukov, ker sicer ne moremo biti edini, ter se ne morejo združiti trajno in zvesto. Dobri nauki in omika so povsod prva notranja moč za združenje in prvi kapital, katerega si mora pridobivati človek v mladosti v korist sebi in drugim.

V zgodovini smo brali, kako so skupno živeli stari Slovani, kako se je rodbina in pleme urejevalo, ter skupno delalo za skupno last. Slovenci so v zadružništvu zelo napredovali v zadnjih desetletjih. Imajo na stotine zadrug in milijone svojega denarja. Ni bilo brez pomena kjer so se razumno ravnali po vedno resnični in dramilni pesmi našega pesnika Valentina Vodnika :

Slovec, tvoja zemlja je zdrava,	Za uk si prebrisane glave,
za pridne nje lega je prava;	pa čedne in trdne postave;
polje, vinograd, gora, morje,	išče te sreča, um ti je dan,
ruda, kupčija, tebe rede.	našel jo boš, če nisi zaspan.

Glej, stvarnica vse ti ponudi,
le jemat od nje ne zamudi;
- lenega čaka strgan rokav,
palca beraška, prazen bokal.

Opomba. Učenci pesmico ponovijo in zapojejo. Belarjev napev je v Aljaževi „Slovenski Pesmarici“ iz družbe sv. Mohorja. — Učitelj ponovi z učenci najprej po vodilnih besedah (ki jih napiše) in nekaterih vprašanjih večkrat v odstavkih in zdržema osnovno pojmovanje o zadružništvu. Ob ugodni priliki poda nekaj uporabnih računskih nalog. Med učence izposodi nekatere časnike ali brošure o za-

drugah. — Šola stori posebno dolžnost za narod, ako priporoča in vzgojuje zdravo gospodarsko organizacijo in napredek. Saj je že čitanje, pisanje in računstvo sploh kot podlaga ustanovljeno za duševno medsebojno zvezo ljudi. Književnost o slovenskem združništvu se je že dokaj pomnožila in imamo časnike „Narodni gospodar,“ „Zadruga“ in „Narodnogospodarski vestnik“, ter več poljudnih spisov o načelih in upravi zadrug. L. 1908. je bila v Ljubljani ustanovljena poleg trgovske šole tudi „Zadružna šola. Za mladino so v tem spisu združeni samo nekateri osnovni pojmi.

Fortunat Lužar — Izlake.

37. Zavarovanje in zavarovalnice.

„Kuge, lakote in ognja nas varuj Bog!“ ... Tako se glasi star pregovor. V minulih časih je bilo osobito za kmete hudo. Razne nalezljive bolezni so se razširjevale zdajpazdaj po mestih in osobito po kmetih. Izumrle so včasih vsled nedostajanja zdravnikov cele vasi. Ako je dandanes slaba letina v posameznih krajih, dobimo živila iz drugih pokrajin. Na kak način? (Železnice, pošte, brzojavi.) V minulih časih je bilo pa dovažanje zelo težavno in drago. Tudi dobrih cest ni bilo in čestokrat so občutili v posameznih krajih strašno lakoto. A tudi ogenj je uničil mnogokrat cele vasi, cela mesta. Strašna revščina je nastala vsled tega v posameznih krajih. Tudi dandanes gori zdajpazdaj v tej ali tej vasi, vendar se požar večinoma ne razširi tako zelo, kakor nekdej. Zakaj ne? — (1. hiše se stavijo bolj narazen, 2. strehe so pokrite s slamo, 3. imamo požarne brambe.)

Kako nastanejo posamezni požari? — Čestokrat nastane ogenj vsled neprevidnosti otrok. Kako? — Mali otroci se igrajo z žveplenkami in že mnogokrat so povzročili

požar. Pazite torej na žveplenke, da ne bodo dostopne otrokom. Najbolje je, da jih imate shranjene večje škatlje v zaprti omari, male množine pa v škatljicah. Povsem napačno je, da se dobijo žveplenke na posebnem, tudi otrokom dostopnem prostorčku v kuhinji. Pa tudi odrasli moramo ravnati z žveplenkami zelo previdno.

V naših krajih sta živela dva približno enako bogata posestnika. Prvi se je pisal Jurij Zobarič, drugi Anton Tomše. Neko noč zbudi strašno vpitje vso vas. Pri imenovanih posestnikih je gorelo. Ker nimajo v naši občini gasilnega orodja in tudi ne požarne brambe, pogorela so jima vsa gospodarska poslopja. Toda kaj se zgodi? — Jurij Zobarič ima še v istem letu novo zidano hišo, hlev in skedenj, medtem ko vzdihuje Tomše Anton na razvalinah svojega nekdanjega „stana“. Kako to, da si je Zobarič uredil takoj svoja poslopja in zakaj oni ne? — Imel je denar. Toda kje ga je dobil? Saj ga prej oba posestnika nista imela toliko, kolikor velja sedaj zidanje Zobaričevega poslopja! — Denar je dobil od družbe, pri kateri je bil zavaroval hišo, hlev itd. Prav! Zavaroval je bil Zobarič vsa svoja gospodarska poslopja proti požaru. Ali so tudi tvoj oče zavarovali proti požaru hišo in drugo? — Da! — Tvoj? — Da! Veš kako so naredili? — Učenec pripoveduje. Koliko bi dobili, če bi jim pogorela proti požaru zavarovana poslopja? — 8000 K. Kdo bi plačal ta denar? — Družba. Tam bi ga dobili, kjer so zavarovali hišo itd. Ali zna kdo imenovati kako tako družbo? — Učenci jo imenujejo. Človek ne ve, kje ga čaka nesreča. Temu pogori poslopje, temu pogine živina, temu uniči toča vinograd. Da je takemu nesrečnemu kmetovalcu gorje vsaj nekoliko olajšano, ustanovile so se družbe, ki jih imenujemo „zavarovalnice“ ali „asekurancije“. Tem zavarovalnicam je treba plačevati vsako leto nekaj kron. Pravimo, da smo „zavarovali“ ali „asekurirali“ hišo, hlev, skedenj proti požaru.

Toda v slučaju, da pogore zavarovana poslopja, mora nam dotična družba plačati zavarovano vsoto. Koliko bi dobili tvoj oče? — Tvoj? Koliko bi dobil ta posestnik?... Se pokaže knjižica. Vidi se mi, da je ta posestnik zavaroval hišo, hlev, svinjake in šupo za premajhno vsoto. Vsi poznate poslopja tega posestnika. Gotovo bi imel od požara trikrat toliko škode, kolikor iznaša zavarovalnina.

Kaj sledi iz tega? Da moramo zavarovati poslopja za večje vsote. Jurij Zobarič je bil tako pameten mož. Vsa gospodarska poslopja je bil zavaroval in sicer za precej veliko vsoto proti požaru. Z denarjem, ki ga je dobil od zavarovalnice, je začel potem lahko zidati na novo in vse lepše in boljše, med tem ko ubogi Tomše vzdihuje. Zadolžiti se bode moral, ako hoče imeti nova gospodarska poslopja.

* * *

Vzemimo slučaj, da gospodar noče zavarovati svojih poslopij proti požaru, temveč nosi denar, ki bi ga moral plačati zavarovalni družbi, v kako hranilnico. Kaj se zgodi lahko med tem?! (Nastane požar.) Koliko bi dobil dotičnik iz posojilnice?! (Toliko, kolikor je vložil.) Nekoliko več! Zakaj? — (Obresti.) Ako je pa kmet zavaroval posestva za 8000 K, koliko dobi zavarovalnine, če tudi je plačal do takrat le 90 K? — (8000 K.) Vsak se tedaj lahko uveri, kakšno korist ima tako zavarovanje.

Tomše je bil znosil v posojilnico v 10 ih letih precejšnjo vsoto, a zadostovala mu ni, da bi si uredil tako, kakor Zobarič. Zavarovanje ni nič drugega nego shranjevanje, ki pa prinaša mnogo večje obresti.

Kakšno korist imamo torej od zavarovanja? — (Pri zavarovanju proti požaru dobimo v slučaju nesreče vso zavarovalno vsoto, dasitudi smo plačali zavarovalnino samo en obrok.)

* * *

Nekateri izmed vas bode posestnik. Kaj bodeš naredil s svojim gospodarskim poslopjem? — (Zavaroval ga bom.) Treba si je zbrati kako zavarovalno družbo. Tej družbi je treba naznaniti, da hočete zavarovati hišo, hlev in dr. Pride uradnik (potnik) k vam ter skleneta zavarovanje natančno po pravilih in predpisih, katere dobiš od družbe. Plačati moraš tudi nekaj vstopnine. Nato dobiš tudi zavarovalno knjigo, (se pokaže) plačuješ vsako leto po 10 K ali več; zavaroval si proti požaru poslopja. Knjižico, kakor tudi razna potrdila, je treba varno shraniti. Zakaj? — (Ker jih je treba pokazati.) Tudi plačevati je treba točno. Zakaj? — (Med tem lahko pogori poslopje, a zavarovalnine nismo plačali.) Ako sem zavaroval svoja poslopja za 8000 K, koliko je vredna tedaj taka knjižica? — (8000 K.) Ako bi pogorelo tako zavarovano poslopje, kaj bi naredil? — (Naznanil bi družbi.) (Prišli bi cenit in pregledat škodo, na-to bi dobil zavarovalno vsoto.)

Dobljeno vsoto je treba porabiti res za zidanje novega poslopja.

* * *

S čim je pokrita streha vaše hiše? — (S slamo.) Pri takih poslopih je zavarovanje nekoliko dražje, nego pri onih poslopih, ki so pokrita z opeko. Zakaj? — (Se raje vnamejo.)

* * *

Kakor zavarujemo proti požaru hišo, hlev, svinjake, skedenj, ravno tako lahko zavarujemo tudi pohištvo, seno, gospodarsko orodje, poljske pridelke; celo vinograd zavarujemo lahko proti toči. Ali so tvoj oče zavarovali poslopja proti požaru? — (Da!) Za koliko tvoj oče? — (Za 3300 K.) Kakor čujem, so nekateri posestniki za prav majhno vsoto zavarovali poslopja. Priporočam vam, ko bodete gospodarji, da zavarujete poslopja za nekoliko več. Ako moreš plačati

vsako leto 20 K, bodeš zmogel še kakih 10 K. Koliko mirnejše življenje si narediš s temi 10 K. Dolžnost vsakega posestnika je, da zavaruje svoja poslopja proti požaru.

* * *

Hočem vas opozoriti še na neke točke pri zavarovanju proti požaru. Ko zavaruješ poslopja proti požaru, premeri dotični uradnik natančno poslopje, kako je dolgo, široko in visoko. Iz kakšne tvarine je poslopje, je li pritlično ali ima več nadstropij. Koliko je poslopje staro in v kakšnem stanu se nahaja. Za celo stavbeno vrednost je mogoče zavarovati le lesena poslopja. Poslopja, ki razpadajo, ali so zadolžena, v katerih nihče ne stanuje in zaradi katerih so prepiri glede lastništva, so izključena od zavarovanja. Kdor bi kaj takega zamolčal, izgubi v slučaju požara pravico do odškodnine. Zastopnik kake zavarovalnice si ogleda tudi druga blizu stoječa poslopja. Ali so poslopja v dotični vasi drugo poleg drugega, ali raztresena.

Iz vsega je razvidno, da si bode postavil pameten gospodar hišo pokrito z opeko. Zakaj? — (Zavarovalnina bode manjša in tudi take nevarnosti ni, da bi nastal ogenj.) Postavno je, da leže poslopja oddaljena drugo od drugega. Toda kljub temu se zgodi nesreča. Bodimo zatoorej vedno pripravljeni.

Nekateri posestniki nočejo zavarovati niti hiše proti požaru. Kaj bi se moralo ukreniti, da bi tudi ti trdovratneži zavarovali poslopja? — (Prisiliti bi jih morali.) Dežela bi morala skrbeti za zavarovanje proti požaru. Pri taki zavarovalnici bi bili vsi posestniki vse dežele. Ker bi jih bilo na tisoče, plačevali bi le majhno vsoto zavarovalnine. Zakaj? — (Ker bi dežela ne iskala dobička.) Taka dežela bi res mnogo koristila kmetovalcem. V nekaterih deželah našega cesarstva je že nekaj takih zavarovalnic, ki prav pridno

delujejo za ljudstvo. Upajmo, da dobi tudi naša dežela tako zavarovalnico. Tukaj boste lahko zavarovali proti nezgodam tudi govejo živino in konje. V nemškem cesarstvu so napravili več takih deželnih zavarovalnic. Pri neki taki deželni banki se plača od 2000 K le 3 K na leto zavarovalnine.

Jožef Ambrožič — Čatež.

Vsebina.

	Stran
1. Marija Tomc — Sv. Križ pri Litiji: Delaj in moli!	1
2. Marica Perhavec — Leskovec: Slepa materina ljubezen.	7
3. Marija Račič — Boštanj: Štedljivost je prvi pogoj gospodinjstva.	15
4. Marija Vider — Boštanj: Obleka dveh gospodinj.	22
5. Terezija Ambrožič — Čatež: Red in snaga.	27
6. Janko Polák — Dole pri Litiji: Slava kmetijstvu.	34
7. Janko Polák — Dole pri Litiji: Ne muči živali!	36
8. Janko Polák — Dole pri Litiji: Zakaj opravljajo naši ljudje v Ameriki najtežja in najnevarnejša dela?	40
9. Ivana Dolinar — Višnja gora: Gospodinski računi.	44
10. Terezija Ambrožič — Čatež: Gospodinska knjiga.	52
11. Josip Bernot — Veliki Podlog: Škodljivost opojnih pijač.	59
12. Amalija Kobau — Kostanjevica: Domovina.	63
13. Ivan Gantar — Št. Jernej: Pravice in dolžnosti avstrijskih državljanov.	70
14. Frančišek Rant — Radeče: Tabori v turških časih.	81
15. Janko Levstik — Zagorje: <u>Bitka pri Sisku</u>	86
16. Matija Pelko — Toplice pri Zagorju: Turki pred Dunajem.	94
17. Karel Trost — Št. Jernej: Napoleon in njegovi časi.	100
18. Mimi Pezdir — Št. Vid: Ptice, njih korist in varstvo.	109
19. Janko Cvirn — Leskovec: Zakaj je dandanes umno kmetijstvo neobhodno potrebno?	119
20. Andrej Škulj — Tržišče: Umna uporaba mleka.	124
21. Vincenc Berce — Št. Janž: Korist sadjarstva.	131
22. Vincenc Berce — Št. Janž: Čebelarstvo.	134
23. Ivan Benedičič — Škocijan: Gnoj.	140
24. Matija Brezovar — Št. Rupert: Umetna gnojila.	150
25. Ivan Kocijančič — Bušča vas: Gozd.	165
26. Aleksander Lunaček — Št. Rupert: Voluhar.	181
27. Andrej Škulj — Tržišče: Naše domače živali.	192

28. Matija Brezovar — Št. Rupert: Živali kmetijstvu koristne.	204
29. Josip Bernot — Veliki Podlog: Voda.	213
30. Anton Turk — Sv. Križ pri Litiji: Zrak.	220
31. Janko Golob — Cerklje: Škodljivost opojnih pijač.	225
32. Ivan Gantar — Št. Jernej: Nalezljive bolezni in kako jih omejiti.	235
33. Ivan Gantar — Št. Jernej: Domača lekarnica.	244
34. Frančišek Kozják — Toplice pri Zagorju: Umetno dihanje pri utopljenih.	250
35. Janko Polák — Dole pri Litiji: Hitro napenjanje pri prežvekovalcih.	254
36. Fortunat Lužar — Izlake: Zadružništvo.	259
37. Jožef Ambrožič — Čatež: Zavarovanje in zavarovalnice.	267

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJILNICA

00000482571

